

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

Cilt: 6 Sayı: 1
Volume: 6 Issue: 1

Cilt/Volume: 6 | Sayı/Issue: 1 | Haziran 2023

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDIAD), Haziran 2018 yılından beri yayınlanan, uluslararası, hakemli, açık erişimli yılda iki kere Haziran ve Aralık aylarında çıkarılan bilimsel bir dergidir.

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDIAD) - Journal of Media and Religion Studies is an international, peer-reviewed, open access scientific journal published twice a year, in June and December, since June 2018.

DOAJ (Directory of Open Access Journals): 23.08.2019 | Index Copernicus: 11.10.2019 | ULAKBİM TR Dizin: 04.12.2020

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Chief Editor

Prof. Dr. Hakan AYDIN
Erciyes Üniversitesi

Editörler / Editors

Doç. Dr. Metin EKEN
Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Derviş DERELİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Vahit İLHAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Şener BİLALLİ
Uluslararası Balkan Üniversitesi

Prof. Dr. Shukran ABDUL RAHMAN
International
Islamic University Malaysia

Prof. Dr. Jörg MATTHES
University of Vienna

Prof. Dr. Piermarco AROLDI
Università Cattolica Del Sacro Cuore

Doç. Dr. Betül ÖNAY DOĞAN
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Sahar KHAMİS
University of Maryland

Doç. Dr. Faruk KARAARSLAN
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Kamal HAMIDOU
Qatar University

Doç. Dr. Moch FAKHRUROJİ
Universitas Islam Negeri Sunan
Gunung Djati

İngilizce Dil Editörü
English Language Editor
Öğr. Gör. Faruk SADIÇ

Yayın Sekreteri ve Tasarım
Secretariat and Design
Arş. Gör. Yavuz KANBUR

Yayın Dili

Publication Languages

Türkçe / Turkish - İngilizce / English

Yayın Türü

Publication Type

Sürelî Yayın / Periodical

Yayın Periyodu Publication Period

Altı ayda bir (Haziran ve Aralık) yayımlanır
Published (in June and December) biannually

Baskı Tarihi / Print Date

Haziran / June 2023

İletişim / Correspondence

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi, Yenidoğan
Mahallesi, Ahmet El Biruni Caddesi, 38280
Talas/KAYSERİ - Türkiye
Tel: +90 (352) 207 66 66 - 36012
Birincil e-posta: mtneken@gmail.com
İkincil e-posta: editor@mediadjournal.org
https://mediadjournal.org

Danışma Kurulu / Advisory Board

-   **Prof. Dr. ŞÜKRÜ BALCI**
Türkiye
Selçuk Üniversitesi
-   **Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN**
Türkiye
Erciyes Üniversitesi
-   **Prof. Dr. Hamza ÇAKIR**
Türkiye
Erciyes Üniversitesi
-   **Prof. Dr. Mete ÇAMDERELİ**
Türkiye
İstanbul Ticaret Üniversitesi
-   **Prof. Dr. Murat DOĞAN**
Türkiye
Erciyes Üniversitesi
-   **Prof. Dr. Mustafa MACİT**
Türkiye
Atatürk Üniversitesi
-   **Prof. Dr. Mohammed KIRAT**
United Arab Emirates
American University in the Emirates
-   **Prof. Dr. Ibrahim ABU-ARGOUB**
Jordan
The University of Jordan
-   **Assoc. Prof. Jahangir NURMATOV**
Kazakhstan
Ahmet Yesevi University
-   **Dr. Sofia RAGOZINA**
Russia
Russian Academy of Sciences
-   **Assoc. Prof. Mustafa ULU**
Türkiye
Erciyes Üniversitesi
-   **Dr. Peter M. PHILLIPS**
United Kingdom
Durham University
-   **Dr. Elizabeth POOLE**
United Kingdom
Keele University
-   **Dr. Farid HAFEZ**
United States of America
Williams College
-   **Prof. Dr. Pramod K. NAYAR**
India
Haydarabad University
-   **Prof. Dr. Zuhdija HASANOVIĆ**
Bosnia and Herzegovina
University of Sarajevo
-   **Prof. Dr. Gary R. BUNT**
United Kingdom
University of Wales Trinity Saint David
-   **Prof. Dr. Fatma Elzahraa ELSAYED**
Egypt
Cairo University
-   **Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN**
Türkiye
Çukurova Üniversitesi
-   **Prof. Dr. Özcan HIDIR**
Türkiye
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
-   **Prof. Dr. Abdullah ÖZBOLAT**
Türkiye
Çukurova Üniversitesi
-   **Assoc. Prof. Enes BAYRAKLI**
Türkiye
Türk-Alman Üniversitesi
-   **Assoc. Prof. Ekmel GEÇER**
Türkiye
Marmara Üniversitesi
-   **Dr. Charles HIRSCHKIND**
United States
Berkeley University
-   **Assoc. Prof. Abdülkadir GÖLCÜ**
Türkiye
Selçuk Üniversitesi
-   **Dr. Mohamed Natheem HENDRICKS**
Republic of South Africa
University of the Western Cape
-   **Dr. Mahmoud Y. AL SMASERI**
Jordan
Yarmouk University
-   **Dr. Harun KARČIĆ**
Bosnia and Herzegovina
Al Jazeera Balkans

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışmaları | 1-24

The Validity and Reliability Study on the Üsküdar Spiritual Life in Family Scale | 16-24

Nevzat TARHAN, Aylin TUTGUN ÜNAL, Dilek ÖZKAN

Mahremiyet, Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma | 25-46

A Sociological Study on Privacy, Religiosity and Social Media Addiction | 44-46

Ekber Şah AHMEDİ

En Çok Satılan Resimli Çocuk Kitapları:

Hangi Değerleri Barındırıyorlar? | 47-72

Best Selling Illustrated Children's Books:

What Values Do They Have? | 68-72

Abdurrahman Baki TOPÇAM, Bilal YORULMAZ

İslamofobi ve Medya: Alman Medyasında Doğu/Müslüman-Batı/Hristiyan Kaynaklı Şiddet Eylemlerinin Temsili | 73-102

Islamophobia and Media: Representation of Violent Acts of Eastern/Muslim- Western/Christian-Origin in the German Media | 100-102

Ayça GÖKDEMİR, Ebru DAVULCU

Hindu Nationalism and Rising Anti-Islamism in India | 103-124

Hindu Milliyetçiliği ve Hindistan'da Yükselen İslam Kaşıtılığı | 121-124

Fatma SARIASLAN

Pi (π) Filmindeki Yahudi Mistisizminin (Kabala) ve

Gematriatik Unsurların Analizi | 125-141

Analysis of Jewish Mysticism (Kabbalah) and Gematriatic Elements in the Movie Pi (π) | 139-141

Mustafa TURAL

Dindar Aile ve Modern Aile İlişkisinde Değişim ve

Çatışmaları Dizi Filmler Üzerinden Okumak:

Kızılıcık Şerbeti | 143-165

Reading the Changes and Conflicts in the Relationship Between Religious and Modern Families through TV Series:

"Kızılıcık Şerbeti" | 163-165

Nida Sümeyya ÇETİN

İnternet Dizilerinde Oryantalist Söylemin İnşası:
Ahmed and Salim Örneği | 167-181
Construction of Orientalist Discourse in Web Series:
The Example of Ahmed and Salim | 179-181
Mehmet Emin SATIR

“Diyaneet’e Sorulım” Programına Sorulan Soruların Glock ve Stark’ın Dindarlık Boyutlandırmasına Göre Tasnifi ve Değerlendirilmesi | 183-203
Classification and Evaluation of Questions Asked in the “Diyaneet’e Sorulım” Program According to Glock and Stark’s Five Dimensions of Religiosity | 200-203
Hasan KAFALI

“Halal Etiket” Üzerine Yapılan Çalışmalara Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz | 205-220
A Bibliometric Analysis of Studies on “Halal Label” | 218-220
Muammer ÖZTÜRK

Teknik Notlar / Technical Notes

European Islamophobia Report (EIR) 2022 | 221-225
Enes BAYRAKLI, Farid HAFEZ

OIC and IPHRC Efforts to Counter Islamophobia | 227-233
Hacı Ali AÇIKGÜL

Kitap İncelemesi / Book Review

Dijital Din: Dijital Medyada İcra Edilen Dini Pratikleri Anlamak | 235-241
Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media | 238-241
Ömer Faruk CENGİZ

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışmaları

Nevzat TARHAN*
Aylin TUTGUN ÜNAL**
Dilek ÖZKAN***

Öz

Değerler ve manevi yaşantılar insan hayatının temel ihtiyaçlarıdır ve bu yaşantıların temeli ailede atılır. Aile içerisinde sadece maddi değil manevi olarak da birlikteliği güçlendiren birtakım değerler vardır ve aile yaşantısı içerisinde dahil edilerek çocuğun değerler eğitiminin temelini atılmasında hayati önem taşımaktadır. Bunlar; Meşveret, eşitlik, özerklik, hakkaniyet, sevgi, saygı, güven, paylaşımcılık, maddi ve manevi kazanımlar olarak sıralanabilir. Dolayısıyla bu değerlerin aile yaşantılarına ne derece katıldığına belirlenebilmesi öz farkındalık açısından gerekli olup ölçüm aracı ihtiyacını gündeme getirmiştir. Böylece, ailenin değerler ve manevi eğitimdeki tutumlarının ölçülmesi amacıyla 994 kişiden oluşan bir çalışma grubunda Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, günümüzde yaygın kullanılan sosyal medyanın günlük kullanım süresinin manevi yaşantıda fark yaratıp yaratmadığı da incelenmiştir. Yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda, 39 madde ve 4 boyuttan (Aile Ortamı, Davranış, Din Eğitimi, Disiplin) oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçek yapısı elde edilmiştir. Ölçek toplam varyansın %59'unu açıklamıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değeri ölçek toplamı için ,96 olarak bulunmuştur. Böylece, Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği adında geçerli ve güvenilir bir ölçek ortaya çıkmıştır. Günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça ölçekten alınan puanın azaldığı görülmüş, günlük kullanım süresinin manevi yaşantıda fark yarattığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, Değerler, Ailede Manevi Yaşantı, Din Eğitimi, Ölçek Geliştirme

The Validity and Reliability Study on the Üsküdar Spiritual Life in Family Scale

Abstract

Values and spiritual experiences are the basic needs of human life and the foundation of these experiences is laid in the family. There are some values that strengthen the family spiritually. These values in family life is vital for the child's values education. These are consultancy, equality, autonomy, equity, love, respect, trust, sharing, material and spiritual gains. For determining the extent to which these values participate in family life has brought the need for a measurement tool. It was aimed to develop the Üsküdar Spiritual Life in Family Scale in a study group consisting of 994 people. Moreover, it has also been examined whether the daily use of social media, which has become widely used today, makes a difference in spiritual life. As a result of the validity and reliability studies, a valid and reliable scale structure consisting of 39 items and 4 dimensions was obtained. The scale explained 59% of the total variance. The Cronbach Alpha value was found to be ,96. Thus, a valid and reliable scale named Üsküdar Spiritual Life in Family Scale has emerged. Lastly, it has been concluded that daily usage time makes a difference in spiritual life.

Keywords: Spirituality, Values, Spiritual Life in Family, Religious Education, Scale Development

ATIF: Tarhan, N., Tutgun Ünal, A. ve Özkan, D. (2023). Üsküdar ailede manevi yaşantı ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 1-24.

* Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi, nevzat.tarhan@uskudar.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6810-7096, İstanbul, Türkiye

** Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, aylin.tutgununal@uskudar.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2430-6322, İstanbul, Türkiye

*** Doktora Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi, dilekozkan@outlook.com, orcid.org/0000-0002-3502-6417, İstanbul, Türkiye

Giriş

Aile, değerler, din ve manevi birikimler insan yaşamında temel fenomenlerdendir ve araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Sosyal varlık olarak tanımlanan insanların oluşturduğu topluluklarda düzeni ve insanın ruhsal sağlığında dengeyi sağlamaları açısından ele alınmaktadır.

Maneviyat, Arapça “anlama ilişkin”, “özellikle gizli ve derin anlama ilişkin” anlamlarından kökünü alan “manevi” kelimesinden türemiştir; Türk Dil Kurumu da maneviyatı “maddi olmayan, manevi şeyler” olarak tanımlanmaktadır. İngilizce’de spirit- ruh kelimesinden kökünü alarak “spiritual” olarak kullanılan kelime, maneviyatın karşılığı olarak alanyazında kullanılmaktadır. Yine din kelimesi de Arapça “deyn” kökünden gelmekte olup hem inanç ve ibadet kuralları sistemi hem de hesap verme olarak sözlükte yer almaktadır.

Kişinin içsel deneyimlerini, hislerini, değerlerini içeren maneviyat, alanyazında farklı şekillerde tanımlanmıştır. Maneviyat, “hayatın anlamını ve amacını arama hissi, kişinin diğerleriyle ya da aşkıyla bağlantılı olmayı ve bunların sonucunda iç huzura ve iyilik haline ulaşması” olarak tanımlanmıştır (Delgado, 2005, s. 157). Yine Maneviyat, aşkın inançları ve pratikleri de içinde barındıran geniş bir kavram olarak ele alınmıştır (Walsh & Pryce, 2003, s. 347). Maneviyat değer, bağlantılı olmak ve aşkınlık durumlarını da içinde barındırmaktadır (Martsof & Mickley, 1998, s. 295) ve beden ve zihin ilişkisini bir bütün olarak algılamaya katkı sağlayarak yaşamda amaç ve anlam oluşturmayla da ilgilidir (Doswell vd., 2003, s. 197). Bununla birlikte, maneviyat, kişiye bütünlük duygusu veren ilişki ağı olarak tanımlanmıştır ve maneviyatın dini unsurları içerebileceği gibi içermeyebileceğini de ifade edilmektedir (Rumbold, 2003, s. 12).

Diğer yandan, maneviyat, çocuk-ebeveyn ilişkisi ve çocuğun büyürken ebeveynlerden manevi yaşamı modelleyip öğrenmesi açısından da önem taşımaktadır. Aile yaşamının daha huzurlu olmasında ve ailelerin daha sağlıklı şekilde işlevlerini sürdürmelerinde manevi unsurların önemli bir rolü vardır. Manevi inançlar bir bütün olarak aileyi ve ailedeki bağları güçlendiren bir etkiye sahip olabilir (Walsh & Pryce, 2003, s. 348). Sonuç olarak dinden ayrı ve din ile birlikte ele alınabilen maneviyat, insan yaşamında önemli bir yere sahiptir.

Ailenin manevi yönü dini de içinde barındırıyorsa bu durum ailede inançlarıyla ilgili olan ortamlarda bulunma ya da bu yerlere düzenli devam etme gibi ritüelleri oluşturabilir (Hodge, 2000, s. 218). ABD’de yapılan bir çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğu dinin onların içinde büyüdükleri ailelerinde önemli olduğunu ve aile ilişkilerinde dinin önemli bir yeri olduğunu ifade etmişlerdir (Hoogestraat & Trammel, 2003, s. 413). Dindarlık ve öfke kontrolü arasında yapılan bir araştırmaya göre, ibadetlere katılım oranı yükseldikçe sürekli öfke düzeyi, öfkeyi içeri atma yani bastırma düzeyi ve öfkeyi dışarıya yöneltme oranı düşmektedir (Karslı, 2012, s. 57). Bir araştırma sonucuna göre, namazın kişiliği olumlu yönde motive ettiği, bireyin benlik saygısını artırdığı, insani ilişkilerini olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir. Buna göre, namaz, dua ve tövbe ibadetlerinin gençlerde sağlıklı bir kimlik duygusunun oluşmasında belirgin bir rolünün olduğunu ortaya konulmuştur (Hayta, 2000, s. 22).

Dindarlığın boyutlarıyla depresyon, düşmanlık, paranoid düşünce arasında negatif ilişki tespit edilen bir araştırmaya göre ise, olgun imana sahip olduklarını ifade eden genç yetişkinlerin, günlük hayatlarıyla inançlarını bütünleştirdikleri, Tanrı ile olan ilişkilerinin hayatlarında temel oluşturduğu, depresyon ve paranoya gibi psikolojik rahatsızlıkları daha az yaşadıkları belirtilmiştir (Salsman vd., 2004)

Dini inanç ile psikoloji arasındaki ilişkiye yönelik olarak alanyazında pek çok araştırma yer almaktadır. Birçok araştırma sonucunun incelendiği bir çalışmada, sağlıklı bir manevi uygulama ile akıl sağlığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, bunun tersine depresyon, anksiyete ve madde bağımlılığı arasında da negatif ilişki olduğunu belirtilmiştir (Plante & Sherman, 2001, s. 240).

Bununla birlikte, dini inanç ile anksiyete ve şizofreni arasında hem pozitif hem de negatif ilişki olduğuna da dikkat çekilmiştir.

Aile, bir çocuğun hayatında önemli bir kavramdır ve insanları diğer canlılardan farklı kılan özelliklerdendir. İnsan bebekleri dünyaya bakıma daha muhtaç olarak gelirler ve gelişimleri daha yavaş, başkalarına bağımlılıkları daha uzun sürmektedir. Bu da çocukların bakımverenlerine bağımlılıklarını pekiştirmektedir. Bu nedenle ana rahminden çıkan çocuk, adı “aile” olan bu yeni form ana rahminde korunup kollanmaya devam etmektedir. Aile üyelerinin özelliklerinin çoğu, çocuğun kişiliğinin bazı kalıcı parçalarını oluştururken çocuğun baba, anne ve kardeşleri ile yaşadığı ilişkiler gelişimi açısından önem taşımaktadır (Sürücü, 2005). Aile üyelerinin özelliklerinin çoğu çocuğun kişiliğinin bazı kalıcı parçalarını oluştururken çocuğun baba, anne ve kardeşleri ile yaşadığı ilişkiler gelişimi açısından önem taşımaktadır. Çocuklar ilk beceri ve yeteneklerini aile içinde onların destekledikleri ve reddettikleri unsurlarla geliştirir ve kazanır. Hangi kıyafetlerin uygun olduğu ve nasıl giyinmesi gerektiğini, insanlarla muhatap olurken nasıl bir dil kullanmasının uygun olacağını, büyüklerle ve yaşlılarıyla hangi üslupla konuşacağını aileden öğrenir (Koç, 2008, s. 50).

Dil, tutum ve davranışlar olduğu gibi manevi yaşam bilgilerinin de aktarımının ilk olduğu yer ailedir. Ailenin, inancını bir sonraki jenerasyona aktarmasıyla çocuğun dini ve ahlaki kişiliği de oluşmaktadır. Bir çocuğun kişilik gelişiminde okul öncesi dönem kritiktir ve çocuğun karakteri ile hayata bakışı açısı bu dönemde gelişmektedir. Çocuk, bakım verenlerini taklit eder ve davranışlarını buna göre uyarlar. Yaptıklarını yapma, kaçındıklarından kaçınma eğilimi gösterir. Ailenin gelenek, inanç, hayatı anlamlandırma ve dünya görüşü çocuğun karakterinin şekillenmesinde doğrudan etkilidir.

Alan araştırmalarında, manevi yaşamın bir yönü olarak bireyin yetişkinliğindeki dindarlık seviyesi ile ailesinin dini yaşantısı, dini değerlere bağlılığı arasında pozitif korelasyon bulunmuş, anne ve babaları farklı dini inançlarda olsalar dahi dine önem verilen ailede büyüyen çocukların, dine önem vermeyen ailelerde büyüyenlere oranla yetişkinlik dönemlerinde daha dindar oldukları tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalarda, okul öncesi dönemde dini tutum ve davranışların oluşumunda ailenin ve aile içi ilişkilerin önemi, özellikle çocuğun taklit ve model alma üzerinden öğrenimi ve kişiliğinin şekillenmesi nedeniyle öne çıkmaktadır (Hökelekli, 2016; Koç, 2008; McIntosh & Spilka, 1995).

Diğer yandan gerek anne baba tutumları gerek çocukların değerler kazanımı günümüzde sosyal medya gibi küresel iletişime olanak sağlayan dijital ortamlar ile şekillenmektedir. Yapılan pek çok araştırmada, kişilerin değerler sisteminin sosyal medya ile birlikte mozaik bir yapı sergilediği vurgulanmış olup, yakın çevreden aktarılan değer, davranış, gelenek ve göreneklere artık sosyal medya ile dünya genelindeki farklı kültürel değerlerin de eklenerek değişim gösterdiği belirtilmektedir (Deniz & Tutgun Ünal, 2019, s. 1027; Morsümbül, 2014, s. 138). Böylece yapılan çalışmalarda, aynı evin içindeki ebeveynlerin ve çocukların farklı değerler sistemini benimsediğinin, farklı tutumlar ve dünya görüşüne sahip olduğunun da göz önüne alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Asmafiliz & Şalvarcı Türel, 2018; Sağır & Eraslan, 2019, s. 71; Tutgun Ünal & Deniz, 2020, s. 1291; Yıldırım Becerikli, 2013, s. 3).

Aile içi dini eğitimin, değerler sisteminin bir parçası olarak ele alındığında, ölçülmesine yönelik araştırmalar somut veriler ortaya koymasından önem arz etmektedir. Ebeveynlerin çocukların aile içi dini eğitimlerine yönelik yapılan alanyazın taramasında bulunan ölçeklerden biri Çın tarafından geliştirilen “İlk Çocukluk Dönemi Din Eğitimi Ölçeğidir. Ölçek, 20 içerik maddesi, 17 uygulama becerileri maddesi, 20 ibadet yaklaşımı maddesi ve 10 öğrenme becerileri maddesi olmak üzere 4 boyut ve 67 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .88 olarak bulunmuştur (Çın, 2020, s. 692). Bir başka ölçek Lambert ve Dollahite (2010) tarafından geliştirilen *Aile İçinde Dini Aktiviteler Ölçeğidir* (Lambert & Dollahite, 2010). 9 madde ve tek boyut olarak hazırlanmış, daha sonra araştırmacılar tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Türkçe’ye uyarlama

çalışmaları sonucunda ölçeğin toplam Cronbach Alpha değeri .70 olarak bulunmuştur (Akın vd., 2014).

Bu çalışmada ailenin değerler ve manevi eğitimdeki tutumlarının ölçümlenmesi amacıyla ölçek geliştirilmesi hedeflenmiştir. Başlıca araştırılmaya çalışılan değerler şunlardır:

Meşveret (Conferring): Sorunların karşılıklı istişarelerle ve katılımlarla çözümlenebilmesidir.

Eşitlik (Equality): Aile içi kurallara uyma noktasında zaman, para, eğitim kullanımı gibi sorumluluklar ve meşguliyetlerde, özgürlük ve sorumluluk dağılımında, fırsatların kullanımında herkes eşit muamele görebilmelidir.

Özerklik (Autonomy): Her birey kendini aileye hem ait hissetmeli aynı zamanda da özgür hissedebilmelidir.

Hakkaniyet (Justifying): Hak kullanımında herkes kendisini adil bir ortamda hissedebileceği dağılım olabilmelidir. Ebeveyninin ve çocukların hakları konusunda sınırlar belirli olmalıdır.

Sevgi (Love, affection): Sevginin oluşturduğu sıcak ilişkiler ailenin en kıymetli bağıdır, şefkati, fedakarlığı ve empatiyi bu duygu besler.

Saygı (Respect, esteem): Aile bireyleri birbirlerinin kişilik haklarına özen göstermeyi başarabilmeleri gerekmektedir.

Güven (Trusting, confidence): Sadakat duygusunun oluşabilmesi için birbirlerinden zarar görmeyeceğine dair aile bireylerinin emin olmaları gerekir.

Paylaşıcılık (Sharing): Aile bireyleri birbirlerinin lehine bazı haklarından vazgeçebilecek etik anlayışa sahip olmalarıdır.

Maddi kazanımlar (Secular upbringings): Ailenin varlık, şöhret, statü, güç gibi kazanımları birlikte tutan değerlere katkı sağlar.

Manevi kazanımlar (Religious upbringings): Ailenin hayata, olaylara, ölüme, yaratılışa, ilahi güce, sabırlı olmaya, alçakgönüllü olmaya, varoluşa bakışı özellikle kriz zamanlarında bir arada kalmaya anlamlı katkı ve teselli gücü katar (Tarhan, 2019, s. 109).

Yukardaki değerlerden anlaşılacağı üzere çocuk ve eşle ilişkilerde sadece maddi birikimler değil manevi birikimlerde çok önemlidir. *Sevgi, Disiplin, İlgı, Hesap verebilirlik ve Sorumluluğun* gelişmesi için bu değerlerin yaşanıldığı bir aile ortamı hava su ve güneş gibi ihtiyaçtır. Böylece bu araştırmada, manevi yaşantıya yönelik değer ve algıları boyutsal olarak ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçeğin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubu 18 yaş ve üzeri olan 994 kişi ile oluşturulmuştur. Ulaşılabilir örnekleme yolu ile internet aracılığıyla ulaşılan katılımcıların yaş aralığı 18 ile 72 arasında olup yaş ortalaması 37'dir. Bununla birlikte, ölçek geliştirme çalışmalarında gerçekleştirilen faktör analizi gibi çok değişkenli analizlerin yapılabilmesi için ulaşılması gereken örneklem büyüklüğü ile ilgili görüşler belirtilmektedir. Bu görüşler doğrultusunda, en az örneklem büyüklüğüne ulaşılması hedeflenmiştir. Alanyazın incelendiğinde, en az örneklem büyüklüğünün 100 ile 250 arasında olması gerektiği, ölçekteki madde sayısının en az beş katı, hatta on katı olması gerektiği gibi çeşitli görüşler yer almaktadır (Kalaycı, 2010; Preacher & MacCallum, 2002; Tavşancıl, 2002). Çalışmada geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılacak ölçeğin madde sayısının ilk aşamada 87 olduğu göz önüne alındığında, madde sayısının on beş katından fazla kişiye uygulama yapılmış olması örneklem sayısı açısından yeterli bulunmuştur.

Çalışmada ulaşılan 994 kişinin %68'i kadın (n=675) %32'si (n=319) erkek katılımcıdır. Katılımcıların %29,1'i (n=289) üniversite, %23,2'si (n=231) lise, %13,8'i (n=137) yüksekokul, %11,8'i (n=117) ortaokul, %9,4'ü (n=93) yüksek lisans, %9,4'ü (n=93) ilkokul, %2,7'si (n=27) doktora ve sadece %0,7'si sadece okuryazar öğrenim düzeyindedir. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, %75'i evli, %25'i bekarıdır. Katılımcıların %46,5'i "2 çocuk sahibi", %22,1'i "1 çocuk sahibi", %21,9'u "3 çocuk sahibi", %5,9'u "4 çocuk sahibi" ve %1'i "5 çocuk sahibidir". Çalışma durumu ise, %67,6 oranında "Hayır", %20,7 oranında "Evet, Tam Zamanlı" ve %9,5 oranında "Yarı Zamanlı" olarak analiz edilmiştir. %1,8'i emeklidir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından oluşturulan demografik bilgi formunda, katılımcıların cinsiyeti, yaşı, öğrenim bilgileri, çalışma durumu, medeni durumu, çocuk sayısı, sosyal medya kullanım süresine yönelik sorular yer almaktadır.

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ): Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ) geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları için öncelikle madde havuzu oluşturularak uzman görüşleri alınmıştır ve akabinde buna göre ölçeğin kapsam geçerliliği, açılımlayıcı faktör analizi (AFA) ile yapı geçerliliği, ayırt edicilik geçerliliği ve iç tutarlılık güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Ölçeğin madde havuzu Tarhan'ın (2016) İnanç Psikolojisi ve Bilim isimli kitabında yer alan *Ailede ve Eğitim Ortamında Din Eğitimi Tutum Farkındalığı Çalışması* anket soruları ile araştırmacılar tarafından alanyazın incelenerek oluşturulmuştur ve bu çalışmada düzenlenerek geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir (Tarhan, 2016, s. 231). 105 maddeden oluşan aday ölçeğin uzman görüşü envanteri oluşturulmuş ve 6 uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların 1'i çocuk gelişimi uzmanı, 1'i psikolojik rehberlik ve danışmanlık uzmanı, 1'i klinik psikolog, 2'si uzman psikolog ve 1'i iletişim uzmanıdır. Uzman görüşü envanterinde "Maddenin ölçekte kalması uygun", "Madde ölçekte kalabilir ama gereksiz" ve "Maddenin ölçekte kalması uygun değil" seçenekleri yer almaktadır ve sonundaki "yorum" bölümüne değerlendirmeler yazılabilmektedir. Uzmanlara envanterlerin elektronik posta ile gönderimi sağlanmıştır. Akabinde Miles ve Huberman (Tavşancıl & Aslan, 2001) tarafından önerilen formül yardımıyla maddelerin uyum oranları hesaplanmıştır. Uyum oranları hesaplamaları Huberman'ın önerdiği şekilde, her bir madde için uzman görüşleri değerlendirme toplamının uzman görüşleri sayısının yarısına bölümünden 1 eksiltme ile yapılmıştır. Uyum oranları hesabı için her bir maddenin aldığı puandan yararlanılmıştır. Buna göre, ilgili madde "maddenin ölçekte kalması uygun" seçeneği 1, "madde ölçekte kalabilir ama gereksiz" seçeneği 0 ile 1 arasında ve "maddenin ölçekte kalması uygun değil" seçeneği de 0 (sıfır) olarak puanlanmıştır. Puanlama sonucunda .80 düzeyinde bir uyumluluk düzeyini yakalamış maddeler, aday ölçeğe alınmıştır. Ek olarak, uzmanların görüş bildirdiği yorum bölümü göz önüne alınarak her bir madde gözden geçirilmiş, yazım ve dilbilgisi açısından düzenlenmiştir.

Uzman görüşü incelemeleri sonrasında, 18 madde elenerek 87 maddeden oluşan aday ölçek beşli likert tipinde "Hiçbir zaman", "Nadiren", "Bazen", "Sıklıkla" ve "Her zaman" olarak derecelendirilmiştir. Aday ölçek, 2021 yılı Mayıs ayında ulaşılabilir örnekleme yoluyla gönüllülük esasına uygun olarak çevrimiçi anket yoluyla katılımcılara uygulanmıştır. Veri toplama aşamasından sonra açılımlayıcı faktör analizi (AFA) aşamasına geçilerek uygun yapı elde etme çalışmalarına başlanmıştır.

Açılımlayıcı Faktör Analizi (AFA), ölçeğin yapı geçerliliği kapsamında sıklıkla kullanılan istatistiksel hesaplama tekniklerinden biridir. AFA yapılmadan önce, veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığı test edilmektedir. Bunun için, elde edilen verilere alanyazında belirtilen Bartlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır (Kalaycı, 2010). Buna göre, KMO değerinin uygun aralıkta olması beklenmektedir. Değerin ,90 ve üzerinde olması "mükemmel", ,80-,89 aralığında olması "çok iyi", ,70-,79 aralığında olması "iyi" olarak değerlendirilmekte olup ,60-,69 aralığında olması "orta", ,50-,59 aralığında olması "zayıf", daha altı ise "kabul edilemez"

olarak değerlendirilmektedir. Yine, Bartlett Sphericity değerinin anlamlı olması beklenmektedir ($p < ,05$). Söz konusu uygunluk sağlandığında AFA yapılarak faktör sayısı belirlenebilmektedir.

Faktör sayısı belirlenirken özdeğer istatistiğinden (Eigenvalue) yararlanılmaktadır. Özdeğer istatistiğine göre, bu değer 1'e eşit veya büyük olması faktörleri belirlemektedir, 1'den küçük olursa dikkate alınmamaktadır (Büyüköztürk, 2018; Tinsley & Tinsley, 1987). Ayrıca, faktör analizi sonucunda ortaya çıkan açıklanan varyans oranı sosyal bilimlerde %40-%60 aralığında ise kabul görmektedir. Yapı geçerliliği çalışmalarında ek olarak, elde edilen faktörlerin birbiriyle ve toplam puan ile ilişkisine yani korelasyon değerine de bakılmaktadır. Korelasyon değeri yorumlanırken bu değer 0,30-0,70 arasında olması "orta ilişki", 0,70'in üzerinde olması "yüksek ilişki" ve 0,30'ın altında olması "zayıf ilişki" olarak değerlendirilmektedir (Büyüköztürk, 2018, s. 32).

Diğer bir aşama ise, ayırt edicilik geçerliliği çalışmasıdır. Bu aşamada ölçülecek özelliğe dair ölçekte yer alan maddelerin ne derece uygun olduğu belirlenmekte, ayırt edicilik indeksi hesaplanmaktadır. Buna göre, her bir maddeye verilen yanıtların puan olarak sıralaması yapılarak, üst grup ve alt gruptan %27'lik kesitler alınmaktadır ve iki grup arasındaki fark bağımsız grup t-testi ile incelenmektedir. Çıkan sonuçlar aynı zamanda ölçeğin tutarlılığı hakkında da fikir vermektedir. Böylece bu çalışmada 994 katılımcıdan elde edilen veriler 368 kişilik iki ayrı gruba ayrılarak fark incelenmiştir.

Güvenirlik çalışmaları için de madde varyanslarına göre madde iç tutarlılık analizleri yapılmış, Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, geçerli ve güvenilir ÜSAMYÖ ortaya çıkmıştır.

2.3. Çalışmanın Etik İzin Bilgileri

T.C. Üsküdar Üniversitesi Rektörlüğü Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı 30/04/2021 toplantı tarihli, 27 sayılı kararı çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

2.4. Uygulama

Araştırmaya, Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 61351342/Nisan 2021-27 sayı ile etik açıdan uygunluk onayı verilmiştir. Veri toplama işlemi 1-15 Eylül 2020 tarihleri arasında online anket aracılığıyla gönüllülük ilkesine uygun olarak yürütülmüştür. Çalışma grubu ulaşılabilen örnekleme yoluyla 18 yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır. Anket formunda yer alan sorular, Tarhan'ın (2016) İnanç Psikolojisi ve Bilim isimli kitabında yer alan *Ailede ve Eğitim Ortamında Din Eğitimi Tutum Farkındalığı Çalışması* bölümündeki anket sorularından ve araştırmacılar tarafından alanyazın incelemesi ile oluşturulan sorulardan yararlanılarak oluşturulmuştur (Tarhan, 2016, s. 231).

Böylece, demografik form ile ölçeğin yer aldığı anket formu çevrimiçi ortamda uygulanmıştır. Katılımcıların anketi doldurabilmesi için ortalama 15 dk. yeterli olmuştur.

2.5. İstatistiksel Analiz

ÜSAMYÖ yapı geçerliliği çalışmalarında açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. Ölçek boyutları ile ölçeğin ilişkisi Pearson momentler çarpımının korelasyon katsayısı hesaplanarak tespit edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirlik katsayısı Cronbach Alfa değeri ile belirlenmiştir. Tüm yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analizleri için SPSS 26.0 istatistik programı kullanılmıştır.

3. Bulgular

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ)

Çalışmanın bu bölümünde Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ) için istatistiksel analizler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesine yönelik kapsam geçerliliği, yapı geçerliliği, ayırt edicilik geçerliliği ve güvenilirlik çalışmalarına yer verilmiştir.

Kapsam Geçerliliği

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ) madde havuzu ilk olarak 105 madde ile oluşturulmuştur. Kapsam geçerliliği çalışmaları için uzman görüşlerine sunularak disiplinler arası görüşlerin yer alması sağlanmıştır. Buna göre, araştırmacılar tarafından oluşturulan madde havuzu 6 uzman tarafından uzman envanteri eşliğinde incelenmiştir ve uzmanlardan alınan veriler ile madde uyum indeksleri hesaplanmıştır. Buna göre, her bir maddeyi uzmanlar puanlamıştır. Çalışmada ,80 uyum oranı aranmış, başlangıçta 105 maddeden oluşan madde havuzununun 87 maddeye indiği görülmüştür. Akabinde 87 maddeden oluşan aday ölçek 994 kişiye uygulanmıştır ve elde edilen verilere açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır.

Yapı Geçerliliği

ÜSAMYÖ'nün faktör yapısının tespit edilebilmesi amacıyla faktör analizi yapılırken, ilk olarak verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin katsayısı (KMO) ve Bartlett Küresellik analizleri ile incelenmiştir. Buna göre, KMO katsayısı ,97 bulunmuştur. Bartlett Küresellik Testi sonucu da anlamlı bulunmuştur ($X^2=51637,336$, $sd:1225$, $p=0,000$). Böylece elde edilen sonuçlar verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir.

Buradan hareketle, 87 maddeli aday ölçeğin uygulanması ile toplanan veriler ile faktör analizine başlanmıştır. AFA uygulanmasıyla ortaya çıkan özdeğeri (Eigenvalue) 1'den büyük değerler beş faktörlü bir yapı oluşturmuştur. Özdeğer istatistiğine göre, faktörlü bir yapı oluşması için özdeğer 1'den büyük olmalıdır (Tinsley & Tinsley, 1987).

Tablo 1'de görüldüğü gibi özdeğeri 16,69 olan birinci faktörün açıkladığı varyans oranı %42,81; özdeğeri 2,50 olan ikinci faktörün açıkladığı varyans oranı %6,42; özdeğeri 2,03 olan üçüncü faktörün açıkladığı varyans oranı %5,21; özdeğeri 1,78 olan dördüncü faktörün açıkladığı varyans oranı %4,57'dir.

Tablo 1. Faktör Yapısı ve Açıklanan Varyans Oranı

Boyutlar	Özdeğer	Varyans	Yığılmalı Varyans
1. Boyut	16,69	42,81	42,81
2. Boyut	2,50	6,42	49,24
3. Boyut	2,03	5,21	54,45
4. Boyut	1,78	4,57	59,03

Faktör sayısının ortaya çıkmasından sonra faktörler ile maddelerin ilişkisinin belirlenebilmesi için Varimax Rotasyon Tekniği tercih edilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi faktör yük değerleri maddelerin ilgili boyutu açıklayan katsayılardır. Maddelerin faktör yük değerleri alt kesim noktası ,50 olarak belirlenerek faktör yapısı serbest bırakıldığında, binişiklik gösteren maddeler ile düşük faktör yükü alan maddeler gözlenmiştir. Buna göre, 25 madde (3, 5, 6, 7, 10, 12, 16, 21, 25, 26, 31, 39, 40, 43, 51, 57, 55, 56, 58, 59, 64, 70, 77, 78, 87) düşük faktör yükü (<,50), 23 madde (4, 8, 14, 17, 18,

23, 27, 32, 33, 34, 52, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 81, 82, 83, 84) ise binişiklik (birden fazla faktöre dağılmış) nedeniyle ölçekten çıkartılmış, 87 maddeli ölçeğin bu aşamada 39 maddeye indiğinde uygun yapı oluşturduğu anlaşılmıştır.

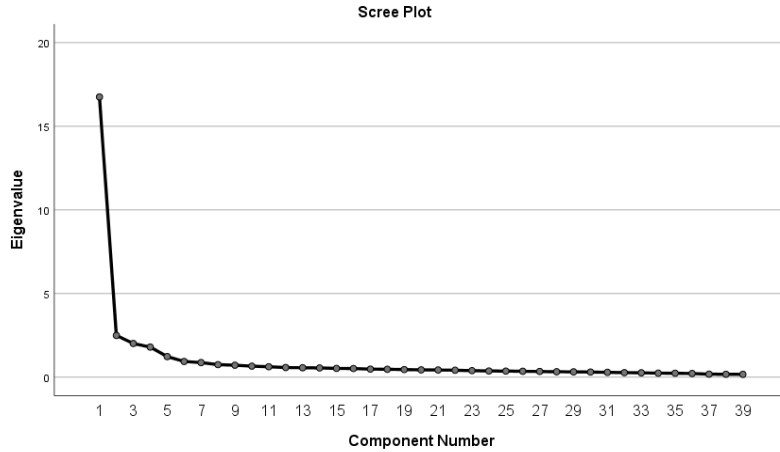
Tablo 2. ÜSAMYÖ Maddelerinin Faktör Yük Değerleri

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
M46- Evimizde problem çözmek, hiç kolay olmaz.	,77			
M49- Evimizde şefkat ve hoşgörü önceliklidir.	,77			
...	...			
M45- Evimiz, kurallı bir ortam değildir.	,61			
M24- Evde genellikle sınırlı bir kişilik olarak bilinirim.	,54			
M30- Kolaylaştırarak, sevdirecek bir şeyleri öğretmeye çalışıyorum.		,68		
M75- Yeteneklerinin gelişmesi için onlara hata yapma hakkı tanıyorum.		,66		
...		...		
M29- Eğitim psikolojisi ile ilgili kitaplar alıp okurum.		,54		
M15- Çocuklarımla hemen hemen her gün oyun oynar, muhabbet eder, arkadaş olmaya çalışır ve konuşurum.		,53		
M1- Din eğitimi gereklidir.			,76	
M11- Kendimi eğitmeye öncelik veririm.			,73	
...			...	
M9- Oturma, kalkma, konuşma ve yeme adabına uymaya çalışırım.			,54	
M71- İbadet ve duayı tam yapamadığında veya dini değerlere ters davrandığında, nefis ve şeytan kavramlarını anlatıp mücadele etmesinin faydalarından söz ederim.			,54	
M42- Evimizde düşmanca duygular sık yaşanır.				,70
M41- Evimizde yalana başvurma sıklıkla olur.				,70

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
...				...
M38- Çocuğumun “mum gibi” olması gerektiğini düşünürüm.				,68
M53-Bir disiplin metodu olarak çocuğumu dövüyorum.				,64

Faktör yük değerlerine bakıldığında birinci faktörün 12 maddeden oluştuğu, madde yük değerinin en yüksek ,77 ve en düşük ,54 olduğu görülmektedir. İkinci faktörün 13 maddeden oluştuğu, madde yük değerinin en yüksek ,68 ve en düşük ,53 olduğu görülmektedir. Üçüncü faktör incelendiğinde, 9 maddeden oluştuğu, madde yük değerinin en yüksek ,76 ve en düşük ,54 olduğu anlaşılmaktadır. Dördüncü faktörün ise, 5 maddeden oluştuğu, en yüksek madde yük değerinin ,70 ve en düşük ,64 olduğu tespit edilmiştir. Faktör yük değerleri tablosu Ek-1’de verilmiştir.

Faktör sayısının belirlenmesinde kullanılan diğer bir teknik ise Scree Pilot testi (çizgi grafiği) olup Şekil 1’de verilmiştir. Buna göre, ölçeğin 4 faktörlü yapı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. Scree Plot (Çizgi Grafiği)

Ölçeğin boyutsal yapısının belirlenmesinden sonra, boyutlara dağılan maddelerin içerikleri incelenerek boyut isimlendirme çalışmasına geçilmiştir. Bununla birlikte, ÜSAMYÖ maddeleri faktör sırasına göre yeniden numaralandırılmış olup 5’li likert türünde “Hiçbir Zaman”, Nadiren”, “Bazen”, “Sıklıkla” ve “Her Zaman” olarak derecelendirilmiştir (Ek-2). ÜSAMYÖ’de yer alan 24, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 79, 80, 85, 86. Maddeler birinci boyutu oluşturmuştur ve içerikleri incelendiğinde “Aile Ortamı” ile ilgili olduğuna karar verilmiştir. Maddelerden bazıları; “Evimizde şefkat ve hoşgörü önceliklidir”, “Ailemizde birbirimize olan sevgimizi göstermeyiz”, “Sıkıntı veya üzüntü durumunda birbirimize hemen destek oluruz” şeklindedir.

ÜSAMYÖ’de yer alan 15, 19, 28, 29, 30, 35, 57, 68, 72, 73, 74, 75, 76. Maddeler ikinci boyutu oluşturmuştur. Maddelerin içerikleri incelendiğinde, “Davranış” ile ilgili oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre maddelerden bazıları; “Çocuklarımla hemen hemen her gün oyun oynar, muhabbet eder, arkadaş olmaya çalışır ve konuşurum”, “Eğitim psikolojisi ile ilgili kitaplar alıp okurum”, “Yanlışını hemen düzeltiyorum” şeklindedir.

ÜSAMYÖ’de yer alan 1, 2, 9, 11, 13, 20, 22, 36, 71. Maddelerin üçüncü boyutu oluşturduğu görülmektedir. Madde içerikleri incelendiğinde “Din Eğitimi” ile ilgili olduklarına karar verilmiştir. Maddelerden bazıları; “Din eğitimi gereklidir”, “Evimizde çoğunlukla sabah namazına kalkarız”, “İbadet ve duayı tam yapamadığında veya dini değerlere ters davrandığında, nefis ve şeytan kavramlarını anlatıp mücadele etmesinin faydalarından söz ederim” şeklindedir.

ÜSAMYÖ’de yer alan 37, 38, 41, 42, 53. Maddeler dördüncü boyutu oluşturmakta olup içerikleri incelendiğinde “Disiplin” ile ilgili olduğuna karar verilmiştir. Maddelerden bazıları; “Çocuğumun “mum gibi” olması gerektiğini düşünürüm”, “Sus, konuşma, anlamazsın, sırtıma” sözlerini çok kullanırım”, “Bir disiplin metodu olarak çocuğumu dövüyorum” şeklindedir. ÜSAMYÖ için bir sonraki aşamada ise, elde edilen boyutların birbiri ve ÜSAMYÖ ile ilişkisi Pearson Korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiş Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. ÜSAMYÖ ve Boyutlarının Birbiriyle İlişkisi

Alt Ölçek/Ölçek	Aile Ortamı	Davranış	Din Eğitimi	Disiplin
Aile Ortamı	1			
Davranış	,74	1		
Din Eğitimi	,58	,60	1	
Disiplin	,58	,61	,47	1
ÜSAMYÖ	,89	,90	,77	,75

Tablo 3’te görüldüğü gibi faktörlerin birbiri ve ölçek toplamı ile ilişkisine yönelik Pearson Korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Korelasyon katsayıları yorumlanırken, 0,30-0,70 arasındaki ilişki değeri “orta”; 0,70 üzerindeki değerlerin “yüksek” ilişkiyi, 0,30’un altında ise “zayıf” ilişkiyi gösterdiği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2018, s. 32).

Buna göre, “Aile Ortamı” ile “Davranış” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,74); “Aile Ortamı” ile “Din Eğitimi” ilişkisi orta seviyede (r: ,58); “Aile Ortamı” ile “Disiplin” ilişkisi orta seviyede (r: ,58); “Aile Ortamı” ile “ÜSAMYÖ” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,89) bulunmuştur. İkinci faktör olan “Davranış” ile “Din Eğitimi” ilişkisi orta seviyede (r: ,60); “Davranış” ile “Disiplin” ilişkisi orta seviyede (r: ,61); “Davranış” ile “ÜSAMYÖ” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,90) bulunmuştur. Üçüncü faktör “Din Eğitimi” ile “Disiplin” ilişkisi orta seviyede (r: ,47); “Din Eğitimi” ile “ÜSAMYÖ” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,77) ve son olarak “Disiplin” ile “ÜSAMYÖ” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,75) bulunmuştur.

Ayrt Edicilik Geçerliliği

Daha sonra ölçeğin ayırt edicilik geçerliliği çalışması için faktörler ve ölçek toplamının %27’lik üst grubu ile %27’lik alt grubu alınarak bağımsız grup t-testi ile aradaki farkın anlamlı olup olmadığına bakılmıştır. Buna göre, 994 katılımcılı veri setinin %27’si 268 olarak hesaplanmış olup en yüksek alan ve en düşük puan alan 268’erlik gruplar oluşturulmuştur.

Yapılan bağımsız grup t-testi sonucu Tablo 4’te görüldüğü gibi anlamlı bulunmuştur. Böylece, ÜSAMYÖ’nün ölçülmek istenen özelliği yani manevi yaşantıya yönelik değer ve algıları boyutsal olarak ölçen bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. ÜSAMYÖ'nün Ayırt Edicilik Geçerliliği

Ölçek/ Boyutlar	Grup	N	X	SS	Sd	t	p
Aile Ortamı	Üst Grup	268	58,83	1,03	734	53,68	,00
	Alt Grup	268	38,17	7,30			
Davranış	Üst Grup	268	61,82	2,05	734	67,76	,00
	Alt Grup	268	39,00	6,12			
Din Eğitimi	Üst Grup	268	43,15	1,07	734	50,73	,00
	Alt Grup	268	28,75	5,33			
Disiplin	Üst Grup	268	25,00	0,00	734	46,10	,00
	Alt Grup	268	14,64	4,30			
ÜSAMYÖ	Üst Grup	268	185,00	5,01	734	49,59	,00
	Alt Grup	268	127,34	21,73			

Bu doğrultuda, ölçekten alınabilecek en düşük puan 39, en yüksek puan ise 195'tir. Bu çalışmada 994 katılımcının ortalama puanı 160,4 bulunmuştur. Eşit aralıklandırma tekniği ile belirlenen seviye aralıklarına göre, bu çalışmada elde edilen puan "Yüksek Manevi Yaşantı Seviyesini" göstermiştir (Ek-2).

Güvenilirlik Çalışmaları

Son olarak güvenilirlik çalışmaları kapsamında, boyutların ve ölçek toplamının madde iç tutarlılık katsayı hesaplamalarına geçilmiştir. Tablo 5'te görüldüğü gibi boyutlar ile ölçek toplamının madde sayıları ve Cronbach Alpha Katsayıları iç tutarlılık güvenilirliğini göstermektedir. ÜSAMYÖ'nün iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha değeri ,96 olarak bulunmuştur ve ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 5. ÜSAMYÖ ve Boyutların Güvenirlikleri

Ölçek/Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı
Aile Ortamı	12	,94
Davranış	13	,92
Din Eğitimi	9	,86
Disiplin	5	,84
ÜSAMYÖ	39	,96

ÜSAMYÖ'nün boyutsal güvenirliliği incelendiğinde, Cronbach Alpha değeri *Aile Ortamı* boyutu için ,94, *Davranış* boyutu için ,92, *Din Eğitimi* boyutu için ,86 ve *Disiplin* boyutu için ,84 olarak bulunmuştur. Böylece her bir boyutun da yüksek seviyede güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Son olarak; ÜSAMYÖ'nün günlük sosyal medya kullanım süresine göre farklılaşmasına yönelik varyans analizi yapılarak gruplararası farkı ortaya koymak için LSD testi uygulanmış, sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Günlük Sosyal Medya Kullanımına göre ÜSAMYÖ Farklılaşması

Günlük Sosyal Medya Kullanımı	N	%	\bar{X}	SS	F	P	Fark
1 saatten az	460	48,7	163,46	21,66			P<0,05
1-3 saat arası	275	26,8	159,53	24,68	5,89	0,003	1 saatten az >1-3 saat; 1 saatten az > 4 saat ve üzeri; 1-3 saat >4 saat ve üzeri
4 saat ve üzeri	259	24,5	156,21	27,57			
Toplam	994	100	160,41	24,17			

Tablo 6 incelendiğinde, günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça manevi yaşantı seviyesinin azaldığı görülmektedir. Buna göre, 1 saatten az kullananların manevi yaşantı seviyesi en yüksek ($X=163,46$), 4 saat ve üzeri kullananların ise en düşük ($X=156,21$) olduğu bulunmuştur. Söz konusu farklılaşmanın anlamlı fark yarattığı ortaya çıkmıştır ($p<0,005$).

4. Sonuç

Ailede manevi duyarlılıkla çocuk yetiştirmek için duygu, düşünce ve davranış eğitiminde bazı değerlerin varlığı trafikteki yol işareti gibidir. Karar verirken nasıl karar vereceğimize dair ölçü, kültürel ve etik standart gerekmektedir. İnsan oğlu sadece ekonomik bir varlık değil aynı zamanda biyo-psiko-sosyo-spiritüel bir varlıktır. Yüksek değer ve ideallerin yaşandığı aile ortamının olup olmadığını ölçebilmek ve bu konuda eksikleri görüp tamamlayabilmek için bu ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek bir öz farkındalık çalışması olarak değerlendirilebilir.

Yapılan çalışmada, 39 madde ve 4 boyuttan oluşan Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği geliştirilmiştir. *Aile ortamı*, *davranış*, *din eğitimi* ve *disiplin* olarak adlandırılan boyutların içerdiği maddeler özünde değerleri ölçmeyi hedeflenmiştir. Böylece, *Meşveret*, *eşitlik*, *özerklik*, *hakkaniyet*, *sevgi*, *saygı*, *güven*, *paylaşıcılık*, *maddi ve manevi kazanımlar* ölçek madde havuzunda odaklanılan

değerler olarak ele alınmıştır. Toplam varyansın %59'unu açıklayan ölçeğin sosyal bilimler açısından oldukça yüksek değer aldığı, ayırt ediciliğinin uygunluğu ile ölçülmek istenen özelliği ölçebildiği yani manevi yaşantıya yönelik değer ve algıları boyutsal olarak ölçebildiği ve boyutlar ile ölçek toplamının yüksek iç tutarlılık katsayısı aldığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, her yeni ölçekte olduğu gibi çalışmada geliştirilen ÜSAMYÖ'nün de yeni çalışmalarda, farklı örneklemeler üzerinde ölçülebilirliğinin tekrar test edilmesine, geliştirilecek benzer ölçekler ile ilişkisinin değerlendirilmesine ve boyutların geçerliliğinin sağlanmasına yönelik daha ileri modelleme çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç vardır.

Sosyal medya kullanımının, pek çok araştırmada bulgularan farklılaşmalarda olduğu gibi bu araştırmada da ailede manevi yaşantı seviyesini farklılaştırdığının görülmesi, çalışmalarda sosyal medya kullanım alışkanlıklarının, özellikle günlük kullanım süresinin dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Günde 4 saat ve üzeri sosyal medya kullanımı, kişilerin birtakım değer, davranışlarında, durum, olay ve kişileri değerlendirmedeki tutumlarında farklılaşmaya sebep olduğu alanyazında belirtilmektedir (Deniz & Tutgun Ünal, 2019, s. 1046; Sağır & Eraslan, 2019, s. 72; Tutgun Ünal & Deniz, 2020, s. 1309; Yıldırım Becerikli, 2013, s. 3). Bu çalışmada, günlük kullanım süresi artarken manevi yaşantı tutum seviyesinin azalması sonucunun, farklı örneklemelerle yapılacak yeni araştırmalarda detaylı sorularla tekrar araştırılması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada geliştirilen ölçek, aile içerisinde çağa uygun sorun çözme becerilerinin kullanımı, etkili bir iletişim olup olmadığı, duygu ifadelerinin yeterli olup olmadığı, anne baba eş ve çocuk rollerinin paylaşımına dikkat edilip edilmediği veya standart koyma-disiplin sağlama gibi kuralların yapılabiliğini araştırmak için, ayrıca gelenekten geleceğe projeksiyonda iyi insan olmak gibi bir hedef koyulup koyulmadığını anlamak için geliştirilmiştir.

Kaynakça

- Akın, A., Turan, M. E., Cebiş, T. ve Savcı, M. (2014). *Aile içinde dini aktiviteler ölçeğinin türkçe formunun geçerliliği ve güvenilirliği*. 9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi, Edirne.
- Asmafiliz, E. ve Şalvarcı Türel, N. (2018). Y kuşağı bireylerin sosyal medya kullanım sıklığı üzerine amprik bir araştırma. *5th International Conference on Social Sciences and Education Research*, Antalya, Turkey.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Atıf İndeksi.
- Çın, A. (2020). İlk çocukluk döneminde çocuğun din eğitimi ve ailenin din eğitimine etkisi (Diyarbakır örneği). *Electronic Journal of Social Sciences*, 19(74), 692-709.
- Delgado, C. (2005). A discussion of the concept of spirituality. *Nurs Sci Q*, 18(2), 157-162. <https://doi.org/10.1177/0894318405274828>
- Deniz, L. ve Tutgun Ünal, A. (2019). Sosyal medya çağında kuşakların sosyal medya kullanımı ve değerlerine yönelik bir dizi ölçek geliştirme çalışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1025-1057. <https://doi.org/10.26466/opus.557240>
- Doswell, W. M., Kouyate, M., and Taylor, J. (2003). The role of spirituality in preventing early sexual behavior. *American Journal of Health Studies*, 18(4), 195-202.
- Hayta, A. (2000). UÜ İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ibadet ve ruh sağlığı (psiko-sosyal uyum) ilişkisi üzerine bir inceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-30.
- Hodge, D. R. (2000). Spiritual ecomaps: a new diagrammatic tool for assessing marital and family spirituality. *J Marital Fam Ther*, 26(2), 217-228. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2000.tb00291.x>

- Hoogstraet, T. and Trammel, J. (2003). Spiritual and religious discussions in family therapy: Activities to promote dialogue. *The American Journal of Family Therapy*, 31(5), 413-426. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/01926180390224049>
- Hökelekli, H. (2016). Türkiye’de din, dindarlık ve din psikolojisi araştırmaları: psikolojide yerellik ve evrensellik tartışmaları bağlamında bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 311-333. <https://doi.org/https://doi.org/10.21054/deuifd.284626>
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (Vol. 5). Asil Yayın Dağıtım Ankara, Turkey.
- Karslı, N. (2012). Dindarlık ve öfke kontrolü ilişkisi üzerine tecrübî bir araştırma. *Ekev Akademi Dergisi*, 16(50), 57-70.
- Koç, B. (2008). Çocuğun dini gelişiminde rol model olarak anne ve baba. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 11(31), 49-60.
- Lambert, N. M. and Dollahite, D. C. (2010). Development of the faith activities in the home scale (FAITHS). *Journal of Family Issues*, 31(11), 1442-1464. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0192513X1036379>
- Martsof, D. S. and Mickley, J. R. (1998). The concept of spirituality in nursing theories: differing world-views and extent of focus. *Journal of advanced nursing*, 27(2), 294-303. <https://doi.org/https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1998.00519.x>
- McIntosh, D. N. and Spilka, B. (1995). *Religion and the family*. Religious Education Press.
- Morsümbül, Ş. (2014). Kültürel değerlerin üç kuşak arasındaki değişimi üzerine bir inceleme: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(21), 137-160.
- Plante, T. G. and Sherman, A. C. (2001). *Faith and health: Psychological perspectives*. Guilford Press.
- Preacher, K. J. and MacCallum, R. C. (2002). Exploratory factor analysis in behavior genetics research: Factor recovery with small sample sizes. *Behavior Genetics*, 32, 153-161.
- Rumbold, B. D. (2003). Caring for the spirit: Lessons from working with the dying. *Med J Aust*, 179(6), 11-13. <https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.2003.tb05568.x>
- Sağır, A. ve Eraslan, H. (2019). Akıllı telefonların gençlerin gündelik hayatlarına etkisi: Türkiye’de üniversite gençliği örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 48-78. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.26466/opus.515339>
- Salsman, J., Carlson, C. ve Ayten, A. (2004). Dinî yönelim, olgun iman ve psikolojik rahatsızlıklar: Negatif ve pozitif ilişkiler. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1), 119-131.
- Sürücü, A. (2005). Anne baba çocuk iletişimi. *İçinde Öğretmenin Dünyası* (Vol. 169). Mikro Yayınları.
- Tarhan, N. (2016). *İnanç psikolojisi ve bilim* (12 ed.). Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2019). *Bilinçli aile olmak*. Timaş Yayınları.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Nobel Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon.
- Tinsley, H. E. and Tinsley, D. J. (1987). Uses of factor analysis in counseling psychology research. *Journal of Counseling Psychology*, 34(4), 414.

- Tutgun Ünal, A. ve Deniz, L. (2020). Sosyal medya kuşaklarının sosyal medya kullanım seviyeleri ve tercihleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(22), 125-144.
<https://doi.org/10.26466/opus.626283>
- Walsh, F. and Pryce, J. (2003). The spiritual dimension of family life. *Normal family processes: Growing diversity and complexity*, 337-372.
- Yıldırım Becerikli, S. (2013). Kuşaklararası iletişim farklılığı: Bilim teknoloji ve yenilik haberleri üzerinden bir odak grup çalışması. *Selçuk İletişim*, 8(1), 5-18.

The Validity and Reliability Study on the Üsküdar Spiritual Life in Family Scale

Nevzat TARHAN
Aylin TUTGUN ÜNAL
Dilek ÖZKAN

Extended Abstract

Introduction

Family, values, religion and spiritual accumulations are basic phenomena in human life. These issues have been the focus of attention of researchers and are discussed in terms of providing balance in the mental health of people and order in communities formed by people defined as social beings.

Spirituality, which includes one's inner experiences, feelings and values, has been defined in different ways in the literature. Spirituality defined as "a search for meaning and purpose in life, a sense of connection with others, and a transcendence of self, resulting in a sense of inner peace and well-being" (Delgado, 2015, p. 157) On the other hand, Walsh (2012) considered spirituality as a broad concept that includes transcendent beliefs and practices (Walsh, 2012, p. 347). Spirituality is also important in terms of the child-parent relationship and the child's modeling and learning of spiritual life from the parents as they grow up. Spirituality plays an important role in making family life more peaceful and in maintaining healthy functions of families. Spiritual beliefs can have an effect that strengthens family ties and thus the family as a whole.

In this study, it was aimed to develop a scale to measure the family's attitudes in values and spiritual education. The main research values are as follows: (1) Conferring: Solving problems through mutual consultations and participation. (2) Equality: While following the family rules, equal treatment for everyone in responsibilities and occupations such as the use of time, money, education, the distribution of freedom and responsibility, and the use of opportunities. (3) Autonomy: Each individual feeling both belonging to the family and free. (4) Justifying: Having a distribution where everyone can feel themselves in a fair environment in the use of rights and certain boundaries on the rights of parents and children. (5) Love, affection: Having warm relationships that foster compassion, altruism and empathy. (6) Respect, esteem: Being able to take care of other family member's individual rights. (7) Trusting, confidence: Ensuring that family members will not be harmed by each other in order to create a sense of loyalty. (8) Sharing: Having an ethical understanding that can give up some of their rights in favor of each other. (9) Secular upbringings: The family's gains such as wealth, fame, status and power contribute to the values that hold it together. (10) Religious upbringings: The family's view of life, incidents, death, creation, divine power, patience, humility, and existence adds meaningful contribution and consolation power to staying together, especially in times of crisis (Tarhan, 2019).

Method

The study group was consisted of 994 people aged 18 and over. The age range of the participants, reached via the internet through accessible sampling, is between 18 and 72, with an average age of 37. Considering that the number of items of the scale for which validity and

reliability analyzes will be conducted in the study was 87 in the first stage, the fact that the number of items was applied to more than fifteen times was found to be sufficient in terms of the number of samples. Of the 994 people reached in the study, 68% (n=675) were female and 32% (n=319) were male. 29.1% (n=289) of the participants were university, 23.2% (n=231) high school, 13.8% (n=137) college, 11.8% (n=117) secondary school, 9.4% (n=93) postgraduate, 9.4% (n=93) primary school, 2.7% (n=27) doctorate, and only 0.7% only at the literate education level.

In accordance with the principle of voluntariness, data collection was carried out between 1-15 September 2020 by using an online survey. The study group consists of people aged 18 and over through accessible sampling. The questions in the survey form were created by using the survey questions and expert opinions in the section of *The Study of Religious Education Attitude Awareness in Family and Educational Environment* in Tarhan's (2016) book, Faith Psychology and Science (Tarhan, 2016, p. 231).

Üsküdar Spiritual Life in Family Scale item pool was first created with 105 items. Interdisciplinary opinions were provided by submitting expert opinions for content validity studies. Accordingly, the items were examined by 6 experts in company with the expert inventory, and item fit indices were calculated with the data obtained from the experts. Thus, a compliance rate of ,80 was sought in the study, and it was found appropriate to keep 87 items in the scale pool. Subsequently, the candidate scale consisting of 87 items was applied to 994 people and exploratory factor analysis (EFA) was applied to the obtained data. On the other hand, it was examined whether the daily social media usage time obtained with the demographic form caused a significant difference in the scale score.

Findings

While performing factor analysis in order to determine the factor structure of scale, firstly, whether the data are suitable for factor analysis was examined by Kaiser-Meyer-Olkin Test (KMO) and Bartlett's Test of Sphericity. Accordingly, the KMO coefficient was found to be ,97. The result of the Bartlett's Test of Sphericity was also found significant ($X^2=51637,336$, $sd:1225$, $p=0,000$). From this point of view, factor analysis was started with the data collected by the application of the 87-item draft scale. Values with an eigenvalue greater than 1, which emerged with the application of EFA, formed a five-factor structure. The scale explained 59% of the total variance. When the factor load values of the items were determined as the lower cut-off point of ,50 and the factor structure was released, items with overlapping and low factor loads were observed.

Accordingly, 25 items were removed from the scale due to low factor load (<,50) and 23 items due to overlap. When the 87-item scale was reduced to 39 items at this stage, it was understood that it formed an appropriate structure. In the next step, the relationship of the obtained dimensions with each other and with the scale total Pearson Correlation coefficient was calculated. The level of relationship was found to be ranging from medium to high. Then, for the discriminant validity study of the scale, 27% upper group and 27% subgroup of factors and scale total were taken and it was checked whether the difference was significant with the independent group t-test. Accordingly, 27% of the data set with 994 participants was calculated as 268, and groups of 268 with the highest score and the lowest score were formed. The independent group t-test result was found to be significant. The Cronbach Alpha value of the scale was found to be ,94 for the "Family Environment" dimension, ,92 for the "Behavior" dimension, ,86 for the "Religious Education" dimension, ,84 for the "Discipline" dimension and ,96 for the scale total.

Conclusion

In this study, Üsküdar Spiritual Life in Family Scale, consisting of 39 items and 4 dimensions, was developed. The items included in the dimensions called *family environment, behavior, religious education and discipline* were essentially aimed to measure values. Thus, *conferring, equality, autonomy, justifying, love, respect, trusting, sharing, secular upbringings and religious*

upbringings. Thus, a valid and reliable scale named Üsküdar Spiritual Life in Family Scale has emerged. In addition, it has been observed that as the daily use of social media decreases, the score obtained from the scale increases. It has been concluded that daily usage time makes a difference in spiritual life. Thus, it has emerged that daily use of social media should be re-examined with detailed questions to be included in new research with different samples.

Ek-1: Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ) Madde Faktör Yük Değerleri**Tablo 2. ÜSAMYÖ Maddelerinin Faktör Yük Değerleri**

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
M46- Evimizde problem çözmek, hiç kolay olmaz.	,77			
M49- Evimizde şefkat ve hoşgörü önceliklidir.	,77			
M50- Evimizde sorunlara konuşarak çözüm üretilebilir.	,77			
M47- Evimizde kendimi çoğunlukla mutlu hissederim.	,75			
M80- Sıkıntı veya üzüntü durumunda birbirimize hemen destek oluruz.	,71			
M44- Birbirimize hoşgörülü davranırız.	,70			
M48- Evimizde herkes fedakârlık yapmaya çalışır.	,70			
M86- Ailemizde birbirimize olan sevgimizi göstermeyiz.	,68			
M85- Evimizde çoğunluğumuz duygularını bastırır.	,68			
M79- Evimizde birimizin başı derde girdiğinde, diğer kişiler de bunu dert ederler.	,65			
M45- Evimiz, kurallı bir ortam değildir.	,61			
M24- Evde genellikle sınırlı bir kişilik olarak bilirim.	,54			
M30- Kolaylaştırarak, sevdirek bir şeyleri öğretmeye çalışıyorum.		,68		
M75- Yeteneklerinin gelişmesi için onlara hata yapma hakkı tanıyorum.		,66		
M28- Çocuk ve genç psikolojisini öğrenip çoğu zaman ona göre davranmaya çalışırım.		,66		
M74- Çocuklarımların benim gibi düşünmedikleri konularda onların fikirlerine saygı duyabiliyorum.		,64		
M76- Tenkidin çalışma şevkini kırdığını bildiğim için az kullanmaya çalışıyorum ve başaramıyorum.		,63		
M68- Yanlışını hemen düzeltiyorum.		,62		

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
M73- Çocuklarıma seçenekler sunup, onların karar vermesini sağlamaya çalışmanın doğru olduğuna inanıyorum.		,61		
M19- Nasihatimin yumuşak ve sevimli olması için yollar düşünürüm.		,61		
M35- Çocuğumu sürekli övüyorum.		,61		
M72- Çocuklarıma emir verme ve buyurgan yaklaşım sergileme yerine fikir vermenin daha etkili olduğuna inanıyorum.		,60		
M57- Bir disiplin metodu olarak çocuğuma “Ben” dili yerine öznesiz isim vermeden bazı konuları anlatıyorum.		,57		
M29- Eğitim psikolojisi ile ilgili kitaplar alıp okurum.		,54		
M15- Çocuklarımla hemen hemen her gün oyun oynar, muhabbet eder, arkadaş olmaya çalışır ve konuşurum.		,53		
M1- Din eğitimi gereklidir.			,76	
M11- Kendimi eğitmeye öncelik veririm.			,73	
M2- Din eğitimi öncelikle aile içinde verilmelidir.			,67	
M22- Evimizde çoğunlukla sabah namazına kalkarız.			,66	
M20- Namaz kılarken çocuğumla cemaat olmaya özen gösteririm.			,64	
M36- Çocuğumun dindar bir kişi olması için, sürekli iyi ahlak özelliklerini anlatıyorum. Çocuğun sıkıldığını fark etsem de buna devam ediyorum.			,63	
M13- Zamana uymaya, planlı çalışmaya ve sözümde durmaya çok dikkat ederim.			,56	
M9- Oturma, kalkma, konuşma ve yeme adabına uymaya çalışırım.			,54	
M71- İbadet ve duayı tam yapamadığında veya dini değerlere ters davrandığında, nefis ve şeytan kavramlarını anlatıp mücadele etmesinin faydalarından söz ederim.			,54	

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
M42- Evimizde düşmanca duygular sık yaşanır.				,70
M41- Evimizde yalana başvurma sıklıkla olur.				,70
M37- “Sus, konuşma, anlamazsın, sırtma” sözlerini çok kullanırım.				,69
M38- Çocuğumun “mum gibi” olması gerektiğini düşünürüm.				,68
M53-Bir disiplin metodu olarak çocuğumu dövüyorum.				,64

Ek-2: Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ)

ÜSAMYÖ, manevi yaşantıya yönelik değer ve algıları boyutsal olarak ölçmeye yönelik geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçekteki; 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12. Maddeler “Aile Ortamı” isimli birinci boyutu; 13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25. Maddeler “Davranış” isimli ikinci boyutu; 26,27,28,29,30,31,32,33,34. Maddeler “Din Eğitimi” isimli üçüncü boyutu; 35,36,37,38,39. Maddeler “Disiplin” isimli dördüncü boyutu oluşturmaktadır.

ÜSAMYÖ’nün 1,8,9,12,17, numaralı maddeler ile dördüncü boyuttaki maddelerin tamamı (35,36,37,38,39) ters kodlanmaktadır.

ÜSAMYÖ Değerlendirme Tablosu

Alt Ölçek/Ölçek	Puan Aralığı	Manevi Yaşantı Seviyesi
Aile Ortamı	12-21	Yok
	22-31	Az
	32-41	Orta
	42-51	Yüksek
	52-60	Çok Yüksek
Davranış	13-22	Yok
	23-33	Az
	34-44	Orta
	45-55	Yüksek
	56-65	Çok Yüksek
Din Eğitimi	9-15	Yok
	16-22	Az
	23-30	Orta
	31-37	Yüksek
	38-45	Çok Yüksek
Disiplin	5-8	Yok
	9-12	Az
	13-16	Orta
	17-20	Yüksek
	21-25	Çok Yüksek
ÜSAMYÖ	39-69	Yok
	70-100	Az
	101-132	Orta
	133-164	Yüksek
	165-195	Çok Yüksek

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ)

		Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her Zaman
1	Evimizde problem çözmek, hiç kolay olmaz.					
2	Evimizde şefkat ve hoşgörü önceliklidir.					
3	Evimizde sorunlara konuşarak çözüm üretilebilir.					
4	Evimizde kendimi çoğunlukla mutlu hissederim.					
5	Sıkıntı veya üzüntü durumunda birbirimize hemen destek oluruz.					
6	Birbirimize hoşgörülü davranırız.					
7	Evimizde herkes fedakârlık yapmaya çalışır.					
8	Ailemizde birbirimize olan sevgimizi göstermeyiz.					
9	Evimizde çoğunluğumuz duygularını bastırır.					
10	Evimizde birimizin başı derde girdiğinde, diğer kişiler de bunu dert ederler.					
11	Evimiz, kurallı bir ortam değildir.					
12	Evde genellikle sınırlı bir kişilik olarak bilinirim.					
13	Kolaylaştırarak, sevdirecek bir şeyleri öğretmeye çalışıyorum.					
14	Yeteneklerinin gelişmesi için onlara hata yapma hakkı tanıyorum.					
15	Çocuk ve genç psikolojisini öğrenip çoğu zaman ona göre davranmaya çalışırım.					
16	Çocuklarımın benim gibi düşünmedikleri konularda onların fikirlerine saygı duyabiliyorum.					
17	Tenkidin çalışma şevkini kırdığını bildiğim için az kullanmaya çalışıyorum ve başaramıyorum.					
18	Yanlışını hemen düzeltiyorum.					
19	Çocuklarıma seçenekler sunup, onların karar vermesini sağlamaya çalışmanın doğru olduğuna inanıyorum.					
20	Nasihatimin yumuşak ve sevimli olması için yollar düşünürüm.					
21	Çocuğumu sürekli övüyorum.					
22	Çocuklarıma emir verme ve buyurgan yaklaşım sergileme yerine fikir vermenin daha etkili olduğuna inanıyorum.					
23	Bir disiplin metodu olarak çocuğuma “Ben” dili yerine öznesiz isim vermeden bazı konuları anlatıyorum.					
24	Eğitim psikolojisi ile ilgili kitaplar alıp okurum.					
25	Çocuklarımla hemen hemen her gün oyun oynar, muhabbet eder, arkadaş olmaya çalışır ve konuşurum.					
26	Din eğitimi gereklidir.					
27	Kendimi eğitmeye öncelik veririm.					
28	Din eğitimi öncelikle aile içinde verilmelidir.					

		Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her Zaman
29	Evimizde çoğunlukla sabah namazına kalkarız.					
30	Namaz kılarken çocuğumla cemaat olmaya özen gösteririm.					
31	Çocuğumun dindar bir kişi olması için, sürekli iyi ahlak özelliklerini anlatıyorum. Çocuğun sıkıldığını fark etsem de buna devam ediyorum.					
32	Zamana uymaya, planlı çalışmaya ve sözümde durmaya çok dikkat ederim.					
33	Oturma, kalkma, konuşma ve yeme adabına uymaya çalışırım.					
34	İbadet ve duayı tam yapamadığında veya dini değerlere ters davrandığında, nefis ve şeytan kavramlarını anlatıp mücadele etmesinin faydalarından söz ederim.					
35	Evimizde düşmanca duygular sık yaşanır.					
36	Evimizde yalana başvurma sıklıkla olur.					
37	"Sus, konuşma, anlamazsın, sırtma" sözlerini çok kullanırım.					
38	Çocuğumun "mum gibi" olması gerektiğini düşünürüm.					
39	Bir disiplin metodu olarak çocuğumu dövüyorum.					

Çalışmanın Etik İzin Bilgileri / Ethics Committee Approval

T.C. Üsküdar Üniversitesi Rektörlüğü Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı 30/04/2021 toplantı tarihli, 27 sayılı kararı çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: T.C. Üsküdar Üniversitesi Rektörlüğü Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı

Etik değerlendirme kararı belge tarihi: 30/04/2021

Etik değerlendirme belgesi Toplantı Sayısı: 27

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları birinci yazar %35, ikinci yazar %35, üçüncü yazar %30 şeklindedir.

The authors' contribution rates in the study are as follows: The first author contributed 35%, the second author contributed 35%, and the third author contributed 30%.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.
This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Temmuz 2023, 6(1), 25-46

Geliş: 01.05.2023 | Kabul: 27.05.2023 | Yayın: 22.06.2023

DOI: 10.47951/mediad.1290488

Mahremiyet, Dindarlık ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma

Ekber Şah AHMEDİ*

Öz

Dini, felsefi, sosyolojik ve psikolojik veçhelere sahip olan mahremiyet tarih boyunca toplumsal koşullara göre değişime uğramıştır. Ancak matbaanın icadı, elektriğin keşfi ve bu keşif üzerine inşa edilen bilgisayar ve internet, hem izleme teknolojisini güçlendirerek gözetim toplumunun ortaya çıkmasına hem de Web 2.0'ın gelişmesine zemin hazırlayarak gönüllü olarak "teşhirci" olmayı olanaklı hale getirmiş ve böylece mahremiyetin ölümünün gerçekleşip gerçekleşmediği tartışmasını başlatmıştır. Çünkü yeni medya, özellikle sosyal medya, adeta toplumsal anlamda yegane varlık gösterme alanı haline gelerek internet kullanıcılarının tamamına yakını tarafından kullanılmaktadır. Yani yeni medya adeta sosyal hayatın tüm katmanlarını kuşatarak yüz yüze görüşmeye alternatif olarak aracılanmış sosyalleşme imkânı sunmaktadır. Bu sebeple dijitalleşen hayatın farklı boyutlarıyla araştırılması sağlıklı bir toplumsal yapı inşa etmek için önem arz etmektedir. Bu çerçevede nicel desende tasarlanan ve Bursa'da ikamet eden 18 yaş üstü 319 kişi ile yapılan bu araştırma, dindarlık ve sosyal medya bağımlılığının genel anlamda mahremiyet özel anlamda dijital mahremiyet üzerindeki etkilerini ölçmeyi hedeflemektedir. Elde edilen bulgular dindarlığın ve sosyal medya bağımlılığının yanı sıra yaş ve cinsiyet gibi demografik özelliklerin de mahremiyet algısını etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mahremiyet, Yeni Medya, Sosyal Medya Bağımlılığı, Medya ve Din

A Sociological Study on Privacy, Religiosity and Social Media Addiction

Abstract

Privacy, which has religious, philosophical, sociological, and psychological aspects, has undergone changes throughout history according to social conditions. However, the invention of the printing press, the discovery of electricity and the computer, and the internet, which were built on this discovery, both strengthened surveillance technology and the emergence of the surveillance society and paved the way for the development of Web 2.0, making it possible to be a voluntary "exhibitionist", thus initiating the debate on whether the death of privacy has occurred. This is because new media, especially social media, has become the main social space for social presence and is used by almost all internet users. In other words, new media encompasses all layers of social life and offers mediated socialization as an alternative to face-to-face meetings. For this reason, it is important to investigate digitalized life in different dimensions in order to build a healthy social structure. In this framework, this study, which was designed with a quantitative approach and conducted with 319 people over the age of 18 residing in Bursa, aims to measure the effects of religiosity and social media addiction on privacy in general and digital privacy in particular. The findings show that in addition to religiosity and social media addiction, demographic characteristics such as age and gender affect the perception of privacy.

Keywords: Privacy, New Media, Social Media Addiction, Media and Religion

ATIF: Ahmedi, E. Ş. (2023). Mahremiyet, dindarlık ve sosyal medya bağımlılığı üzerine sosyolojik bir araştırma. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 25-46.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, ekber.ahmedi@btu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0144-2153, Bursa, Türkiye

Giriş

Sözlükte gizlilik olarak tanımlanan mahremiyet (TDK, 1998, s. 1487) en basit ifade ile kişinin öteki ile arasındaki sınır çizgilerine göndermede bulunan bir kavramdır. Yani aleniyetin zıt anlamı olarak kullanılan mahremiyet ötekiye kapalı, kişiye özgü olan korunaklı bir bilgi seti veya alan olarak tanımlanabilir. Şişman'ın ifade ettiği gibi mahremiyet, insan yaşamına dair sırlar ve sınırlardır (2019). Literatürde hem yakınlık (intimacy) hem de gizlilik (privacy) kavramlarının karşılığı olarak kullanılan (Şişman, 2019, s. 13) mahremiyetin mekansal, bireysel ve enformasyonel olmak üzere üç boyutundan söz edilebilir. Mekansal mahremiyet kişinin mahrem alanının sınır çizgilerine, bireysel mahremiyet kişinin yalnızlık hakkına ve enformasyonel mahremiyet ise bireyin yaşamına dair verilerin gizliliğine işaret eder (Rosenberg, 1992, ss. 197-198). Bir başka bakış açısına göre ise mahremiyetin fiziksel, toplumsal, psikolojik ve enformasyonel olmak üzere birbiriyle ilintili dört boyutundan söz edilebilir (Burgoon, 1982, ss. 210-232). Daniel J. Solove (2002, ss. 1099-1124) mahremiyet üzerine geliştirilen kuramlardan yararlanarak işaret edilen boyut ve geniş anlam ağını yalnız kalma hakkı, bireyin kendini ötekinin erişimine sınırlandırması, gizlilik (secrecy), kişisel bilgilerin denetimine sahip olma, saygın bir birey olma ve yakınlık (intimacy) olarak altı başlıkta özetlemektedir.

Kültürel özellikler taşıyan mahremiyetin sınır çizgileri tarih boyunca değişim ve dönüşüme uğramıştır. Modern dönemde hane bireylerinin arasındaki sınır çizgilerinin yeniden çizilmesi ve evin dışarıya açık alanlarının genişlemesiyle mahremiyet algısında çift yönlü bir değişimin meydana geldiği söylenebilir. Bir başka deyişle, bireysellik üzerine inşa edilen modernitenin bir getirisi olarak ev içi oda tasarımı bireyin mahremiyetini koruyacak şekilde dizayn edilirken diğer taraftan evin pencere ve balkon gibi bölümlerinin genişlemesi veya eklenmesi bireyin mahremiyetinin aşınmasına yol açmıştır (Tunç-Yaşar, 2019, s. 57). Yanı sıra kitle iletişim araçlarının artan etkisiyle özel alanın sınırlarının daralması ve özel hayatın kamusallaşması söz konusudur. Bir başka ifadeyle genel anlamda medyanın, özel anlamda yeni (sosyal) medya platformlarının kamusal ve özel alan arasındaki sınırları bulanıklaştırdığı ve bireylerin mahremiyet algısında ciddi bir dönüşüme neden olduğu ileri sürülebilir. Bahusus bağımlılık düzeyinde internet kullanımı dürtü kontrolsüzlüğünü doğurmakta, mahrem alanın ve ona dair bilgilerin teşhir edilmesine yol açabilmektedir. Zira Web 2.0 tabanlı medya platformları siber uzamda gerçek anlamda üre-tüketici olarak ifade edilen (Toffler, 1981) yeni tip bir kullanıcının ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak bireylerin özel hayatlarına dair bilgilerini anlık olarak paylaşmalarına imkan sağlamaktadır. TÜİK Ağustos 2022 verilerine göre, Türkiye'de hanelerin internet erişim oranı %94.1 iken internet kullanıcılarının oranı %85'tir. İnternet kullanıcılarının ekseriyetinin aktif olarak sosyal medya kullandığını ortaya koyan araştırma sonuçlarına göre Türkiye'de WhatsApp %82 kullanım ile ilk sırada yer alırken %67.2 ile YouTube ve %57.6 ile Instagram onu takip etmektedir (TÜİK, 2022). Her geçen gün artan internet ve sosyal medya kullanımı konunun önemini ve araştırılmaya değer olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple internet ve mahremiyet, özellikle sosyal medyanın gelişimiyle beraber, sıklıkla sosyal bilimlerde araştırma konusu yapılmaktadır. Gerek yurt içi gerekse yurt dışında yapılan araştırmalar mercek altına alındığında doktora veya yüksek lisans tezi ya da makale ve müstakil kitap çalışması kapsamında yeni medya ve mahremiyetin farklı boyutlarının araştırıldığı söylenebilir. Özellikle yurtiçinde yapılan çalışmalar tetkik edildiğinde, çoğunluğunun sanal dünyayla birlikte algılanan mahremiyetin dönüşümü, medya okuryazarlığı, sosyal medya bağımlılığı, dindarlık gibi değişkenler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Livberber (2018), Yabancı vd. (2018), Akgül ve Hekimoğlu-Toprak (2019), Vatandaş (2020), Kocagöz vd. (2020), Kütükoğlu (2021), Karadaş ve Kara (2021), Can ve Ulutaş (2021), Yüksel (2021), Çekiç ve Ayengin (2021), Çekiç (2021), Aslan-Turan (2022), Alkan (2022), Ünlü (2022) ve Çağan'ın (2023) çalışmaları buna örnek gösterilebilir. Mevcut araştırma ise mahremiyetin, sosyal medya bağımlılığı ve dindarlık ile ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu cihetle nicel bir desende tasarlanıp Bursa'da ikamet eden 18-76 yaş aralığında bulunan 319 birey ile yapılan bu araştırmanın, dindarlık, mahremiyet ve sosyal medya bağımlılığı

değişkenlerini ele alarak konuya daha geniş bir perspektiften yaklaşması dolayısıyla literatüre katkı sunması hedeflenmektedir.

1. Medya ve Mahremiyetin Dönüşümü

Kadim bir insani özellik olarak bilinen mahremiyetin tarihi insanlık tarihi kadar geri götürülebilir. Mamafih dini, sosyokültürel, ekonomik, mimari ve teknolojik alanlardaki değişimin doğal olarak mahremiyet algısını etkilediği de söylenebilir. Yani mahremiyetin sınırları tarih boyunca değişime uğramış, toplumdan topluma göre farklı mahremiyet anlayışları ortaya çıkmıştır. Bu değişim sürecinin, matbaa teknolojisi ve Sanayi Devrimi, kentleşme ve değişen mimari anlayışı ile hız kazandığı ve geleneksel toplumlardan farklı bir mahremiyet anlayışının ortaya çıkmasına yol açtığı iddia edilebilir. Aslında yeni bir zihniyet olarak modernite bireyselleşmeyi teşvik etmesi ile özel alanın, diğer bir ifade ile mahremiyetin güçlenmesini sağlamıştır. Avrupa'da modernleşme sürecinde güçlenen orta sınıf, bireycilik ve çekirdek ailenin mahremiyetin güçlü şekilde inşa edilmesinde rol oynadığı söylenebilir (Keulen & Kroeze, 2018). Ancak yaşamın bu yeni zihniyete göre biçimlenme süreci geleneksel mahremiyet anlayışının aşınmasına da yol açmıştır. Bilhassa özel alana ilişkin olduğu düşünülen mahremiyetin, modern kapitalist düzenin sunduğu olanaklar çerçevesinde yeniden şekillendirildiği ve kamusal alana taşınarak sınırlarının erozyona uğratıldığı iddia edilebilir. Genel manada teknoloji özel manada izleme teknolojisinin gelişmesi, mahremiyet alanının daralması, mahremiyetin ciddi anlamda dönüşüme uğraması hatta kimine göre ortadan kalkmasına neden olmuştur. Yanı sıra geleneksel toplumdan farklı olarak modern toplumda devlet, vatandaşları hakkında daha fazla bilgi toplamakta, güvenlik sağlamak ve etkin bir hizmet sunabilmek amacıyla adeta tüm nüfus ve insan hareketliliklerini izlemektedir. Ayrıca kapitalist düzende büyük şirketler de satış stratejileri gereği olarak toplumsal demografik bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Özellikle izleme teknolojisinin gelişmesi ile bireyin demografik bilgilerinin yanı sıra tüketim alışkanlıkları izlenmekte ve ona göre ürün üretimi planlanarak satış stratejisi geliştirilmektedir. Literatürde izleme teknolojisinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan toplum biçimine gözetim toplumu denilmektedir. Gözetim toplumunun dört farklı modelinden söz edilebilir. Bu modellerin izleme teknolojisinin gelişimine paralel olarak izleme alanı genişlemiştir. Bunlar kısaca, Foucault (2019) tarafından kuramlaştırılan ve güç sahiplerinin bireyleri denetim amaçlı gözetlemesi olarak tanımlanabilen panoptikon, Poster (1990, ss. 69-98) tarafından gündeme getirilen bilgisayar teknolojisi ile yaşamın tüm alanlarının anlık olarak izlenmesi anlamında süper panoptikon, Mathiesen (1997) tarafından kavramlaştırılan özellikle geleneksel medya aracılığıyla belirli bir merkezden yapılan yayınların çoğunlukça takip edilmesi ile gündeme gelen sinoptikon ve son olarak internet teknolojisi ile görmenin yanı sıra görülmenin de bir toplumsal değer olarak sunulması ve herkesin herkesi izleyebildiği omniptikon şeklinde özetlenebilir (Rosen, 2004; Sprague, 2007). Gözetim toplumu etrafındaki genel tartışmalar mevcut araştırmanın kapsamı dışında kaldığı için çalışmanın geri kalan kısmında daha çok medyanın mahremiyet üzerindeki aşındırıcı etkisi tarihsel süreç dikkate alınarak ortaya konulacaktır.

Kamuoyu ve stereotip kavramlarının oluşumu üzerinde önemle duran ve iletişim araştırmalarının öncü isimlerinden Walter Lippmann (1998, ss. 3-32), medyanın bireylerin çevresini algılamasını etkileyerek bir sahte çevre (pseudo-environment) inşa edilmesinde önemli rol oynadığını belirtmektedir. Bu bakış açısına göre medya bireyin zihninde oluşturduğu imajla gerçeklik algısını değiştirebilmektedir. Yani kitle iletişim araçları toplumsallığın oluşması, değişmesi ve ona yön verilmesinde ciddi bir etkiye sahiptir. Bu minvalde kitle iletişim araçlarının güncüne dikkat çekmek için John B. Thompson (1995, ss. 12-18) toplumsal iktidar biçimlerini ekonomik, siyasi, zorlayıcı (coercive) ve sembolik olmak üzere dört başlıkta incelemektedir. Ona göre kitle iletişim araçları tipik bir sembolik iktidar biçimi olarak ele alınabilir. Zira sembolik bir üretim biçimi olarak medya iletilerinin aktarılma ve sunulma biçimi toplumsal olayların gidişatını etkilemekte ve yönünü değiştirebilmektedir. Bu sebeple literatürde toplumsal erk hiyerarşisinde medyanın dördüncü sırada konumlandırılması klişe haline gelmiştir. Doğal olarak medya diğer toplumsal olguları etkilediği gibi mahremiyet anlayışını da etkilemektedir. Konuya teknolojik

belirlenimcilik penceresinden bakıldığında tarih boyunca toplumsal değişimin temel motor gücünün teknoloji ve iletişim araçları olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Baldini (2000, ss. 5-6), iletişim tarihinde Chirografik Devrim, Gutenberg ve Elektrik ile Elektronik Devrimleri olmak üzere üç önemli hadiseden bahsetmektedir. Buna göre medya insanların düşünüş biçimi ve yaşam tarzını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren haftalık ve günlük gazetelerin yaygın hale gelmesi mahremiyet açısından dikkat çekici sonuçlar doğurmuştur. Zira günlük gazeteler sadece siyasi ve ekonomik olayların aktarıcılığında değil, aynı zamanda özel hayata dair magazin türü haberlerin yayılmasında da kilit rol oynamaya başlamıştır. Buna, 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde bir papazın karıştığı gayri meşru ilişki ile ilgili olan Brooklyn Skandalı örnek gösterilebilir. Bu skandal, konunun gazeteler tarafından çokça haberleştirilmesinin yanı sıra, pek çok kişinin mahremiyet haklarının ihlal edilmesi dolayısıyla önem arz eder. 4 Ağustos 1874 tarihinde The New York Times gazetesi söz konusu skandal sırasında yapılan haberler ve ihlal edilen kişisel haklara atfen The Abolition of Privacy/ Mahremiyetin Ortadan Kaldırılması başlığıyla konuya dikkat çekmiştir. Olayın bizatihi kendisi kadar, sunuş biçimi ve basın mensupları olarak lanse edilen kişilerin etik kaygılardan uzak şekilde habercilik yapmaları önemi haizdir (The New York Times, 1874). Yukarıda Baldini'ye atfen işaret edildiği gibi burada elektrik ve elektronik devriminin etkisinden söz edilebilir. Zira elektrik ve elektronik devrim, iletişimi ulaşımdan bağımsızlaştırarak kolaylaştırmasının yanında fotoğraf, sinema, radyo, televizyon, bilgisayar ve internetin gelişmesine de yol açmıştır. Böylelikle gerek izleme teknolojisi gerekse iletişim araçları, kabiliyetlerinin artması ile mahremiyetin zemin kaybetmesine neden olmuştur. The New York Times gazetesinin Mahremiyetin Ortadan Kaldırılması başlıklı haberi bu konuda ilk dikkat çeken yazı olarak kabul edilebilir. Ancak mahremiyetin dönüşümünün geniş çevrelerce hissedilmesi ve araştırmalara konu olması İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına tekabül etmektedir. Zira İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen bilgisayar ve bilgisayar tabanlı iletişimin, mahremiyetin dönüştürülme ve aşındırılma sürecini hissedilir düzeyde hızlandırdığı söylenebilir. Bu çerçevede Packard'ın The Naked Society/ Çıplak Toplum (1965) ve Rosenberg'in The Death of Privacy/ Mahremiyetin Ölümü (1969) adlı eserleri bilgisayar, izleme teknolojisi ve iletişim araçlarının mahremiyet üzerindeki aşındırıcı gücüne işaret eden öncü çalışmaların başında gelmektedir (Dereli, 2022, s. 205). Bilhassa 1990 sonrası internet teknolojisi ile aracılanmış iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte bireysel, bilgisel ve mekânsal boyutlarıyla mahremiyetin dönüşümünden ziyade ölümünü ilan eden araştırmaların sayısında ciddi bir artışın meydana geldiği görülmektedir. Bu kapsamda Whitaker'in The End of Privacy (Whitaker, 1998), Sykes'in The End of Privacy (1999) ve Froomkin'in "The Death of Privacy" (2000) adlı çalışmaları zikredilebilir.

2. Sosyal Medya, Bağımlılık ve Mahremiyet

Medyanın tarihi, yayın çağı ve interaktif çağ olarak iki ana başlıkta incelenebilir. Radyo, televizyon, gazete gibi konvansiyonel iletişim araçlarına atıfta bulunan yayın çağı tek noktadan birçok noktaya yönelik içerik sunan merkezi medya yapısına işaret eder. Yeni medya olarak da nitelendirilen interaktif çağ ise kullanıcı merkezli karşılıklı iletişim olanağı sağlayan Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya platformlarını kapsar (Manning, 2014, s. 1058). Bu da, Tim O'Reilly (2005) tarafından Web 2.0 olarak kavramlaştırılan internet teknolojisi üzerine inşa edilen yeni medya platformları anlamına gelir. Zira sadece yayınlanan bir içeriğin görüntülenmesini mümkün kılan Web 1.0 yukarıda temas edildiği gibi yayın çağı kapsamında değerlendirilebilirken Web 2.0 ise etkileşimi mümkün kılan üre-tüketiminin ortaya çıkışına zemin hazırlayan bir teknoloji olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede sosyal medya, bireylerin oluşturdukları içeriği paylaştıkları ve birlikte tartıştıkları etkileşimli mobil veya Web tabanlı platformlar olarak tanımlanabilir (Kietzmann vd., 2011, s. 241). Boyd ve Ellison'un (2007, s. 211) dikkat çektiği gibi sosyal medya, kullanıcılarına kamuya açık veya yarı açık bir profil oluşturmaları, içerik paylaşmak istedikleri kişilerden bir liste hazırlayabilmeleri ve kendi ve diğer kullanıcıların paylaşım listelerini görüp gezmelerinin olanağını sunmaktadır. Bu bilgiler ışığında sosyal medya, Web tabanlı, aracılanmış

iletişim ile toplumsallık, interaktif ve anlık haberleşmeye olanak sağlayan platformların genel adı olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla sosyal medya insanlar ve topluluklar arasında iletişim sağlayarak aracılanmış toplumsal eylemlerin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Van Dijk'in (2013, s. 11) ifadesiyle "medya ile ilişkilendirilen 'sosyal' ifadesi tıpkı 'katılımcı' ifadesinin insan iş birliğini vurgulaması gibi platformların kullanıcı merkezli olduğuna ve topluluk faaliyetlerini kolaylaştırdığına işaret eder."

Toplumsal bir varlık olarak tarih boyunca iletişim kurmak için çeşitli ortamlardan yararlanan insan, günümüzde sosyal medya mecralarını sosyalleşme aracı olarak kullanabilmektedir. Çünkü sosyal medya platformları, zaman ile mekanın alışlageldik anlamını geçersiz kılmakta, aracılanmış toplumsallaşma deneyimi için olanak sağlayarak yüz yüze görüşmeye alternatif bir iletişim biçimi sunmaktadır (Livberber, 2018, ss. 133-134). Bauman'a (2013, s. 30) göre sosyal ağ kurmanın temelinde kişisel bilgi alışverişi yatmakta olup, bireylerin özel yaşamlarına ait kişisel bilgileri ve resimlerini paylaşmaları onlara mutluluk vermektedir. Kullanıcı merkezli, interaktif, çoktan çoğa içerik paylaşma ile kitlesel iş birliği imkanı sunması, kolay kullanımı ve ücretsiz olması (Khan, 2017, s. 3) gibi özelliklerinden dolayı sosyal medya mecralarının günümüzde sosyalleşmenin en temel ajanları arasında yer alarak bireyin vazgeçilmezi haline geldiği görülmektedir. *We are Social* adlı internet sayfasının 2023 raporuna göre, dünya genelinde 5.16 milyar insan internet erişimine sahip olup 4.76 milyar insan ise aktif olarak sosyal medya kullanmaktadır (We Are Social, 2023). Bu veriler ışığında göz merkezlilik ve görsel kültür üzerine inşa edilen modern hayatın aracılı şekilde deneyimlenmesini mümkün kılan sosyal medyanın başta mahremiyet konusu olmak üzere toplumsallığın adeta yeniden tanımlanmasını zorunlu hale getirdiği söylenebilir. Özellikle Instagram, TikTok, Snapchat, Facebook, Pinterest gibi görsel içerik paylaşma imkanı sunan platformlarda netnografik gözlem yapıldığında ifşa ve teşhirin tüm yaşam tarzlarına sirayet ettiği ve mahremiyetin sınırlarının yeniden tanımlanmasının gerektiği görülebilir (Dereli, 2021, ss. 59-65). Zaten sosyal medyada hesap açma ve içerik paylaşma mahremiyetin ilgili şirketlere devredilmesi olarak da okunabilir. Zira sosyal medya kullanım sözleşmelerindeki şartlar gereği olarak paylaşılan içerikler ve dijital ayak izleri kaydedilmekte ve büyük veri tarafından tasnif ve analiz edilerek kişiselleştirilmiş reklamlar gibi amaçlar için kullanılmaktadır (Løkke, 2020, ss. 27-86).

Yukarıda da işaret edildiği gibi toplumsal yaşamın internet ile dolaylanması, mahremiyetin evi olarak kabul edilen özel alan ile kamusal alan arasında sınır çizgilerinin bulanıklaşması hatta ortadan kaldırılmasını olanaklı hale getirir. Anonimlik ve siber suç gibi sorunların dışında sosyal medyanın yaygın kullanımı beraberinde fomo (fear of missing out)/ gelişmeleri kaçırma korkusu veya fobo (fear of being offline)/ offline olma korkusu olarak ifade edilen bağımlılık gibi psikolojik ve psikiyatrik birtakım sorunlar getirmektedir (Dereli, 2021, s. 93). Genel bir terim olarak bağımlılık yaşamın belirli alanlarında bireyin denetim sağlayamamasına işaret eder. İnternet bağımlılığı ise internetin "kontrol edilemeyen" ve "zararlı kullanımına" göndermede bulunur (Beard & Wolf, 2001, s. 377). İnternet bağımlılığının bir türü olarak sosyal medya bağımlılığı da bireyin genel anlamda siber yaşam deneyimi, özel anlamda dijital mahremiyeti konusunda kontrolü yitirmesi olarak da okunabilir.

3. Din ve Mahremiyet

Bir inanç ve değerler sistemi olarak dinin kültürün oluşumu ve toplumsal hayatın şekillenmesinde rolünün yadsınamaz olduğu söylenebilir. Din, sosyolojik anlamda içinde bulunduğu toplumun renklerini taşıyabildiği gibi onu şekillendirebilmektedir de. Haya, iffet ve hürriyet ile birlikte ele alınan mahremiyet Küçükalp'in (2022, ss. 37-39) ifade gibi tarihi süreçte özü itibarıyla dini bir zemin ve dünyada çerçevesini bulmuş bir kavramdır. Dolayısıyla teolojik olarak sınır çizme veya sınırlılık manasında gerek akıl, gerek beden, gerekse göz mahremiyetinden söz edilebilir (Ulukütük, 2018). Yaşama dair sınır ve mesafeye işaret eden mahremiyeti teolojik zeminde insanın sınırlılığı olarak da okumak mümkündür. Bu sebeple İslami zaviyeden bakıldığında akli, bilgisel, bedensel, görsel mahremiyetin korunmasının önemli bir değer ve yükümlülük olduğu

görülmektedir. Zira hem Kur'an-ı Kerim hem de hadislerde söz konusu alanlarla ilgili "sınır koyan" dini hükümler bulunmaktadır. Buna, bedensel mahremiyet/ setr-i avret (Araf, 27), tesettür (Nur, 31), mekânsal mahremiyet (Ahzab, 53-55), bilgisel mahremiyet ve tecessüs (Hucurat, 12) ile ilgili ayetler örnek gösterilebilir (Martı, 2022). Ayrıca Türkçede kullanılan mahremiyet sözcüğü literatürde dini çağrışıma sahip bir kavram olarak da kullanılmaktadır. Mahremiyetin etimolojik kökenine bakıldığında yine Türkçede kullanılan dini tandanslı haram, harim, harem, ihram, mahrem, muharrem ve mahrum gibi sözcüklerle aynı kökten türediği görülmektedir. Tüm bu sözcüklerin türediği ha-re-me kökü Arapçada mastar olarak yasak olmak, izin verilmemek anlamına gelmektedir (Mutçalı, 1995, ss. 163-164). Haram isim olarak yasaklı, helal olmayan gibi anlamlara gelirken fıkhi bir terim olarak ise "mükelleften yapılmaması kesin ve bağlayıcı tarzda istenen fiili ifade eder" (Koca, 1997, s. 100). Bir başka ifade ile haram "Şari'in yapılmamasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil" olarak tanımlanabilir (Şaban, 2011, s. 247). Sözcük olarak mahrem "helal olmayan, yasaklanan şey" anlamına gelirken fıkhi bir terim olarak "kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış bulunan belli derecelerdeki akraba" manasına gelir (Öğüt, 2003, s. 388). Yani buna göre mahrem bir kutsala sahip olanların uzak durdukları ve yasakladıkları bir şeye işaret etmekte, mahremiyet ise "yasak olma hali" veya "haram olma hali" anlamına gelmektedir (Ulukütük, 2018, ss. 59-61). Ezcümle bu bilgiler ışığında din ve mahremiyet arasında doğrudan bir ilişkiden söz edilebileceği gibi öncekinin sonrakinin sınırlarını belirlediği, korunması için hükümler koyduğu da söylenebilir.

4. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışma, sosyal medya bağımlılığı, dindarlık ve mahremiyet ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma özellikle dindarlık düzeyi ile sosyal medya bağımlılığının dijital mahremiyet üzerindeki etkisini ölçmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H1. Dinin etkisini hissetme düzeyi ile mahremiyet algısı arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.

H2. Dinin etkisini hissetme düzeyi arttıkça sosyal medya bağımlılığı azalacaktır.

H3. Kuşaklar arasında mahremiyet algısı anlamlı düzeyde farklıdır.

H4. Mahremiyet algısı cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H5. Sosyal medya bağımlılık düzeyi arttıkça mahremiyet algısı azalır.

H6. Görsel ağırlıklı içerik paylaşımı yapılan sosyal medya platformu kullanıcılarının a) mahremiyet algısı düşük, b) sosyal medya bağımlılığı yüksektir.

4.1. Örneklem ve İşlem

Araştırmanın örneklemini, 1946-2010 yılları arasında doğmuş, Bursa'da ikamet eden 319 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların seçiminde olasılıklı olmayan örnekleme yaklaşımı benimsenmiş olup kolay örnekleme tekniği kullanılmıştır.

Bursa Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Fen, Mühendislik ve Sosyal Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'ndan E-69707128-050.99-64580 ve E-69707128-050.99-80000 sayılı izinler ile araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna dair onay alınmış ve veriler Haziran-Aralık 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Örneklem grubunu oluşturanların 132'sine matbu anket formları elden ulaştırılmış olup 187 kişiye Google Forms üzerinden online anket uygulanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Kategorik Değişkenler								
Cinsiyet	N	%		N	%	Yaşanan Yer	N	%
Kadın	226	70,8	Erkek	93	29,2	Köy/Belde	10	3,1
Doğum Tarihi	N	%		N	%	Kasaba	3	0,9
1946-1964	23	7,2	1980-1995	94	29,5	İlçe	25	7,8
1965-1979	87	27,3	1996-2010	115	36,1	Şehir	86	27
Eğitim Durumu	N	%		N	%	Büyük Şehir	195	61,1
İlkokul	33	10,3	Lisans	141	44,2	Dine Verilen Önem	N	%
Ortaokul	28	8,8	Yüksek Lisans	24	7,5	Hiç Önemli Değil	5	1,6
Lise	56	17,6	Doktora	7	2,2	Biraz Önemli	21	6,6
Önlisans	30	9,4				Önemli	51	16
Eğitim Alanı	N	%		N	%	Çok Önemli	86	27
Sosyal ve Beşeri Bilimler	140	43,9	İmam-Hatip/İlahiyat	60	18,8	En Üst Düzeyde Önemli	156	48,9
Fen/Teknik, Mimarlık/Mühendislik Bilimleri	43	13,5	Diğer	66	20,7	Kullanılan Sosyal Medya Platformu	N	%
Sağlık Bilimleri	10	3,1				Facebook	133	43
İstihdam Durumu	N	%		N	%	Instagram	236	76,4
Çalışıyor	92	28,8	Emekli	26	8,2	Pinterest	75	24,3
Serbest Çalışıyor	17	5,3	Ev Hanımı	63	19,7	Snapchat	56	18,1
İşsiz	20	6,3	Diğer	4	1,3	TikTok	37	12
Öğrenci	97	30,4				Twitter	108	35
Algılanan Ekonomik Düzey	N	%		N	%	Whatsapp	265	85,8
Ortanın Altı	59	18,5	Ortanın Üstü	38	11,9	Twitch	12	3,9
Orta	222	69,6				Diğer	163	52,7
Medeni Durum	N	%		N	%	Sosyal Medya Kullanım Zamanı	N	%
Bekar	153	48	Boşanmış	11	3,4	11 ay ve altı	10	3,1
Evli	145	45,5	Eşi ölmüş	10	3,1	1-2 yıl	24	7,5
Dini Grup Mensubiyeti	N	%		N	%	3-4 yıl	23	7,2
Var	38	11,9	Yok	281	88,1	5-6 yıl	69	21,6
						7 yıl ve üzeri	180	56,4

4.2. Veri Toplama Araçları

4.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu dahilinde katılımcılara cinsiyet, doğum tarihi, eğitim durumu, istihdam durumu, okudukları alan, gelir düzeyi, medeni hal, hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yer, dinin önemi, dini grup mensubiyeti, kullandıkları sosyal medya platformları ve ne kadar süredir sosyal medyayı kullandıklarını sorgulayan toplam 12 soru yöneltilmiştir.

4.2.2. Mahremiyet Algısı Ölçeği

Ölçek, Zehra Nur Demir tarafından 2021 yılında tamamlanan yüksek lisans tezi kapsamında geliştirilmiştir (Demir, 2021). Yerli/yabancı alanyazın taraması sonucunda Demir, 72 maddelik soru havuzu oluşturmuş ve uzman görüşleri neticesinde eksiltme/eklemeler yaparak taslağı 62 maddeye indirmiştir. Demir tarafından yapılan açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda ölçek 25 maddelik son şekline kavuşturulmuştur. Beş alt boyuttan oluşan ölçeğin madde dağılımları şöyledir: Mekansal mahremiyet boyutu 7 madde, bireysel mahremiyet boyutu 7 madde, başkalarına ilişkin mahremiyet boyutu 5 madde, çift ilişkilerinde mahremiyet boyutu 3 madde ve dijital mahremiyet boyutu 3 madde. 4'lü likert tipinde geliştirilen ölçeğin Cronbach alfa değerinin .61 olduğu belirtilmiştir. Bizim çalışmamızda ise ölçeğin alfa katsayısı .74 olarak tespit edilmiştir.

4.2.3. Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği

Andreassen ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilen ölçek, İbrahim Demirci (2019) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Demirci'nin uyarlama çalışmaları neticesinde ölçeğin 6 madde ve tek boyutluk formunu koruduğu gözlenmiş ve 1=Çok nadir, 5=Oldukça sık olmak üzere 5'li likert yanıtlama sistemine sahip ölçeğin Cronbach alfa katsayısının .83 olduğu belirtilmiştir. Bizim çalışmamızda ise ölçeğin güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur.

4.2.4. Dinin Etkisini Hissetme Ölçeği

Glock ve Stark'tan ilhamla ilk haliyle Yapıcı ve Zengin (2003) tarafından geliştirilen ölçek, Yapıcı (2006) tarafından tek boyut ve 17 maddeden oluşacak şekilde revize edilmiştir. Kesinlikle katılmıyorum- tamamen katılıyorum aralığında 4'lü likert tarzı ölçekten alınabilecek en düşük puan 17 iken, en yüksek puan 68'dir. Ölçeğin Yapıcı tarafından .95 olarak ifade edilen Cronbach alfa değerinin bu çalışma kapsamında .94 olduğu tespit edilmiştir.

5. Verilerin Analizi

Toplanan veriler SPSS 28 paket programıyla analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılımının tespitinde çarpıklık-basıklık değerleri esas alınmış ve normal dağılımın sağlandığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ANOVA, t-testi, Pearson korelasyon analizine başvurulmuştur. Çalışmada öngörülen düzenleyici etkinin tespiti için ise Hayes'in Process makrosu kullanılmıştır.

6. Bulgular

Araştırma kapsamında yer alan üç değişken ve alt boyutlarına ait standart sapma, ortalama değerleri, çarpıklık basıklık değerleri, güvenilirlik katsayıları ve korelasyon değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler, Çarpıklık-Basıklık ve Korelasyon Değerleri

	X	SD	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Mahremiyet Algısı	3,17	0,36	(,74)	,634**	,729**	,340**	,161**	,329**	-,061	,185**
2. Mekansal Mahremiyet	3,57	0,51		(,78)	,265**	,208**	-,313**	,313**	-,112*	,442**
3. Bireysel Mahremiyet	3,07	0,93			(,90)	-,20**	,061	-,147**	,215**	-,083
4. Başkalarına İlişkin Mahremiyet	3,25	0,62				(,69)	-,051	,341**	-,438**	,274**
5. Çift İlişkilerinde Mahremiyet	2,13	0,86					(,69)	-,114*	,145**	-,349**
6. Dijital Mahremiyet	3,34	0,69						(,58)	-,278**	,343**
7. Sosyal Medya Bağımlılığı	2,51	1,02							(,85)	-,164**
8. Dinin Etkisini Hissetme	3,23	0,69								(,94)
Skewness			-,447	-1,52	-1,07	-,673	,342	-,968	,333	-,98
Kurtosis			-,473	1,90	-,087	-,186	-,845	,263	-,627	,208

Not. *p < .05; **p < .01. Cronbach α güvenilirlik katsayıları parantez içinde gösterilmiştir.

Tablo 2'den anlaşıldığı üzere değişkenlere ait tüm çarpıklık basıklık değerleri kabul edilebilir değer aralığı olan -2 ile +2 arasında (George, 2011) yer almaktadır. Buradan hareketle verilerin normal dağılım gösterdiği ve parametrik testler için gerekli önkoşulun sağlandığı söylenebilir. Güvenirlik değerlerine bakıldığında Mahremiyet Algısı Ölçeğinin Cronbach alfa katsayısının ,74; Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeğinin ,85; Dinin Etkisini Hissetme Ölçeğinin ,94 olduğu ve her üç ölçeğin de kabul edilebilir değerlere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2'den anlaşıldığı üzere mahremiyet algısı ile dinin etkisini hissetme arasında pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = ,18$, $p < ,01$). Bu sonuç “Dinin etkisini hissetme düzeyi ile mahremiyet algısı arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.” şeklindeki H1 hipotezinin doğrulandığını göstermektedir. Mahremiyet algısının alt boyutları ile dinin etkisini hissetme arasındaki ilişkilere bakıldığında, mekânsal mahremiyet ile dinin etkisini hissetme arasında pozitif yönlü anlamlı ($r = ,44$, $p < ,01$); başkalarına ilişkin mahremiyet ile dinin etkisini hissetme arasında pozitif yönlü anlamlı ($r = ,27$, $p < ,01$); çift ilişkilerinde mahremiyet ile dinin etkisini hissetme arasında negatif yönlü ve anlamlı ($r = -,34$, $p < ,01$); dijital mahremiyet ile dinin etkisini hissetme arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = ,34$, $p < ,01$). Bireysel mahremiyet alt boyutu ile dinin etkisini hissetme arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($r = -,08$, $p > ,05$).

Sosyal medya bağımlılığı ile dinin etkisini hissetme arasında ise negatif yönlü, istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = -,16$, $p < ,01$). Buradan anlaşıldığı üzere, “Dinin etkisini hissetme düzeyi arttıkça sosyal medya bağımlılığı azalacaktır.” şeklindeki H2 hipotezi araştırma verilerince desteklenmiştir.

Yine Tablo 2'de görüldüğü üzere mahremiyet algısı ile sosyal medya bağımlılığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki söz konusu değildir ($r = -,06$, $p > ,05$). Bu haliyle “Sosyal medya bağımlılık düzeyi arttıkça mahremiyet algısı azalır.” şeklindeki H5 hipotezi doğrulanmamış gibi görünse de mahremiyet algısının alt boyutları açısından bakıldığında ilgili hipotezin kısmen doğrulandığı anlaşılmaktadır. Zira tabloda gösterildiği üzere sosyal medya bağımlılığı ile mekânsal mahremiyet arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki ($r = -,11$, $p < ,05$); sosyal medya bağımlılığı ile

bireysel mahremiyet arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r = ,21$, $p < ,01$); başkalarına ilişkin mahremiyet ile sosyal medya bağımlılığı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki ($r = -,43$, $p < ,01$); çift ilişkilerinde mahremiyet ile sosyal medya bağımlılığı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r = ,14$, $p < ,01$) ve dijital mahremiyet ile sosyal medya bağımlılığı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki ($r = -,27$, $p < ,01$) tespit edilmiştir.

6.1. Mahremiyet Algısına İlişkin Bulgular

Cinsiyet ve Mahremiyet Algısı

Tablo 3. Cinsiyet ile Mahremiyet Algısı İlişkisi (t-Testi)

Faktörler	Cinsiyet	N	X	sd	t	p
Mahremiyet Algısı	Kadın	226	3,21	,353	3,212	,001
	Erkek	93	3,06	,384		
Mekansal Mahremiyet	Kadın	226	3,60	,479	1,371	,172
	Erkek	93	3,50	,591		
Bireysel Mahremiyet	Kadın	226	3,13	,954	1,777	,038
	Erkek	93	2,93	,860		
Bşkalarına İlişkin Mahremiyet	Kadın	226	3,23	,606	-1,030	,304
	Erkek	93	3,30	,653		
Çift İlişkilerinde Mahremiyet	Kadın	226	3,44	,878	2,525	,012
	Erkek	93	3,08	,813		
Dijital Mahremiyet	Kadın	226	3,44	,613	3,936	,001
	Erkek	93	3,08	,799		

Tablo 3'te mahremiyet algısı ölçeği genelinden ve alt boyutlarından alınan puanların cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren t-testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, mahremiyet algısı puanları kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($t(317)=3,212$, $p<0,01$). Kadın katılımcılar ($X=3,21$) ölçek genelinden erkek katılımcılara ($X=3,06$) göre daha yüksek puanlar almıştır. Bu sonuca göre araştırmamızın hipotezlerinden "Mahremiyet algısı cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır." şeklindeki H4 hipotezi araştırma bulgularınca desteklenmektedir. Mekansal mahremiyet alt boyutuna bakıldığında cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmadığı görülmektedir ($t(317)=1,371$ $p>0,05$). Ancak istatistiksel açıdan anlamlı olmasa da ortalamalara bakıldığında kadınların puan ortalamalarının ($X=3,60$) erkeklerden ($X=3,50$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bireysel mahremiyet alt boyutunda ise cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t(317)=1,777$, $p<0,05$). Buna göre, yine kadın katılımcıların ($X=3,13$) bu alt boyuttan aldıkları puanlar erkeklerden ($X=2,93$) daha yüksek çıkmıştır. Başkalarına ilişkin mahremiyet alt boyutuna bakıldığında ise istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa rastlanmadığı görülmektedir ($t(317)=-1,030$, $p>0,05$). Çift ilişkilerinde mahremiyet alt boyutunda ise cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur ($t(317)=2,525$ $p<0,05$). Kadınların bu alt boyuttan aldıkları puan ortalaması ($X=3,44$), erkek katılımcıların ortalamalarından ($X=3,08$) daha yüksek çıkmıştır. Son olarak dijital mahremiyet alt boyutu açısından da cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($t(317)=3,936$, $p<0,01$). Buna göre, yine kadın katılımcıların ($X=3,44$) erkek katılımcılardan ($X=3,08$) daha yüksek puana sahip olduğu görülmektedir.

Yaş ve Mahremiyet Algısı

Katılımcıların mahremiyet algılarının yaşa göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek üzere tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda yaş grupları arasında mahremiyet algısı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı bulgulanmıştır ($F=0,365$; $p>0,05$). Bu da “Kuşaklar arasında mahremiyet algısı anlamlı düzeyde farklıdır.” şeklindeki H_3 hipotezinin desteklenmediğini gösterse de mahremiyet algısının alt boyutları açısından bakıldığında ilgili hipotezin kısmen doğrulandığı söylenebilir. Buna göre bireysel mahremiyet alt boyutuna ($F=8,502$; $p<0,01$); başkalarına ilişkin mahremiyet alt boyutuna ($F=11,207$; $p<0,01$); dijital mahremiyet alt boyutuna ($F=7,136$; $p<0,01$) ve çift ilişkilerinde mahremiyet alt boyutuna ($F=6,014$; $p<0,01$) göre yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar görülmektedir. Farklılığın hangi yaş grupları arasında söz konusu olduğunun tespiti için yapılan Scheffe testi sonucunda bireysel mahremiyet alt boyutunda 1946-1964 doğumlular ($X=2,559$) ile 1996-2010 ($X=3,355$) arasında; 1965-1979 doğumlular ($X=2,824$) ile 1996-2010 doğumlular ($X=3,355$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Buradan hareketle bireysel mahremiyet puanlarının ileri yaşlarda daha düşük olduğu söylenebilir. Başkalarına ilişkin mahremiyet alt boyutunda ise, 1946-1964 doğumlular ($X=3,626$) 1980-1995 doğumlulardan ($X=3,208$) ve 1996-2010 doğumlulardan ($X=3,055$) farklılaşırken; 1965-1979 doğumlular ($X=3,466$) 1980-1995 doğumlulardan ($X=3,208$) ve 1996-2010 doğumlulardan ($X=3,055$) anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Bu sonuçlar da başkalarına ilişkin mahremiyet puanlarında yaşla birlikte bir artışın söz konusu olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dijital mahremiyet alt boyutundaki anlamlı farklılıkların 1965-1979 doğumlular ($X=3,593$) ile 1980-1995 doğumlular ($X=3,287$) ve 1996-2010 ($X=3,171$) doğumlular arasında olduğu tespit edilmiştir. Burada da yine yaşla birlikte dijital mahremiyet puanlarında bir artış gözlemlendiği söylenebilir. Çift ilişkilerinde mahremiyet alt boyutunda ise 1965-1979 doğumlular ($X=2,011$) ile 1996-2010 doğumlular ($X=2,402$); 1980-1995 doğumlular ($X=1,975$) ile 1996-2010 doğumlular ($X=2,402$) arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu da, çift ilişkilerinde mahremiyet boyutunda yaş ile birlikte düşüşün görülebileceğini düşündürmektedir. Mahremiyet algısı genel ortalamalarına göre ise yaş grupları düşükten yükseğe doğru şöyle sıralanabilir: 1946-1964 ($X=3,144$), 1980-1995 ($X=3,146$), 1965-1979 ($X=3,167$), 1996-2010 ($X=3,196$).

Eğitim Durumu ve Mahremiyet Algısı

Eğitim durumunun mahremiyet algısı puanlarında bir farklılığa yol açıp açmadığının ortaya çıkartılması için yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda eğitim grubuna göre anlamlı bir farklılığın söz konusu olduğu görülmüştür ($F=9,248$; $p<0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan Scheffe testi sonucunda ilkökul mezunlarının mahremiyet puanlarının ($X=3,181$) ortaokul mezunlarından ($X=2,841$); ortaokul mezunlarının mahremiyet puanlarının ($X=2,841$) önlisans ($X=3,277$), lisans ($X=3,268$) ve doktora mezunlarından ($X=3,40$); lise mezunlarının ($X=3,016$) lisans mezunlarından ($X=3,268$) anlamlı şekilde farklılaştığı bulgulanmıştır ($p<0,01$). Mahremiyet puan ortalamaları açısından ise düşükten yükseğe doğru sıralama şu şekildedir: Ortaokul ($X=2,841$), lise ($X=3,016$), yüksek lisans ($X=3,116$), ilkökul ($X=3,181$), lisans ($X=3,268$), önlisans ($X=3,277$).

İstihdam Durumu ve Mahremiyet Algısı

Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda istihdam durumuna göre mahremiyet algısı puanlarında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($F=3,727$; $p<0,05$). Scheffe testine göre mahremiyet puanları açısından çalışanlar ($X=3,245$) emeklilerden ($X=2,930$) istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($p<0,05$). Mahremiyet ortalamalarına göre gruplar düşükten yükseğe doğru şöyle sıralanabilir: Emekli ($X=2,930$), diğer ($X=2,960$), işsiz ($X=2,996$), ev hanımı ($X=3,179$), öğrenci ($X=3,195$), serbest çalışıyor ($X=3,204$), çalışıyor ($X=3,245$).

Algılanan Sosyoekonomik Düzey ve Mahremiyet Algısı

Çalışma bulguları sosyoekonomik düzeye göre katılımcıların mahremiyet algısı puanları arasında anlamlı bir farklılığın söz konusu olduğunu göstermektedir ($F=5,195$; $p<0,01$). Yapılan Scheffe testi neticesinde ortanın altı sosyoekonomik düzeye sahip katılımcıların mahremiyet ortalamaları ($X=3,062$), orta sosyoekonomik düzeye sahip olduğunu belirten katılımcılardan ($X=3,213$) istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($p<0,05$). Mahremiyet ortalamaları açısından gruplar şöyle sıralanmaktadır: Ortanın altı ($X=3,062$), ortanın üstü ($X=3,085$), orta ($X=3,213$).

Sosyal Medya Kullanım Zamanı ve Mahremiyet Algısı

Yapılan tek yönlü varyans analizi katılımcıların sosyal medya kullanma sürelerinin mahremiyet puanlarında anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığını ($F=0,985$; $p>0,05$) göstermektedir. Bununla birlikte mahremiyet ortalamaları düşükten yükseğe doğru sıralandığında grupların dizilimi şu şekilde olmaktadır: 3-4 yıl ($X=3,071$), 1-2 yıl ($3,095$), 11 ay ve altı ($3,136$), 5-6 yıl ($X=3,190$), 7 yıl ve üzeri ($X=3,197$).

Kullanılan Sosyal Medya Platformları ve Mahremiyet Algısı

Sosyal medya platformu kullanıcılarının, sosyal medya kullanmayanlara göre sosyal medya bağımlılığı puanlarında bir değişim olup olmadığının tespiti için t-testine başvurulmuştur. Sosyal medya platformlarından Facebook'u kullandığını söyleyen katılımcılar ile kullanmadığını belirten katılımcılar arasında mahremiyet algısı puanları açısından farklılık söz konusu olup olmadığının tespiti için t-testi uygulanmış ve gruplar arasında anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür ($t(317)=0,214$, $p>0,05$). Mahremiyet puan ortalamaları açısından bakıldığında Facebook kullanıcılarının ortalamalarının ($X=3,164$) Facebook kullanmayan katılımcılardan ($X=3,173$) daha düşük olduğu söylenebilir. Instagram kullanan ve kullanmayan katılımcıların mahremiyet puanları arasında da anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($t(317)=-0,427$, $p>0,05$). Mahremiyet puanları açısından bakıldığında ise Instagram kullanan katılımcıların mahremiyet puanlarının ($X=3,175$) kullanmayanlardan ($X=3,155$) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, Pinterest kullanan katılımcılar ile kullanmayan katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık görülmediği de araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Pinterest kullanan katılımcıların mahremiyet algısı ortalamalarının ($X=3,192$) kullanmayanlardan ($X=3,163$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Snapchat kullanan ve kullanmayanlar arasında da mahremiyet puan ortalamaları açısından fark söz konusu değildir ($t(317)=-0,972$, $p>0,05$). Snapchat kullanıcılarının mahremiyet ortalaması ($X=3,203$) kullanmayan katılımcıların ortalamasından ($X=3,162$) yüksektir. TikTok kullananlar ile kullanmayanlar arasında mahremiyet puanları açısından anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($t(317)=5,619$, $p<0,01$). Buna göre TikTok kullananların mahremiyet ortalamaları ($X=2,864$) kullanmayanlardan ($X=3,210$) anlamlı şekilde daha düşüktür. Buradan hareketle "Görsel ağırlıklı içerik paylaşımı yapılan sosyal medya platformu kullanıcılarının mahremiyet algısı düşüktür" şeklindeki H6a hipotezinin TikTok özelinde doğrulandığı söylenebilir. Twitter kullananlar ile kullanmayan katılımcılar arasında da yine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t(317)=-2,065$, $p<0,05$). Twitter kullananların mahremiyet puanları ($X=3,224$), kullanmayan katılımcılardan ($X=3,142$) daha yüksektir. Yapılan t-testi sonucuna göre, Whatsapp kullananlar ve kullanmayanlar arasında mahremiyet algısı açısından istatistiksel açıdan anlamlı fark söz konusudur ($t(317)=-3,870$, $p<0,01$). Buna göre Whatsapp kullanıcılarının mahremiyet ortalamaları ($X=3,212$), kullanmayanlardan ($X=2,960$) anlamlı şekilde yüksektir. Twitch kullanıcıları ile kullanmayan katılımcılar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı yapılan t-testi sonucunda tespit edilmiştir ($t(317)=0,480$, $p>0,05$). Mahremiyet ortalamaları açısından bakıldığında ise Twitch kullananların puanlarının ($X=3,140$), kullanmayanlardan ($X=3,171$) daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Diğer sosyal medya platformlarını kullandıklarını belirtenler ile belirtmeyenler

arasında da mahremiyet puanları açısından anlamlı bir farklılık olmadığı bulgulanmıştır ($t(317)=0,014$ $p>0,05$).

6.2. Sosyal Medya Bağımlılığına İlişkin Bulgular

Cinsiyet ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Sosyal medya bağımlılığının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için yapılan t-testi analizi sonucunda cinsiyetler arası anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür ($t(317)=0,070$ $p>0,05$). Sosyal medya bağımlılığı ortalamalarına bakıldığında kadınların puanlarının ($X=2,521$) erkeklerden ($X=2,512$) az da olsa daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Yaş ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Yapılan tek yönlü varyans analizi neticesinde doğum tarihine göre sosyal medya bağımlılığı puanlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulgulanmıştır ($F=35,072$; $p<0,05$). Varyansların homojen olması sebebiyle post-hoc testlerinden Scheffe tercih edilmiş ve test neticesinde 1946-1964 yılları arasında doğanlar ile 1980-1995 ve 1996-2010 doğumlular arasında; 1965-1979 doğumlular ile 1980-1995 ve 1996-2010 doğumlular arasında; 1980-1995 doğumlular ile 1996-2010 doğumlular arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Sosyal medya bağımlılık puanları düşükten yükseğe sıralandığında grupların dizilimi şöyle olmaktadır. 1946-1964 ($X=1,565$), 1965-1979 ($X=1,961$), 1980-1995 ($X=2,586$), 1996-2010 ($X=3,075$).

Eğitim Durumu ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeylerinde eğitim durumlarının anlamlı bir farka yol açıp açmadığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi uygulanmış ve gruplar arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür ($F=8,069$; $p<0,01$). Gruplar arası varyansın homojen olmaması sebebiyle Games-Howell testi uygulanmış ve anlamlı farklılıkların ilkökul ile ortaokul, lise, önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora arasında olduğu tespit edilmiştir. Sosyal medya bağımlılığı ortalamalarına göre gruplar şu şekilde sıralanabilir: ilkökul ($X=1,555$), önlisans ($X=2,216$), ortaokul ($X=2,369$), yüksek lisans ($X=2,458$), lise ($X=2,681$), lisans ($X=2,767$), doktora ($X=2,857$).

İstihdam Durumu ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Yapılan tek yönlü varyans analizinin sonucunda katılımcıların istihdam durumuna göre sosyal medya bağımlılığı puanlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu bulgulanmıştır ($F=19,145$; $p<0,01$). Scheffe testi sonucunda farklılığın çalışan katılımcılar ile işsiz katılımcılar, öğrenciler ve ev hanımları; serbest çalışanlar ile işsizler; işsiz katılımcılar ile emekliler ve ev hanımları; emekliler ile öğrenciler; öğrenciler ile ev hanımları arasında olduğu tespit edilmiştir. Sosyal medya puanlarına göre grupların sıralaması şu şekildedir: Ev hanımı ($X=1,727$), serbest çalışıyor ($X=2,196$), emekli ($X=2,243$), çalışıyor ($X=2,440$), diğer ($X=2,958$), öğrenci ($X=2,994$), işsiz ($X=3,608$).

Medeni Durum ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Tek yönlü varyans analizi neticesinde medeni durumun sosyal medya bağımlılığı puanlarında anlamlı bir farka neden olduğu görülmüştür ($F=41,629$; $p<0,01$). Yapılan Scheffe testi ise farklılığın bekar ile evli ve boşanmış gruplar arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal medya bağımlılığı puanlarına göre gruplar şu şekilde sıralanabilir: Evli ($X=1,972$), boşanmış ($X=2,015$), eşi ölmüş ($X=2,350$), bekar ($X=3,083$).

Sosyal Medya Kullanım Süresi ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı puanlarında sosyal medyayı ne kadar süredir kullandıklarına göre bir farklılık oluşup oluşmadığının tespiti için yapılan tek yönlü varyans analizi anlamlı bir farkın varlığını göstermektedir ($F=6,322$; $p<0,01$). Yapılan Scheffe testine göre ise farklılık 1-2 yıldır sosyal medya kullananlar ile 5-6 yıl ve 7 yıl ve üzeri süredir sosyal medya

kullanıcılar arasında söz konusudur. Ortalama değerlere göre gruplar şu şekilde sıralanabilir: 1-2 yıl ($X=1,750$), 11 ay ve altı ($X=2,216$), 3-4 yıl ($X=2,275$), 5-6 yıl ($X=2,514$), 7 yıl ve üzeri ($X=2,728$).

Dine Öznel Önem Verme Düzeyi ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Sosyal medya bağımlılığı ve dine öznel önem verme düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkartmak için yapılan Pearson korelasyon analizi sonucunda iki değişken arasında düşük düzeyli, negatif yönlü, istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r = -,190$, $p < 0,01$). Buna göre dine öznel önem verme düzeyi arttıkça sosyal medya bağımlılığında bir düşüşün söz konusu olduğu söylenebilir.

Kullanılan Sosyal Medya Platformları ve Sosyal Medya Bağımlılığı

Sosyal medya platformu kullanıcılarının, sosyal medya kullanmayanlara göre sosyal medya bağımlılığı puanlarında bir değişim olup olmadığının tespiti için t-testine başvurulmuştur. Sorulan sosyal medya hesapları arasında Instagram kullananların kullanmayanlardan sosyal medya bağımlılığı puanları açısından anlamlı şekilde farklılaştığı saptanmıştır ($t(317)=-6,205$, $p < 0,01$). Buna göre Instagram kullanan katılımcıların sosyal medya bağımlılığı puanları ($X=2,718$), kullanmayanlardan ($X=1,949$) daha yüksektir. Yine Pinterest kullanan ve kullanmayan katılımcılar arasında farklılık olduğu da araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır ($t(317)=-3,50$, $p < 0,01$). Buna göre Pinterest kullananların sosyal medya bağımlılığı ortalamaları ($X=2,875$) kullanmayanlardan ($X=2,409$) daha yüksek çıkmıştır. Benzer bir sonuca Snapchat kullanıcıları için de ulaşılmıştır ($t(317)=-5,812$, $p < 0,01$). Buna göre Snapchat kullananların sosyal medya bağımlılığı puanları ($X=3,208$) kullanmayanlardan ($X=2,372$) daha yüksektir. TikTok kullanıcılarının da sosyal medya bağımlılık puanı açısından TikTok kullanmayanlardan ayrıldığı saptanmıştır ($t(317)=-7,06$, $p < 0,01$). TikTok kullananların ortalamaları ($X=3,563$) kullanmayanlardan ($X=2,381$) daha yüksek çıkmıştır. Instagram, Pinterest, Snapchat ve TikTok özelinde değerlendirildiğinde “Görsel ağırlıklı içerik paylaşımı yapılan sosyal medya platformu kullanıcılarının b) sosyal medya bağımlılığı yüksektir.” şeklindeki H6b hipotezinin doğrulandığı ortaya çıkmaktadır. Twitter kullanan ve kullanmayan katılımcılar arasında da sosyal medya bağımlılığı puanları açısından anlamlı farklılık söz konusudur ($t(317)=-6,096$, $p < 0,01$). Buna göre Twitter kullananların sosyal medya bağımlılığı ortalamaları ($X=2,983$), Twitter kullanmayanlardan ($X=2,281$) daha yüksektir. Benzer şekilde Whatsapp kullanan ve kullanmayan katılımcılar arasında da anlamlı farklılık saptanmıştır ($t(317)=-2,221$, $p < 0,05$). Whatsapp kullananların sosyal medya bağımlılığı puanları ($X=2,576$), kullanmayanlardan ($X=2,237$) daha yüksek çıkmıştır.

6.3. Dinin Etkisini Hissetmeye İlişkin Bulgular

Sosyal Medya Platformları ve Dinin Etkisini Hissetme

Çeşitli sosyal medya platformlarını kullanan katılımcıların kullanmayanlara göre dinin etkisini hissetme puanlarında anlamlı bir farklılaşma olup olmadığının tespiti için t-testine başvurulmuştur. Buna göre Instagram kullanan ve kullanmayan katılımcıların dinin etkisini hissetme puanlarında bir farklılık saptanmıştır ($t(317)=4,983$, $p < 0,01$). Instagram kullanmayanların dinin etkisini hissetme ortalamaları ($X=3,512$) kullananlardan ($X=3,131$) daha yüksektir. Snapchat kullananlarda da benzer bir durum tespit edilmiştir ($t(317)=5,415$, $p < 0,01$). Buna göre Snapchat kullanıcılarının dinin etkisini hissetme ortalamaları ($X=2,793$), kullanmayanlardan ($X=3,323$) anlamlı şekilde daha düşüktür. Yine TikTok kullananların dinin etkisini hissetme ortalamasının ($X=2,766$), kullanmayanlardan ($X=3,291$) istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılaştığı da araştırma bulguları arasında yer almaktadır ($t(317)=4,449$, $p < 0,01$). Aynı sonuç Twitter kullanıcıları için de söz konusudur ($t(317)=3,909$, $p < 0,01$). Twitter kullanan katılımcıların dinin etkisini hissetme ortalamaları ($X=3,013$), kullanmayanlardan ($X=3,341$) daha düşük çıkmıştır. Yine Twitch kullanan katılımcıların da ($X=2,377$), kullanmayan katılımcılardan ($X=3,264$) istatistiksel açıdan anlamlı şekilde düşük dinin etkisini hissetme ortalamasına sahip olduğu saptanmıştır ($t(317)=4,462$, $p < 0,01$). Diğer sosyal medya

platformlarını kullandıklarını ifade eden katılımcılarda da dinin etkisini hissetme puanlarının ($X=2,683$) kullanmayanlara ($X=3,263$) oranla istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha düşük olduğu görülmüştür ($t(317)=2,554, p<0,01$).

6.4. Sosyal Medya Bağımlılığının Aracı Etkisine İlişkin Bulgular

Tablo 4. Standartlaştırılmamış Katsayılar ve %95 Bootstrap Güven Aralıkları

	Sosyal Medya Bağımlılığı (M)			Dijital Mahremiyet (Y)		
	Kestirim	AS	ÜS	Kestirim	AS	ÜS
Dinin Etkisini Hissetme(X)	-0,24**	-0,40	-0,083	-0,24**	-0,40	-0,081
Sosyal Medya Bağımlılığı(M)				-0,15**	-0,22	-0,084
	R ² =0,03			R ² =0,16		

**p<0,01, AS: Bootstrap güven aralığının alt sınırı, ÜS: Bootstrap güven aralığının üst sınırı

Tablo 4'e göre dinin etkisini hissetme, sosyal medya bağımlılığı aracı değişkenini yordamaktadır ($b=-0,24$). Dinin etkisini hissetme, sosyal medya bağımlılığındaki varyansın %3'ünü açıklamaktadır. Çıktı değişkeni olan dijital mahremiyet, dinin etkisini hissetme ($b=-0,24$) ve sosyal medya bağımlılığı ($b=-0,15$) tarafından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordanmaktadır. Dinin etkisini hissetme ve sosyal medya bağımlılığı, çıktı değişkeni olan dijital mahremiyetteki değişkenliğin %16'sını açıklamaktadır. Tablo 5'te dinin etkisini hissetmenin dijital mahremiyet üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri sunulmuştur.

Tablo 5. Sosyal Medya Bağımlılığının Aracı Etkisi

	Standartlaştırılmamış			Standartlaştırılmış Katsayılar
	Kestirim	AS	ÜS	
Doğrudan etki	0,30**	0,20	0,40	0,30
M üzerinde dolaylı etki	0,04	0,01	0,07	0,04
Toplam Etki	0,34**	0,24	0,44	0,34

**p<0,01, M: Sosyal Medya Bağımlılığı

Tablo 5 incelendiğinde, dinin etkisini hissetmenin dijital mahremiyet üzerindeki toplam etkisinin 0,34 olduğu görülmektedir. Bu toplam etki sosyal medya bağımlılığının kısmi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Aracılık etkileri incelendiğinde dinin etkisini hissetmenin sosyal medya bağımlılığı üzerinden dijital mahremiyeti dolaylı olarak etkilediği ve bu dolaylı etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir ($\beta=0,04, p<0,01$). Dinin hayata etkisinin dijital mahremiyet üzerindeki toplam etkisinin yaklaşık %12'si ($0,04/0,34$) sosyal medya bağımlılığından kaynaklanmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Sosyal medya bağımlılığı, dindarlık ve mahremiyet ilişkisini ortaya koymayı hedefleyen bu araştırma bilhassa dinin etkisini hissetme ile sosyal medya bağımlılığının dijital mahremiyet üzerindeki etkilerini belirlenen hipotezler çerçevesinde sınamıştır. Elde edilen bulgulara bakıldığında hipotezlerin genel olarak doğrulandığı ve büyük ölçüde literatür tarafından desteklendiği görülmektedir. Bu çerçevede dinin etkisini hissetme düzeyi ile mahremiyet algısı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulgulanmıştır. Yani dindarlık arttıkça mahremiyet de artmaktadır. Söz konusu ilişki din ve mahremiyet başlığı altında sunulduğu gibi, kuramsal olarak İslamiyet özelinde ele alındığında dinin mahremiyet algısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yanı sıra dinin etkisini hissetme ile sosyal medya bağımlılığı arasında ters orantılı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre dindarlık düzeyi arttıkça sosyal medya bağımlılığı azalmaktadır. Bu sonuç dinin sosyal yaşamı düzenleme etkisi olarak okunabilir. Ayrıca sosyal medya bağımlılığı yaş, medeni durum, eğitim, istihdam durumu ve kullanılan medya platformlarına göre değişmektedir. Elde edilen bulgulara göre dijital yerlilerin dijital göçmenlere, bekarların evlilere, eğitim düzeyi yüksek olanların düşük olanlara, işsizlerin çalışanlara, TikTok ve Instagram gibi görsel ağırlıklı

medya kullanıcılarının diğerlerine göre sosyal medya bağımlılık düzeyleri yüksektir. Araştırmada sosyal medya kullanım süresi de bağımlılığı pekiştiren bir etmen olarak tespit edilmiştir.

Araştırma kuşaklar arasında mahremiyet algısının farklı olacağını varsaymıştır. Zira dijitalleşme olgusunun tüm kuşakları eşit şekilde etkilemediği, bu sebeple geleneksel mahremiyet anlayışının en çok Z olarak kavramlaştırılan kuşakta dönüştüğü ileri sürülebilir. Ancak araştırmanın bu hipotezi genel manada doğrulanmamıştır. Bu sonucun literatürdeki araştırma bulgularıyla karşılaştırıldığında desteklenmediği de söylenebilir. Örneğin, kuşaklar bağlamında sosyal medya ile mahremiyet ilişkisini araştıran Kütükoğlu'nun (2021, ss. 173-174) bulgularına göre, teşhire dönük paylaşımlar konusunda kuşakların kaygı düzeyi yüksekten düşüğe doğru X, Y ve Z şeklindedir. Bununla beraber araştırmamızda mahremiyetin alt boyutlarına bakıldığında kuşaklar arasında bir farklılığın görülmesi, ilgili hipotezin tamamen yanlılanmadığını, kısmi olarak doğrulandığını göstermektedir. Örneğin, bireysel mahremiyet düzeyi gençlere göre yetişkinlerde daha düşük görülürken, başkalarının mahremiyeti konusunda tam tersi bir durum söz konusudur. Yani bulgulara göre yaşla beraber diğerlerine ilişkin mahremiyet algısı artmaktadır. Dijital mahremiyet konusunda ise yine yaşla birlikte mahremiyet hassasiyetinin arttığı söylenebilir. Bu, söz konusu kuşakların farklı şekilde sosyalleştiklerine ve toplumsal değerlere bakışlarının farklı olduğuna işaret eder. Ayrıca araştırmanın mahremiyet algısının cinsiyete göre farklılaştığını gösteren bulguların diğer çalışmalarla paralel olduğunu söyleyebiliriz. Bulgular kadınların erkeklere göre mahremiyet konusunda daha hassas olduğunu göstermektedir (Kütükoğlu, 2021, s. 174; Livberber, 2018, ss. 172-174).

Sosyal medya bağımlılığı ile mahremiyet arasında ters orantılı bir ilişkiyi öngören bu araştırmada elde edilen bulgular doğrudan söz konusu varsayımı desteklememiştir. Ancak TikTok, Instagram ve Snapchat gibi görsel ağırlıklı içerik paylaşılan platform kullanıcılarının kullanmayanlara göre bağımlılık düzeyi yüksek ve TikTok özelinde mahremiyet algısı düşük olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında veriler üzerinde yapılan aracılık analizlerine bakıldığında dinin etkisini hissetmenin, sosyal medya bağımlılığı aracı değişkenini yordadığı görülmektedir. Çıktı değişkeni olan dijital mahremiyet, dinin etkisini hissetme ve sosyal medya bağımlılığı tarafından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordanmaktadır. Buradan hareketle dindarlığın sosyal medya bağımlılığı üzerinde azaltıcı bir etki oluşturduğu ve böylelikle dolaylı olarak mahremiyet algısını güçlendirdiği söylenebilir.

Kısaca dijitalleşme sürecinin tüm yaş gruplarını özellikle dijital yerli olarak ifade edilen 2000 sonrası doğanları etkilediği iddia edilebilir. Sonuç olarak bireyin (dijital ayak izlerinin), izleme teknolojilerinin hammaddesi, Zuboff'un ifadesi ile terkedilmiş kadavra (abandoned carcass), haline geldiği gözetleme kapitalizmi çağında (2019) mahremiyetin ideal anlamıyla korunması mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, mahremiyetin ölümünü ilan ederek konuyu bir kenara bırakmanın da isabetli bir görüş olmadığını söyleyebiliriz. Zira Dienlin ve Breuer'in (2022, ss. 78) işaret ettiği gibi veriselleştirilmiş toplumda (datafied society) mahremiyetin korunması zor da olsa anlamsız bir çaba değildir. Bu, hukuki düzenlemelerin yanı sıra mahremiyet okuryazarlığı ve veri okuryazarlığı eğitimleri yoluyla sağlanabilir.

Kaynakça

- Akgül, M., & Hekimoğlu-Toprak, H. (2019). Sosyal ağlarda mahremiyetin dönüşümü: Instagram örneği. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 10(38), 75-114. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2019.3.004.x>
- Alkan, F. (2022). *Sosyal medya kullanıcılarının mahremiyet algısı ve kişisel mahremiyetin sosyal ağlarda paylaşımı üzerine bir araştırma* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Andreassen, C. S., Billieux, J., Griffiths, M. D., Kuss, D. J., Demetrovics, Z., Mazzoni, E., & Pallesen, S. (2016). The relationship between addictive use of social media and video games and symptoms of psychiatric disorders: A Large-scale cross-sectional study. *Psychology of Addictive Behaviors*, 30(2), 252-262. <https://doi.org/10.1037/adb0000160>
- Aslan-Turan, E. (2022). Dijital Teknolojilerin mahremiyet üzerindeki etkileri. *Şarkiyat*, 14(2), Article 2. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1114557>
- Baldini, M. (2000). *İletişim tarihi*. Avcıol Basım Yayın.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Liquid surveillance: A conversation*. Polity Press.
- Beard, K. W., & Wolf, E. M. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for Internet addiction. *Cyberpsychology & Behavior*, 4(3), 377-383.
- Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of computer-mediated Communication*, 13(1), 210-230. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- Burgoon, J. K. (1982). Privacy and communication. *Annals of the International Communication Association*, 6(1), 206-249. <https://doi.org/10.1080/23808985.1982.11678499>
- Can, İ., & Ulutaş, E. (2021). *Teşhir toplumu: Bir duyu sosyolojisi denemesi*. Ketebe.
- Çağan, K. (2023). *Postmodernizm ve mahremiyetin dönüşümü*. Uzam Yayınları.
- Çekiç, S. (2021). Sanal dünyada mahremiyet ve özel hayat. *Tevilat*, 2(1), Article 1. <https://doi.org/10.53352/tevilat.993177>
- Çekiç, S., & Ayengin, T. (2021). Sosyal medyadaki mahremiyet ihlallerinin bazı fikhî yansımalarına dair. *Mütefekkir*, 8(15), 71-93. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.939267>
- Demir, Z. N. (2021). *Mahremiyet algısı ölçeği geliştirme çalışması* [Yüksek Lisans Tezi]. Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Demirci, İ. (2019). Bergen sosyal medya bağımlılığı ölçeğinin Türkçeye uyarlanması, depresyon ve anksiyete belirtileriyle ilişkisinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20, 15-22. <https://doi.org/10.5455/apd.41585>
- Dereli, M. D. (2021). *Bir Müslüman sosyal medyaya nasıl bakmalı?* Beyan Yayınları.
- Dereli, M. D. (2022). Mahremiyetin dönüşümünün dini hayata etkisi. İçinde Şule Albayrak (Ed.), *Tüm Yönleriyle Mahremiyet* (ss. 189-212). T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Dienlin, T., & Breuer, J. (2022). Privacy is dead, long live privacy! Two diverging perspectives on current issues related to privacy. *Journal of Media Psychology: Theories, Methods, and Applications*. <https://doi.org/10.1027/1864-1105/a000357>
- Foucault, M. (2019). *İktidarın gözü* (Işık Ergüden-Osman Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Froomkin, A. M. (2000). The death of privacy. *Stanford Law Review*, 52(5), 1461. <https://doi.org/10.2307/1229519>

- George, D. (2011). *SPSS for Windows step by step: A simple study guide and reference, 17.0 Update, 10/e*. Pearson.
- Karadaş, E., & Kara, M. (2021). Üniversite öğrencilerinin çevrimiçi mahremiyet farkındalıklarının belirli etkenler açısından incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 147-162.
- Keulen, S., & Kroeze, R. (2018). Privacy from a historical perspective. İçinde *The Handbook of Privacy Studies* (ss. 21-56). Amsterdam University Press.
<https://doi.org/10.1515/9789048540136-002>
- Khan, G. F. (2017). *Social media for government: A practical guide to understanding*.
- Kietzmann, J. H., Hermkens, K., McCarthy, I. P., & Bruno, S. S. (2011). Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media. *Business Horizons*, 54(3), 241-251.
- Koca, F. (1997). Haram. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 16, ss. 100-104). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kocagöz, E., Göksu, N., Bakan, İ., & Karakuş, F. N. (2020). Mahremiyet ve dindarlık perspektifinden sosyal medya platformlarında görsel paylaşımının incelenmesi: KSÜ öğrencileri üzerinde bir uygulama. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 83-101.
- Küçükcalp, K. (2022). Mahremiyete felsefi yaklaşım. İçinde Şule Albayrak (Ed.), *Tüm Yönleriyle Mahremiyet* (ss. 37-63). T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Kütükoğlu, E. (2021). *Kuşaklar bağlamında sosyal medya ve mahremiyet*. Eğitim Yayınevi.
- Lippmann, W. (1998). *Public opinion*. Transaction Publishers.
- Livberber, T. (2018). *Sosyal medyada mahremiyet: Gözetim, teşhir ve dikizleme kültürü*. Literatürk Academia.
- Løkke, E. (2020). *Mahremiyet: Dijital toplumda özel hayat* (Dilek Başak, Çev.). Koç Üniversitesi.
- Manning, J. (2014). Definition and classes of social media. İçinde *Encyclopedia of Social Media and Politics* (C. 3, ss. 1058-1061). Sage Publications.
- Martı, H. (2022). Temel dinî referanslara göre mahremiyet. İçinde Şule Albayrak (Ed.), *Tüm Yönleriyle Mahremiyet* (ss. 455-467). T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Mathiesen, T. (1997). The viewer society: Michel Foucault's 'panopticon' revisited. *Theoretical Criminology*, 1(2), 215-234.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe sözlük*. Dağarcık Yayınları.
- O'Reilly, T. (2005). *What is Web 2.0*. O'Reilly. <https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html>
- Öğüt, S. (2003). Mahrem. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 27, ss. 388-389). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Poster, M. (1990). *The mode of information: Poststructuralism and social context*. University of Chicago Press.
- Rosen, J. (2004). *The naked crowd: Reclaiming security and freedom in an anxious age*. Random House.
- Rosenberg. (1992). *The social impact of computers*. Academic Press.
- Rosenberg, J. M. (1969). *The death of privacy*. Random House.
- Solove, D. J. (2002). Conceptualizing privacy. *California Law Review*, 90(4), 1087-1155.

- Sprague, R. (2007). From Taylorism to the omnipticon: Expanding employee surveillance beyond the workplace. *Journal of Computer & Information Law*, 25, 1.
- Sykes, C. J. (1999). *The end of privacy: The attack on personal rights at home, at work, on-line, and in court*. St. Martin's Press.
- Şaban, Z. (2011). *İslam hukuk ilminin esasları* (İbrahim Kâfi Dönmez, Çev.; 14. bs). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şişman, N. (2019). *Mahremiyet hayatın sırları ve sınırları*. İnsan Yayınları.
- The New York Times. (1874, Ağustos 4). The abolition of privacy. *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/1874/08/04/archives/the-abolition-of-privacy.html>
- Thompson, J. B. (1995). *The media and modernity: A social theory of the media*. Stanford University Press.
- Toffler, A. (1981). *The third wave*. Pan Books Ltd.
- Tunç-Yaşar, F. (2019). Osmanlı dünyasında mahremiyet: İfşa ile ihlal arasında. *İçinde Mahremiyet: Hayatın Sırları ve Sınırları* (ss. 51-65). İnsan Yayınları.
- TÜİK. (2022, Ağustos 26). *Türkiye istatistik kurumu*. Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması, 2022. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587)
- Ulukütük, M. (2018). Hakikatten mahremiyet çağında teşhire teşne olmak: Mahremiyet versus teşhir manzaraları. *Sosyoloji Divanı*, 6(11), 57-79.
- Ünlü, B. (2022). *Dijital okuryazarlık ve mahremiyet bağlamında kırsal bölgelerde internet tabanlı hizmetlerin kullanımı: Kayseri örneği* [Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity: A critical history of social media*. Oxford University Press.
- Vatandaş, S. (2020). Mahremiyetin dönüşümü ve iletişim araçları. *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 437-458. <https://doi.org/10.20304/humanitas.746477>
- We Are Social. (2023, Ocak 26). *The changing world of digital in 2023*. We Are Social UK.
<https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/>
- Whitaker, R. (1998). *The end of privacy: How total surveillance is becoming a reality*. New Press.
- Yabancı, C., Akça, F., & Ulutaş, E. (2018). Çevrimiçi mahremiyet kaygısı ve duygusal zekâ arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 54, 191-218.
- Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve Üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 66-116.
- Yapıcı, A., & Zengin, Z. S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dinin etkisini hissetme düzeyleriyle psiko-sosyal uyumları arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 65-127.
- Yüksel, H. (2021). Sosyal medya ortamında mahremiyet sorunu: Facebook ve WhatsApp platformları. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 7, 86-108.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. Public Affairs.

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

A Sociological Study on Privacy, Religiosity and Social Media Addiction

Ekber şah AHMEDİ

Extended Abstract

Privacy is a concept that, in the simplest terms, refers to the boundary lines between one's self and the other. In other words, privacy can be defined as a protected information set or area that is closed to the other and unique to the individual. Privacy has three dimensions: spatial, individual and informational. Spatial privacy refers to the boundary lines of one's private space, individual privacy refers to one's right to solitude, and informational privacy refers to the confidentiality of data about one's life (Rosenberg, 1992, pp. 197-198). The boundary lines of privacy have undergone change and transformation throughout history. In the modern period, it can be said that a bidirectional change has occurred in the perception of privacy with the redrawing of the boundary lines between household members and the expansion of the areas of the house open to the outside. In addition, with the increasing influence of mass media, the boundaries of the private sphere have narrowed and private life has become public. In other words, it can be argued that the media in general and new (social) media platforms in particular have blurred the boundaries between public and private spheres and caused a serious transformation in individuals' perception of privacy. This is because Web 2.0-based media platforms pave the way for the emergence of a new type of user in cyberspace, referred to as prosumer (Toffler, 1981), allowing individuals to instantly share information about their private lives. According to data from the Turkish Statistical Institute in August 2022, the household internet access in Türkiye is 94.1%, while the rate of internet users is 85%. According to the results of the research, which revealed that the majority of internet users actively use social media, WhatsApp ranks first in Türkiye with 82% usage, followed by YouTube with 67.2% and Instagram with 57.6% (TÜİK, 2022). The ever-increasing use of the internet and social media reveals the importance of the subject and that it is worthy of research. For this reason, the internet and privacy, especially with the development of social media, are frequently the subject of research in social sciences. When the studies conducted both in Türkiye and abroad are scrutinized, it is seen that different dimensions of new media and privacy are studied within the scope of doctoral or master's thesis or article and independent book studies. Especially when the studies conducted in Türkiye are examined, it is seen that the majority of them are shaped within the framework of variables such as the transformation of privacy perceived with the virtual world, media literacy, social media addiction, and religiosity. The current research aims to reveal the relationship between privacy, social media addiction and religiosity. In this respect, this research, conducted with 319 individuals aged 18-76 residing in Bursa, aims to contribute to the literature by addressing the variables of religiosity, privacy and social media addiction from a broader perspective.

Conclusion and Discussion

This study, which aims to reveal the relationship between social media addiction, religiosity and privacy, specifically tested the effects of feeling the influence of religion and social media addiction on digital privacy. Considering the findings, it is seen that the hypotheses are generally

addiction on digital privacy. Considering the findings, it is seen that the hypotheses are generally confirmed and supported by the literature to a great extent. In this framework, a positive relationship was found between the level of feeling the influence of religion and the perception of privacy. In other words, as religiosity increases, privacy also increases. We can say that religion has a determining effect on the perception of privacy when it is considered theoretically in the context of Islam. In addition, an inverse relationship was found between feeling the influence of religion and social media addiction. Accordingly, as the level of religiosity increases, social media addiction decreases. This result can be read as the effect of religion on regulating social life. In addition, social media addiction varies according to age, marital status, education, employment status and media platforms used. According to the findings, digital natives have higher levels of social media addiction than digital immigrants, singles have higher levels of social media addiction than married people, those with higher levels of education have higher levels of social media addiction than those with lower levels of education, unemployed people have higher levels of social media addiction than employed people, and users of visual-oriented media such as TikTok and Instagram have higher levels of social media addiction than others. The duration of social media use was also found to be a factor that reinforces addiction.

The research assumed that the perception of privacy would be different between generations. Because the phenomenon of digitalization does not affect all generations equally, it can be argued that the traditional understanding of privacy has been transformed in the generation conceptualized as Z. However, this hypothesis of the study was not confirmed in general terms. It can also be said that this result is not supported when compared with the research findings in the literature. However, the fact that there is a difference between generations in the sub-dimensions of privacy in our study shows that the related hypothesis is not completely falsified, but partially confirmed. For example, while the level of individual privacy is lower in adults compared to young people, the opposite is the case for the privacy of others. Regarding digital privacy, it can be said that privacy sensitivity increases with age. This indicates that these generations are socialized differently and have different views on social values. The study also shows that the perception of privacy differs according to gender. It shows that women are more sensitive towards privacy than men.

This study, which predicted an inversely proportional relationship between social media addiction and privacy, did not directly support this assumption. However, the study revealed that users of visual content sharing platforms such as TikTok, Instagram, and Snapchat exhibit a higher level of addiction and a diminished perception of privacy specifically within TikTok when compared to non-users. In addition, mediation analyses conducted on the data revealed that feeling the influence of religion predicted the mediator variable of social media addiction. The outcome variable, digital privacy, is predicted by feeling the influence of religion and social media addiction at a statistically significant level. From this point of view, it can be said that religiosity has a reducing effect on social media addiction and thus indirectly strengthens the perception of privacy.

In short, it is observed that the digitalization process affects all age groups, especially the digital natives. In the age of surveillance capitalism where the individual (digital footprints) has become the raw material of surveillance technologies, in Zuboff's words, an abandoned carcass (2019), it does not seem possible to protect privacy in its ideal sense. However, we can also say that declaring the death of privacy and leaving the issue aside is not an accurate view. Because, as Dienlin and Breuer (2022, pp. 7-8) point out, protecting privacy in a datafied society is not a meaningless, albeit difficult, endeavor. This can be achieved through legal regulations as well as privacy literacy and data literacy trainings.

Çalışmanın Etik İzin Bilgileri / Ethics Committee Approval

T.C. Bursa Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Fen, Mühendislik ve Sosyal Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'nun, 17/06/2022 toplantı tarihli, 1 numaralı kararı çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: T.C. Bursa Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Fen, Mühendislik ve Sosyal Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu.

Etik değerlendirme kararı belge tarihi: 20/06/2022

Etik değerlendirme belgesi Toplantı Numarası: 2022-10

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.

This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed.

En Çok Satılan Resimli Çocuk Kitapları: Hangi Değerleri Barındırıyorlar?

Abdurrahman Baki TOPÇAM*
Bilal YORULMAZ**

Öz

Bu araştırmada kitap satış sitelerinde en çok satılan 14 resimli çocuk kitabındaki metinler ve görseller, değerler bağlamında incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak tasarlanmıştır. Araştırmanın verileri içerik analizi yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Söz konusu resimli çocuk kitapları belirlenirken amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 20 kitap satış sitesi incelenmiş ancak bunlardan yalnızca 7 tanesi üzerinden 14 resimli çocuk kitabı araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında resimli çocuk kitaplarındaki metinlerde en çok geçen olumlu değer dostluk (37); en az geçen olumlu değer ise sadakat (1) olduğu tespit edilmiştir. Metinlerde en çok geçen olumsuz değer öfke (20); en az geçen olumsuz değer ise şiddet, intikam ve cimrilik (1) olduğu bulunmuştur. Görsellerde en çok yer alan olumlu değer sevgi (42); en az yer alan olumlu değer ise saygı, doğruluk, güven ve dürüstlük (2) olduğu görülmüştür. Ayrıca görsellerde en sık yer alan olumsuz değer öfke (18); en az yer alan olumsuz değer cahillik, zalimlik, açgözlülük ve hainlik (1) olduğu da bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: En Çok Satan Çocuk Kitapları, Değerler, Resimli Çocuk Kitapları

Best Selling Illustrated Children's Books: What Values Do They Have?

Abstract

In this research, the texts and images of the 14 best-selling children's picture books available on book sales sites, were examined for their values. The research was designed using the document analysis method, one of the qualitative research designs. The content analysis method was used to compile the research data, and the selected books were determined by the purposeful sampling method. As a result of the examinations, it was determined that the most common value was friendship (37), and the least common value was loyalty (1). The most common negative value was anger (20), and the least-mentioned negative values were violence, vengeance, and stinginess (1). A result of visual examination revealed that the most positive value in the images was love (42). It was also seen that the least positive values were respect, honesty, and trust (2). In addition, the most common negative value in the images was anger (18). The findings also revealed that the least negative values were ignorance, cruelty, greed, and treason (1).

Keywords: Best Seller Children Books, Values, Illustrated Children's Books

ATIF: Topçam, A. B. ve Yorulmaz, B. (2023). En çok satılan resimli çocuk kitapları: Hangi değerleri barındırıyorlar? *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 47-72.

* Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, bakitopcam96@gmail.com, orcid.org/0000-0002-3985-4113, İstanbul, Türkiye

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, bilal.yorulmaz@gmail.com, orcid.org/0000-0003-3456-0797, İstanbul, Türkiye

Giriş

Değer kavramı, düşüncelerimizin, toplumdaki davranışlarımızın, inançlarımızın ve tutumlarımızın doğru veya yanlış, iyi veya kötü olup olmadığını belirleyen ortak toplum akli olarak tanımlanabilir (Halstead ve Taylor, 2000). Değerler her toplumda aynı standartlara sahip olmadığı gibi farklı toplumlardaki değerler aynı olup farklı şekilde yorumlanabilir. Örneğin sevgi, saygı veya yardımlaşma gibi sosyal değerler neredeyse tüm toplumlarda bulunmaktadır. Ancak bunların işleyiş ve algılanış biçimleri toplumdaki topluma göre değişiklik göstermektedir. Değerler toplumdan ve eğitimden bağımsız değildirler (Puroila vd., 2016). Bu yüzden değerlerin benimsetilmesinde toplumun, ailenin ve öğretmenin önemli bir rol üstlendiği söylenebilir (Akyol, 2021).

Johansson ve arkadaşları (2011, s. 112), değer öğretiminin ve kazanımının kritik dönemi olarak erken çocukluk yıllarını işaret etmektedir. Toplumdaki değerlerle erken yaşlarda karşılaşarak bu değerleri içselleştirmiş çocukların, diğer çocuklara göre daha mutlu, yapıcı ve kendisiyle barışık bireyler olduğu bilinmektedir. Erken yaşta değer öğretiminin yapılabilmesi için en profesyonel ortam ise okullar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü okul, içerisindeki işleyiş yapısı sayesinde değerlerin kazandırılmasına yatkın bir yerdir (Akbaş, 2004, s. 612).

MEB tarafından hazırlanan öğretim programlarında bulunan 10 kök değer, ders kitapları içerisindeki tartışmalar ve metinler aracılığıyla çocuklara kazandırılmaya çalışılmaktadır. Fox (1993, s. 656) kitaplarda geçen metinlerin, toplumsal ve kültürel değerlerimizin bir karşılığı olduğunu ve birey olarak bizim kim olduğumuza karar vermemize yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Okul ortamında ve ailede, diğer edebi kaynakların yanı sıra, değerlerin benimsetilmesi sürecinde kullanılacak önemli metin kaynaklarından birisi de resimli çocuk kitaplarıdır (Körükçü, Acun-Kapıkıran ve Aral, 2016, s. 136).

Resimli çocuk kitapları, çocuk edebiyatı yayınlarının içerisinde bulunan ve genellikle çocukların keyifli zaman geçirmesine, kavram ve değerleri öğrenmesine, hayatı anlamlandırmasına, hayal gücü ve özgün düşünme becerileri kazanmalarına yardımcı olan kitap türüdür. Ayrıca bu kitaplar çocukların dil öğrenimine, yazı farkındalığına ve konuşma becerilerine de katkıda bulunmaktadır. Bu yüzden, içerisindeki yazı dilinde gramer hatası olmaması, cümlelerin doğru kurulması, açık ve sade bir dil kullanılması ve çocukların kelime hazinelerine katkı sağlayacak kelimeleri barındırması son derece önemlidir (Zengin ve Zengin, 2007)

Resimli çocuk kitapları, sözel ve görsel öğelerle donatılmış zengin içerikli kitaplar olarak tanımlanabilir. Şirin (1994, s. 44) resimli çocuk kitaplarındaki resimlerin, en az sözel ifadeler kadar değerli olduğunu ve kitap içerisindeki pek çok kavramın resimler aracılığıyla aktarıldığını belirtmiştir. Bu ifadeler resimli çocuk kitaplarındaki sözel ve görsel iletilerin hepsinin bir bütün halinde incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu iki unsuru birbirinden ayırmak, metnin anlaşılmasını da oldukça zorlaştırabilir (Agosto, 1999, s. 268; Maria Nikolajeva, 2000, s. 194).

Gerçekleştirilen araştırmalar resimli çocuk kitaplarının, çocukların duyuşsal, bilişsel ve sosyal gelişimlerine katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Söz konusu faydalar arasında okuryazarlık ve dil becerileri (Ulferts et al., 2019, s. 1; van Druten-Frietman vd., 2016, s. 2), hafıza ve kelime hazinesi gelişimi (Cornell vd., 1988, s. 538; Çetinkaya, Öksüz ve Öztürk, 2018, s. 706) sosyo-duygusal beceriler (Sackes, Trundle ve Flevares, 2009, s. 1) ve toplumsal olayları algılayabilme (Allen, Allen ve Sigler, 1993, s. 71) gösterilebilir. Bu kitaplar evrensel ve kültürel değerlere dair farkındalık kazandırmaya yardımcı olmakla birlikte çocukların değerler kavramına ilişkin tutum geliştirmelerinin önünü açmaktadır Karatay (2011, s. 474). Ayrıca resimli çocuk kitapları, toplumsal değerleri kazandırmanın yanı sıra bireysel değerlerin kazandırılmasına da katkı sağlamaktadır.

Resimli çocuk kitapları, içerisindeki karakterler ve olay örgüsü sayesinde çocukların dikkatini çekmekte ve kazandırılmak istenen değerlerin dolaylı yoldan kazandırılmasına destek olmaktadır.

Kitaplar içerisindeki resimler, metin dışı unsurlar, alt metinler ve metinlerarasılık öğeleri de çocuklar üzerinde bıraktığı kuvvetli tesirler aracılığıyla bu sürecin niteliğini arttırmaktadır. Resimli çocuk kitapları, yetişkin edebiyatından çok farklı bir konuma sahip çocuk edebiyatı kavramının alt kategorisi olarak gösterilmektedir. Yapılan araştırmalar, kültürel ve evrensel değerlerin çocuk edebiyatı yoluyla aktarımını desteklemekte ve bu alanın çocuklar üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır (Akyol, 2021; Gooden ve Gooden, 2002; Narvaez, 2002; Sapsağlam, 2015; Saracho ve Spodek, 2010)

Çocuklar, resimli çocuk kitapları içerisindeki karakterleri kendilerine örnek almakta ve bu doğrultuda toplumsal ve ahlaki değerleri benimsemeye daha yatkın olmaktadır (Geçgel ve Çakmak-Güleç, 2005). Bu yüzden çocuklarına bu kitapları okuyacak ebeveynlerin ve öğretmenlerin bir kitap seçerken dikkatli olması ve kitap içerisinde kazandırılmak istenen değerlerin nitelikli bir şekilde hazırlanıp hazırlanmadığını analiz etmesi gerekmektedir. Kitap içerisindeki bilgilerin çocuğun gelişim özelliklerine, hazırbulunuşluğuna, yaşına, ihtiyacına ve ilgisine uygun olup olmadığı da bu değerlerin çocuğa kazandırılması sürecinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Ulusal ve uluslararası alan yazın incelendiğinde değerlerin resimli çocuk kitapları bağlamında incelendiği pek çok farklı çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarında 3-6 yaş arasındaki çocuklar için yazılmış resimli çocuk kitaplarındaki karakterlerin sergiledikleri prososyal davranışlar (Akar, Mercan, Yılmaz ve Yükselen, 2021) ; okul öncesi çocuklara yönelik hazırlanmış resimli çocuk kitaplarında bulunan değerler (Akyol, 2021; Azizoğlu, Gökmenoğlu ve Bozcan, 2018; Court ve Rosental, 2007; Dirican ve Dağlıoğlu, 2014; Körükçü, Kapıkıran-Acun ve Aral, 2016); okul öncesi çocuklar için hazırlanmış sözsüz resimli çocuk kitaplarını kullanarak yapılabilecek değer aktarımının önemi (Eliza, 2017); okul öncesi dönemi için kaleme alınmış resimli çocuk kitaplarındaki vicdan gelişimini destekleyen değer ifadeleri incelenmiştir (Balık ve Duran, 2021).

Bunlara ek olarak Türkçeye çevrilmiş resimli çocuk kitaplarındaki kültürel öğeler ve değerler (Çetinkaya ve Durmaz, 2020); Tayvan'daki İngilizce olarak basılmış resimli çocuk kitaplarındaki eğitsel değerlere ilişkin öğretmen görüşleri (Hsiu-Chih, 2008); resimli çocuk kitaplarındaki görsel ve metinlerin, yerel toplumun ve kültürün değerlerini destekleyip desteklemediği (Meyers, Nathan ve Tulloch, 2019); sosyal medya platformlarında en çok tavsiye edilen 15 resimli çocuk kitabının hayat bilgisi programındaki değerleri ne düzeyde yansıttığı araştırılmıştır (Öksüz, Keskin ve Çetinkaya, 2018). Ayrıca resimli çocuk kitaplarının ilk örneklerinden birisi olan Küçük Kara Balık isimli kitaptaki değerler (Belet-Boyacı, Güner ve Babadağ, 2017); Barack Obama'nın yazmış olduğu bir resimli çocuk kitabındaki ahlaki değerler (Kanişari ve Saragih, 2019); resimli çocuk kitaplarında bulunması gereken kültür ve değer öğeleri de ele alınmıştır (Mpeqeka, 2002).

Bu araştırmada ise kitap satış sitelerinde en çok satılan 14 resimli çocuk kitabındaki olumlu ve olumsuz değerler incelenmiştir. Söz konusu değerler için hem metinlere hem de görsellere odaklanılmıştır. Araştırmanın örneklemini en çok satılan resimli çocuk kitapları oluşturduğundan bu kitaplar içerisindeki değerleri incelemenin hem ebeveynlere hem de öğretmenlere kitap seçimi ve değerlendirmesi bakımından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öte yandan çalışmanın alan yazına da mütevazı bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması, veri toplama aracı, verilerin analizi, araştırmanın güvenilirliği ve geçerliği hakkında bilgi verilecektir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma doküman analizi yöntemi kullanılarak tasarlanmıştır. Doküman analizi yöntemi araştırmacı tarafından toplanan dokümanların incelenmesini, değerlendirilmesini, sürece anlam kazandırılmasını ve ampirik bilgi geliştirebilmek için elde edilen verilerin yorumlanıp incelenmesini sağlayan ve diğer araştırma yöntemlerinden bağımsız olarak kullanılabilen bir yöntemdir (Sak,

Şahin-Sak, Öneren-Şendil ve Nas, 2021). Doküman analizi, verilerin zaten doküman olarak mevcut olduğu ve yeni verilerin toplanamayacağı durumlarda tercih edilmektedir (Bowen, 2009, s. 37).

Evren ve Örneklem

Araştırma kapsamında seçilen kitaplar amaçsal örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Amaçsal örnekleme yöntemi, üzerinde çalışılan konuya dair en zengin veri setini toplamayı amaçlayan ve derinlemesine analiz yapmaya imkân veren bir örnekleme yöntemidir (Büyükoztürk ve diğerleri, 2023). Amaçsal örnekleme yöntemi, araştırmanın amacına uygun verilerin incelenbilmesine olanak tanınması açısından nitel araştırmalar için oldukça önemlidir.

Araştırma kapsamında, çeşitli kitap satış sitelerindeki en çok satılan kitaplar bölümünden derlenmiş 14 resimli çocuk kitabı kullanılmıştır. Bu sitelerin belirlenmesinde “en çok satılan kitaplar” kategorilerinin olup olmaması ölçüt olarak alınmıştır. Bu bağlamda Kitapyurdu, İdefix, D&R, Kitapsec, Ucuokitapal, Kitapseti ve Kidega isimli internet siteleri incelenmiştir. Bu siteler içerisinde en çok satılan resimli çocuk kitapları belirlenmiş ve her siteden 10 adet kitap araştırmanın evrenine dahil edilmiştir. Toplamda 70 kitabın bulunduğu evren, araştırmacı tarafından gözden geçirilmiş ve satılma grafiğinde üst sırada olan ortak 14 resimli çocuk kitabı örneklem olarak seçilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Resimli Çocuk Kitapları

Kitap	Yazar	Yayınevi
Aç Tırtıl	Eric Carle	Mavibulut Yayıncılık
Utangaç Ayı Monti	Duncan Beedie	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Annemin Çantası	Sara Şahinkanat	Yapı Kredi Yayınları
Küçük Meşe Palamudu: Doğanın Eşsiz Hikayeleri	Melanie Joyce	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Ay'ı Kim Çaldı?	Helen Stratton Would	Yapı Kredi Yayınları
Farklı Ama Aynı	Feridun Oral	Yapı Kredi Yayınları
Babamın Battaniyesi	Sara Şahinkanat	Yapı Kredi Yayınları
Üç Kedi Bir Dilek	Sara Şahinkanat	Yapı Kredi Yayınları
Mutlu Su aygırı	Richard Edwards ve Carol Liddiment	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü	Sophie Schoenwald	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Tarçın'ın Kaybolan Havuçları	Andreas König	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi	Gill Mclean	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Şu Yaramaz Tavşanlar	Ciara Flood	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Gofret ile Babası	Ian Whybrow ve Rosle Reeve	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Verilerin Toplanması

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması amaçlanan olgulara dair sözlü, yazılı ve görsel materyallerin incelenmesini temel almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu dokümanlar, kitaplar, tezler, makaleler ve resimlerden oluşabilmektedir.

Verilerin Analizi

Resimli çocuk kitaplarının içerisindeki resimler ve metinler, Öztürk ve Özkan (2018) tarafından hazırlanan Değer İnceleme Formu aracılığıyla incelenmiştir. Bu form kendi içerisinde “adalet, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, doğa sevgisi, dürüstlük, estetik, güven, hoşgörü, merhamet, misafirperverlik, özgüven, paylaşma, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımlaşma” olmak üzere toplamda 20 değeri barındırmaktadır. Formdaki değerler Milli Eğitim Bakanlığı'nın değerlere yaptığı tanımlardan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu değerlerin yanı sıra araştırmacı tarafından elde edilen verilerin kodlanmasıyla da 10 olumlu değer eklenmiştir. Bu değerler; nezaket, şefkat, aile birliğine önem verme, özveri, öz denetim, cesaret, iyilik yapmak, empati, doğruluk ve sadakattir. Eklenen bu yeni değerler ile birlikte toplamda 30 olumlu değer ortaya çıkmış ve resimli çocuk kitapları bu 30 olumlu değer üzerinden incelenmiştir.

Araştırmada, resimli çocuk kitaplarındaki olumsuz değerler de incelenmiştir. Söz konusu olumsuz değerler; öfke, bencillik, acelecilik, kibir, ihmalcilik, saldırganlık, hırsızlık, yalan, açgözlülük, çıkarıcılık, zararlı alışkanlıklar, kötülük, hainlik, nefret, hilekarlık, cahillik, zalimlik, tembellik, şiddet, intikam, zalimlik, cimrilik, argo kelimeler olmak üzere toplamda 23 başlıktan oluşmaktadır. Bu olumsuz değerler listesi, araştırmacının incelediği kitaplarda geçen olumsuz değerlerin kodlanması sonucu elde edilmiştir.

Araştırmanın Güvenirliği

İç Güvenirlik (Tutarlık)

Araştırma kapsamında kodlanan olumlu ve olumsuz değerlerin güvenirliliğini arttırmak amacıyla, resimli çocuk kitapları değerlendirilmek üzere 3 farklı sınıf öğretmeninin görüşüne sunulmuştur. İncelenen dokümanların ve kodlama neticesinde tespit edilen temalar arasındaki güvenirliliği sağlamak için Miles ve Huberman (1994) tarafından geliştirilen formül kullanılmıştır. Miles ve Huberman tarafından geliştirilen, içsel tutarlık ve kodlayıcılar arasındaki görüş birliğini kavramsallaştıran bu formül $\Delta = C \div (C + \delta) \times 100$ şeklinde hesaplanmaktadır. Formülde bulunan, Δ güvenirlilik katsayısını, C üzerinde görüş birliği sağlanan terim veya konu sayısını, δ üzerinde görüş birliği olmayan terim veya konu sayısını göstermektedir. Bu formül sonucunda ortaya çıkacak olan görüş birliğinin en az %80 olması gerekmektedir. Mevcut araştırmanın bu formül kullanılarak

yapılan kodlayıcı güvenilirliği %87'dir. Bazı görseller ve metinler içerisinde çeşitli görüş ayrılıkları da olmuştur. Bu görüş ayrılıkları Erlandson, Harris, Skipper ve Allen (1993)'ın ifade ettiği üzere nihai sonuç ortaya çıkana kadar o değer üzerindeki tartışmalar sürdürülmüştür.

Dış Güvenirlik (Teyit Edilebilirlik)

Araştırmanın ham verileri diğer araştırmacıların incelemesine imkân verecek şekilde muhafaza edilmektedir. Araştırmada izlenen yöntemler ve süreçler de ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

Araştırmanın Geçerliliği

İç Geçerlik (İnandırıcılık)

Araştırmanın iç geçerliliğini arttırmak amacıyla, her bir kitap en az üç kere okunduktan sonra analize geçilmiştir. Daha sonra elde edilen sonuçlar sürekli birbiriyle karşılaştırılarak tekrarlı okumalar yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın tüm aşamaları değerler eğitimi alanında uzman bir akademisyenin denetimi altında yürütülmüştür.

Dış Geçerlik (Aktarılabilirlik)

Araştırma sonuçlarının benzer ortamlara genellenebilmesi için araştırmanın tüm aşamaları detaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca doğrudan alıntılar ile veriler ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Metinlerde Geçen Olumlu Değerler

Tablo 2. Metinlerde Geçen Olumlu Değerler

Değerler	f
Dostluk	37
Sevgi	34
Nezaket	30
Özgüven	28
Bilimsellik	27
Çalışkanlık	26
Aile Birliğine Önem Verme	26
Dayanışma	26
Şefkat	26
Yardıms severlik	25
Özveri	21
Sorumluluk	21
Merhamet	20
Hoşgörü	20
Öz Denetim	19
Sabır	18
Cesaret	17
Paylaşma	14
Estetik	13
Doğa Sevgisi	12
İyilik Yapmak	12
Empati	11
Misafirperverlik	10
Dürüstlük	10

Doğruluk	10
Güven	9
Saygı	7
Adalet	6
Sadakat	3
Toplam	538

Tablo 2 incelendiğinde internet sitelerinde en çok satılan resimli çocuk kitaplarında en fazla bulunan olumlu değerler dostluk (37), en az bulunan olumlu değer ise sadakat (3) olduğu görülmektedir. Dostluk değerini takip eden değerler ise sırasıyla şu şekilde ifade edilebilmektedir; sevgi (34), nezaket (30), özgüven (28), bilimsellik (27), çalışkanlık, aile birliğine önem verme, dayanışma ve şefkat (26), yardımseverlik (25), özveri ve sorumluluk (21), merhamet ve hoşgörü (20), öz denetim (19), sabır (18), cesaret (17), paylaşma (14), estetik (13), doğa sevgisi ve iyilik yapmak (12), empati (11), misafirperverlik, dürüstlük ve doğruluk (10), güven (9), saygı (7) ve adalet (6).

İncelenen resimli çocuk kitaplarında toplamda 538 olumlu değer bulunmuştur. Bu resimli çocuk kitaplarının içerisinde en fazla değer barındıran kitap Mutlu Su aygırını (47)'dir. En az değere sahip olan resimli çocuk kitabı ise Aç Tırtıl (9)'dir. Diğer kitapların içerisinde bulunan olumlu değerlerin sıklıkları ise şu şekilde sıralanmaktadır; Şu Yaramaz Tavşanlar ve Üç Kedi Bir Dilek (46), Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü ve Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi (44), Tarçın'ın Kaybolan Havuçları (43), Farklı Ama Aynı (42), Gofret ile Babası ve Babamın Battaniyesi (41), Küçük Meşe Palamudu ve Ay'ı Kim Çaldı? (38), Annemin Çantası (32) ve Utangaç Ayı Monti (27). Resimli çocuk kitaplarına ve kitaplardaki değerlere Ek 1 de yer verilmiştir.

Metinlerde Yer Alan Olumlu Değerlere Örnekler

"... Pus ve Pati'yle olan dostluğumuz hiç bozulmasın..." (Dostluk/ Üç Kedi Bir Dilek, s. 20)

"Doğum günün kutlu olsun sevgili Tarçın!" (Dostluk/ Tarçın'ın Kaybolan Havuçları, s. 17)

"Aslan babam sen bin yaşa!." (Sevgi/ Babamın Battaniyesi, s. 31)

"Sonra tüm hayvanların akvaryum önünde sıralanmasını rica etti." (Nezaket/ Hayvanat Bahçesine Diş Fırçalama Günü, s. 22)

"Su aygırını olmak artık çok güzelmiş." (Özgüven/ Mutlu Suaygırını, s. 25)

"Kafa kafaya verip bir süre düşünüyorlar." (Dayanışma/ Üç Kedi Bir Dilek, s. 9)

"... Kedicik üşümesin. Tüm gece kalmasın o ağaçta" (Şefkat/ Babamın Battaniyesi, s. 28)

"Gökyüzüne bak! Hiç yıldız görebiliyor musun?" (Bilimsellik/ Ay'ı Kim Çaldı?, s. 29)

"Nane ortalıkta dört dönüyor, köşe bucak her yeri siliyor, fırçalayıp ovalıyordu." (Çalışkanlık/ Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü, s. 3)

"Biraz odun kesmemize yardım edebilir miydiniz acaba?" (Yardımseverlik/ Şu Yaramaz Tavşanlar, s. 10)

"Bu akşam yuvamızda yavrularıyla oynuyordum." (Aile Birliğine Önem Verme/ Ay'ı Kim Çaldı?, s. 13)

"... Kömür tozuna bulanmış, kapkara olmuşlar bile." (Özveri/ Üç Kedi Bir Dilek, s. 15)

"Çoban, bacaklarındaki güçsüzlüğü hemen fark etti. Onu kucağına aldı." (Merhamet/ Farklı Ama Aynı, s. 4)

"Küçük suaygırını da onlara gülümsemiş" (Hoşgörü/ Mutlu Suaygırını, s. 30)

- “Masum bakışlı bir kedi kalmış ağaçta... Ne yapmalı? Kediciği nasıl kurtarmalı?” (Sorumluluk/ Babamın Battaniyesi, s. 27)
- “Kapıyı arkandan sıkıca kilitleyeceğim ve perdeleri kapatıp ışığı açacağım. Böylece güvende olacağım.” (Öz denetim/ Gofret ile Babası, s. 1)
- “Cesur olup, arkasından gitmeliyim, dedi.” (Cesaret/ Gofret ile Babası, s. 6)
- “Gözlerini bir yere dikti mi bakardı. Durmadan bakardı.” (Sabır/ Utangaç Ayı Monti, s. 2)
- “... hayatımı kurtardın suaygırı kardeş...” (İyilik Yapmak/ Mutlu Suaygırı, s. 23)
- “... Kurabiye yapmayı öğrendiler ve bunları herkesle paylaştılar.” (Paylaşma/ Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi, s. 22)
- “Evet babacığım bundan sonra senin sözünü hep dinleyeceğim.” (Güven/ Gofret ile Babası, s. 22)
- “Hava çok güzel. Ne de olsa yaz ortası.” (Doğa Sevgisi/ Annemin Çantası, s. 1)
- “Kar, kış kıyamet dinlemedi. Yeni komşularını ziyarete gitti.” (Misafirperverlik/ Şu Yaramaz Tavşanlar, s. 27)
- “Ormanın canlıları görmemişti benden daha güzel bir ağaç.” (Estetik/ Küçük Meşe Palamudu, s. 21)
- “... Şu çitanın nasıl koştuğuna bak! Şu antilobun nasıl sıçradığına! Bizim ise tek yaptığımız tembellik.” (Empati/ Mutlu Suaygırı, s. 2)
- “Doğru, itiraf ediyoruz!” (Dürüstlük/ Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi, s. 21)
- “Fare nine çok kızmıştı... Bu bir bahane olamaz!” (Adalet/ Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi, s. 21)
- “Doğru, itiraf ediyoruz!” (Doğruluk/ Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi, s. 21)
- “Ona suaygırı diye seslenme! Suaygırı olmayı sevmiyor o.” (Saygı/ Mutlu Suaygırı, s. 28)
- “Birbirlerinden hiç ayrılmadılar.” (Sadakat/ Farklı Ama Aynı, s. 21)

Tablo 3. Metinlerde Geçen Olumsuz Değerler

Değerler	f
Öfke	19
Bencillik	16
Acelecilik	15
Kibir	15
İhmalkarlık	9
Hırsızlık	9
Saldırganlık	8
Açgözlülük	7
Yalan	5
Zararlı Alışkanlıklar	5
Kötülük	4
Çıkarıcılık	4
Hainlik	4
Nefret	3
Zalimlik	3
Cahillik	3

Hilekarlık	2
Tembellik	2
İntikam	1
Şiddet	1
Cimrilik	1
Toplam	123

Tablo 3'e bakıldığında en fazla bulunan olumsuz değer öfke (19), en az bulunan olumsuz değer ise intikam, şiddet ve cimrilik (1) olduğu görülmektedir. Öfke değerinden sonra sırasıyla bulunan değerler; bencillik (16), acelecilik ve kibir (15), ihmalcilik ve hırsızlık (9), saldırganlık (8), açgözlülük (7), yalan ve zararlı alışkanlıklar (5), kötülük, çıkarıcılık ve hainlik (4), nefret, zalimlik ve cahillik (3) ve hilekarlık ve tembellik (2)'tir.

İncelenen resimli çocuk kitaplarındaki metinlerde geçen olumsuz değerlerin toplam sayısı 123'tür. İçerisinde en fazla olumsuz değer barındıran resimli çocuk kitabı Şu Yaramaz Tavşanlar (22); en az barındıran ise Farklı Ama Aynı (3)'dir. Şu Yaramaz Tavşanlar'ı sırasıyla Üç Kedi Bir Dilek, Utangaç Ayı Monti (13), Mutlu Suaygırı, Tarçın'ın Kaybolan Havuçları, Gofret ile Babası (11), Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi (10), Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü, Ay'ı Kim Çaldı? (9), Babamın Battaniyesi (8), Küçük Meşe Palamudu (6), Aç Tırtıl, Annemin Çantası (5) isimli resimli çocuk kitapları takip etmektedir. Resimli çocuk kitaplarına ve kitaplardaki değerlere Ek 2'de yer verilmiştir.

Metinlerde Yer Alan Olumsuz Değerlere Örnekler

"... Benim havuçlarımı sen mi aldın? Çok ama çok öfkeliyim" (Öfke/ Tarçın'ın Kaybolan Havuçları, s. 9)

"Kimseye yardım edemeyecek kadar meşgulüm şimdi." (Bencillik/ Şu Yaramaz Tavşanlar, s. 11)

"... haklı olup olmadığını görmek için sabırsızlanıyordu." (Acelecilik/ Ay'ı Kim Çaldı?, s. 33)

"Düşünüp durdum, acaba olacak mı bana benzeyen başka bir ağaç?" (Kibir/ Küçük Meşe Palamudu, s. 21)

"Hey baba, çok önemli bir şey unuttuk!" (İhmalcilik/ Gofret ile Babası, s. 4)

"Ne biçim ayısın sen, korkuttun çocuklarımı!" (Saldırganlık/ Utangaç Ayı Monti, s. 11)

"Ay'ı kim çaldı acaba?" (Hırsızlık/ Ay'ı Kim Çaldı?, s. 3)

"Bir ay yetecek kadar buğday almalıydı." (Açgözlülük/ Gofret ile Babası, s. 16)

"Bende hiç bal yok..." (Yalan/ Şu Yaramaz Tavşanlar, s. 6)

"Ama herkes gibi o da hediye almayı seviyor." (Çıkarıcılık/ Üç Kedi Bir Dilek, s. 12)

"Hayır dedi koca Ayı sinirli sinirli." (Kötülük/ Şu Yaramaz Tavşanlar, s. 11)

"Ama huyu kurusun, doğuştan çok meraklıydı. O yüzden dikip gözlerini her canlıya bakıyordu." (Zararlı Alışkanlıklar/ Utangaç Ayı Monti, s. 16)

"Çok tehlikeli giremem dedi" müdür..." (Hainlik/ Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü, s. 11)

“Koca Ayı korkunç sesiyle gürlledi. Hayır! Hayır! Hayır!” (Nefret/ Şu Yaramaz Tavşanlar, s. 17)

“Pus ile leylek ise karanlıkta hiç seçilmiyor.” (Hilekarlık/ Üç Kedi Bir Dilek, s. 17)

“... Edecek tek laf bulamıyordu.” (Cahillik/ Utangaç Ayı Monti, s. 16)

“Sonra zavallı Monti’nin tam burnuna bir tane indirdi.” (Zalimlik/ Utangaç Ayı Monti, s. 13)

“Diş fırçalamanın fazla yorucu olduğunu söyledi.” (Tembellik/ Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü, s. 3)

“Nasıl? Güzel oluyor muymuş öyle dik dik bakılınca?” (İntikamcılık/ Utangaç Ayı Monti, s. 18)

“... Timsahı su birikintisinin öteki tarafına atan kocaman bir dalga yapmış.” (Şiddet/ Mutlu Su aygırı, s. 21)

“Hayır! Kitap değiş tokuş etmek istemem!” (Cimrilik/ Şu Yaramaz Tavşanlar, s. 14)

Görsellerde Yer Alan Olumlu Değerler

Tablo 4. Görsellerde Yer Alan Olumlu Değerler

Değerler	f
Sevgi	38
Aile Birliğine Önem Verme	37
Yardıms severlik	33
Dostluk	31
Dayanışma	26
Şefkat	26
Çalışkanlık	24
Özgüven	23
Hoşgörü	21
Cesaret	18
Özveri	17
Misafirperverlik	17
Bilimsellik	16
Sorumluluk	13
Nezaket	12
Merhamet	12
Paylaşma	10
İyilik Yapmak	9
Doğa Sevgisi	9
Estetik	9
Öz Denetim	6
Sabır	6
Saygı	3
Doğruluk	3
Güven	3
Dürüstlük	2
Adalet	0
Empati	0
Sadakat	0
Toplam	424

Tablo 4 incelendiğinde internet sitelerinde en çok satılan resimli çocuk kitaplarının görsellerinde yer alan olumlu değerler görülmektedir. Bu olumlu değerler içerisinde en fazla sevgi (38), en az dürüstlük (2) bulunmaktadır. Diğer olumlu değerler ise sırasıyla şu şekildedir; aile birliğine önem verme (37), yardımseverlik (33), dostluk (31), dayanışma ve şefkat (26), çalışkanlık (24), özgüven (23), hoşgörü (21), cesaret (18), özveri ve misafirperverlik (17), bilimsellik (16), sorumluluk (13), nezaket ve merhamet (12), paylaşma (10), iyilik yapmak, doğa sevgisi ve estetik (9), öz denetim ve sabır (6), saygı, doğruluk ve güven (3). Adalet, empati ve sadakat değerlerine ise hiçbir resimli çocuk kitabında rastlanmamıştır.

Resimli çocuk kitaplarındaki görsellerde yer alan olumlu değerlerin sayısı 424'tür. Görsellerinde en fazla olumlu değer bulunan resimli çocuk kitapları; Şu Yaramaz Tavşanlar (48), Farklı Ama Aynı, Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü, Üç Kedi Bir Dilek, Küçük Meşe Palamudu, Gofret ile Babası (34), Babamın Battaniyesi (33), Tarçın'ın Kaybolan Havuçları (32), Mutlu Su aygırı (30), Annemin Çantası (29), Ay'ı Kim Çaldı?, Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi (27), Utangaç Ayı Monti (20) ve Aç Tırtıl (8) olarak sıralanmaktadır. Resimli çocuk kitaplarına ve kitaplardaki değerlere Ek 3'te yer verilmiştir.

Görsellerde Yer Alan Olumlu Değerlere Örnekler

Resim 1. Aile Birliği

Resim 2. Bilimsellik

Resim 3. Çalışkanlık

Resim 4. Dayanışma ve Yardımseverlik

Resim 5. Doğa Sevgisi

Resim 6. Doğruluk ve Dürüstlük

Resim 7. Cesaret

Resim 8. Sorumluluk

Resim 9. İyilik Yapmak

Resim 10. Merhamet

Resim 11. Misafirperverlik

Resim 12. Özgüven

Resim 13. Özveri

Resim 14. Paylaşma ve Dostluk

Resim 15. Sabır ve Öz Denetim

Resim 16. Estetik

Resim 17. Saygı

Yukarıda resimli çocuk kitaplarındaki bazı görsellere yer verilmiştir. Bu görseller içerisinde 1 numaralı görsel aile birliğine önem verme, 2 numaralı görsel bilimsellik, 3 numaralı görsel çalışkanlık, 4 numaralı görsel dayanışma ve yardımseverlik, 5 numaralı görsel güven ve doğa sevgisi, 6 numaralı görsel doğruluk ve dürüstlük, 7 numaralı görsel cesaret, 8 numaralı görsel sorumluluk, 9 numaralı görsel iyilik yapmak, 10 numaralı görsel merhamet, 11 numaralı görsel misafirperverlik ve hoşgörü, 12 numaralı görsel özgüven, 13 numaralı görsel özveri, 14 numaralı görsel paylaşma ve dostluk, 15 numaralı görsel sabır ve öz denetim, 16 numaralı görsel estetik ve 17 numaralı görsel saygı değerini temsil etmektedir.

Tablo 5. Görsellerde Yer Alan Olumsuz Değerler

Değerler	f
Öfke	15
Saldırganlık	13
İhmalcilik	10
Hırsızlık	5
Kibir	5
Şiddet	4
Acelecilik	4
Nefret	3
Bencillik	3
Kötülük	3
Çıkarıcılık	2
Zararlı Alışkanlıklar	2
Tembellik	1
Cahillik	1
Zalimlik	1
Açgözlülük	1
Hainlik	1
Hilekarlık	1
Yalan	0
Cimrilik	0
İntikamcılık	0
Toplam	75

Tablo 5'te internet sitelerinde en çok satılan resimli çocuk kitaplarındaki görsellerde yer alan olumsuz değerler bulunmaktadır. Bu olumsuz değerler içerisinde en fazla olanın öfke (15), en az olanın ise cahillik, zalimlik, açgözlülük, hainlik ve hilekarlık (1) olduğu görülmektedir. Kitaplar içerisinde kodlanan olumsuz değerler sırasıyla saldırganlık (13), ihmalcilik (10), hırsızlık ve kibir (5),

şiddet ve acelecilik (4), nefret, bencillik ve kötülük (3), çıkarıcılık ve zararlı alışkanlıklar (2)'dir. Yalan, cimrilik ve intikam ise hiçbir resimli çocuk kitabında tespit edilmemiştir.

Resimli çocuk kitaplarındaki görsellerde toplamda 75 olumsuz değer olduğu saptanmıştır. Söz konusu olumsuz değerlerin yer aldığı resimli çocuk kitapları ise şu şekilde sıralanmaktadır: Şu Yaramaz Tavşanlar (17), Üç Kedi Bir Dilek (9), Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi, Mutlu Su aygırı, Utangaç Ayı Monti (8), Gofret ile Babası (7), Tarçın'ın Kaybolan Havuçları, Annemin Çantası, Babamın Battaniyesi, Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü (3), Aç tırtıl, Ay'ı Kim Çaldı?, Farklı Ama Aynı (2) ve Küçük Meşe Palamudu (0). Resimli çocuk kitaplarına ve kitaplardaki değerlere Ek 4'te yer verilmiştir. Resimli çocuk kitaplarına ve kitaplardaki değerlere Ek 4'te yer verilmiştir.

Görsellerde Yer Alan Olumsuz Değerlere Örnekler

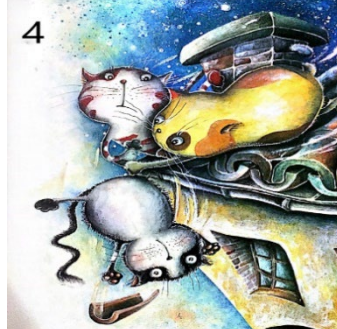
Resim 1. Acelecilik

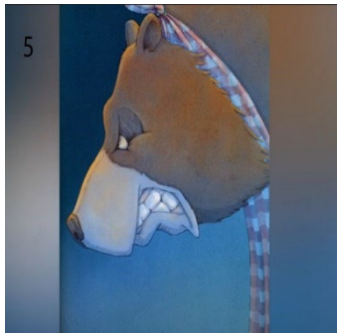
Resim 2. Hırsızlık

Resim 3. Şiddet ve Saldırganlık

Resim 4. İhmalcilik

Resim 5. Öfke ve Nefret

Resim 6. Kibir ve Bencillik

Resim 7. Kötülük

Resim 8. Çıkarıcılık

Resim 9. Hilekarlık

Resim 10. Zalimlik

Resim 11. Açgözlülük

Resim 12. Zararlı Alışkanlıklar

Resim 13. Tembellik

Resim 14. Hainlik

Yukarıda resimli çocuk kitaplarındaki bazı görsellere yer verilmiştir. Bu görseller içerisinde 1 numaralı görsel acelecilik, 2 numaralı görsel hırsızlık, 3 numaralı görsel şiddet ve saldırganlık, 4 numaralı görsel ihmalcilik, 5 numaralı görsel öfke ve nefret, 6 numaralı görsel kibir ve bencillik, 7 numaralı görsel kötülük, 8 numaralı görsel çıkarıcılık, 9 numaralı görsel hilekarlık, 10 numaralı görsel zalimlik, 11 numaralı görsel açgözlülük, 12 numaralı görsel zararlı alışkanlıklar, 13 numaralı görsel tembellik ve 14 numaralı görsel hainliği temsil etmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Çocukların sosyalleşmesinde ve değerleri içselleştirmesinde ailelerin ve öğretmenlerin çok önemli bir rolü vardır (Wray-Lake, Flanagan ve Maggs 2012, s. 250). Değerlerin öğretiminde kullanılacak önemli materyallerden birisi de resimli çocuk kitaplarıdır. Bu araştırmada incelenen resimli çocuk kitaplarının metinlerinde 538 ve görsellerinde 424 olumlu değer tespit edilmiştir. Buna karşın metinlerde 123, görsellerde de 75 olumsuz değer kodlanmıştır. Elde edilen bu veriler ışığında incelenen bu resimli çocuk kitaplarını hem ailelerin hem de öğretmenlerin kullanmasının uygun olacağı sonucuna ulaşılabilir. Kitaplarda az sayıda olumsuz değer geçmekle birlikte, bu değerler ebeveyn yahut öğretmen eşliğinde okuma esnasında olumluya transfer edilebilir. Bu sayede çocuk o olumsuz değerlerle ilişkilendirilen davranışın yanlış olduğunu fark edebilir. Değerin olumsuzunun ne olması gerektiği konusunda çocukla merak uyandıran karşılıklı konuşmalar yapma, soru-cevap vb. etkinlikler sayesinde olumsuz bir değerden de olumlu değer öğretimine giden bir yol bulunabilir. Kitaplarda geçen olumsuz değerler de ebeveynler ve öğretmenler tarafından okuma esnasında tartışmaya açılabilir, kitap içerisindeki olay ve resimden yola çıkılarak örnek olaylar oluşturulabilir ve bu sayede zararlı bir unsur olan olumsuz değerler, çocuklar için faydalı bir öğretim aracı olarak ele alınabilir.

İncelenen kitapların metinlerinde her ne kadar tüm olumsuz değerlere rastlanmış olsa da görsellerde yalan, cimrilik ve intikam olumsuz değerlerinin bulunmaması çocukların sosyal gelişimlerine katkıda bulunmaktadır. Çünkü etkileşimli okuma sürecinde okuyucu, metindeki yazıları aynen okumak zorunda değildir. Bu metni çocukların seviyesine, sürece, zamana veya anlattığı konuya göre kendisi şekillendirebilir. Yani metin, genellikle okuyucunun kontrolünde olan bir unsurdur. Ancak çocuklar resimleri tamamen gördükleri için bunlar içerisinde bazı olumsuz değerlerin bulunmaması, onların korunmasını kolaylaştıracaktır.

Gülay-Ogelman ve Erten-Sarıkaya (2015), okul öncesi öğretmenlerinin değerler konusundaki görüşlerini incelemiş ve öğretmenlerin çocuklara sırasıyla saygı, sorumluluk, sevgi, hoşgörü, paylaşma, dürüstlük, yardımlaşma ve iş birliği değerlerinin verilmesi gerektiğini düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmada incelenen resimli çocuk kitaplarındaki metinlerde saygı 6 (%1,1), sorumluluk 21 (%3,9), sevgi 34 (%6,9), hoşgörü 20 (%3,7), paylaşma 14 (%2,6), dürüstlük 10 (%1,8), yardımlaşma 25 (%4,6) ve dayanışma 26 (%4,8) değerlerine rastlanılmıştır. Ayrıca bu değerlerin görsellerdeki sayıları ve tüm değerler içerisindeki oranları da şu şekildedir: saygı 3 (%0,7), sorumluluk 13 (%3,0), sevgi 38 (%8,9), hoşgörü 21 (%4,9), paylaşma 10 (%2,3), dürüstlük 2 (%0,4), yardımlaşma 33 (%7,7) ve dayanışma 26 (%6,1). Yani metinlerdeki bu değerlerin oransal toplamı %29,4; görsellerdeki oransal toplamı %34'tür. Aral ve Bulut (2001) resimli çocuk kitaplarının hem aileler hem de öğretmenler tarafından değer öğretiminde kullanılabilmesine dikkat çekmiştir. Gülay-Ogelman ve Erten-Sarıkaya (2015)'nin araştırmasından da hareketle, incelenen bu resimli çocuk kitaplarının okul öncesi çocuklara değer öğretiminde kullanılabilmesi söylenebilir.

Tuğrul ve Feyman (2006) tarafından incelenen 192 resimli çocuk kitabında en çok tespit edilen olumlu değerler paylaşma ve yardımlaşmadır. Dirican ve Dağlıoğlu (2014) 135 resimli çocuk kitabını incelemiş ve bunların içerisinde en çok bulunan olumlu değerlerin paylaşma, nezaket ve yardımlaşma; en az bulunan olumlu değer ise empati olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Uzmen ve Mağden (2002)'in araştırmasında da resimli öykü kitapları incelenmiş ve bunların içerisinde en fazla yardımlaşma değerinin olduğu görülmüştür. Akar, Mercan Yılmaz ve Yükselen (2021) ise 105 resimli öykü kitabını incelemiş ve bunların içerisinde en az bulunan değer paylaşma olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırma kapsamında incelenen resimli çocuk kitaplarının metinlerinde paylaşma değeri 14 (%2,6), yardımlaşma değeri 25 (%4,6) ve empati değeri 11 (%2); görsellerinde ise paylaşma değeri 10 (%2,3), yardımlaşma değeri 33 (%7,7) ve empati değeri 0 (%0) kez kodlanmıştır. Buradan hareketle mevcut araştırmanın verileri Tuğrul ve Feyman (2006) ile Dirican ve Dağlıoğlu'nun (2014) araştırmalarıyla uyduğu fakat Akar, Mercan, Yılmaz ve

Yükselen'in (2021) araştırma sonuçlarıyla örtüşmediği söylenebilir. Çünkü Akar, Mercan, Yılmaz ve Yükselen (2021) hem bu araştırmanın hem de literatürün aksine paylaşma değerinin resimli çocuk kitaplarında daha nadir olduğunu tespit etmiştir.

Öksüz, Keskin ve Çetinkaya (2018), sosyal medya platformlarında en çok tavsiye edilen 15 resimli çocuk kitabının içerisindeki değerleri incelemiştir. Yaptıkları araştırma sonucunda bu kitaplarda en sık rastlanılan olumlu değerlerin sırasıyla paylaşma (104), sevgi (90), estetik (50), yardımseverlik (34) ve hoşgörü (32) olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca en az rastlanan değerlerin ise adalet (1), misafirperverlik (1), bağımsızlık (2) ve sadakat (2) olduğu sonucuna da ulaşmışlardır. Bu araştırmada incelenen resimli çocuk kitaplarındaki metinlerde ve görsellere toplam 29 değer kodlanmıştır. İlgili değerlerin metinlerdeki kodlama sıralaması ise paylaşma 18, sevgi 2, estetik 19, yardımseverlik 10 ve hoşgörü 14'tür. Kitapların resimlerinde ise bu sayı paylaşmada 17, sevgide 1, estetikte 20, yardımseverlikte 3 ve hoşgörüde 9'dur. Bu verilerden hareketle mevcut araştırmanın Öksüz, Keskin ve Çetinkaya'nın (2018), araştırmasıyla sadece sevgi değerinde uyuştığı, diğer değerler ile bir sıralamada bir benzerlik içermediği söylenebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında, incelenen kitapların ve araştırmacı kodlamalarının farklılığı gibi unsurların etkili olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada saygı değeri metin içerisinde 7 kez, görseller içerisinde 3 kez kodlanmıştır. Saygı değerinin tüm olumlu değerler içerisindeki oranı ise metinlerde %1,3, görsellerde %0,7'dir. Court ve Rosental (2007) İsrail'deki bazı anaokullarının kitaplıklarında bulunan resimli çocuk kitaplarını incelemişler ve bu kitaplarda en fazla karşılıklı saygı değerinin bulunduğu dikkat çekmişlerdir. Balık ve Duran'ın (2021) araştırmasında ise 155 resimli hikâye ve masal, içinde geçen değerler bakımından incelenmiş ve bunlar içerisinde saygı değerine sadece 10 kitapta rastlanılmıştır. Bu yüzden mevcut araştırmanın Court ve Rosental'ın (2007) araştırma sonuçlarıyla uyuşmadığı, Balık ve Duran'ın (2021) araştırmasıyla örtüştüğü söylenebilir. Kitap satış sitelerinde en çok satışı sahip resimli çocuk kitaplarında ve Balık ve Duran'ın (2021) geniş örnekleminde dahi saygı değerinin yeterince ele alınmadığı göz önünde bulundurulursa, bu değere verilen önemin artırılması gerektiği söylenebilir. Bu durum, araştırma kapsamında incelenen hem çeviri hem de Türkçe resimli çocuk kitaplarında saygı değerinin yeterince işlenmediğini gösterir niteliktedir.

Araştırma kapsamında incelenen 14 resimli çocuk kitabının içerisindeki olumlu ve olumsuz değerler incelendiğinde olumlu değerlerin daha fazla yer aldığı görülmektedir. Kodlanan olumsuz değerler ise çocuklarla birlikte soru-cevap, örnek olay, drama veya beyin fırtınası gibi teknikler kullanılarak tartışılabilir. Bu tartışmalar neticesinde öğretici bir ortam oluşturularak, kodlanan olumsuz değerlerin öğretim amaçlı kullanılması imkân sağlanmış olunur. Bu sayede olumsuz olarak nitelenen değerler de çocuklara anlatılmış ve nasıl bir insan ve çocuk olmalıyız? Nasıl bir insan ve çocuk olursak kötü oluruz? Nasıl bir insan ve çocuk olursak iyi oluruz? gibi sorular çocukların zihinlerinde cevap bulabilir. İncelenen söz konusu resimli çocuk kitaplarının bu bağlamda ele alınması durumunda oldukça işlevsel ve eğitsel bir araç olarak kullanılabilirler görülmektedir. Bu yüzden bu kitapların öğretmenler ve ebeveynler ve tarafından değerler eğitiminde kullanılabilir önemli ders ve etkinlik araçları oldukları söylenebilir.

Kaynakça

- Agosto, D. E. (1999). One and inseparable: Interdependent storytelling in picture storybooks. *Children's Literature in Education*, 30(4), 267–280. <https://doi.org/10.1023/A:1022471922077>
- Akar, A. S., Mercan, H., Yılmaz, İ. E. ve Yükselen, A. (2021). 3-6 yaş çocuklarına yönelik olarak yayımlanan resimli öykü kitaplarında kullanılan karakterlerin prososyal davranışlarının incelenmesi. *Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 31–49.
- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Akyol. (2021). A journey to the values with picture books: a research on the value acquisition of young children. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 8(3), 1678–1691.
- Allen, A. M., Allen, D. N., and Sigler, G. (1993). Changes in sex-role stereotyping in caldecott medal award picture books 1938-1988. *Journal of Research in Childhood Education*, 7(2), 67–73. <https://doi.org/10.1080/02568549309594842>
- Aral, N. ve Bulut, Ş. (2001). Anasınıfı öğretmenlerinin çocuk kitaplarıyla yaptıkları uygulamaların incelenmesi. *Çağdaş Eğitim*, 26(278), 13–19.
- Azizoğlu, Ç., Gökmenoğlu, T. ve Bozcan, E. Ü. (2018). Çocuk kitaplarında değerler: KKTC'de örtük program bağlamında bir çalışma. *Başkent University Journal of Education*, 5(2), 122–138. <http://buje.baskent.edu.tr/index.php/buje/article/view/97>
- Balık, F. ve Duran, M. (2021). Resimli hikaye ve masal kitaplarında geçen vicdan gelişimine yönelik ifadelerin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4049–4071. <https://doi.org/10.26466/opus.865378>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40. doi:10.3316/qrj0902027
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2023). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Çetinkaya, F. Ç. ve Durmaz, M. (2020). Çeviri resimli çocuk kitaplarının kültür aktarımı açısından incelenmesi stili. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 945–959.
- Çetinkaya, F. Ç., Öksüz, H. İ. ve Öztürk, M. (2018). Etkileşimli okuma ve kelime hazinesi. *Journal of International Social Research*, 11(60), 705–715. <https://doi.org/10.17719/jisr.2018.2825>
- Cornell, E. H., Sénéchll, M., and Broda, L. S. (1988). Recall of picture books by 3-year-old children: testing and repetition effects in joint reading activities. *Journal of Educational Psychology*, 80(4), 537–542. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.80.4.537>
- Court, D. and Rosental, E. (2007). Values embodied in children's literature used in early childhood education in Israeli state schools. *Early Childhood Education Journal*, 34(6), 407–414. <https://doi.org/10.1007/s10643-006-0140-9>
- Dirican, R. ve Dağlıoğlu, E. (2014). 3-6 yaş grubu çocuklarına yönelik yayımlanan resimli hikaye kitaplarının bazı temel değerler açısından incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3(2), 44–69.
- Eliza, D. (2017). Emergen literacy based on wordless picture book to introduce Minangkabau cultural value and identity for early childhood. *International Conference of Early Childhood Education*, 284–288.

- Erlandson. (2017). "Is it possible to live in the world differently?" An example "the little black fish" in value education. *Journal of Qualitative Research in Education*, 5(3), 1–23. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.5c3s8m>
- Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., and Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Sage.
- Fox, M. (1993). Politics and literature: Chasing the "isms" from children's books. *Reading Teacher*, 46(8), 654–658.
- Geçgel, H., ve Çakmak-Güleç, H. (2005). *Çocuk edebiyatı*. Kök Yayınları.
- Gooden, A. and Gooden, M. A. (2002). Costs of secondary parasitism in the facultative hyperparasitoid *Pachycrepoideus dubius*: Does host size matter? *Entomologia Experimentalis et Applicata*, 103(3), 239–248. <https://doi.org/10.1023/A>
- Gülay-Ogelman, H. ve Erten-Sarıkaya, H. (2015). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin değerler eğitimi konusundaki görüşleri: Denizli ili örneği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 81–100. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/115758>
- Halstead, J. M. and Taylor, M. J. (2000). Learning and Teaching about Values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169–202. <https://doi.org/10.1080/713657146>
- Hsiu-Chih, S. (2008). The value of English picture story books. *ELT Journal*, 62(1), 47–55. <https://doi.org/10.1093/elt/ccm077>
- Johansson, E., Brownlee, J., Cobb-Moore, C., Boulton-Lewis, G., Walker, S., and Ailwood, J. (2011). Practices for teaching moral values in the early years: A call for a pedagogy of participation. *Education, Citizenship and Social Justice*, 6(2), 109–124. <https://doi.org/10.1177/1746197910397914>
- Kaniasari, F. and Saragih, G. (2019). Moral values and ethics in children's picture book "Of thee is sing: A letter to my daughters" by Barack Obama. *INFERENCE: Journal of English Language Teaching*, 2(2), 138–144.
- Karatay, H. (2011). Transfer of values in the Turkish and Western children's literary works: Character education in Turkey. *Educational Research and Reviews*, 6(6), 472–480.
- Körükçü, Ö., Acun Kapıkıran, N. ve Aral, N. (2016). Resimli çocuk kitaplarında Schwartz'ın modeline göre değerlerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(38), 133-151. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/24653/260758>
- Körükçü, Ö., Acun-Kapıkıran, N. ve Aral, N. (2016). Schwartz'ın modeline göre 3-6 yaş resimli çocuk kitaplarında değerlerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(38), 133 - 151.
- Maria Nikolajeva, C. S. (2000). The dynamics of picturebook. *Children's Literature in Education*, 31(4), 225–239.
- Meyers, E. M., Nathan, L. P., and Tulloch, B. (2019). Designing picturebook apps: Valuing culture & community. *Proceedings of the 9th International Conference on Communities & Technologies-Transforming Communities*, 14–23.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Mpeqeka, M. L. (2002). Cultural identity: A critical evaluation of bosigo as setswana picture book. [Unpublished doctoral thesis]. North West University.
- Narvaez, D. (2002). Does reading moral stories build character? *Educational Psychology Review*, 14(2), 155–171. <https://doi.org/10.1023/A:1014674621501>

- Öksüz, H. İ., Keskin, H. K. ve Çetinkaya, F. Ç. (2018). Sosyal medya platformlarında en fazla önerilen 15 resimli çocuk kitabının hayat bilgisi programında yer alan değerler bakımından incelenmesi. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 6(1), 13–31.
- Öztürk, T. ve Özkan, Z. S. (2018). Hayat Bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - ENAD*, 6(1), 172–204. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.6c1s8m>
- Puroila, A. M., Johansson, E., Estola, E., Emilson, A., Einarsdóttir, J., and Broström, S. (2016). Interpreting values in the daily practices of nordic preschools: A cross-cultural analysis. *International Journal of Early Childhood*, 48(2), 141–159. <https://doi.org/10.1007/s13158-016-0163-3>
- Sackes, M., Trundle, K. C., and Flevaris, L. M. (2009). Using children's literature to teach standard-based science concepts in early years. *Early Childhood Education Journal*, 36(5), 415–422. <https://doi.org/10.1007/s10643-009-0304-5>
- Sak, R., Şahin-Sak, İ. T., Şendil-Öneren, Ç. ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227–250.
- Sapsağlam, Ö. (2015). Anasınıfına devam eden çocuklara uygulanan sosyal değerler eğitimi programının sosyal beceri kazanımına etkisinin incelenmesi. [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Gazi Üniversitesi.
- Saracho, O. N. and Spodek, B. (2010). Families' selection of children's literature books. *Early Childhood Education Journal*, 37(5), 401–409. <https://doi.org/10.1007/s10643-009-0365-5>
- Şirin, M. R. (1994). 99 soruda çocuk edebiyatı. Çocuk Vakfı Yayınları.
- Tuğrul, B. ve Feyman, N. (2006). Okul öncesi çocuklar için hazırlanmış resimli öykü kitaplarında kullanılan temalar. II. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 387–392.
- Ulferts, H., Wolf, K. M., and Anders, Y. (2019). Impact of process quality in early childhood education and care on academic outcomes: Longitudinal meta-analysis. *Child Development*, 90(5), 1474–1489. <https://doi.org/10.1111/cdev.13296>
- Uzmen, S. ve Mağden, D. (2002). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının prososyal davranışlarının resimli çocuk kitaplarıyla desteklenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, 193–212. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/2547>
- van Druten-Frietman, L., Strating, H., Denessen, E., and Verhoeven, L. (2016). Interactive storybook-based intervention effects on kindergartners' language development. *Journal of Early Intervention*, 38(4), 212–229. <https://doi.org/10.1177/1053815116668642>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, A. Y. ve Zengin, N. (2007). *Eğitim fakülteleri için Çocuk Edebiyatı*. Truva Yayınları.
- Wray-Lake, L., Flanagan, C. A., and Maggs, J. L. (2012). Socialization in context: Exploring longitudinal correlates of mothers' value messages of compassion and caution. *Developmental Psychology*, 48(1), 250–256. <https://doi.org/10.1037/a0026083>

Best Selling Illustrated Children's Books: What Values Do They Have?

Abdurrahman Baki TOPÇAM
Bilal YORULMAZ

Extended Abstract

The concept of value can be defined as the common sense of society that determines whether our thoughts, behaviors, beliefs, and attitudes in society are right or wrong, or good or bad (Halstead and Taylor, 2000, p. 182). It can be said that society, family, and teachers play an important role in the adoption of values (Akyol, 2021, p. 1679). It is known that children who have encountered and internalized societal values at an early age are happier individuals, being more constructive and self-confident when compared to other children. Schools are the most professional environment for receiving a value education at an early age.

One of the important text sources that can be used for the process of adopting values in both the family and school environment, as well as other literary sources, is through picture books for children (Körükçü, Acun-Kapıkıran and Aral, 2016, p. 136). Children's picture books can be defined as content-rich books equipped with verbal and visual elements. Separating images from text in a children's picture book can make it very difficult to understand the text (Agosto, 1999, p. 268; Nikolajeva and Scoot, 2000, p. 194). Studies support the transfer of cultural and universal values through children's literature and emphasize the impact of this field on children (Akyol, 2021; Gooden and Gooden, 2001; Narvaez, 2002; Sapsağlam, 2014; Saracho and Spodek, 2010).

Children will take the characters in children's picture books as an example for themselves and be inclined to adopt their own personal, social, and moral values from those reflected in these models (Çakmak Güleç and Geçgel, 2005, cited in Akyol, 2021). Therefore, parents and teachers who read books to their children should be careful when choosing a book and should carefully analyze whether the value to be gained from the book has been prepared in a qualified manner. In this research, both the positive and negative values in 14 best-selling children's picture books currently found on book sales sites were examined.

For the scope of this research, the document-analysis method was used to examine the children's picture books, and the books selected for the research were determined by the purposive samples' method. In the research, seven popular internet sites were examined, 70 books were determined as the universe, and the 14 best-selling books were taken as a sample. The document analysis method was used to collect the data in the study. The Value Review Form, prepared by Öztürk and Özkan (2018), was used to examine the values in the books. The researcher added ten additional positive values to this form which originally contained 20 values. Thus, over 30 positive values in total were used to analyze the books. Negative values were obtained as a result of coding the negative values in the books examined by the researcher.

In order to increase the reliability of the positive and negative values coded within the scope of this research, the children's picture books were presented to three separate primary teachers for their opinions. A formula developed by Miles and Huberman (1994) was used to

ensure the reliability between the analyzed documents and the detected coding. Using this formula, the coder reliability of the current study is 87%. In order to increase the internal validity of the research, analysis was initiated after each book was read at least three times. For external validity, all stages of the research were explained in detail.

From the children's picture books examined in this study, there were 538 positive values found in the texts and 424 positive values found in the visuals. On the other hand, 123 negative values were coded in the texts and 75 negative values were coded in the images. It can be concluded, in light of these data, that the negative values in the sampled books were very few compared to the positive values. Thus, these picture books for children can be considered appropriate for both families and teachers. When examining both the positive and negative values in the 14 children's picture books within the scope of the research, it is seen that the positive values were more common. Additionally, the coded negative values can be instructively discussed with the children using techniques such as question-answer, case studies, drama, and/or brainstorming. As a result of these discussions, an instructive environment can be created wherein it can be ensured that the coded negative values will be used for teaching purposes. In this way, values that are characterized as negative are also explained to children and what kind of person and child should we be? What kind of person and child would we be bad? What kind of person and child would we be good? If the illustrated children's books are handled and examined in this context, then they can be used as a very functional and educational tool. In summary, the research concludes that books are important values education tools that can be useful for parents and teachers.

Ekler

Ek1. Resimli Çocuk Kitapları ve Kitapların Metinlerinde Yer Alan Olumlu Değerler

OLUMLU DEĞERLER																															
RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARI	Dostluk	Sevgi	Nezakat	Özgüven	Bilimsellik	Çalışkanlık	Aile Birliğine Önem Verme	Dayanışma	Şefkat	Yardımsızlık	Özveri	Sorumluluk	Merhamet	Hoşgörü	Öz Denetim	Sabır	Cesaret	Paylaşma	Estetik	Doğa Sevgisi	İyilik Yapmak	Empati	Misafirperverlik	Dürüstlük	Doğruluk	Güven	Saygı	Adalet	Sadakat	TOPLAM	
Mutlu Suaygırı	5	3	5	12				3		1	1			3	2		3					3	2				4			47	
Şu Yaramaz Tavşanlar	4	4	5	1			2	3	2	3	1	1	2	4			1	5	2		2	1	3							46	
Üç Kedi Bir Dilek	9	2		1	3	3		3	5		3	2	2		1	4	2	1	1	2	1	1								46	
Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü	3	1	3	1	2	5		3	1	4	4	2			3	1	2	1	3	1					1	3				44	
Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi	1		1	1	6	4		2		4	3	1	2	1	1		1	1	1			1	5	5			3			44	
Tarçın'ın Kaybolan Havuçları	3	4	5		5	1		2		4	3	2		3	1		1	1			1	1	1	1	1	1	1	3		43	
Farklı Ama Aynı	3	3	1	2	2	3	2	3	5	2			5		1		1	1	1	1	2	1					1		3	42	
Gofret ile Babası		4		1	2	4	5	2	3	1	1	6	1	1	2	3	1				1					2	1			41	
Babamın Battaniyesi		4		3			6	1	3	2	2	3	3	1	1	1	2				3	1		2	2	1				41	
Küçük Meşe Palamudu	4	1	3	2	1	4	2	2	1	3	1	1		2	1	2	2		1	1	1	1	1	1			1			38	
Ayı Kim Çaldı?	2	1	3		3	2	1	1	3		1		2	2		3	2	2	2	2	1	2	1	1	1	1	2			38	
Annemin Çantası		3		2	1		5	1	2	1		2	3		3		1	3	2	3										32	
Utangaç Ayı Monti	3	4	4	2	1		3		1					3		3						2	1							27	
Aç Tırtıl					1						1	1			3	1					2									9	
TOPLAM	37	34	30	28	27	26	26	26	26	25	21	21	20	20	19	18	17	14	13	12	12	11	10	10	10	10	9	7	6	3	538

Ek2. Resimli Çocuk Kitapları ve Kitapların Görsellerin Yer Alan Olumlu Değerler

RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARI	OLUMSUZ DEĞERLER																	TOPLAM					
	Öfke	Bencilik	Acelecilik	Kibir	İhmalcilik	Hırsızlık	Saldırganlık	Ağgözlülük	Yalan	Zararlı Alışkanlık	Kötülük	Çıkarıcılık	Hainlik	Nefret	Zalimlik	Cahillik	Hilekarlık		Tembellik	İntikamcılık	Şiddet	Cimrilik	
Şu Yaramaz Tavşanlar	4	3		3			2		2	1	2		2	1			1					1	22
Üç Kedi Bir Dilek		3	1	1	2	1			1	1		1	1				1						13
Utangaç Ayı Monti	3			1	1		2			1					2	2			1				13
Mutlu Suaygırı	4			3			1							2						1			11
Tarçın'ın Kaybolan Havuçları	3	3	3			2																	11
Gofret ile Babası	1		2		3	2	1	1	1														11
Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi	3	1				2	1	1			2												10
Hayvanat Bahçesinde Diş Fırçalama Günü		1			1				1			2	1		1			2					9
Ay'ı Kim Çaldı?	1	1	4	1		2																	9
Babamın Battaniyesi		1		3			1	3															8
Küçük Meşe Palamudu		1	2	2							1												6
Aç Tırtıl							2		2							1							5
Annemin Çantası			2	1	2																		5
Farklı Ama Aynı		2	1																				3
TOPLAM	19	16	15	15	9	9	8	7	5	5	4	4	4	3	3	3	2	2	1	1	1	1	123

Ek3. Resimli Çocuk Kitapları ve Kitapların Görsellerinde Yer Alan Olumlu Değerler

RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARI	OLUMLU DEĞERLER																													
	Sevgi	Aile Birliğine Önem Verme	Yardımsızlık	Dostluk	Dayanışma	Şerh	Çalışkanlık	Özgüven	Hesgörü	Cesaret	Özveri	Misafirperverlik	Bilimsellik	Sorumluluk	Nezak	Merhamet	Paylaşma	İyilik Yapmak	Doğa Sevgisi	Estetik	Öz Denetim	Sabır	Saygı	Doğruluk	Güven	Dürüstlük	Adalet	Empati	Sadakat	TOPLAM
Şu Yaramaz Tavşanlar	3	2	4	5	4	3	4	1	3		2	5		2	3	2	1			1			3							48
Farklı Ama Aynı	4	4	3	3	2	5		3	1		2	1	1	1	2	1			1											34
Hayvanat Bahçesinde																														
Diş Fırçalama Günü	2		4	1	1	1	3	2	1	2	2		2	1	1	1			2	3	2	1			2					34
Üç Kedi Bir Dilek	2		2	6	3	2	3		2	4	2		2	2			1	1				2								34
Küçük Meşe Palamudu	4	1	1	3	3	1	4		1	1	2	4	1				2	1	3			1		1						34
Gofret ile Babası	2	7	1		2	2	2	3		5	2		1	2					2	1	2				1					34
Babamın Battaniyesi	5	6	3		4	1	1	1	1	2	1			2		1		2			1			1	1					33
Tarçın'ın Kaybolan Havuçları			5	4	1			5	2	1	3	2	4		1		3	1												32
Mutlu Suaygırı	3	1	3	4	1	1		5	3	1		3			1	1		1						2						30
Annemin Çantası	4	8	3	1		3		1						1	3	2	1			1	1									29
Ay'ı Kim Çaldı?	2	3	2	1	1	2	3		2		1	1	2	2		1	1		2	1										27
Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi	1	2	2		3	1	4	2	1	2			2	1	1	2		1			1				1					27
Utangaç Ayı Montı	5	3		2	1	3		1	2			1			2															20
Aç Tırtıl	1			1		1			1				1					1	1	1										8
TOPLAM	38	37	33	31	26	26	24	23	21	18	17	17	16	13	12	12	10	9	9	9	6	6	3	3	3	2	0	0	0	424

Ek4. Resimli Çocuk Kitapları ve Kitapların Görsellerinde Yer Alan Olumsuz Değerler

RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARI	OLUMLSUZ DEĞERLER																						
	Öfke	Saldırganlık	İhmalcilik	Hırsızlık	Kibir	Şiddet	Acelecilik	Nefret	Bencilik	Kötülük	Çıkarıcılık	Zararlı Aşkanlık	Tembellik	Cahillik	Zalimlik	Aşgözlük	Hainlik	Hilekarlık	Yalan	Cimrilik	İntikamcılık	TOPLAM	
Şu Yaramaz Tavşanlar	5	4			2			3	1	2													17
Üç Kedi Bir Dilek	1		3	1			2				1							1					9
Dedektif Zebra ve Kayıp Kurabiyelerin Gizemi		3	2		1	1																	8
Mutlu Suaygırı		2			3	1			2														8
Utangaç Ayı Montı	3	2	1			1						1											8
Gofret ile Babası		2	2	1			1										1						7
Tarçın'ın Kaybolan Havuçları																							3
Annemin Çantası				2		1																	3
Babamın Battaniyesi	1	1									1												3
Hayvanat Bahçesinde																							
Diş Fırçalama Günü			1											1		1							3
Aç Tırtıl												1				1							2
Ay'ı Kim Çaldı?					2																		2
Farklı Ama Aynı										1				1									2
Küçük Meşe Palamudu																							0
TOPLAM	15	13	10	5	5	4	4	3	3	3	2	2	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	75

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları birinci yazar %60, ikinci yazar %40 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are as follows: The first author contributed 60%, the second author contributed 40%.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.
This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

MEDIAAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Haziran 2023, 6(1), 73-102

Geliş: 17.03.2023 | Kabul: 02.05.2023 | Yayın: 22.06.2023

DOI: 10.47951/mediad.1266853

İslamofobi ve Medya: Alman Medyasında Doğu/Müslüman-Batı/Hristiyan Kaynaklı Şiddet Eylemlerinin Temsili¹

Ayça GÖKDEMİR*

Ebru DAVULCU**

Öz

Bu çalışmada, Batı/Hristiyan kökenli bireyler ile Doğu/Müslüman kökenli bireylerin Batılı ülkelerde gerçekleştirdikleri şiddet eylemlerinin Alman medyasındaki yansımaları incelenmiştir. Doğulu/Müslüman kişilerce yapılan 2016 Berlin Noel Panayırı ve 2017 Barcelona saldırısı ile Batılı/Hristiyan kişilerce Müslüman ve göçmenlere yönelik gerçekleştirilen 2019 Christchurch ve 2020 Hanau saldırılarına ilişkin Bild, Zeit, Taz ve Süddeutsche gazetelerinin internet sitelerinde yayımladıkları haberler üzerinden, İçerik Analizi ve Eleştirel Söylem Analizi metotlarından yararlanılarak haber incelemeleri yapılmıştır. İçerik Analizinde 1300 haber değerlendirilirken, konuyla ilgili 16 haber Teun A. van Dijk Eleştirel Söylem Analizi kapsamında incelenmiştir. Elde edilen verilere göre Batılı/Hristiyan kişi ya da kişilerce Müslüman ve göçmenlere yönelik saldırılar haberleştirilirken olayın ırkçı, aşırı sağcı bir motivasyona sahip olduğu, faillerin ise suç geçmişi bulunmayan, sonradan radikal fikirlere kapılan, akıl hastası (Hanau için) olduğu bilgilerinin öne çıkarıldığı, buna karşılık Müslüman/Doğulu kişiler tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemi haberlerinde dini kimlikleri, mülteci olarak söz konusu ülkelere geldikleri arka plan bilgisinin paylaşıldığı görülmüştür. Bu bağlamda Müslüman/Doğulu kişilerin eylemleri, genel bir İslam tehdidine işaret ederek sunulmaya çalışılmıştır. Batılı/Hristiyan kişilerin eylemleri ise marjinal, sıra dışı olarak lanse edilmek üzere çerçevelemiştir.

Anahtar Kelimeler: Medyada Temsil, İslamofobi, Alman Medyası

Islamophobia and Media: Representation of Violent Acts of Eastern/Muslim- Western/Christian-Origin in the German Media

Abstract

This study examines German media accounts of violent crimes committed in Western countries by people of Western/Christian origin and people of Eastern/Muslim origin. The study analyzes the news using analytical methods such as content analysis and critical discourse on the websites of Bild, Zeit, Taz and Sueddeutsche about the 2016 Berlin Christmas market and the 2017 Barcelona attack by people of Eastern/Muslim origin and the 2019 Christchurch and 2020 Hanau attacks by people of Western/Christian origin against Muslims and immigrants. Teun A. van Dijk's critical discourse analysis was applied to 16 news stories, and content analysis was applied to 1300 news stories. According to the obtained data, while the Western or Christian person(s) reported the attacks against Muslims and immigrants, it was emphasized that the incident had a racist, right-wing motivation and that the perpetrators were mentally ill, had no criminal history and later devoted themselves to radical ideas (for Hanau). On the other hand, it was seen that in the news about violent acts committed by Muslim or Oriental people, their religious identity and the background information that they came as refugees to the said countries were communicated. In this sense, it can be said that attempts were made to present the acts of Muslim or Oriental people by referring to a general Islamic threat. On the other hand, the acts of Western and Christian people were framed as marginal and extraordinary.

Keywords: Representation in Media, Islamophobia, German Media

ATIF: Gökdemir, A. ve Davulcu, E. (2023). İslamofobi ve medya: Alman medyasında Doğu/Müslüman-Batı/Hristiyan kaynaklı şiddet eylemlerinin temsili. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDIAD)*, 6(1), s. 73-102.

* Arş. Gör., Kastamonu Üniversitesi, mabilmez@kastamonu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-6451-8069, Kastamonu, Türkiye

** Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, eakbaba@erciyes.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7971-1184, Kayseri, Türkiye

1. Giriş

Doğu/İslamiyet ve Batı/Hristiyanlık arasındaki ilişkiler, yüzlerce yıllık geçmişe sahiptir. İslamiyet'in doğuşundaki ilk yıllardan beri temas içinde olan bu iki medeniyet arasındaki ilişkinin (Kalin, 2020), büyük ölçüde olumsuz manada geliştiği söylenebilir. Bu minvalde Endülüs'te, Haçlı Seferlerinde, Osmanlı İmparatorluğu'yla ve coğrafi keşifler vasıtasıyla kurulan temaslar, Oryantalizm, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Doğulu/Müslüman ülkelerden Avrupa'ya yapılan işgücü göçleri, Petrol Krizi, İran İslam Devrimi, 1945'den 1991'e kadar süren Soğuk Savaş boyunca Batı'nın karşıtı ve tehdidi konumunda olan Sovyetler Birliği'nin dağılması, bugün İslam dinine karşı duyulan korkuyu niteleyen İslamofobi kavramının ortaya çıkışına zemin hazırlayan temel gelişmeler olarak bilinmektedir (Allen, 2010; Kalin, 2020; Kirman, 2010; Temel, 2019). Buna müteakip, 1997 yılında İslamofobik düşünce ve davranış kalıplarını belirleyen ve İslamiyet'i tehlike, köktendincilik, ötekililik zeminine koyan Runnymede Trust raporu, İslamofobi'nin yerleşik bir kavram haline getirilmesine yol açmış, çok geçmeden 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen olayla birlikte Müslümanlar ve İslamiyet'e yönelik din temelli ayrımcılık belirginleşmeye başlamıştır (Hıdır, 2017, s. 29).

Runnymede Trust Raporu ve 11 Eylül'ün son derece önem taşıdığını belirtmek gerekmektedir. İslamofobi'yi maddeler halinde tanımlayan raporda, İslamiyet'in statik, öteki olarak görülmesi ve aşağı olarak konumlandırılması gereken, şiddet ve terör içeren bir din olduğu, bu manada İslam karşıtlığının/düşmanlığının normal karşılanması gerektiği gibi ifadeler yer almaktadır² (The Runnymede Trust Report, 1997). İslamofobi'nin Batı genelinde yaygınlaşan bir kavram olmasını takip eden olaylar dizisinin kırılma noktası olan, 1997'de İngiltere'de bir sivil toplum örgütü tarafından yayımlanan *Runnymede Trust Raporu*, Allen için İslamofobi'nin "dönüm noktası"dır. Raporun ardından İslamofobi, kamusal ve siyasi alanda yaygınlık kazanmaya başlamıştır (2010, s. 3). Rapordan dört yıl sonra vuku bulan 11 Eylül saldırısı ise münhasıran medya yoluyla, dünya çapında İslamofobik söylemlerin yaygın hale getirilmesine yol açmıştır. 11 Eylül'ün ardından İslamiyet'in Batı medyasındaki temsilinde Müslümanların terör, şiddet, köktendincilik, aşırıçılık şeklinde negatif tanımlamalarla gündem edilmeye başlandığı bilinmektedir (Allen, 2010; Gökmen, 2012; Jaspal ve Cinnirella, 2010). Bununla beraber Lean'ın da dikkat çektiği gibi Londra, Madrid'de meydana gelen şiddet eylemleri gibi hadiseler, İslamofobi'nin hızla artmasına yol açmıştır (Lean, 2019, s. 20).

Diğer yandan bilhassa Batılı ülkelerde yaşayan Doğulu/Müslüman göçmenlerin, çoğunluğu İslam ve göçmen karşıtı fikirlere dayanan nedenlerle şiddet eylemlerine maruz kaldıkları bilinmektedir. Zira Chirst Allen'in ifade ettiği gibi İslamofobi ayrımcılık, şiddeti teşvik etmek ya da haklı göstermek adına kasten kullanılan bir olgu haline getirilmiştir (2010, s. 6). Bu bağlamda Batı medyasında, Doğulu/Müslüman kişilere yönelik şiddet eylemlerinin sunumu ve temsilinde de yanlı bir tavır sergilenmektedir. Bir diğer deyişle Batı medyası, Müslüman veya Doğu kökenli insanların yaptığı her olumsuz olayı, genellikle İslam dünyasına mal etme eğilimi göstermekte, "öteki" ve "biz" dikotomisine gönderme yaparak sunmaya çalışmaktadır. Buna karşılık yine Batılı medya, Batılı kişilerin "yabancılara" dönük gerçekleştirdiği olumsuz gelişmeleri (şiddet eylemi, saldırı gibi) ise tek başına hareket eden, aşırı sağcı ve ırkçı düşüncelerden beslenen veya akıl hastası olduğu iddia edilen bir kişi üzerinden değerlendirmek suretiyle marjinalleştirmeye çalışmaktadır. Bu varsayımlardan yola çıkarak bu araştırmada, Alman medyasının, Batılı/Hristiyan bireyler tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemleri ile Doğulu/Müslüman bireyler tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemlerini ele alış biçimlerindeki farklılıkları ortaya koymak üzere, karşılaştırmalı bir inceleme yapmak amaçlanmıştır.

Batı'da meydana gelen Doğu ve Batı kaynaklı şiddet olaylarının nasıl temsil edildiğini anlamak amacıyla, İçerik Analizi ve Teun A. van Dijk'ın Eleştirel Söylem Analizi yöntemlerinden yararlanılarak haber çözümlenmeleri yapılmıştır. Bu bağlamda, hem Batılı/Hristiyan bireylerce hem

de Doğulu/Müslüman kimliği vurgulanan bireylerce gerçekleştirilen şiddet eylemleri haberleri, çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Haberler Alman medyasının önde gelen gazetelerinden Süddeutsche, Taz, Zeit ve Bild gazetelerinin internet sitelerinden toplanmıştır. Seçilen konular ise Müslüman ve göçmenleri hedef alan 15 Mart 2019 Christchurch ve 19 Şubat 2020 tarihli Hanau saldırısı ile Doğulu/Müslüman kişilerce gerçekleştirilen 2016 Berlin Noel Pazarı ve 2017 Barselona saldırısıdır.

İslam karşıtı temaların, Batılı medyada yer almasına ilişkin literatür kapsamında pek çok çalışma yapılmıştır. Moore, Mason ve Lewis'in İngiltere'de yaşayan Müslümanlarla ilgili haberleri içerik analizi yöntemiyle inceledikleri çalışma (Moore vd., 2008), Gölcü ve Aydın Varol'un Amerikan medya örgütlenmelerinde İslam karşıtı temaları inceledikleri çalışma (2018), Hanif'in İngiltere Müslüman Konseyi'ne bağlı Medya İzleme Merkezi'nin, İngiliz medyasının çevrimiçi haber ve televizyon kanallarında yer alan haberlerin büyük ölçüde İslamiyet'i olumsuz temsil ettiğine yönelik sonuçları ortaya koyan çalışması (2021), Temel ve Koçak'ın European Islamophobia Report 2019 adlı raporda yer alan İslam ve Müslümanlarla ilişkilendirilen medya içeriklerini inceledikleri çalışma (2020), 2019 Seta Raporu (Bayraklı ve Hafez, 2020), Rahman ve Qamar'ın Batı kaynaklı yayınlarda Müslüman temsili inceledikleri eser (2017) olumsuz İslam imajı ve medyadaki olumsuz temsillere ilişkin literatürdeki çalışmalar arasındadır. Bu çalışmanın Alman medyasında İslamofobik temsillere odaklanması hasebiyle, Almanya özelinde İslam karşıtı tutumları ele alan çalışmalara da değinmek gerekmektedir. Fusun Alver (2003), Christopt Ramm (2010), Orhan Gökçe ve Gülise Gökçe (2015), Richter ve Hafez (2009), Ritu Sharma (2015), Tobias Müller (2018), Sabina Schiffer (2015) gibi araştırmacıların önemli eserleri bulunmaktadır.

Alman medyasından seçilen haberlerde, yalnızca Doğulu/Müslüman kişilerce gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin sunumunu ve temsili değil, aynı zamanda Doğulu/ Müslüman/ göçmen/ mültecilere yönelik Batılı/Hristiyan kişilerce gerçekleştirilen şiddet eylemlerinin de sunumu ve temsili ele alması, bu çalışmanın özgün değerini ifade etmektedir. Bu anlamda çalışma, literatürde de sıkça bahsedilen, İslamiyet'in terörizm, şiddet gibi olumsuz stereotiplerle çerçeveslendiği iddialarına ilişkin güncel veriler ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışma, İslamofobik yargıların Müslüman göçmenlere şiddet olarak sirayet etmesiyle ilgili olaylar karşısında, Batı medyasının şiddeti uygulayan failer hakkındaki tutumunu ele alması bakımından da önem taşımaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışmada, Batılı/Hristiyan bireyler ile Doğulu/Müslüman bireylerin Batılı ülkelerde gerçekleştirdikleri şiddet eylemlerinin, Alman medyasının önde gelen gazetelerinin internet sitelerinde yer alan haberlerindeki sunum ve temsillerin incelenmesi amaçlanmıştır. “Batı medyasının yaptığı haberlerde, Doğulu/Müslüman bireyler ve saldırıları ile Batılı bireyler ve saldırılarını temsil etme biçimleri arasında fark vardır” hipotezi ortaya atılmıştır. Alt hipotezler ise “H1: Doğu/Müslüman kökenli kişi veya kişiler şiddet eyleminde bulduklarında, haberlerde olay tüm İslam coğrafyasına mal edilip ayrımcı söylem geliştirilmektedir” ve “H2: Batı kökenli kişi veya kişilerin şiddet eylemleri ‘akıl hastalığı’ ya da radikal sağcı/ırkçı düşünceler ile eşitlenip, olay bir kişi üzerinden marjinal bir davranış olarak okunmakta ve meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır” şeklindedir.

Haber incelemelerine odaklanan çalışmada, İçerik Analizi ve Teun. A. van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizi modelleri kullanılmıştır. Kapsamını, Doğulu/Müslüman kişilerce 2016 Almanya/Berlin Noel Pazarı ve 2017 İspanya/Barcelona'da gerçekleştirilen şiddet eylemleri ile Batılı/Hristiyan kişilerce 2019 Yeni Zelanda/Christchurch ve 2020 Almanya/Hanau'da Müslüman ve göçmenlere yönelik şiddet eylemleri haberlerinin oluşturduğu çalışmada, Alman medyasının önde gelen ulusal gazetelerinden Bild³ (Bild, t.y.), Zeit (Zeit, t.y.), Süddeutsche (Süddeutsche, t.y.) ve Taz (Taz, t.y.)'in internet sitelerinden yararlanılmıştır.

Çalışma süresince, araştırmacıların zikredilen gazetelerin arşivlerine ulaşma imkânı bulunmamıştır. Bu nedenle analizler, söz konusu gazetelerin internet sitelerinde bulunan haberler üzerinden yapılmıştır. Semrush Haziran 2022 verileri ile All You Can Read isimli sitenin Haziran 2022 verilerine göre Almanya’da araştırma sınırlılıklarına uygun düşen ve en çok tıklanan gazetelerin Bild, Zeit, Taz ve Süddeutsche olduğu görülmüştür (All You Can Read., t.y.; Semrush, 2022). Zira bu gazeteler, kendi içlerinde ideolojik eğilimlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda Bild muhafazakâr sağ, Zeit liberal, Taz sol, Süddeutsche liberal sol olarak bilinmektedir (Euro topics., t.y.)

Gazetelerdeki haberler konu etiketleriyle taranmıştır. Etiketler ve tarama yapılan tarih aralığı aşağıdaki gibidir:

- **Berlin Noel Pazarı (19-25 Aralık 2016):** *Weihnachtsmarkt, Weihnachtsmarkt 2016⁴, Berliner Weihnachtsmarkt ve Lastwagen auf einem Weihnachtsmarkt*
- **Barselona (17-23 Ağustos 2017):** *Cambrils, Barcelona, Spainen, Barcelona 2017, Spainen 2017⁵*
- **Christchurch (15-21 Mart 2019):** *Christchurch, Brenton Tarrant ve Neuseeland*

Hanau (20-26 Şubat 2020): Hanau

Her link (web sayfası), bir haber olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte belirtilen tarih aralığı ve etiketlerle yapılan taramalarda elde edilen haber sayısı seçiminde de kimi sınırlamalar bulunmaktadır. Röportaj, köşe yazısı, yorum, deneme yazısı, video⁶, blog, canlı yayın, podcast yayını gibi gazete yazı türleri/ dijital medya içerikleri; Bild, Süddeutsche ve Zeit gazetelerinde kişi/kişiler tarafından yazılan haberler⁷; web sayfasında yer alan başka haberler⁸, konudan ilgisiz haberler ve farklı linkle sunulmasına rağmen aynı içeriğe sahip haberler değerlendirmeye alınmamıştır. Olayın yaşandığı günü takip eden 7 günlük süre içerisinde dört olayla ilişkili, rutin haber niteliği taşıyan, herkesin erişimine açık olan ve yalnızca internet için yazılmış, ulaşılabilen 1300 haber⁹, ilkin içerik analizi metoduna göre çözümlenmiştir. İçerik çözümlenmesinde her bir olay için dört gazeteden seçilen haberler şu başlıklar altında incelenmiştir:

- *Haberlerin Sayısı*
- *Olayı Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcükler*
- *Faili Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcükler*
- *Olayla İlişkilendirilen Diğer Sözcükler*

Tablolara eklenen kelimelerin tekrar sıklığını hesaplarken, kimi sınırlamalara başvurulmuştur. Tekrar eden kelimeler, yalnızca çalışmaya konu edilen şiddet eylemi için olan ifadeleri içermektedir. Başka şiddet eylemi ve faileri için kullanılan kelimeler, tırnak içinde kullanılan kelimeler, fotoğraf altı yazıları, bağlantılarda ya da haber metni içerisinde kullanılan etiketler, Tweetler, grafik yazıları, video başlıkları, tekrar eden paragraflar, belirtilenin dışında kelimeyi niteleyen başka ifadeler çalışma kapsamına alınmamıştır. Mümkün olduğunca kelime, doğrudan olayı ya da bahse konu olay üzerinde değer ifade eden konuyu niteleyecek şekilde seçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca fiil ya da sıfat çekimleriyle yazılan kelimeler söz konusu olmuştur. Bu yönüyle bir kelime taranırken, çekimlenmesi halinde başka bir formda görünebilir.

Çalışmanın amacına uygun düşen ve çarpıcı nitelik taşıdığı düşünülen her olay için her gazeteden bir, toplam on altı haber kasti örnekleme ile seçilerek, Teun A. van Dijk’in Eleştirel Söylem Analizi kapsamında incelenmiştir. *Makro ve Mikro Yapısal Çözümleme* temel başlıkları üzerinden değerlendirilmiştir. *Makro Yapı, Tematik ve Şematik Çözümleme* alt başlıklarına

ayrılmaktadır. Tematik Çözümleme kısmı için “Kullanılan Başlıklar”, “Haber Girişleri ve Olayın Sunumu”; Şematik Çözümleme için ise “Ardalan Bilgisi ve Bağlam” başlıkları kullanılmıştır. Mikro Yapısal Çözümleme kısmında da “Sentaktik Çözümleme” ve “Bölgesel Uyum” başlıkları kullanılmıştır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. İçerik Analizi Bulguları

3.1.1. 2016 Berlin Noel Pazarı Saldırısı

Almanya'nın Berlin şehrinde, 19 Aralık 2016 tarihinde bir şüpheli, bir Noel Pazarına tırla girmek suretiyle 12 kişinin ölümüne, onlarca kişinin yaralanmasına yol açmıştır (Bild, 2016). Bu olay daha sonra IŞİD tarafından üstlenilmiştir.

Tablo 1. Noel Pazarı Saldırısı Haber Sayıları

Gazete	Sayı	Oran (%)
<i>Bild</i>	217	45,68
<i>Taz</i>	44	9,26
<i>Zeit</i>	25	5,26
<i>Süddeutsche</i>	189	39,79
Toplam	475	100

Olaya ilişkin –çoğunluk sırasıyla- Bild gazetesi 217, Süddeutsche 189, Taz 44, Zeit 25 haber yayınlamıştır.

Tablo 2. Olayı Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Sözcük	<i>Bild</i>		<i>Taz</i>		<i>Zeit</i>		<i>Süddeutsche</i>		<i>Toplam</i> Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Saldırı	131	38,53	47	13,82	32	9,41	130	38,24	340
Saldırı/ Suikast	17	40,48	15	35,71	2	4,76	8	19,05	42
Muhtemel /Olası Saldırı	25	50,00	-	-	1	2,00	24	48,00	50
Şüpheli Saldırı	8	47,06	1	5,88	2	11,76	6	35,29	17
Terör Saldırısı	69	60,00	5	4,35	2	1,74	39	33,91	115
Şüpheli Terör Saldırısı	8	47,06	1	5,88	-	-	8	47,06	17
Terör	2	100	-	-	-	-	-	-	2
IŞİD	11	36,67	2	6,67	4	13,33	13	43,33	30

Gazeteler olayı genellikle “Saldırı”¹⁰ olarak tanımlamışlardır. Bild 131, Taz 47, Zeit 32 ve Süddeutsche 130 kez bu kelimeye yer vermiştir. “Attentat” ile ifade edilen Saldırı/Suikast sözcüğünü de Bild 17, Taz 15, Zeit 2 ve Süddeutsche 8 kere tekrarlamıştır. Bild gazetesi 25, Süddeutsche 24, Zeit 1 kez “Olası Saldırı” derken, Bild 8, Taz 1, Zeit 2 ve Süddeutsche 6 kere “Şüpheli Saldırı” ifadesine yer vermiştir. Olayı bir terör eylemi olarak da ele almışlardır. Bu anlamda Bild 69, Taz 5, Zeit 2, Süddeutsche 39 kez “Terör Saldırısı”; Bild 8, Taz 1, Süddeutsche 8 kez “Şüpheli Terör Saldırısı” tanımına yer vermiştir. Bild 2 kere olayı sadece “Terör”¹¹ şeklinde

tanımlamıştır. Noel Pazarına yapılan saldırıyı IŞİD üstlenmişti. Bu bağlamda Bild 11, Taz 2, Zeit 4, Süddeutsche 13 defa IŞİD'in¹² saldırıyı üstlendiği bilgisini paylaşmıştır.

Tablo 3. Faili Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Sözcük	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Suçlu/Fail	53	40,15	28	21,21	9	6,82	42	31,82	132
Şüpheli Suçlu/Fail	6	35,29	4	23,53	3	17,65	4	23,53	17
Saldırgan	40	61,54	5	7,69	4	6,15	16	24,62	65
Şüpheli Saldırgan/ Suikastçı	22	36,67	9	15,00	12	20,00	17	28,33	60
Şüpheli Berlin Saldırganı	5	29,41	1	5,88	4	23,53	7	41,18	17
Terörist/ Teröristler	18	69,23	2	7,69	1	3,85	5	19,23	26
Şüpheli Terörist/ Teröristler	9	69,23	1	7,69	-	-	3	23,08	13
Şüpheli İslamcı Terörist/ İslamcı Terörist	2	50	-	-	-	-	2	50	4
100 Bin Euro Ödül	9	47,37	4	21,05	2	10,53	4	21,05	19

Saldırıya neden olan kişiyi Bild 53, Taz 28, Zeit 9 ve Süddeutsche 42 defa “Suçlu/Fail” olarak tanımlamıştır. “Şüpheli Suçlu/Fail” ifadesini Bild 6, Taz 4, Zeit 3, Süddeutsche 4 kez tekrarlamıştır. “Saldırgan” kelimesini Bild 40, Taz 5, Zeit 4, Süddeutsche 16 kere, “Şüpheli Suikastçı/Saldırgan” sözcüğünü ise Bild 22, Taz 9, Zeit 12, Süddeutsche 17 kere tekrar etmiştir. Olayın Berlin’de gerçekleşmesi nedeniyle Bild 5, Zeit 4, Taz 1, Süddeutsche 7 kez “Şüpheli Berlin Saldırganı” demiştir. Bild 18, Taz 2, Zeit 1 ve Süddeutsche 5 kez olayla ilişkili “Terörist/Teröristler”; Bild 9, Taz 1 ve Süddeutsche 3 kez “Şüpheli Terörist/Teröristler”; Bild ve Süddeutsche 2 kez “Şüpheli İslamcı Terörist” kelimelerini kullanmıştır. Şüphelinin olay sonrası firar etmesi nedeniyle, yakalanması için Alman güvenlik yetkilileri tarafından 100 Bin Euro ödül vaadinde bulunulmuştu. Bu bilgiye Bild 9, Taz 4, Zeit 2, Süddeutsche 4 kez yer vermiştir.

Tablo 4. Olayla İlişkili Diğer Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Sözcük	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Terör Örgütü	4	36,36	3	27,27	3	27,27	1	9,09	11
IŞİD’le Bağlantı	4	44,44	2	22,22	-	-	3	33,33	9
Cihatçılar / Cihatçı	10	43,48	2	8,70	2	8,70	9	39,13	23
Mülteci Politikası	8	25,00	5	15,63	6	18,75	13	40,63	32
Mülteciler	21	36,21	14	24,14	8	13,79	15	25,86	58
İslamizm Uzmanı	-	-	1	100	-	-	-	-	1
Cihadizm Uzmanı	-	-	-	-	-	-	1	100	1
Terör/ Terörizm/ Anti Terör Uzmanı /Terörizm Araştırmacıları	6	66,67	-	-	1	11,11	2	22,22	9

Saldırıyla ilişkili diğer ifadeler kapsamında “Terör Örgütü” kelimesini Bild 4, Taz ve Zeit 3, Süddeutsche 1 kez kullanmıştır. Ayrıca saldırganın IŞİD militanı olduğunu belirtmek için Bild 4, Taz 2, Süddeutsche 3 kez “IŞİD ile Bağlantı” demiştir. Failin mülteci olması nedeniyle tercih edilen “Mülteci Politikası” kelimesini Bild 8, Taz 5, Zeit 6, Süddeutsche 13 kez, “Mülteciler” kelimesini de Bild 21, Zeit 8, Taz 14, Süddeutsche 15 kez kullanmıştır.

Konuya yönelik dikkat çeken ve İslamofobi'nin yeniden üretilmesine yol açacak nitelikteki “Cihatçı/Cihatçılar” kelimesini Bild 10, Süddeutsche 9, Taz ve Zeit 2 kez tekrarlamıştır. “Terör Uzmanı/ Anti Terör Uzmanı/ Terörizm Uzmanı/ Terörizm Araştırmacıları” ifadesini Bild 6, Zeit 1, Süddeutsche 2, “Cihadizm Uzmanı” ifadesini Süddeutsche 1, “İslamizm Uzmanı” ifadesini de Taz 1 kez kullanmıştır.

3.1.2. 2017 Barselona Saldırısı

İspanya'nın Barselona kentinde, 17 Ağustos 2017 tarihinde, bir kişinin minibüsle kaldırıma çıkarak insanların arasına girmesi sonucunda 14 kişi ölmüş, yüzün üzerinde kişi yaralanmıştır. Olayı IŞİD üstlenmiştir (Bild, 2017).

Tablo 5. Barselona Saldırısı Haber Sayıları

Gazete	Sayı	Oran (%)
Bild	21	9,09
Taz	16	6,93
Zeit	13	5,63
Süddeutsche	181	78,35
Toplam	231	100

Şiddet eylemine ilişkin en çok haberi Süddeutsche (181) gazetesinin paylaştığı anlaşılmıştır. Bild 21, Taz 16 ve Zeit 13 haber yayımlamıştır.

Tablo 6. Olayı Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Türkçe	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı
Saldırı/Saldırıları	32	19,05	17	10,12	21	12,50	98	58,33	168
Saldırı/Saldırıları	8	16,00	4	8,00	8	16,00	30	60,00	50
Terör Saldırısı	12	6,74	12	6,74	6	3,37	148	83,15	178
Terör	3	12,50	2	8,33	2	8,33	17	70,83	24
İslamcı Saldırı	1	9,09	2	18,18	-	-	8	72,73	11
IŞİD ¹³	8	34,78	2	8,70	2	8,70	11	47,83	23

Olayı tanımlamaya yönelik ağırlıklı olarak “Saldırı” ya da “Saldırıları”¹⁴ sözcüğü seçilmiştir. Sözcüğü Bild 32, Taz 17, Zeit 21, Süddeutsche ise 98 kere kullanmıştır. Bild 8, Taz 4, Zeit 8, Süddeutsche 30 kez Saldırı/Saldırıları olarak tercüme edilen “Attacke/ Attacken” kelimesini tekrarlamıştır. Bild 12, Taz 12, Zeit 6, Süddeutsche 148 kez “Terör Saldırısı” şeklinde meseleyi tanımlarken, “Terör”¹⁵ sözcüğünü Bild 3, Taz 2, Zeit 2 ve Süddeutsche 17 defa kullanmış; ayrıca Süddeutsche 8, Taz 2, Bild 1 kez “İslamcı Saldırı” demiştir. Olayın IŞİD tarafından üstlenildiğine yönelik Bild 8, Taz ve Zeit 2, Süddeutsche ise 11 cümle kurmuştur.

Tablo 7. Faili Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Türkçe	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Saldırgan	24	36,92	14	21,54	7	10,77	20	30,77	65
Terörist	4	66,67	-	-	-	-	2	33,33	6
Suçlu/Fail	3	12,00	6	24,00	1	4,00	15	60,00	25
Şüpheli Suçlu/Fail	-	-	1	16,67	2	33,33	3	50,00	6
Şüpheli Saldırgan/ Suikastçı	-	-	-	-	5	35,71	9	64,29	14

Gazeteler, faili genellikle (Bild 24, Taz 14, Zeit 7, Süddeutsche 20) “Saldırgan” şeklinde tanımlamışlardır. “Suçlu/Fail” tanımını Bild 3, Taz 6, Zeit 1 ve Süddeutsche 15 kez yapmıştır. “Şüpheli Suçlu/Fail” sözcüğünü Taz 1, Süddeutsche 3, Zeit 2 ; “Şüpheli Saldırgan/ Suikastçı” sözcüğünü de Zeit 5, Süddeutsche 9 kez tekrarlamıştır. Ayrıca Bild (4) ve Süddeutsche (2) “Terörist” kelimesine haberlerinde yer vermiştir.

Tablo 8. Olayla İlişkili Diğer Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Türkçe	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Cihatçılar / Cihatçı / Cihat / Cihatçılık	6	42,86	5	35,71	-	-	3	21,43	14
İmam	26	25,74	19	18,81	17	16,83	39	38,61	101
Terör Örgütü	27	23,08	15	12,82	16	13,68	59	50,43	117
Şüpheli Terör Örgütü	-	-	1	20,00	1	20,00	3	60,00	5
İslamcı Terör Örgütü	1	16,67	1	16,67	-	-	4	66,67	6
İslamcı Örgüt	1	20,00	1	20,00	1	20,00	2	40,00	5
İslamcı Teröristler	1	50,00	-	-	1	50,00	-	-	2
Şüpheli Teröristler	1	2,27	6	13,64	3	6,82	34	77,27	44
Terörist / Teröristler	42	42,00	11	11,00	4	4,00	43	43,00	100
Terörizm Uzmanı/ Uzmanları	1	8,33	3	25,00	-	-	8	66,67	12

Berlin Noel Pazarı’nda olduğu gibi, Barselona saldırısında da ilişkilendirilen kelimeler arasında “Cihatçılar/Cihatçı/Cihat/Cihatçılık” kelimesi dikkat çekmiştir. Süddeutsche 3, Taz 5, Bild 6 kez bu kelimelere yer verirken, Zeit gazetesinde rastlanmamıştır. Öte yandan, haberlerde saldırının baş şüphelisi olarak bilinen Es-Satty adlı kişinin “İmam” (Bild 26, Taz 19, Zeit 17, Süddeutsche 39) olduğu vurgulanmıştır. Bu manada, zanlının dini kimliğinin öne çıkarılması, olumsuz İslam temsillerine ilişkin önemli bir örnek teşkil etmektedir. Saldırının bir örgüt vasıtasıyla gerçekleştiğini belirtmek üzere “Terör Örgütü” ifadesini Bild 27, Taz 15, Zeit 16, Süddeutsche 59; “Şüpheli Terör Örgütü” ifadesini Taz ve Zeit 1, Süddeutsche 3; “İslamcı Terör Örgütü” ifadesini Bild ve Taz 1, Süddeutsche 4 ve “İslamcı Örgüt” ifadesini Süddeutsche 2, Zeit, Bild ve Taz 1 kez haberde kullanmıştır. Olayı gerçekleştiren kişi ya da kişileri nitelemek için Bild 1, Taz 6, Zeit 3, Süddeutsche 34 kez “Şüpheli Teröristler”; Bild 42, Taz 11, Zeit 4 ve Süddeutsche 43 kez “Terörist/Teröristler”; Bild ve Taz 1 kez “İslamcı Teröristler” kelimelerini tekrar etmiştir. Ayrıca Noel Pazarı olayında da

tekrarlanan “Terörizm Uzmanı/Uzmanları” ifadesini Bild 1, Taz 3, Süddeutsche 8 kez kullanmış, Zeit gazetesinde bu ifade yer almamıştır.

3.1.3. 2019 Christchurch Saldırısı

15 Mart 2019 tarihinde, Yeni Zelanda'nın Christchurch kentinde Brenton Tarrant isimli bir kişi Nur ve Linwood Cami'lerine ateş açmıştır. Cuma namazı sırasında gerçekleşen olayda 51 kişi ölmüş, 49 kişi ise yaralanmıştır (Euronews, 2022).

Tablo 9. Christchurch Saldırısı Haber Sayıları

Gazete	Sayı	Oran (%)
<i>Bild</i>	17	13,28
<i>Taz</i>	18	14,06
<i>Zeit</i>	11	8,59
<i>Süddeutsche</i>	82	64,06
Toplam	128	100

Bu olaya ilişkin Bild 17, Taz 18, Zeit 11 ve Süddeutsche 82 haber yayımlamıştır.

Tablo 10. Olayı Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Sözcük	<i>Bild</i>		<i>Taz</i>		<i>Zeit</i>		<i>Süddeutsche</i>		<i>Toplam</i> Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Terör Saldırısı/Terör Saldırıları	4	11,11	12	33,33	9	25,00	11	30,56	36
Saldırı/Saldırı	23	20,54	18	16,07	22	19,64	49	43,75	112
Suikast /Saldırı	9	42,86	8	38,10	2	9,52	2	9,52	21
Camilere Saldırıları	-	-	1	33,33	-	-	2	66,67	3
Cami Saldırıları	2	50,00	-	-	-	-	2	50,00	4
İki Camiye Saldırı/Saldırıları	2	13,33	3	20,00	3	20,00	7	46,67	15
İki Camiye Suikast/Suikastlar	3	10,00	2	6,67	2	6,67	23	76,67	30
İki Camiye Terör Saldırısı	2	22,22	1	11,11	3	33,33	3	33,33	9
İki Camiye Terörist Saldırı	-	-	-	-	-	-	2	100	2
Aşırı Sağcı Terör Saldırısı	-	-	2	-	-	-	-	100	2
Şüpheli Terör Saldırıları/Saldırısı	-	-	1	20,00	-	-	4	80,00	5
İrkçi Terör Eylemi	-	-	1	100	-	-	-	-	1
İrkçi Motivasyonlu Saldırı	-	-	1	16,67	1	16,67	4	66,67	6
İki Camiye Aşırı Sağcı Saldırı	-	-	-	-	-	-	3	100	3
Katliam /Katliamlar	8	42,11	4	21,05	2	10,53	5	26,32	19
İrkçi Motivasyonlu Katliamlar	-	-	-	-	-	-	5	100	5
Cinayet/Cinayetler	3	9,09	9	27,27	5	15,15	16	48,48	33

Christchurch olayını gazeteler genel olarak “Saldırı” ya da “Saldırıları” (Bild 23, Taz 18, Zeit 22, Süddeutsche 49) şeklinde tanımlamıştır. Attentat (aynı zamanda suikast manasına da gelmektedir) sözcüğünü Bild 9, Taz 8, Zeit ve Süddeutsche 2 kere tekrarlamıştır. Bild 4, Taz 12, Zeit 9, Süddeutsche 11 kez olayı “Terör Saldırısı/Saldırıları” olarak nitelendirmiştir. Olayın camileri hedef alması nedeniyle, “Camilere Saldırıları” ifadesini Taz 1 ve Süddeutsche 2 kez; “Cami Saldırıları” ifadesini Süddeutsche 2, Bild 2 kez kullanmıştır. “İki Camiye Saldırı” Bild’de 2, Taz ve Zeit’da 3, Süddeutsche’de 7, aynı anlamdaki “İki Camiye Saldırıları/Suikastlar” ifadesi de Bild’de 3, Zeit ve Taz’da 2, Süddeutsche ’de 23 kez geçmiştir. Ayrıca “İki Camiye Terör Saldırısı” ifadesini Bild 2, Zeit 3, Taz 1, Süddeutsche 3; “İki Camiye Terörist Saldırı” ifadesini yalnızca Süddeutsche 2; “Aşırı Sağcı Terör Saldırısı” ifadesini yalnızca Taz 2; “Şüpheli Terör Saldırısı” ifadesini Süddeutsche 4, Taz 1; “İrkçi Terör Eylemi” ifadesini Taz 1; “İrkçi Motivasyonlu Saldırı” ifadesini Taz ve Zeit 1, Süddeutsche 4; “İki Camiye Aşırı Sağcı Saldırı” ifadesini Süddeutsche 3 kez tekrar etmiştir. Ayrıca olayı cinayete eşitleyen sözcüklere de yer verilmiştir. Bild 8, Taz 4, Zeit 2, Süddeutsche 5 kez “Katliam/Katliamlar”; Süddeutsche 5 kez “İrkçi Motivasyonlu Katliamlar” ve Bild 3, Zeit 5, Taz 9 ve Süddeutsche 16 kez “Cinayet/Cinayetler” sözcükleriyle olayı tanımlamıştır.

Tablo 11. Faili Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Sözcük	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Saldırgan	20	31,75	16	25,40	5	7,94	22	34,92	63
Saldırgan (Angreifer)	6	25,00	6	25,00	3	12,50	9	37,50	24
Aşırı Sağcı Saldırgan	1	50,00	-	-	1	50,00	-	-	2
Suçlu /Fail	10	23,26	10	23,26	7	16,28	16	37,21	43
Aşırı Sağcı Suçlu	-	-	3	75,00	-	-	1	25,00	4
Terörist	10	76,92	3	23,08	-	-	-	-	13
Sağcı Terörist	1	50,00	1	50,00	-	-	-	-	2
Şüpheli Aşırı Sağcı Terörist	-	-	-	-	-	-	2	100	2
Aşırı Sağcı Şüpheli	-	-	2	100	-	-	-	-	2
Şüpheli Suikastçı /Saldırgan	2	9,09	6	27,27	5	22,73	9	40,91	22

Fail, ağırlıklı olarak “Saldırgan” (Bild 20, Taz 16, Zeit 5, Süddeutsche 22) şeklinde nitelendirilmiştir. “Angreifer” biçiminde de yazılan “Saldırgan” kelimesini Bild ve Taz 6, Zeit 3, Süddeutsche 9; “Aşırı Sağcı Saldırgan” kelimesini Bild ve Zeit 1 kez kullanmıştır. “Suçlu/Fail” sözcüğüne Bild 10, Taz 10, Zeit 7, Süddeutsche 16 kez yer vermiştir. “Aşırı Sağcı Suçlu” ifadesini Taz 3, Süddeutsche 1; “Terörist” kelimesini Bild 10, Taz 3; “Sağcı Terörist” ifadesini Bild ve Taz 1; “Şüpheli Aşırı Sağcı Terörist” ifadesini Süddeutsche 2; “Aşırı Sağcı Şüpheli” ifadesini Taz 2 ve “Şüpheli Saldırgan” ifadesini Bild 2, Zeit 5, Taz 6 ve Süddeutsche 9 kez tekrarlamıştır.

Tablo 12. Olayla İlişkili Diğer Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Sözcük	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Silah Kanunları	6	19,35	8	25,81	6	19,35	11	35,48	31
Silah Yasası	8	44,44	2	11,11	3	16,67	5	27,78	18

Terör Uzmanı	-	-	1	100	-	-	-	-	1
Terörizm Uzmanı	-	-	1	50,00	-	-	1	50,00	2

Saldırmanın ruhsatlı silahıyla eylemini gerçekleştirmiş olması nedeniyle olayla ilişkili kelimeler, Yeni Zelanda Hükümeti'nin silah yasası tartışmalarına işaret etmektedir. Bu bağlamda Bild 6, Taz 8, Zeit 6, Süddeutsche 11 kez "Silah Kanunları" ifadesini tekrarlamıştır. Yine Bild 8, Zeit 3, Taz 2, Süddeutsche 5 kez "Silah Yasası" kelimesine yer vermiştir. Ayrıca "Terör" ya da "Terörizm Uzmanı" ifadelerine de Süddeutsche'de 1, Taz'da 2 defa rastlanmıştır.

3.1.4. 2020 Hanau Saldırısı

2020 yılında Almanya'nın Hanau kentinde Tobias Ratjhan isimli bir kişi, iki nargile kafeye silahla saldırmış, dokuz göçmenin yaşamını yitirmesine neden olan saldırının ardından annesini ve kendisini de öldürmüştür (Bild, 2020).

Tablo 13. Hanau Saldırısı Haber Sayıları

Gazete	Sayı	Oran (%)
Bild	30	6,44
Taz	32	6,87
Zeit	22	4,72
Süddeutsche	382	81,97
Toplam	466	100

Bu şiddet eylemiyle ilgili en fazla haberi Süddeutsche (382) paylaşmıştır. Diğer gazetelerin haber sayıları arasında bariz bir fark bulunmamaktadır. Sırasıyla Taz 32, Bild 30 ve Zeit 22 haber yayımlamıştır.

Tablo 14. Olayı Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Sözcük	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Hanau'da Saldırı/ Hanau Saldırısı	6	5,50	14	12,84	14	12,84	75	68,81	109
Saldırı/Suikast	2	7,69	8	30,77	5	19,23	11	42,31	26
Hanau'da Şiddet Eylemi/ Şiddet Eylemleri	9	7,38	5	4,10	2	1,64	106	86,89	122
Hanau'da Terör/ Hanau Terörü	3	50,00	-	-	-	-	3	50,00	6
Terör Saldırısı	3	20,00	5	33,33	-	-	7	46,67	15
İrkçi Terör Saldırısı/ İrkçi Gündümlü Terör Saldırısı	1	14,29	-	-	-	-	6	85,71	7
Aşırı Sağcı Terör/Terör Saldırısı	-	-	2	33,33	-	-	4	66,67	6
Sağcı Saldırı	-	-	2	100	-	-	-	-	2
Radikal Sağcı Saldırı	2	100	-	-	-	-	-	-	2
Aşırı Sağcı Saldırı	2	28,57	2	28,57	1	14,29	2	28,57	7
Sağcı Terör Saldırısı	-	-	2	100	-	-	-	-	2

İrkçi Saldırı	2	10,00	6	30,00	3	15,00	9	45,00	20
İrkçi Gündümlü Saldırı	1	12,50	1	12,50	3	37,50	3	37,50	8
Şüpheli İrkçi Saldırı	1	2,78	-	-	1	2,78	34	94,44	36
Şüpheli Aşırı Sağcı Saldırı	-	-	-	-	-	-	7	100	7
Şüpheli İrkçi Gündümlü Saldırı	-	-	1	4,17	-	-	23	95,83	24

Gazeteler, olay için “Hanau’da/Hanau’ya Saldırı” kelimesini (Bild 6, Taz 14, Zeit 14 ve Süddeutsche 75) tercih etmişlerdir. “Saldırı” anlamındaki bir başka sözcüğü (Attentat) Bild 2, Taz 8, Zeit 5, Süddeutsche 11 kez tekrarlamıştır. “Hanau’da Terör” sözcüğünü Bild ve Süddeutsche 3 kere kullanmıştır. Bild 3, Taz 5, Süddeutsche 7 kez “Terör Saldırısı” demiştir. Bild 9, Taz 5, Zeit 2 ve Süddeutsche 106 kez olayı “Şiddet Eylemi¹⁶” olarak nitelendirmiştir. Öte yandan, saldırının ırkçı ya da aşırı sağcı saiklerle yapıldığını anlatan sözcelere başvurulmuştur. Bild 1, Süddeutsche 6 kez “İrkçi Terör Saldırısı/ İrkçi Gündümlü Terör Saldırısı”; Taz 2, Süddeutsche 4 kez “Aşırı Sağcı Terör/ Aşırı Sağcı Terör Saldırısı”; Taz 2 kez “Sağcı Terör Saldırısı” ve “Sağcı Saldırı”; Bild 2 kez “Radikal Sağcı Saldırı”; Bild, Taz ve Süddeutsche 2, Zeit 1 kez “Aşırı Sağcı Saldırı”; Bild 2, Taz 6, Zeit 3, Süddeutsche 9 kez “İrkçi Saldırı”; Bild ve Taz 1, Zeit 3, Süddeutsche 3 kez “İrkçi Gündümlü Saldırı”; Bild ve Zeit 1, Süddeutsche 34 kez “Şüpheli İrkçi Saldırı”; Süddeutsche 7 kez “Şüpheli Aşırı Sağcı Saldırı” ve Taz 1, Süddeutsche 23 kez “Şüpheli İrkçi Gündümlü Saldırı” ifadelerini kullanmıştır.

Tablo 15. Faili Tanımlamaya Yönelik Kullanılan Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Sözcük	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam Sayı
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
Suçlu/Fail	11	8,59	23	17,97	12	9,38	82	64,06	128
Şüpheli Suçlu	1	1,05	7	7,37	14	14,74	73	76,84	95
Saldırgan	-	-	6	35,29	1	5,88	10	58,82	17
Şüpheli Saldırgan	-	-	1	11,11	2	22,22	6	66,67	9
Spor Atıcısı/Nişancı	4	5,19	5	6,49	4	5,19	64	83,12	77
Psikolojik Hastalık/ Problem	2	3,57	3	5,36	4	7,14	47	83,93	56
İrkçi Eğilim/Motivasyon	1	1,69	3	5,08	2	3,39	53	89,83	59

Fail hakkında, “Suçlu/Fail” sözcüğünü Bild 11, Taz 23, Zeit 12, Süddeutsche 82 kere tekrar etmiştir. “Şüpheli Suçlu” tamlamasını Bild 1, Taz 7, Zeit 14, Süddeutsche 73 kez tekrar ederken, “Saldırgan” kelimesini Süddeutsche 10, Taz 6, Zeit 1 kez kullanmış, Bild gazetesi buna yer vermemiştir. “Şüpheli Saldırgan” ifadesini de Taz 1, Zeit 2, Süddeutsche 6 kez tekrarlamıştır. Failin spor amaçlı atış yapması sebebiyle “Spor Atıcısı (Nişancı)” tanımlamasını Bild 4, Taz 5, Zeit 4, Süddeutsche 64 kez yaparken, ırkçı güdümlerle hareket ettiğini belirtmek için ise Bild 1, Taz 3, Zeit 2, Süddeutsche 53 kez “İrkçi Eğilim /Motivasyon” ifadesini paylaşmıştır. Akıl hastası ya da psikolojik sorunlu bir olduğunu vurgulamak için de Bild 2, Taz 3 Zeit 4 ve Süddeutsche 47 kez “Psikolojik Hastalık/ Problem” ifadesine yer vermiştir.

Tablo 16. Olayla İlişkili Diğer Sözcüklerin Sayısı ve Oranı

Sözcük	Bild		Taz		Zeit		Süddeutsche		Toplam
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı
Göç Geçmişi (Hikayesi) Olan İnsanlar	-	-	13	29,55	3	6,82	28	63,64	44
Göç Geçmişi	2	9,52	3	14,29	1	4,76	15	71,43	21
Yabancı Kökenli İnsanlar	2	1,94	1	0,97	3	2,91	97	94,17	103
Silah Yasası	1	2,17	6	13,04	6	13,04	33	71,74	46
Aşırılık Uzmanı	-	-	1	33,33	-	-	2	66,67	3
Aşırı Sağcılık Araştırmacıları	-	-	1	25,00	-	-	3	75,00	4
Terör Uzmanı	1	100	-	-	-	-	-	-	1
İslam ve Irkçılık Uzmanı	-	-	1	100	-	-	-	-	1

Olayın kurbanlarının göçmen kökenli olması sebebiyle Taz 13, Zeit 3, Süddeutsche 28 kez “Göç Geçmişi Olan İnsanlar”; Bild 2, Taz 3, Zeit 1, Süddeutsche 15 kez “Göç Geçmişi”; Bild 2, Taz 1, Zeit 3 ve Süddeutsche 97 kez “Yabancı Kökenli İnsanlar” şeklinde tanımlama yapmıştır. Failin saldırıyı ruhsatlı silahıyla gerçekleştirmesi üzerine çıkan tartışmalardan mütevellit Bild 1, Taz 6, Zeit 6 ve Süddeutsche 33 defa “Silah Kanunu” ifadesini kullanmıştır. Son olarak özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası ırkçılık ve aşırı sağ noktasında hassas bir konum teşkil eden Almanya için tehlikeli görülen bu kavramlar ekseninde vuku bulan saldırıya ilişkin Taz 1, Süddeutsche 2 kez “Aşırılık Uzmanı” ve Taz 1, Süddeutsche 3 kez “Aşırı Sağcılık Araştırmacıları” ifadelerine yer vermiştir. Ayrıca “Terör Uzmanı” Bild gazetesinin haberinde 1 kez geçmiştir. Taz gazetesinde 1 kere geçen ancak saldırı mağdurunun Müslüman ve göçmenler olmasına rağmen üzerinde araştırma yapılması gereken bir tehlikeyi işaret eden “İslam ve Irkçılık Uzmanları” ifadesinin kullanılmasıysa, *mağdur bile olsa* tehlikeli Müslüman imajını pekiştirmeye yönelik yaklaşımların olduğunu düşündürmüştür.

3.2. Söylem Analizi Bulguları

3.2.1. 2016 Berlin Noel Pazarı Saldırısı

Berlin Noel Pazarı saldırısına ilişkin Bild ve Taz gazetesinin 22 Aralık 2016, Süddeutsche gazetesinin 23 Aralık 2016 ve Zeit gazetesinin 24 Aralık 2016 tarihli haberleri örneklem olarak seçilmiştir. Bild, infografikler yoluyla anlatmak üzere çerçevelediği haberi “Diğer” kategorisinin “Hikâye Anlatımı” alt kategorisinde¹⁷ sunmuştur (Bild, 2016). Süddeutsche, genellikle anlık, rutin haberleri yayımladığı “Panorama” kategorisinde paylaşıırken (Süddeutsche, 2016), Taz siyasi isimlerin ve güvenlik yetkililerinin açıklamalarının olduğu haberi “Politika” kategorisinden vermiştir (Litschko, 2016). Zeit ise habere “Toplum” kategorisinde yer vermiştir (Zeit Online, 2016).

3.2.1.1. Makro Yapısal Çözümleme

Tematik Yapı/ Başlıklar

Berlin Noel Pazarı olayına yönelik Bild gazetesi “Berlin’de IŞİD Saldırısı” ana başlığını ve “Bild Infografiklerle Açıklıyor” üst başlığını kullanırken, spotta saldırının işleniş şekline ve saldırganlara dair kısa bilgiler aktarmış, “Amri’nin Milano’daki Sonu” ara başlığıyla metnin devamında failin akıbetiyle ilgili bildirimde bulunmuştur. İkinci ara başlıkta da “Bir Yılda 5 Saldırı” ifadesine yer vermiştir.

Süddeutsche gazetesi, enformasyon eksiltimi yaptığı “Berlin’deki Yanlış Şüpheli: ‘Metroya Yetişmek İstedim’ ” ana başlığı ve “Noel Pazarına Saldırı” üst başlığını kullanmıştır. Başlıklar,

haberlin spotundaki *Navid. B isimli kişinin Berlin saldırısının zanlısı sanıldığını* aktaran cümle ile değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır.

Taz gazetesi, saldırının ardından üç gün geçmesine rağmen failin yakalanamamış olduğunu eleştirmek üzere “Berlin Saldırısının Ardından Soruşturmalar” üst başlığı ve “Ne Fiyasko Ama” ana başlığını atmıştır. “Bu Mümkün Değil” ve “İyimserlik Olmadan Olmaz” ara başlıklarını da kullanan gazete, tüm başlıklarda enformasyon eksiltimine gitmiştir.

Zeit gazetesinden seçilen haberde, “Tunus Polisi 3 Kişiyi Tutukladı” ana başlığı ve “Berlin’de Saldırı” üst başlığı kullanılmıştır. Başlıklar, habere ilişkin yeterli enformasyon sağlamamaktadır. Öte yandan spotta, *Tunuslu yetkililerin Amri’yle bağlantılı olduğunu düşündükleri bir terör örgütünü ortaya çıkardıklarını* söyleyen cümle, başlığı tamamlamakta ve haber metni hakkında bilgi vermektedir.

Tematik Yapı/Haber Girişleri ve Olayın Sunumu

Bild gazetesi, görsellere başvurarak haberi kurmuştur. Süddeutsche gazetesinden seçilen haber, Pakistanlı bir mültecinin saldırının sorumlusu sanılarak tutuklanmasını ele almaktadır. Haberde, yanlışlıkla tutuklanan Navid B. isimli şahsın verdiği röportajdan kesitler yer almaktadır. Girişte, saldırıda ölü ve yaralılar ile ilgili bilgilerin yanı sıra failin hala yakalanamamış olduğundan bahseden Taz gazetesi, sansasyonel ifadelerle metni çerçevelemiştir. Zeit gazetesinden seçilen haber, Tunus’ta olayla ilgili soruşturmalar yapıldığı bilgisiyle başlamıştır. Haberde, Tunuslu zanlı Anis Amri’nin ve akrabalarının bir terör örgütünün parçası olduğundan da bahsedilmiştir.

Şematik Yapı/Ardalan ve Bağlam

Bild, ardaan bilgisi kapsamında failin mülteci olduğuna, daha önce İtalya’da hapis yattığına, Berlin’de de çeşitli suçlara (şiddet ve uyuşturucu) karıştığına değinmiştir. Ayrıca saldırı öncesinde bir güvenlik kamerasında defalarca bir cami derneğinin önünde görüntülediği bilgisini paylaşan gazete, hem failin zaten şiddet taraftarı bir mülteci hem de Müslüman olduğuna dikkat çekmiştir. Haber, mültecilik-İslamiyet ve terör arasında bir bağlam oluşturmaya çalışan alt metinler içermektedir.

Süddeutsche, saldırının sorumlusu olabileceği şüphesiyle bir kişinin yanlışlıkla tutuklandığını aktarmıştır. Bu kişinin Pakistanlı bir mülteci olduğu ardaan bilgisini paylaşmıştır. Almanya’nın –o dönem için- tartışma konularından mülteci sorununa gönderme yapan bu bilgi, mültecilerin suç tehlikesi taşıdığına işaret eden basmakalıp yargıları haber yoluyla yeniden üretmek üzere kullanılmış gibi görünmektedir.

Taz gazetesi de failin, mülteci olarak geldiğinden bu yana tehlike arz ettiğini ve Berlin Başsavcılığı’ndan edindikleri verilere göre Amri’nin muhtemelen bir saldırı yapmak amacıyla silah almak için hırsızlık planladığı bilgisini paylaşarak, sabıkalı ve suç potansiyeli taşıyan biri olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. İlaveten bu şekilde suç ve mültecilik arasındaki bağlamı yeniden üretmiştir.

Zeit, failin aile üyeleri hakkında ardaan bilgileri kullanmıştır. Buna göre Amri’nin yeğeni de - aynı zamanda tutuklanan kişilerden biri- örgüt üyesi, ailesinin yaşadığı şehir de selefi tehlikesinin yoğun olduğu Kayravan şehridir. Bu bilgi ile failin akrabalarının da yasadışı işlerle uğraşan tehlikeli kimseler olduğuna işaret edilmiştir. Buradan hareketle fail, Almanya’ya bir zorunluluk, gezi, eğitim vb. nedenlerle değil, şiddet eylemi planları dahilinde gelen bir mültecidir. Bu tür bir okumayla, yine mülteciliğin terör ile bağlantılandırıldığını görmek mümkündür.

3.2.1.2. Mikro Yapısal Çözümleme

Sentaktik Çözümleme

Bild gazetesinin haberinde, genel itibariyle karmaşık bir dil kullanılmıştır. Süddeutsche genel olarak haberde anlaşılır, doğrudan ve dolaylı aktarımların bir arada olduğu, yorum içermeyen, basit yapıları cümleler kurmuştur. Taz gazetesi, metni etken ve edilgen yapıları cümlelerin bir arada bulunduğu, uzun ve karmaşık bir anlatımla oluşturmuştur. Zeit gazetesinin ise genel olarak kısa ve tanımlayıcı cümlelerle, basit bir dil kullandığı söylenebilir.

Bölgesel Uyum

Bild gazetesi, Berlin Noel Pazarı olayıyla aynı yıla denk gelen Fransa/Nice saldırısının da IŞİD tarafından gerçekleştirildiğini, bu saldırıda da insanların üzerine kamyon sürerek öldürmeyi hedefleyen bir yöntem kullanıldığını söylemiştir. Bu anlamda, saldırının failinin IŞİD üyesi olabileceğine işaret edilmiştir. İki saldırı arasında işlevsel bir bağ kurmak hedeflenmiş gibi görünmektedir. Öte yandan gazete “İslamcı Motivasyonlu Saldırıları” başlıklı bir infografikle Almanya’daki Müslüman tehdidinin süreğenliğini istatistiki veriler ortaya koyarak rasyonelleştirmeye çalışmıştır.

Süddeutsche, hızlı hareketleri nedeniyle kaçıyormuş gibi görünen, esasında metroya yetişmeye çalışan bir “mültecinin” yanlışlıkla tutuklandığını ele aldığı haberde, muhtemelen görüntüsü nedeniyle “yabancı”, davranışı nedeniyle de “tehdit uyandıran bir kişi olması” sonucu gözaltına alınmasını nedenselleştirmeye çalışmıştır. Haber, Navid B. isimli bu kişinin mağduriyetini ortaya koymaya çalışıyor gibi görünmekle beraber, mültecileri suç potansiyeli taşıyan kişiler olarak telakki etme, bu yönüyle Ortadoğulu ve Müslüman insanları bu basmakalıp yargıların içine hapsetme açısından önemli göndermeler içermektedir.

Taz, Anis Amri’nin daha önceden takip edildiğini ancak bir süre sonra izinin kaybedildiğini, bu güvenlik açığı nedeniyle saldırı yaşandığını ima etmiş ve saldırıyla arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurmuştur. Ayrıca habere, Polis ve Anayasanın Korunması Teşkilatı’ndan aktardığı “Almanya’da 549 İslamcı Tehlike” bilgisini ekleyen Taz, saldırıyı İslamofobik bir düzleme oturtmak suretiyle, anti-İslamist düşünceleri akılcılaştırmaya çalışmıştır.

Zeit gazetesi, saldırıyla ilişkili olan diğer şüphelilerin Tunus’ta yakalandığı bilgisini paylaşmıştır. Derin ve eleştirel bir okuma ile haberin, yaygın inanışın İslamiyet olduğu bu Ortadoğu ülkesinin terör olaylarının membaı olduğuna yönelik göndermeler içerdiği sonucunu çıkarmak mümkündür.

3.2.2. 2017 Barselona Saldırısı

Barselona saldırısına ilişkin Bild gazetesinden 18 Ağustos 2017, Süddeutsche gazetesinden 22 Ağustos 2017, Taz gazetesinden 21 Ağustos 2017 ve Zeit gazetesinden 23 Ağustos 2017 tarihli haberler seçilmiştir. Bild, haberi genellikle günlük rutin haberleri paylaştığı “Haberler” kategorisinden sunmuştur (Bild, 2017). Süddeutsche, saldırı faillerinin mahkemedeki yargılama sürecinden bahsettiği haberi aynı zamanda siyasi bir değer atfettiğini düşündürecek şekilde “Politika” kategorisinden yayımlamıştır (Süddeutsche, 2017). Taz gazetesi Müslüman eylemcileri konu aldığı, İspanyol sağcı bir siyasetçiye de yer verdiği haberi “Politika” kategorisinde paylaşmıştır (Pauli, 2017). Zeit, saldırı şüphelisi bir imamın sınır dışı edilmesine ilişkin mahkeme kararına odaklandığı haberi “Politika” kategorisinden paylaşmıştır (Zeit Online, 2017).

3.2.2.1. Makro Yapısal Çözümleme

Tematik Yapı/Başlıklar

Bild gazetesi “Barselona Terörüne Karşı Büyük Alkış” üst başlığında ve “Korkmuyoruz” şeklindeki sansasyonel ana başlıkta enfomasyon eksiltimine gitmiştir. Başlıkların, özellikle “Korkmuyoruz” başlığının son derece sansasyonel olmakla beraber, okuyucuyu meraklandırma amacı gütmüş olması da mümkündür. “Barselona Teröre Meydan Okuyor” şeklinde yine haber metniyle birlikte anlam kazanan ve iyi-kötü dikotomisi kuran ara başlık, *terör ve teröre karşı savaşıyan vatanseverleri* işaret etmektedir.

Süddeutsche gazetesi “İspanya’da Terör” üst başlığı ile “Barselona Saldırganları Turistik Yerlere Saldırıları Planladı” ana başlığında enfomasyon eksiltimine gitmiştir. Yine de haberle ilgili duyurum yapmaktadır. Ara başlıktaki “İmam Es-Satyy’nin Gençleri Radikalleştirdiği Söyleniyor” biçimindeki sansasyonel cümle ise İslamiyet’te önemli bir figür olan imamları ve dolayısıyla Müslümanlığı terörizm ve radikallikle eşleştirmeye yönelik imalar içermektedir.

Taz gazetesi “Barselona Saldırılarından Sonra Müslümanlar” üst başlığında ve “Barış İçin Kucaklaşmalar” ana başlığında olaya ilişkin yeterli enfomasyon sağlamamakla beraber, teröre karşı Müslümanlar tarafından verilen bir mücadele olduğuna işaret etmiştir. Öte yandan haberde yer alan sağcı siyasetçinin düşüncelerini sunmak üzere “Yeni Sağcı İrkçılık” ara başlığını, İspanya’da bir İslam tehdidi olduğunu vurgulamak üzere de “Katalonya’da Çok Sayıda Selefi” ikinci ara başlığını kullanmıştır.

Zeit “Barselona’da Saldırı” üst başlığını ve “Hâkim İmam Es Satty’nin Sınır Dışı Edilmesini Durdurdu” ana başlığını kullandığı haberin spotunda, terör örgütü lideri olarak anılan bu kişinin sınır dışı edilmesine yönelik adım atıldığı, ancak o an için gerekli görülmediği bilgilerini aktarmıştır. Bu meyanda başlık, spotla birlikte okunmak suretiyle habere ilişkin enfomasyon içermektedir. Ayrıca “Polis Destekçi Ağı Aramaya Devam Ediyor” ara başlığı da tek başına bir anlam taşımamakta, fakat saldırının bir örgüt tarafından gerçekleştirildiği duyurumunu yapmaktadır.

Tematik Yapı/Haber Girişleri ve Olayın Sunumu

Bild gazetesi haberin girişinde, binlerce insanın Barselona’daki terör saldırısı karşısındaki öfkeyi yüksek sesle duyurduğu protesto gösterisi sırasında, saldırıda hayatını kaybedenler için saygı duruşunda bulunulduğu gibi bilgilerle olayı dramatize etmiştir. Terör eylemine karşı protestoyu konu edinen haberin girişinde olay, açıkça anlaşılmaktadır. Haberin devamında yine İspanya’daki öfke ve endişeleri belirten söylemlere yer verilmiştir.

Süddeutsche girişte, saldırıdan sonra gözaltına alınan ve mahkemeye çıkarılan dört şüpheliden birinin yargılama esnasında ülkedeki başka yerlere de saldırı planlandığını itiraf ettiğini söylemiştir. Devamında, Alcanar’daki İslamcı örgüt tarafından kullanılmak üzere saklandığı iddia edilen çok sayıda patlayıcı maddenin tespit edildiği bir patlama sonucu bu planların bozulduğunu ifade eden cümlelerle sıralı, neden sonuç ilişkisini ortaya koyacak biçimde haberi kurgulamıştır.

Taz, İspanya’daki Müslümanların saldırıyı protesto ettiklerini paylaştığı haberin girişinde, haber fotoğrafında da yer alan “Ben Müslümanım, terörist değilim” yazılı büyük bir pankarttaki yazıyı ve yazan kişinin hareketlerini detaylandırarak, hikayeletirmeye dayanan bir üslup kullanmıştır. Haberin devamında Sağcı Ulusal Parti Madrid Belediye Üyesi Pablo Rodríguez’in sözlerini de Yeni Sağcı İrkçilik başlığı altında aktarmıştır. Öte yandan, İspanya’daki camilerde radikalizm tehdidi olduğun ve yine başka bir Müslüman temsilcinin sözlerini ele alarak, saldırı ve sonrasındaki tepkileri detaylandırmıştır.

Zeit gazetesi, saldırının arkasında olduğu düşünülen İmam Es-Satty’nin daha önceden sınır dışı edilmesi gerekirken, İspanya’daki bir mahkemede kararın reddedilmesini eleştiren bir giriş

yapmıştır. Haberin gövdesinde olayın ayrıntılarını, saldırıda ölen ve yaralananları ve imamla ilgili bilgileri paylaşmıştır.

Şematik Yapı/Ardalan Bilgisi ve Bağlam

Bild, Katalan Gazetesi La Vanguardia'dan, her şeye rağmen Avrupalı değerlerin korunmasına yönelik söylemleri alıntılarken, saldırıyla beraber İspanya'daki 'yüceltilen değerlerin' aşınmaya başladığı ve sebebinin Müslümanlar olduğunu ima eden bir çerçeve çizmiştir. İspanya Kralı, Başbakan, siyasetçiler, hükümet yetkilileri ve binlerce insanın teröristlerle yüzleşmek için sokaklara döküldüğü bilgisini veren gazete, haberi etki-tepki çerçevesine yerleştirmiştir.

Süddeutsche, yargılanan bir şüphelinin sözlerini alıntılamıştır. Şüpheli, *olayın arkasındaki örgüt ve lider İmam Es-Satty tarafından başka saldırılar planlandığını, bunların Barcelona'nın önemli turistik merkezlerine ve kiliselere yönelik olduğunu* itiraf etmiştir. Habere en popüler turizm noktalarından olan Sagrada Familia'nın görseli eklenmiştir. Bu da tarihi kiliseler, katedraller gibi Hristiyan ibadethanelerine saldırı yapma niyetinde olan Müslüman terör örgütü üyelerinden kaynaklı bir tehdidin sürdüğüne ortaya koymak için eklendiğini düşündürmektedir.

Taz gazetesi, Katalonya İslam Kültür Merkezi yetkilisinin "Müslümanlığın şiddet ve barbarlığından en çok zarar görenlerin yine Müslümanlar olduğu" cümlesine yer vererek, esasen İslamiyet ve şiddet arasında bir bağ olduğunu vurgulamıştır. Bunu destekleyen "İçişleri Bakanlığı 250 adet caminin 80'ini radikal olarak sınıflandırıyor. Bu sayı iki yıl önce 50 idi" cümlesi ile sayısal verileri de kullanarak öncesi-sonrası bağı kurmuştur.

Zeit gazetesinin haberinde, saldırının baş sorumlusu olduğu düşünülen İmam'ın, daha önce uyuşturucu kaçakçılığı yaptığı ve bu nedenle yargılanarak sınır dışı edilmesinin tartışıldığından bahsedilmiştir. Bu bağlamda 2015 yılındaki yargılama sürecine ilişkin arka plan bilgileri paylaşılmıştır. Ancak Es-Satty sınır dışı edilememiştir. Buna uyuşturucu kaçakçısı olduğu bilgisi eklendiğinde, suç potansiyeli bulunan kişi ve Barcelona saldırısı arasında bağ kurulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

3.2.2.2. Mikro Yapısal Çözümleme

Sentaktik Çözümleme

Bild gazetesinin haberi, okuyucunun duygularına seslenen, kısa, anlaşılır ancak dramatik cümleler içermektedir. Süddeutsche, -di'li geçmiş zaman yüklemli taşıyan, genellikle edilgen cümlelerden oluşan, basit yapılı ve anlaşılır bir haber dili kullanmıştır. Taz gazetesi uzun, doğrudan ve dolaylı aktarımların aynı paragrafta ve çok sayıda olduğu, karmaşık yapılı cümlelerle metni sunmuştur. Zeit gazetesi de haberde kısa ve basit yapılı cümleler kurmuştur.

Bölgesel Uyum

Bild gazetesinin, eylemi protesto eden insanları öne çıkardığı haberi, teröre karşı meydan okuyan, ülkesini savunan *kahramanlar* ve *kötü adamlar* arasındaki zıtlık ilişkisi etrafında şekillenmiştir.

Süddeutsche gazetesinin işlevsel uyum taşıyan haberinde gençleri radikalleştirdiği iddia edilen ve bu anlamda saldırının esas sorumlusu olarak lanse edilen İmam Es-Satty'den ve mahkemede yargılanan faillerden birinin başka saldırılar planladığı itirafından bahsedilmiş, ayrıca terör örgütünün konuşlandığı binada patlama yaşanması sonucunda İmam'ın öldüğü bilgileri aktararak konu açılımı yapılmıştır.

Taz gazetesi karşıtlık ekseninde kurduğu haberde, İspanya'da yaşayan Müslümanların anti terör eylemi, İspanya'daki Sağcı Belediye Meclis Üyesinin sözleri ve başka bir Müslüman örgütün temsilcisinin ifadelerine yer vermiştir. Terör uzmanlarının sayısal verilerle İspanya'daki camilerde

son yıllarda radikalizme yönelmelerini konu edinen gazete, radikal İslam endişesinin yalnızca bugünü ve dünü değil, geleceği de ilgilendiren bir tehdit olduğuna işaret etmiştir.

Zeit, saldırıyı düzenlediğinden şüphe edilen İmam Es-Satty'nin yasadışı faaliyetlerle anılan suç geçmişi olmasından mütevellit daha önce sınır dışı edilmesinin konu edildiğini, fakat bu kararın uygulanmasının saldırıya yol açtığını ima ederek olayı neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirmiştir. Es-Satty'nin başka bir terör eylemi planladığı sırada bir patlama sonucu öldüğü bilgisiyle de ardışık bir ilişki kurmuştur.

3.2.3. 2019 Christchurch Saldırısı

Christchurch olayıyla ilgili 16 Mart 2019 tarihli haberler örneklem olarak seçilmiştir. Bild gazetesi, failin yaşamı ile ilgili bilgileri öne çıkardığı haberi “Haberler” kategorisinden yayınlamıştır (Bild, 2019). Süddeutsche ve Taz haberi, silah yasası tartışmaları ve Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern'in ifadelerinden oluştuğu için “Politika” kategorisinde, Zeit gazetesi ise rutin haberlere yer verdiği “Toplum” kategorisinde paylaşmıştır (Süddeutsche, 2019; Walterlin, 2019; Zeit Online, 2019).

3.2.3.1. Makro Yapısal Çözümleme

Tematik Yapı/Başlıklar

Bild'in üst başlıktaki “Yeni Zelanda Saldırganı” bildirimiyile anlam kazanan “Seyahatleri Onu Terörist Mi Yaptı?” ana başlığında ve “Avrupa'da Radikalleşti Mi?” ara başlığında enformasyon eksiltimi yapılmıştır. Soru içeren başlıklar, aslında normal bir kişi olan failin radikal eyleminin nedenlerine ilişkin bir araştırma yapıldığını ifade etmektedir.

Süddeutsche gazetesinin, Yeni Zelanda Başbakanı Ardern'in saldırıyla ilgili bilgilerin artmasıyla yaptığı açıklamadan; “Şüpheli Saldırılarına Devam Etmek İstedi” sözünü tırnak içine almadan kullandığı, öte yandan saldırıya devam etmek istemesine karşın bu eylemin bertaraf edildiğine gönderme yapan ana başlığı enformasyon eksiltimi içermektedir. Başlık, üst başlıktaki “Yeni Zelanda'da Saldırı” ifadesiyle birlikte anlam kazanmıştır.

Taz gazetesi, “‘Canavar’ Cinayetle Yargılanıyor” şeklinde yorum içeren ancak enformasyon eksiltimi olan sansasyonel bir ana başlık kullanmıştır. “Yeni Zelanda'da Aşırı Sağcı Terör” üst başlığı ve ana başlık öznel ifadeler içermektedir. Spot başlık, haberin konusu özetlemektedir. “Bir Şüpheli Serbest Bırakıldı” ve “Yeni Zelanda Toplumuna İyi Entegre Olmuş” şeklinde haber metniyle okunduğunda anlaşılabilir olacak ara başlıklar da atılmıştır. Son olarak “Spor Eğitmeni Tarrant” şeklinde sloganvari üçüncü ara başlık ile okuyucunun ilgisini çekmek amaçlanmıştır.

Zeit, “Christchurch” üst başlığı ve “Polis Başka Bir Saldırı Kurbanı Buldu” ana başlığında enformasyon eksiltimi yapmıştır. Spot başlıkta haberi özetlerken, Başbakan Ardern'in; “Kesinlikle Saldırısına Devam Etmeye Niyetliydi” ve saldırının internette yayımlanması nedeniyle “Facebook, Şüphelinin Profilini Engelledi” ara başlıkları kullanılmıştır.

Tematik Yapı/Haber Girişleri ve Olayın Sunumu

Bild habere, failin hayatı ve geçmişi hakkında bilgi vererek başlamıştır. Devamında da failin geçmişi, mesleği, çıktığı dünya seyahatleri ve sonrasında radikalleşerek internette paylaştığı nefret manifestosundan bahsetmiştir.

Süddeutsche, girişte haberin tamamını kısa maddeler halinde sunmuştur. Başbakan Ardern'in basın toplantısına odaklanan haber, saldırı, failin yargı süreci, internette paylaştığı aşırılıkçı düşünceleri ve saldırıdan etkilenen insanları da konu etmiştir.

Taz gazetesinin, failin yargı sürecini aktararak başladığı haberinde, saldırının ayrıntılarına (cuma namazı sonrası gerçekleştiği, küçük çocukların da bulunduğu ölü ve yaralıların olduğu) ve

Başbakanın silah yasasında reform planları olduğuna, ayrıca saldırı sonrası Müslüman cemaate taziye ziyareti yaptığına yer verilmiş, ek olarak Tarrant'ın geçmişine yönelik bilgiler paylaşılmıştır.

Zeit, haber girişinde saldırı sonrası ölü ve yaralılara ilişkin sayısal verileri aktarmıştır. Haberde hayatını kaybeden kurbanların Müslüman olduğu belirtilirken, Tarrant'ın gözaltına alındığı, başka şüphelilerin de bulunduğu ancak saldırıyla alakası olmadığı için serbest bırakıldıkları, olayın cuma namazı sonrası gerçekleştiği ve Başbakan Ardern'in açıklamaları paylaşılmıştır.

Şematik Yapı/Ardalan Bilgisi ve Bağlam

Bild gazetesi, Tarrant'ın normal bir yaşam sürerken, bir dünya seyahatine çıkması sonrasında radikal fikirlerden etkilenmiş olabileceği ardalan bilgilerine yer vermiştir. Avrupa seyahati sonrasında İslam karşıtı ve yabancı düşmanı fikirlere kapıldığına ilişkin iddiayı Tarrant'ın eski patronunun sözlerinden alıntılanmıştır. Daha önceden spor eğitmeni olarak çalışan Tarrant'ın suç geçmişi bulunmayan normal bir kişi iken neden sonra anormalleştiğini vurgulayan gazete, bu anlamda aşırı sağı öne çıkararak, suçu da bu akıma kanalize etmeye çalışmış gibi görünmektedir.

Süddeutsche, Bild gibi failin internette Müslüman ve göçmen karşıtı paylaşımlar yaptığı bilgisini vererek, aşırı radikallikle arasında bir bağ kurmuştur. Haberde, Başbakan Ardern'in açıklamasındaki, failin güvenlik yetkililerince dikkat çekmediğini belirttiği sözleri yer almaktadır. Buna karşın ırkçı düşüncelere değil, silah yasasına yönelik önlemlere ilişkin ifadeler ön plana çıkarılmıştır.

Failin, eski sınıf arkadaşlarının Avustralya televizyonlarına verdiği demeçlerde aslında tehlikeli biri olmadığı, eski patronunun da onu güvenilir ve başarılı biri olarak tanımladığı sözlerini aktararak haberi çerçeveyeleyen Taz, Tarrant'ın saldırısı ve düzgün geçmişi arasındaki tezatlığı vurgulamıştır.

Zeit ardalan bilgisi kapsamında, ölen kişilerin tamamının Müslüman olduğunu, aralarında mültecilerin de bulunduğunu, saldırganın ise aşırı sağcı bir Avustralyalı olduğunu belirtmiştir. Mahkemede failin eliyle aşırı sağcıların işaretini yaptığını, yine Tarrant'ın aşırı sağcılığını vurgulamak üzere, daha önce bir videosunda Sırp milliyetçi bir savaş/mücadele şarkısının çaldığını aktaran gazete, aşırı sağcılık, Müslüman ve mülteci karşıtlığı ile terör bağlamı oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca Tarrant'ın saldırıyı ruhsatlı silahıyla işlediği ve bir atıcılık kulübü üyesi olduğu bilgisini veren gazete, aşırı sağcılıkla sonradan tanışan failin geçmişte normal biri olduğuna da gönderme yapmıştır.

3.2.3.2. Mikro Yapısal Çözümleme

Sentaktik Çözümleme

Bild gazetesi, "Tarrant'ın babası Rodney, oğlu henüz yirmili yaşlarının başındayken, 49 yaşında kanserden öldü" şeklinde okuyucunun duygularına hitap eden dramatik cümleler kullanmıştır. Süddeutsche, öz ve anlaşılır etken yapıları fiiller kullanırken, tırnak içi ve dolaylı anlatımlara başvurarak, genel itibarıyla basit yapıları bir metin oluşturmuştur. Taz gazetesi, etken ve edilgen cümlelerin bir arada bulunduğu, uzun, karmaşık bir haber yapısı kullanmıştır. Zeit ise etken ve basit yapıları cümlelerle sade bir haber sunumu yapmıştır.

Bölgesel Uyum

Bild, profesyonel sporcu olduğunu vurguladığı failin babasını henüz 20'li yaşlarda kaybettiğini belirterek dramatikasyon yaratırken sağlıklı bir zihin yapısına sahip olmadığı göndermesini yaparak, şiddet eylemi ve zihinsel durumu arasında bağ kurmak suretiyle, olayı neden-sonuç çerçevesinde meşrulaştırmaya çalışmıştır. Diğer yandan Tarrant'ın saldırısı sırasında kullandığı silahlarda, Osmanlılara karşı gerçekleşen muharebelerle ilgili yazıtların bulunduğunu söyleyen gazete, Osmanlı ve dolaylı olarak İslam'a karşı öfke duyan failin eylemini nedenselleştirmeye çalışmış gibi görünmektedir.

Süddeutsche, Tarrant'ın daha önce yayınladığı bir videoyu kaynak göstererek, aşırı sağcı ve ırkçı düşünceleri ile saldırı arasında işlevsel bir ilişki kurmuştur. Haberde, saldırıya uğrayan camilerden birinin imamıyla yaptıkları röportajda İmam'ın “bu ülkeyi her zamanki gibi seviyoruz” ifadesini sunan gazete, Yeni Zelanda'da Müslüman grupların sempatiyle karşılandığını kanıtlamaya, ayrıca olayı Anti- İslamist bir düzlemden çıkarıp sıra dışı olarak telakki etmek suretiyle normalleştirmeye çalışmıştır.

Taz, failin “nefret manifestosundaki” göçmen ve İslam karşıtı söylemler olduğu bilgisini vererek, saldırının daha önceden sinyal verdiğini ifade etmiş ve olayı nedenselleştirmiştir. Yine failin eski arkadaşlarının normal biri olduğu sözlerini aktaran gazete, sonradan ırkçı fikirlere kapılan bu kişi için öncesi-sonrası karşıtlığını kullanmıştır.

Zeit gazetesi de Tarrant'ın Facebook'ta paylaştığı 74 sayfalık bir yazıda kendisini ırkçı ve faşist olarak nitelendirdiğini, Müslüman ve göçmen karşıtı fikirler paylaştığını belirterek saldırının 2017'de şekillenmeye başladığını ima etmiştir. Ayrıca, 2011 yılında 77 kişiyi vuran Norveçli Anders Behring Breivik'in ilham kaynağı olduğunu söyleyen Tarrant'ın eylemini neden-sonuç düzleminde sunmuştur.

3.2.4. 2020 Hanau Saldırısı

Hanau'da yaşanan saldırıyla ilişkili, Bild ve Süddeutsche gazetesinin 21 Şubat 2020, Taz gazetesinin 25 Şubat 2020 ve Zeit gazetesinin 24 Şubat 2020 tarihli haberleri ele alınmıştır. Bild, saldırı aracı olan silahların özellikleri gibi bilgilere yer verdiği haberi “Haberler” kategorisinden, Süddeutsche “Panaroma” kategorisinden, Taz gazetesi Berlin kategorisinden ve Zeit gazetesi silah yasası tartışmalarına odaklandığı haberi “Politika” kategorisinden paylaşmıştır (Bild, 2020; Klöpfer, 2020; Süddeutsche, 2020; Zeit Online, 2020).

3.2.4.1. Makro Yapısal Çözümleme

Tematik Yapı/Başlıklar

Bild, “Terörist Ekstra Hızlı Ateş Eden Silahlar Kullandı” ana başlığını, “Tobias Rathjen (43) Aşırı Sağcı Motivasyonla 10 Kişiyi Öldürdü” üst başlığıyla tamamlamıştır. “10 Kurbanın 9'u Göç Geçmişine Sahip” alt başlığı da olayın yabancı karşıtı nedenler içerdiğine gönderme yapmaktadır.

Süddeutsche, “Psikolog: Akıl hastası failer, şiddet eyleminden önce dikkat çekiyor” şeklinde enformasyon eksiltimi olan bir başlık kullanmıştır. Başlık, haber metniyle birlikte okunduğunda anlam kazanmaktadır. Üst başlık ise (Suç – Darmstadt) yer ve konu bilgisi içermektedir.

Taz gazetesi, “Demokrasinin Gizli Silahı” ana başlığında, “Hanau Saldırısının Ardından Berlin” üst başlığında ve “Mutlak Güvenlik Yok” ara başlığında enformasyon eksiltimine gitmiştir.

Zeit gazetesinin Hanau saldırısına dair bilgi içermeyen “Polis Birliği Silah Yasası Tartışmasına Karşı” ana başlığı, “Hanau'da Saldırı” üst başlığı ve “Seehofer İçin Psikolojik Testler” ara başlığı enformasyon eksiltimi içermektedir.

Tematik Yapı/ Haber Girişleri ve Olayın Sunumu

Bild habere, çarşamba günü Heumarkt'daki Midnight isimli bir mekâna karşı ateş açılmasıyla insanların öldüğü, ardından Arena Bar-Cafe'ye giden katilin, burada da katliam yaptığı bilgileri ile başlamıştır. Olayı aşırı sağcı olarak niteleyen gazete, saldırganın annesini ve kendisini de öldürdüğünü, kurbanların ise göçmen kökenli olduğunu aktarırken, failin internette önceden yayımladığı aşırı sağcı manifestosundan, saldırıyı gerçekleştirdiği silahlardan bahsetmiştir.

Süddeutsche, Alman Haber Ajansı'ndan (DPA) elde ettiği verilerle, psikolog Jens Hoffmann'ın Hanau faili ve şiddet eylemlerinde bulunan diğer insanların psikolojik durumlarını

konu ettiği haberi, Hanau saldırısının ırkçı fikirlerden beslenen ancak akli dengesi yerinde olmayan biri olduğunu kanıtlayacak söylemlerle çevrelenmiştir.

Taz gazetesi, saldırı sonrası başka cami ve Müslüman ve Yahudi Kültür Merkezlerine yönelik korumanın artırılması ifadeleriyle başladığı haberde, Almanya'daki azınlıkların güvenliklerine ilişkin endişeler ve önlemlerden bahsetmiştir.

Zeit, Federal Almanya Suç Birimi Şefi'nin saldırıdan kısa zaman geçmesine rağmen silah tartışmalarının yaşandığını eleştirdiği ifadeleriyle başladığı haberde, yetkililerin silah yasasıyla ilgili sözlerine yer vermiştir. Bu tartışmanın başlıca nedeni, failin bir atıcılık kulübüne üye olmasıdır. Haberin sonunda failin akıl hastası olduğu da aktarılmıştır.

Şematik Yapı/Ardalan Bilgisi ve Bağlam

Bild, ardalan bilgisi kapsamında saldırıda yaşamını yitirenlerin göçmen/yabancı uyruklu olmasını, saldırının aşırı sağcı güdülerle işlendiğiyle birleştirerek bir bağ kurmuştur. Bir atıcılık kulübüne üye olan, ruhsatlı silah taşıyan failin, önceleri normal bir yaşama sahip olduğuna işaret ederken, neden sonra kapıldığı aşırı sağcı ve ırkçı fikirler sonucunda, kendisini ve annesini de öldürecek kadar anormal davranışlara büründüğünü, bu bağlamda akıl hastası olduğunu işaret etmiştir.

Süddeutsche, şiddet eylemleri ve akıl hastalığı arasında bir bağ kurmak üzere, bir psikoloğun, “bu tür eylemlerin tahmin edilemez olduğu ancak risklerin tespit edilebileceği” sözlerini paylaşmıştır. Hanau failinin akli dengesi yerinde olmadığı için bu saldırıyı gerçekleştirdiğine göndermede bulunmuştur. Ayrıca failin akıl hastası, saldırının ise aşırı sağcı ve ırkçı olduğundan bahseden haberden, aşırı sağcı ve ırkçılığın anormal bir düşünce biçimi olduğu iması da çıkarılabilir.

Taz gazetesi, olayın ardından Müslüman ve Yahudi ibadethaneleri ile merkezlerine yönelik güvenlik önlemlerinin artırılması gerektiğine ilişkin siyasi söylemleri konu alan haberinde, ölenlerin göçmen kökenli olmasına rağmen saldırının Hristiyanlık ve diğer Sami dinleri arasında, çatışma ekseninde geliştiğini ima eden bir bağlam yaratmıştır. Öte yandan Halle Sinagogu saldırısıyla ilgili sözlere yer veren gazete, iki saldırı arasında bağlam oluşturmuştur. 2019 yılında toplam 2 bin 140 nefret suçu soruşturulması yapıldığı ardalan bilgisini aktaran Taz, istatistiklerle Almanya'daki aşırı sağcılık tehlikesine dikkati çekmeye çalışmıştır.

Zeit, Hanau failinin annesini ve kendisini öldürdüğü bilgisini paylaşmıştır. Spor amacıyla atıcılık yapan ve bir kulübe üye olan saldırganın silah yasasına ilişkin tartışmalara yol açtığını aktarmıştır. Bu nedenle, İçişleri Bakanı Seehofer'in silah ruhsatı verirken daha fazla psikolojik test yapılması önerisini ekleyerek, haberi ruhsal problemleri olan anormal bir adamın marjinal eylemi olarak sunmaya çalışmıştır.

3.2.4.2. Mikro Yapısal Çözümleme

Sentaktik Çözümleme

Bild gazetesi haberin başlığında ve spotunda “Ölümler ve Yaralılar!”, “Kanlı aşırı sağcı bir saldırı!” gibi sonunda ünlem işareti olan sansasyonel kelimeler seçmiştir. Süddeutsche, genel olarak haberde basit, tırnak içi alıntılardan oluşan cümleler kullanmıştır. Taz gazetesi, tırnak içi alıntılar kullandığı, sade, basit yapıda bir haber metni oluşturmuştur. Zeit gazetesi de doğrudan ve dolaylı anlatımların kullanıldığı haberde, genellikle etken çatılı fillere başvurmuş, basit yapıda bir metin kurmuştur.

Bölgesel Uyum

Bild, aşırı sağcı terör bağlamında değerlendirdiği olay hakkında, failin ölmeden önce bıraktığı aşırı sağcı ve göçmen karşıtı düşünceler içeren mektubu ele alarak bunu kanıtlamaya çalışmış gibi görünmektedir. Saldırganın daha önceden normal biri olduğunu öne çıkaran gazete, bu sıra dışı saldırı ile bir tezat olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca failin Almanya'dan sınır dışı edilmesi mümkün olmayan bazı halkların yok edilmesi gerektiğini" söylediği cümlesini alıntılararak, adamın radikalleşmesini ve "çılgınca" bir eylem gerçekleştirmesini nedenselleştirmeye çalışmıştır.

Süddeutsche, Hanau saldırısının ardından suç ve akıl hastalığı ilişkisine yer verdiği haberde failin daha evvel internette paylaştığı düşüncelerini "çılgın" olarak nitelendirerek, aynı zamanda aşırı sağcı olduğunu da belirterek aşırı sağcılık- şiddet eylemi-akıl hastalığı arasında işlevsel bir ilişki kurmuştur.

Eski bir sol parti üyesinin AfD'nin Almanya'daki demokratik değerleri sarstığına yönelik sözlerini paylaşan Taz, saldırıyı bir çeşit sağ-sol zıtlığı üzerinden okumaya çalışmıştır. Taz'ın haberinde öne çıkan bir diğer husus ise suç mahalli olan nargile barların ve cami ile sinagogların güvenlik önlemlerinin artırılması bilgisidir. Kültürel bir unsur olarak Nargile barların hedef kitlesinin Müslüman ve Doğu kökenli göçmenler olduğu bilgisiyle saldırının kesişmesi, öteki-biz dikotomisine gönderme yapmaktadır.

Zeit gazetesi, kurbanların göçmen kökenli olduğunu belirterek, göçmen kökenli insanlar ve şiddet eylemleri arasında nedensellik bağı kurmuştur. Failin ruhsatlı silah taşıyan ve atıcılık kulübüne üye olan bir akıl hastası olması bilgilerinin ardından, bu tip saldırıların nedeni olarak silah yasaları ve güvenlik önlemlerinin tartışma konusu edilmesi ile neden-sonuç-çözüm denklemi kurulmuş gibi görünmektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Alman medyasında, hem Batılı/Hristiyan kişilerden hem de Doğulu/Müslüman kişilerden kaynaklanan şiddet eylemi haberlerinin sunum ve temsillerinin incelendiği çalışmanın içerik analizi bulguları, genel itibariyle tüm olayların saldırı olarak tanımlandığını, ancak Doğulu/Müslüman kişilerce Berlin ve Barselona'da gerçekleşen olayların terör bağlamında, Hristiyan/Batılı kişilerce gerçekleştirilen Hanau ve Christchurch'deki şiddet eylemlerinin ise aşırı sağcılık ve ırkçılıkla ilişkilendirildiğini göstermiştir. Barselona ve Noel Pazarı saldırılarında, konuyla bağlantı kurulan kavramlar arasında Terörist, Terör Örgütü, İslamcı Terör Örgütü gibi sözcüklere yer verildiği, bu çoğul ifadelerin kullanımı yoluyla saldırının organize bir olay olarak sunulduğu anlaşılmıştır. Öte yandan bahse konu iki saldırıda, İslamiyet'i fobi olarak gören anlayışın basmakalıp yargıları arasında sıklıkla zikredilen "Cihat" kavramına başvurulduğu, bu anlamda gelecek için de büyük bir tehdidin olduğuna gönderme yapıldığı görülmüştür. Öyle ki Noel Pazarı saldırısında "Cihadizm Uzmanı" şeklinde bir ifadenin bile tekrarlandığına rastlanmıştır. Bunun dışında yine "İslamcılık Uzmanı", "Anti Terör Uzmanı" gibi kelimelerin bir tür Müslüman tehlikesi olduğunu vurgulamak için kullanıldığı düşünülmüştür. Her iki olayda da failerin Ortadoğu ülkelerinin mensubu oldukları bilgilerine yer veren ve onları ağırlıkla "Saldırgan" ya da "Suçlu" olarak tanımlayan gazeteler, Tehlikeli Ortadoğulu, Müslüman göndermesi yapmaya çalışmışlardır.

Hanau ve Christchurch saldırılarında ise fail radikal, ırkçı güdülerle ve tek başına hareket eden, aşırı sağcı düşüncelere kapılmış, -Hanau için- akıl sağlığı yerinde olmayan kişiler olarak telakki edilmeye çalışılmıştır. Her iki olayda da gerek saldırı gerekse faili tanımlamak için büyük ölçüde aşırı sağcılık sözlerine yer verilmiştir. Bu durum, Batı'da ana akım ideolojileri temsil etmekten oldukça uzak, hatta Almanya'da AfD (Alternative für Deutschland) gibi aşırılık yanlısı partilerin benimsediği Aşırı Sağcılık ideolojisine yüklenen olayın, tehlike ve Hristiyanlıkla bütünleştirilmediğine, aksine münferit bir eylem olarak sunulmaya çalışıldığına işaret etmektedir. Bunun bir diğer göstergesi, eylemleri kendi ruhsatlı silahlarıyla işleyen ve esasen suç arka planına sahip olmayan faillerin

saldırıları sonrasında doğrudan silah yasaları tartışmalarının yaşanması, terör uzmanlarının ise Berlin ve Barselona'ya kıyasla yok denecek kadar az konu edilmesidir. Bir diğer ifadeyle, Müslüman/Doğulu kişilerden kaynaklanan bir olayın ardından Avrupa'da ya da Ortadoğulu ülkelerde terör ağları araştırmaları yapıp, İslam tehdidinin devam ettiğini gösteren sayısal verilerle, genellemelere yol açacak İslam korkusu perçinlenirken, diğer iki olayda kısa süre içerisinde örgüt bağlantısı olmadığı kanıtlanıp, konu hemen silah yasası tartışmalarına kanalize edilerek bu şekilde olası saldırılara yönelik ivedi çözümler geliştiriliyormuş gibi lanse edilmektedir. Her iki olayın da kurbanlarının "yabancı kökenli" veya "Müslüman" olduğunun vurgulanması, mağduriyet durumunda dahi İslamiyet'in tehlikeli olaylarla eşleştirildiğini de göstermektedir. Barselona saldırısında öne çıkarılan "İmam", Christchurch'deki saldırı mahalli "cami" ise İslamiyet'e ilişkin değerler olarak, olumsuz çağrışımlara sebebiyet verecek durumlarda habere konu edilmiştir.

İçerik analizinde Doğulu/Müslüman-Batılı/Hristiyan kaynaklı şiddet eylemlerinin Almanya içinde ve dışında gerçekleşmiş olması, anlamlı sonuçlara işaret etmiştir. Buna göre incelenen konular arasında en fazla haber Doğulu/Müslüman kaynaklı Berlin Noel Pazarı olayına yönelik yapılmıştır. En az haber ise Batılı/Hristiyan kişilerce yapılan Christchurch olayıyla ilgilidir. Almanya içinde meydana gelen şiddet eylemlerinin sayısının fazla olmasının en önemli sebebi, diğerlerine nazaran bölgesel olarak daha fazla değer ifade etmesidir. Fakat Barselona ve Christchurch saldırıları arasında neredeyse yarı yarıya fark bulunmaktadır. Bu durum Alman medyasından seçilen gazetelerin, İslamiyet'e yönelik basmakalıp yargıları gündemde tutmak adına tarafgir bir tutum benimsediğine işaret etmektedir. Zira farklı ideolojilere yakınlığınla bilinen gazeteler, konu Müslüman/Doğulu kökenli şiddet eylemleri olduğunda, benzer olumsuz yaklaşımlar tercih etmişlerdir. Bununla birlikte aşırı sağ, ırkçılık ve radikalizm ile ilişkilendirilen Christchurch ve Hanau olaylarında da benzer görüşleri paylaşan gazetelerden merkez sol eğilimli Taz, bu itibarla -diğer gazetelere nazaran- aşırı sağ hakkında daha fazla olumsuz ifadeye yer vermiştir.

Eleştirel söylem analizi bulguları da olayların sunumu, failerin temsili noktasında Doğulu/Müslüman kişilere yönelik mültecilik, terör, aile geçmişinde bulunan terör, İslamiyet ve terör tehlikesine işaret eden söylemler içeren haberler yapıldığını ortaya koymuştur. Diğer yandan Hristiyan/Batılı kişilerin eylemlerinde aşırı sağ ve ırkçılık ilişkisi kurulduğu görülmüştür. Doğulu/Müslüman göçmenlerin sabıkalı geçmişini ve suç potansiyelini hemen her gazete vurgulamıştır. Buna karşılık Batılı/Hristiyan kişilerin temiz bir geçmişe sahip olan, profesyonel sporcular olarak lanse edilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Pek çok ardalın bilgisi ve bağlam temelinde yapılan değerlendirmelere göre, gazetelerde terör örgütü üyesi ve sabıkalı olan "Müslüman Mülteciler" Avrupa'ya dehşet saçarak şekilde haberleştirilirken, ruhsatlı silahlarıyla cinayet işleyen Hristiyan/Batılı failer neden sonra kapıldıkları ırkçı fikirlerle münferit bir olaya karışmış olarak habere konu olmuşlardır. İçerik analizi sonuçlarında da Alman kökenli Hanau failinin doğrudan aşırı sağcı ve ırkçı görüşlerden etkilenmiş bir akıl hastası olduğunun öne çıkarıldığı görülmüştür. Bu durum haberlerin, bir Alman vatandaşının Almanya için böylesine hassas bir konuda cinayet işlemesinin ancak "annesini bile öldürecek kadar akli dengesi bozuk biri olmasıyla mümkündür" mesajı içerdiğini düşündürmüştür. Christchurch failiyle ilgili gazeteler, akıl hastası olduğuna yönelik bir işaret olmadığını belirtmişlerdir. Ancak haberlerde, "sonradan radikalleşmiş, işinde başarılı, profesyonel bir sporcu" olması gibi pozitif yönleri vurgulanmıştır. Bilhassa Bild gazetesinin, failin babasını küçük yaşta kaybettiği gibi travmatik olayları öne çıkarması, failin belgelenmiş bir akıl hastalığı olmasa da buna ima eden ifadelerin kullanıldığını doğrulamaktadır.

Bu minvalde Doğulu/Müslüman failer "tehlike" ile özdeşleştirilen detaylarla birlikte temsil edilirken, Batılı/Hristiyan failer sıradan, kanun kaçağı olmayan, daha önce suça karışmamış vatandaşlar olarak temsil edilmişlerdir. Doğulu/Müslüman failerin saldırılarının arkasında terör örgütü olması, buna istinaden Avrupa'daki pek çok ülkede örgüt izlerinin aranarak İslamcı saldırı tehlikesinin vurgulanması, yine failerin Mülteciliğinin öne çıkarılması ile "Tehlikeli Müslüman Mülteci" imajının yeniden üretilmesi söz konusu olmuştur. En kesif örneği, Süddeutsche

gazetesinin haberinde, yanlışlıkla tutuklanan bir Pakistanlının Müslüman ve mülteci olmasından mütevellit maruz kaldığı bu muamelede görmek mümkündür. Batılı/Hristiyan kişilerin profesyonel spor atıcıları olmaları, silahlarının da ruhsatlı olması, saldırının ardından gelen tartışmaların yasal zeminde çözülecek “silah yasası” gibi konular etrafında yoğunlaştığını nedenselleştirmektedir. Bununla birlikte, mağdur konumda olan insanlar için “göçmen”, “sığınmacı”, “yabancı” gibi kendi içinde olumsuz anlamlar çağrıştıran bu kavramların kullanılmasıyla da bu kişilerin “öteki” konumlarının pekiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Gerek saldırıya uğrayan taraf gerekse saldırı yapan taraftaki insanların göçmen, yabancı, mülteci, Müslüman olması her bakımdan negatif değerler yüklenerek sunulduğuna işaret etmektedir. Ancak Berlin Noel Pazarı ve Barselona saldırılarının ardından yapılan tartışmalar, Avrupa’yı tehdit eden mülteci ve terör sorununa odaklanmıştır. Sonuç itibariyle Batılı/Hristiyan kişilerce yapılan şiddet eylemlerinin aşırı sağcı, radikal ve pek normal olmayan kişilerin bireysel olarak tasarladığı ve bütün Batı dünyasını ilgilendiren bir problem olarak gösterilmediği, buna karşın Doğulu/Müslüman kişilerin şiddet eylemlerinin Batı’da genel bir İslam tehdidi şeklinde temsil etmeye yönelik pek çok söylem ve göndermelerle aktarıldığı anlaşılmıştır.

Kaynakça

- All You Can Read. (t. y.). *Top 30 German newspapers & news sites*. 21 Mart 2023 tarihinde <https://www.allyoucanread.com/german-newspapers/> adresinden erişildi.
- Allen, C. (2010). *Islamophobia*. Ashgate.
- Alver, F. (2003). *Basında yabancı tasarımı ve yabancı düşmanlığı*. Der Yayınları.
- Bayraklı, E. and Hafez, F. (2020). *European Islamophobia Report*. SETA. https://setav.org/en/assets/uploads/2020/06/EIR_2019.pdf
- Bild. (t. y.). *Haberlerin ulaşıldığı adres*. 22 Mart 2023 tarihinde <https://www.bild.de> adresinden erişildi.
- Bild. (2016, Aralık 22). *Der ISIS-Anschlag von Berlin*. *Bild*. <https://www.bild.de/storytelling/topics/terrorberlin/weihnachtsmarkt-terror-anschlag-erklaert-mit-infografiken-49442266.bild.html>
- Bild. (2017, Ağustos 18). “Wir haben keine Angst”. *Bild*. <https://www.bild.de/news/ausland/barcelona-terror/applaus-nach-schweigeminute-in-barcelona-52906342.bild.html>
- Bild. (2019, Mart 15). *Machten ihn seine Reisen zum Terroristen?* *Bild*. <https://www.bild.de/news/ausland/news-ausland/attentaeter-von-neuseeland-machten-ihn-seine-reisen-zum-terroristen-60695270.bild.html>
- Bild. (2020, Şubat 21). *Terrorist nutzte extra Waffen mit schneller Schussfo*. *Bild*. <https://www.bild.de/news/2020/news/terror-in-hanau-schiesserei-tote-verletzte-rechtsradikale-motive-68909822.bild.html>
- Euro topics. (t. y.). *Avrupa basınına günlük bakış*. 21 Mart 2023 tarihinde <https://www.eurotopics.net/Tr/142186/Medya?Search=&country=146386&language=147631&art=0&circulation=0&typ=1#result> adresinden erişildi.
- Euronews. (2022, Kasım 8). *Yeni Zelanda’da 51 kişinin öldüğü cami saldırılarını düzenleyen Tarrant, temyize gitti*. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2022/11/08/yeni-zelandada-51-kisinin-oldugu-cami-saldirilarini-duzenleyen-tarrant-temyize-gitti>
- Gökçe, O. ve Gökçe, G. (2015). *İslam ve Avrupa 21. yüzyılın Avrupa’sında İslam algısı*. Çizgi Kitabevi.

- Gökmen, M. (2012). Uluslararası insan hakları: Ortadoğu’da beyaz adamın yeni misyonu. İçinde N. Anaz ve M. Özkan (Ed.), *Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru* (ss. 113-138). İlke Yayıncılık.
- Gölcü, A. ve Aydın Varol, F. B. (2018). Yükselen bir trend olarak İslamofobi endüstrisi: Amerikan medyasına yönelik araştırmaların bir panoraması . *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 73-88.
- Hanif, F. (2021). *British Media’s coverage of Muslims and Islam (2018-2020)*. The Centre for Media Monitoring. <https://doi.org/https://cfmm.org.uk/resources/publication/cfmm-report-british-medias-coverage-of-muslims-and-islam-2018-2020-launched/>
- Hıdır, Ö. (2017). İslamofobi-ırkçılık-“kültürel ırkçılık” ilişkisi. *Ombudsman Akademik*, 7, 23-49. <https://doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.440203>
- Jaspal, R. and Cinnirella, M. (2010). Media representations of British Muslims and hybridised threats to identity. *Contemporary Islam*, 4 (3), 289-310. <https://doi.org/10.1007/s11562-010-0126-7>
- Kalın, İ. (2020). *İslam ve Batı* (15. Basım). İSAM Yayınları. .
- Kirman, M. (2010). İslamofobi’nin kökenleri: Batılı mı Doğulu mu? *İslami Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 21-39.
- Klöpper, A. (2020, Şubat 25). Geheimwaffe Demokratie. *Taz*. <https://taz.de/Berlin-nach-dem-Anschlag-in-Hanau!/5666787/>
- Lean, N. (2019). *İslamofobi endüstrisi* (3. Basım). DİB Yayınları . https://yayin.diyaret.gov.tr/File/Download?path=336_1.pdf&id=336
- Litschko, K. (2016, Aralık 22). Was für ein fiasco. *Taz*. <https://taz.de/Ermittlungen-nach-dem-Berliner-Anschlag!/5366356/>
- Moore, K., Mason, P., and Lewis, J. (2008). *Images of Islam in the UK: The representation of British Muslims in the national print news media*. <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/53005/1/08channel4-dispatches.pdf>
- Müller, T. (2018). Constructing cultural borders: depictions of Muslim refugees in British and German media. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*, 12(1), 263-277. <https://doi.org/10.1007/s12286-017-0361-x>
- Pauli, R. (2017, Ağustos 21). Umarmungen für den Frieden. *Taz* . <https://taz.de/Muslime-nach-dem-Anschlag-in-Barcelona!/5440380/>
- Rahman, S., & Qamar, A. (2017). Islamophobia and Media: The Framing of Muslims and Islam in International Media. *Journal of Peace, Development & Communication*, 01 (02), 1-19. <https://doi.org/10.36968/JPDC.2017.102.03>
- Ramm, C. (2010). The Muslim makers: How Germany ‘Islamizes’ Turkish immigrants. *Interventions*, 12 (2), 183-197. <https://doi.org/10.1080/1369801X.2010.489692>
- Richter, C. and Hafez, K. (2009). The image of Islam in German public service television programmes. *Journal of Arab and Muslim Media Research*, 2 (3), 169-181. DOI: 10.1386/jammr.2.3.169_1
- Schiffer, S. (2015). *Der Islam in deutschen medien*. Aus Politik und Zeitgeschichte. <https://www.bpb.de/>
- Semrush. (2022, Haziran). *Most visited websites by traffic in Germany for news and media*. <https://www.semrush.com/website/top/germany/news-and-media/>

- Sharma, R. (2015). *The perception of Muslims in Germany: Decoding the German media discourse on the Islamic state* [Master Thesis , Erfurt University].
https://www.academia.edu/22041148/The_Perception_of_Muslims_in_Germany_Decoding_the_German_Media_Discourse_on_the_Islamic_State
- Süddeutsche. (t. y.). *Haberlerin ulaşıldığı adres*. 22 Mart 2023 tarihinde <https://www.sueddeutsche.de> adresinden erişildi.
- Süddeutsche. (2016, Aralık 23). Irrtümlich Verdächtigter von Berlin: “Wollte meine U-Bahn erwischen”. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/panorama/anschlag-auf-weihnachtsmarkt-irrtuemlich-verdaechtigter-von-berlin-rannte-und-wollte-meine-u-bahn-erwischen-1.3309245>
- Süddeutsche. (2017, Ağustos 22). Barcelona-Attentäter sollen Anschläge auf Sehenswürdigkeiten geplant haben. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/politik/terror-in-spanien-barcelona-attentaeter-sollen-anschlaege-auf-sehenswuerdigkeiten-geplant-haben-1.3637236>
- Süddeutsche. (2019, Mart 16). Verdächtiger wollte angriffe fortsetzen. *Süddeutsche*.
<https://www.sueddeutsche.de/politik/terror-christchurch-waffen-gesetz-neuseeland-ardern-1.4370651>
- Süddeutsche. (2020, Şubat 21). Psychologe: Psychisch kranke Täter vor gewalttat auffällig. *Süddeutsche*. <https://www.sueddeutsche.de/panorama/kriminalitaet-darmstadt-psychologe-psychisch-krank-aeeter-vor-gewalttat-auffaellig-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-200221-99-11061>
- Taz. (t. y.). *Haberlerin ulaşıldığı adres*. 22 Mart 2023 tarihinde <https://taz.de> adresinden erişildi.
- Temel, M. (2019). *Türkiye’de siyaset yönelimli İslamofobik retorik: Refahiyol hükümeti dönemi basını örneği* [Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi .
- Temel, M. ve Koçak, Ö. F. (2020). İslam karşıtı söylemlerin Avrupa medyasındaki izleri. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 181-196.
- The Runnymede Trust Report. (1997). *Islamophobia: A challenge for us all*.
- Walterlin, U. (2019, Mart 16). „Monster“ des mordes angeklagt. *Taz*.
<https://taz.de/Rechtsextremer-Terror-in-Neuseeland!/5580884/>
- Zeit Online. (t.y.). *Haberlerin ulaşıldığı adres*. 22 Mart 2023 tarihinde <https://www.zeit.de/index> adresinden erişildi.
- Zeit Online. (2016, Aralık 24). Tunesische Polizei nimmt drei Männer fest. *Zeit Online*.
<https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2016-12/anschlag-berlin-verdaechtige-festgenommen-tunesien-anis-amri-terrorzelle>
- Zeit Online. (2017, Ağustos 23). Richter stoppte abschiebung von Imam Es Satty. *Zeit Online*.
<https://www.zeit.de/politik/ausland/2017-08/anschlag-barcelona-richter-stoppt-abschiebung-imam-es-satty-2015>
- Zeit Online. (2019, Mart 16). Polizei findet weiteres Anschlagsopfer. *Zeit Online*.
<https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2019-03/christchurch-terror-attentat-weiteres-opfer>
- Zeit Online. (2020, Şubat 24). Polizeiverband gegen debatte über waffenrecht. *Zeit Online*.
<https://www.zeit.de/politik/deutschland/2020-02/hanau-anschlag-bund-deutscher-kriminalbeamter>

Son Notlar

¹ Bu makale, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Doç. Dr. Ebru DAVULCU danışmanlığında, Ayça GÖKDEMİR tarafından hazırlanan “Medyada Doğu-Batı Temsilleri Bağlamında Terör Eylemi Haberlerinin Karşılaştırması: Alman Basını Örneği” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Raporda yer alan maddeler kabaca özetlenmiştir.

³ <https://www.bild.de> , <https://www.sueddeutsche.de>, <https://www.zeit.de> , <https://taz.de>

⁴ Süddeutsche hariç. Diğer gazetelerin aksine Süddeutsche, tarih aralıklarının tam olarak belirlendiği aramaya izin verdiği için, yalnızca *Weihnachtsmarkt* ve *Lastwagen auf einem Weihnachtsmarkt* etiketleri kullanılmıştır

⁵ Süddeutsche hariç. Diğer gazetelerin aksine Süddeutsche, tarih aralıklarının tam olarak belirlendiği aramaya izin verdiği için, yalnızca *Cambrils*, *Barcelona*, *Spanien* etiketleri kullanılmıştır.

⁶ Videodan kastedilen yalnızca başlık ve videonun bulunduğu içeriklerdir. Haber metni yazıp ayrıca video bulunan haberler dahil edilmiştir.

⁷ Sadece Taz gazetesi, haberlerin neredeyse tamamı muhabirler tarafından yazıldığı için bu kapsamın dışındadır.

⁸ Başlık, spot, yalnızca fotoğraf ve yazı, farklı tarihli videolar ve başlıkları veya Live Ticker gibi kronolojik sıralamalar kastedilmektedir.

⁹ Haberler internet siteleri üzerinden toplanmıştır. Bu sitelerin linklerinde bozulmalar, güncellemeler, haberin silinmesi vb. durumlar söz konusu olabilir.

¹⁰ Anschlag in/von/auf Deutschen Hauptstadt, Breitscheidplatz, Berlin, Deutschland, Breitscheidplatz Weihnachtsmarkt, Berliner Weihnachtsmarkt: in, von ya da auf ekiyle Berlin’e, Berlin’de saldırı, Alman başkentine/başkentinde saldırı, Breitscheidplatz’da/ Breitscheidplatz’a saldırı, Almanya’ya/Almanya’da saldırı, Breitscheidplatz Noel Pazarı’na/Pazarı’nda saldırı, Berlin Noel Pazarı’na/Pazarı’nda saldırı şeklinde her biri için ayrı ayrı olmak üzere bu ifadelerin geçtiği sözcükler üzerinden kelime sayıları elde edilmiştir.

¹¹ Terror in/ /auf Deutschen Hauptstadt, Breitscheidplatz, Berlin, Deutschland, Breitscheidplatz Weihnachtsmarkt, Berliner Weihnachtsmarkt: in, von, auf ekiyle Berlin’e, Berlin’de terör, Alman başkentine/başkentinde terör, Breitscheidplatz’da/ Breitscheidplatz’a terör, Almanya’ya/Almanya’da terör, Breitscheidplatz Noel Pazarı’na/Pazarı’nda terör, Berlin Noel Pazarı’na/Pazarı’nda terör şeklindeki her biri için ayrı ayrı olmak üzere bu ifadelerin geçtiği sözcükler üzerinden kelime sayıları elde edilmiştir.

¹² Saldırının IŞİD tarafından üstlenildiğini bildirmek için her gazete ayrı ayrı pek çok cümle kurmuştur. Bu bağlam içerisinde kurulan (haberde bağıntısız, başka olaylarla bağıntılı ya da saldırıyı üstlenmesine ilişkin bilgi içermeyen cümleler hariç tutulmuştur) cümlelerde geçen IŞİD kelimesi üzerinden toplam sayı elde edilmiştir.

¹³ Saldırının IŞİD tarafından üstlenildiğini bildirmek için her gazete ayrı ayrı pek çok cümle kurmuştur. Bu bağlam içerisinde kurulan (haberde bağıntısız, başka olaylarla bağıntılı ya da saldırıyı üstlenmesine ilişkin bilgi içermeyen cümlelerde geçen IŞİD ifadesi hariç tutulmuştur) cümlelerde geçen IŞİD kelimesi üzerinden toplam sayı elde edilmiştir.

¹⁴ Anschlag/Anschläge/ in/von Barcelona/Spainien/ Katalonien/ Cambrils: in, von ekiyle Barselona’da /İspanya’da/Katalonya’da/Cambrils’de saldırı/saldırıları şeklindeki her biri için ayrı ayrı olmak üzere bu ifadelerin geçtiği sözcükler üzerinden kelime sayıları elde edilmiştir.

¹⁵ Terror in/von Barcelona/Spainien/ Katalonien/ Cambrils: in, von ekiyle Barselona’da/ İspanya’da, Katalonya’da/ Cambrils’de terör ya da Barselon/ İspanya/ Katalonya/ Cambrils terörü) şeklindeki her biri için ayrı ayrı olmak üzere bu ifadelerin geçtiği sözcükler üzerinden kelime sayıları elde edilmiştir.

¹⁶ Gewalttat/ Gewalttate/s in/von Hanau: in ya da von ekiyle Hanau’da şiddet eylemi/eylemleri şeklindeki her biri için ayrı ayrı olmak üzere bu ifadelerin geçtiği sözcükler üzerinden kelime sayıları elde edilmiştir.

¹⁷ “Kategori” olarak zikredilen bu kelime, gazetelerin internet sayfalarında, logonun hemen yanında konumlanan sekmeleri ifade etmektedir. Bu sekmelerin adları, politika, panorama, toplum, ekonomi, diğer vb. şeklinde olabilir ve haberin türünü/niteliğini gösterir. Her gazetenin kategori ismi değişikliği göstermektedir.

Islamophobia and Media: Representation of Violent Acts of Eastern/Muslim- Western/Christian-Origin in the German Media

Ayça GÖKDEMİR
Ebru DAVULCU

Extended Abstract

Throughout history, there have been many contacts between the West/Christian East/Muslim. In this context, many historical moments such as wars, revolutions and migrations that affected the world cyclically have been decisive on the East/Islam-West/Christianity relations. Islam has been positioned as the other, particularly in the contemporary era, and it has also been characterized within the context of the term "Islamophobia," which is used to describe aversion to and unfavorable attitudes against the Islamic faith. The media has largely mediated the spread of anti-Islamic rhetoric. Similarly, the September 11 attacks were recorded as the key event that shaped the negative image of Islam in the media, in transforming Islam into an object of fear from the West.

The media's condemnation of the atrocities committed in the name of Islam against the Islamic world strengthens the perception that Islam is synonymous with terrorism, which is created by the media and frequently mentioned in literature about Islamophobia. Media plays a primary role in the establishment of the concept of Islamophobia and mediates the opposition between Western and Islamic civilizations. In this study, an analysis was carried out in order to reveal the difference between the representations of acts of violence in the German media, originating from both Western/Christian and Eastern/Muslim people in Western countries. Content analysis and Teun A. van Dijk Critical Discourse analysis models were employed to analyze the news.

The news were collected from the websites of the German media newspapers Bild, Süddeutsche, Taz and Zeit. Websites were preferred because it was not possible to access the archives of the newspapers. Newspapers refer to the most clicked national newspapers in Germany as of 2022, when the data were collected. In addition, Bild is known as conservative right, while Zeit is classified as liberal and Taz leftist, Süddeutsche Liberal leftist. As a sample, the 2016 Berlin Christmas Market, 2017 Barcelona, 2019 Christchurch and 2020 Hanau attacks were selected. Berlin Christmas Market and Barcelona were committed by Eastern/Muslim people. For the Berlin Christmas Market the hashtag of Weihnachtsmarkt, Weihnachtsmarkt 2016, Berliner Weihnachtsmarkt and Lastwagen auf einem Weihnachtsmarkt was chosen for the period between 19 and 25 December 2016, for Barcelona between 17-23 August 2017 with the hashtags of Cambrils, Barcelona, Spain, Barcelona 2017, Spain 2017, Christchurch for Christchurch, Brenton Tarrant and Neuseeland were employed for the period between 15 and 21 March 2019 and for Hanau the hashtag of Hanau were selected for the period between 20 and 26 February 2020. The news consists only of routine news related to the topic. Because it has been seen that interviews, comments, or off-topic news are also included in the search results within the specified date range. For Content Analysis, the categories of News Numbers, Words Used to

Identify the Event, Words Used to Identify the Perpetrator, and Other Words Associated with the Event were created. Words that are in quotation marks, irrelevant to the subject, captions and tags are not included in the word selection.

The number of repetitions of news and words was determined according to the limitations of the study. For the Christmas Market, Bild newspaper published 217 news, Süddeutsche 189, Taz 44, Zeit 25 news. While Bild reported 22 news for Barcelona, Taz 16, Zeit 13 and Süddeutsche 181, Bild 17, Taz 18, Zeit 11 and Süddeutsche published 82 news for Christchurch, and Bild 30, Taz 32, Zeit 22 and Süddeutsche 382 news for Hanau. The Christmas Market and the Barcelona incident have often been described as an "attack" or a "terrorist attack". The perpetrator of the events was defined as "criminal/perpetrator" or "aggressor". Both attacks were presented with words to be associated with terrorism. Expressions such as ISIS, terrorists, terrorist organization were frequently used.

The Hanau and Christchurch events were also often described as attacks. However, these events were defined with extreme right-wing, racist and radical concepts. In addition to being defined as "aggressor" or "criminal/perpetrator", the adjectives of racist or extreme right were also added to the perpetrators. In addition, the perpetrator of the Hanau attack was often associated with "mental illness". Other words used in these two attacks are mostly arms law. In the Hanau attack, the victims were defined as people of "foreign origin/immigrant origin". In general, the results of the content analysis showed that there were repetitions that led to the stereotypes of "dangerous oriental Muslim" by stating that acts of violence caused by people of Eastern/Muslim origin were terrorism, organizational connections were established. The attacks of Christian/Western people against Muslims and immigrants are combined with right-wing extremism and racism. Words were used that the attacks were designed by a single person. In particular, it was tried to marginalize the event by stating that the perpetrator of the Hanau attack was mentally ill.

In the Van Dijk Critical Discourse Analysis Model review, one news item from each newspaper was selected for each event. 16 news stories containing the most striking examples on the subject were discussed. This news was analyzed on the macro scale with respect to thematic titles, news entry and event presentation, schematic background information and context, microstructure syntactic analysis and regional harmony. The results indicate that the Eastern/Muslim perpetrators were mentioned as dangerous refugees with a criminal history. The perpetrators were presented as members of a terrorist organization, who had previously been wanted for various crimes, had been imprisoned, and had pro-terrorism members in their families. In this sense, acts of violence were an organized event. The actions of these people, whose religious identities and refugees were emphasized, have been associated with the debate on the threat of refugee and Islamist terrorism threatening the West. Newspapers have linked the extreme right and racism in the violent acts of Western/Christian people. However, perpetrators have in the past been presented as professional athletes, licensed guns, and non-violent people. It was emphasized that they committed acts of violence alone. The crime of these people, who did not pose a threat to society, was represented as an abnormal act. The attacks were carried out against immigrants and Muslims. Despite this, the victims were presented with the concepts of "foreigner", "refugee", "immigrant" and their role as the other was highlighted. As a result, it is possible to state that Eastern and Muslim people, regardless of whether they are perpetrators or victims, have been the subject of the news in negative situations with the theme of violence, danger and otherness.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları birinci yazar %70, ikinci yazar %30 şeklindedir.
*The authors' contribution rates in the study are as follows: The first author contributed 70%, the
second author contributed 30%.*

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.
This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında
uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

*In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and
Publication Ethics Directive” were followed.*

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Haziran 2023, 6(1), 103-124

Geliş: 13.04.2023 | Kabul: 06.06.2023 | Yayın: 22.06.2023

DOI: 10.47951/mediad.1281856

Hindu Nationalism and Rising Anti-Islamism in India

Fatma SARIASLAN*

Abstract

The weakening of the secular tradition, which has been influential in Indian political life since its inception, and the political rise of the Hindu right culminated in the overwhelming mandate of the Hindu nationalist BJP led by Narendra Modi in the 2014 elections. In 2014, the Hindutva ideology that the BJP was fuelled by had the opportunity to spread to all segments of society. As the BJP consolidated its political support from the community in 2019, it became even more prominent as a widespread worldview in India. Backed by the power of Hindutva supporters, the BJP systematically and deliberately targets the non-Hindu population, especially Muslims. Hindutva ideology, the Hindu right wing's ideology of ethnoreligious exclusion, has begun to affect Muslims through political decisions taken by the government and socially triggered acts of oppression and violence, often with the government's deliberate silence. This study discusses the historical and intellectual origins of the Hindutva ideology to reveal the current trends of the BJP's Islamophobic policies through a literature review. In this study, in which the current tendencies of the BJP's Islamophobic policies are tried to be revealed by reviewing the literature, the historical and intellectual origins of the Hindutva ideology are mentioned. The article also analyses the role of the media, which the Modi government uses for its main interests, in fuelling Islamophobia through misinformation and the discourse of 'corona jihad', particularly in the aftermath of the global Covid-19 pandemic. Ultimately, it is argued that the anti-Islamic policies in contemporary India - even though they have come to light with the BJP's rule - should be seen as the social and political projections of the Hindutva ideology, which sees India's ethnic and religious diversity as a threat rather than an opportunity and which was 'constructed' long before the BJP.

Keywords: Hindutva, Bharatiya Janata Party, Narendra Modi, Hindu nationalism, Islamophobia

Hindu Milliyetçiliği ve Hindistan'da Yükselen İslam Kaşıtılığı

Öz

Kuruluşundan bu yana Hindistan siyasal hayatında etkin olan laik geleneğinin zayıflaması ve Hindu sağının siyasi yükselişi, Narendra Modi liderliğindeki Hindu milliyetçisi BJP'nin 2014 seçimlerinde ezici bir yetkiyle iktidara gelmesiyle doruğa ulaşmıştır. 2014'te BJP'nin beslendiği Hindutva ideolojisi toplumun tüm kesimlerine yayılma fırsatı bulmuş ve BJP'nin 2019'da toplumdaki siyasi desteği pekiştirmesiyle Hindistan'da daha da yaygın bir dünya görüşü olarak öne çıkmıştır. Hindutva destekçilerinin gücünü arkasına alan BJP, başta Müslümanlar olmak üzere Hindu olmayan nüfusu sistematik ve kasıtlı olarak hedef almaktadır. Hindu sağ kanadının etno-dini dışlama ideolojisi olarak Hindutva ideolojisi, sadece hükümetçe alınan siyasi kararlarla değil, toplumsal olarak tetiklenen ve çoğu zaman hükümetin kasıtlı bir biçimde sessiz kaldığı baskı ve şiddet eylemleriyle de Müslümanları etkilemeye başlamıştır. Literatür taraması yapılarak BJP'nin İslamofobik politikalarının güncel yönelimlerin ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışmada, Hindutva ideolojisinin tarihsel ve düşünsel kökenlerine değinilerek yer verilmektedir. Makalede ayrıca, Modi hükümetinin kendi temel çıkarları için kullandığı medyanın, özellikle küresel Covid-19 salgını sonrasında, yanlış bilgilendirme ve 'korona cihadı' söylemi yoluyla İslamofobiyi körüklemekteki rolüne değinilmektedir. Nihai olarak çalışmada -her ne kadar BJP iktidarıyla gün yüzüne çıksa da- günümüz Hindistan'ındaki İslam karşıtı politikaların, Hindistan'ın etnik ve dini çeşitliliğini bir fırsattan ziyade bir tehdit olarak gören ve BJP'den çok önce 'inşa edilen' Hindutva ideolojisinin toplumsal ve siyasal izdüşümleri olarak görülmesi gerektiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hindutva, Bharatiya Janata Partisi, Hindu milliyetçiliği, İslamofobi

ATIF: Sariaslan, F. (2023). Hindu nationalism and rising Anti-Islamism in India. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 103-124.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, fatma.sariaslan@medeniyet.edu.tr, orcid.org/0000-0002-9295-6477, İstanbul, Türkiye

Introduction

The lotus flower is one of the symbols of Indian religious thought. The meaning of this symbol is this: Just as the lotus flower emerges from the mud and reaches the surface of the water without being stained with soil or water, the *wisdom* that emerges from the human body develops its true qualities after rising above the swamp of *passion* and *ignorance*. The dark aspects of the deep turn into the pure water of the lotus flower (Izzetbegovic, 2011, p. 58). It is so ironic that the lotus flower is the logo of today India's leading party, BJP, full of *passion* for Hindutva and *ignorance* of Islam and Muslims. The hostility towards Islam and Muslims in India today has turned into hysteria. Since 2014, there have been numerous incidents of incitement to violence and attacks against Muslims, and the authorities have not taken meaningful action. In addition to the constant attacks on mosques and holy places or those who work there, direct attacks on individuals who are or are perceived as Muslims have become increasingly commonplace in the country. Even just a few reports in the press are enough to reveal the gravity of the situation.

A girl from a nomadic Muslim community that roams the forests of Kashmir was drugged, held captive in a temple, and sexually assaulted for a week before being strangled and battered to death with a stone in January 2018 (Schultz, p. 2019). In June 2019, a 24-year-old Muslim named Tabrez Ansari was beaten to death in Jharkhand. It turned out that Ansari was forced to praise the Hindu gods and was beaten for not doing so (Raj and Nordland, p. 2019). In May 2022, a 65-year-old mentally unstable man, Bhawarlal Jain, was found dead in Madhya Pradesh's Neemuch district. Two days after police Saturday arrested Dinesh Khushwaha [the husband of former Bharatiya Janata Party (BJP) councilor Bina Khushwaha] who was seen in a video assaulting Jain while asking him if his name was Mohammed (India Today, May 21, 2022; Sarkar, 2022).

Since gaining independence in 1947, India has been referred to as the most significant secular democracy¹ in the world, which hosts various languages, religions, and ethnic groups. India had set an excellent example to the other countries with the peaceful methods it had used in the independence process from colonial rule and had adopted a secular worldview in the post-colonial period. As the leading party in India's independence process, The Indian National Congress (INC) (or Congress Party) benefited from this feature in the eyes of the public as the umbrella organization that would form India's post-independence identity.² The INC pursued a policy that stood at an equal distance to all ethnic and religious groups. Hence, this administration of the Congress, an egalitarian and secular political culture, has settled in India. The INC's influence in Indian society has been significant as an all-encompassing party that seeks to provide a pan-Indian representation for all its groups. The Indian constitution is very secular, conceding much autonomy and freedom to religious minorities (Singh, 2005).

Despite the efforts of the INC to govern the country with a 'secular' understanding as a continuation of its role in the independence process, the country's introverted policy and the failure to achieve economic development, in particular, drove large masses away from this party. Having emerged from the losses of the INC, the political vacuum, when combined with the destruction caused by neoliberalism in the country, resulted in the right-wing Hindu nationalists coming to power and activating the Hindutva (Hinduism) program, which can be described as a kind of Hinduization (Kumar, 2021, p.178). This program led to a social division by marginalizing Muslims in India.

While the Hindutva ideology, which appealed to a narrower circle until the 1990s, spread to different segments of society after the increasing influence of the BJP. Especially since the landslide victories of the BJP in the 2014 and 2019 elections, the principles of multiculturalism and secular constitution have practically started to give way to Hindu nationalism (Appadurai, 2017, p. 20). Hatred and violence against minority communities have emerged (Bajoria, 2020). The deteriorating situation facing Muslims as a religious minority in India has worsened under the

majoritarian Hindu nationalist ideology of the BJP. The Modi government continues its “anti-Islam” practices accompanied by terrible brutality. The Hindu nationalists claim that India’s harmony, peace, and welfare can only be achieved under a *Ram Rajya*³ (Vaishnav, p. 2019). Adopting a religious nationalism that favors Hindus, the BJP’s anti-Muslim policy increases social unrest immensely, and the result of extreme polarization grows alarming. This dramatic change in the politics of India is remarkable. Gandhi’s vision of equal rights for all religions has been shaken since 2014 in India. The majority Hindu identity is excluded from politics, and all ethnic and religious groups are treated equally.

However, it would be insufficient to claim that 2014 was a milestone in the upsurge of religious nationalism and anti-Islamism in India. Although the Hindu far-right movement and anti-Islamism in India seem to have been on the world agenda very recently, the background of these debates dates back to earlier times. Instead of being a new phenomenon, Hindutva represents continuity with the past rather than a rupture from the past (Ahmad and Kang, 2022, p. 132). In this context, this study puts forward the assumption that the anti-Islamic ideology of the BJP that rules the country nowadays was shaped earlier, and the article aims to reveal the dimensions of the rising anti-Islamism or Islamophobia in today’s India in the context of religious nationalism as a distinctive sort of nationalism. In the first part, the historical and intellectual background of Hindutva thought as the central dynamic of Hindu nationalism is explained. In the second part, the discussion of Hindu nationalism in post-colonial Indian politics is covered, including the religious-nationalist and Islamophobic elements of the BJP policies. The article also analyses the role of the media, which government uses for its main interests in fuelling Islamophobia through misinformation (Ghosh, 2022) and the discourse of ‘corona jihad’, particularly in the aftermath of the global Covid-19 pandemic.

Intellectual and Historical Origins of Hindu Nationalism

It is necessary to consider the historical origins of Hindu nationalism⁴ to understand the anti-Muslim policies in Indian politics in the contemporary world coherently; the concept of Hindutva has principal significance in establishing a Hindu nationalist discourse (Shani, 2021, p. 268). In other words, to understand today’s Hindutva that the world is witnessing now, it is indispensable to search for its historical origins (Basu, 2020).

Hindutva’s religion-based concept of nationalism amounts to cultural denial and oppression, i.e., Hinduisation (Panikkar, 2004). Although Hindutva ideology, a modern right-wing ultranationalist formulation (Natrajan, 2022, p. 303), was first mentioned in Vinayak Damodar Savarkar’s (1883-1966) essay ‘Hindutva’ (1923), the first ideological improvement of Hindu nationalism dates from the last quarter of 19th century. Despite the emergence in the modern world, Hindu nationalism’s origins have been based on colonial rule and, notably, colonial policies of categorization and inventory (Kaviraj, 2010). Later, a ‘national’ cultural formation based on European orientalism, proclaiming Hindu supremacy, portraying Hindus as victims of Muslims rather than British colonial rule, gradually took solid form and became clearer (Appadurai, 1990; Sarkar, 2002).

The discontent created by the British colonial rule in Indian society prepared the appropriate ground for building the necessary national consciousness for the anti-colonial struggle. Religious and social reform movements led by Indian intellectuals in the 19th century paved the way for the national awakening in society to be channeled into this struggle.⁵ The INC was founded in 1885 in Bombay. The two groups, who disagreed on the aims and methods of the Congress, developed two different ideologies of nationalism. These two nationalisms became two separate forces that steered Indian politics in the fight for independence and after the independence period. The distinction between these two nationalisms constitutes the historical origins of the divide between the INC, which was in power after independence, and the BJP, which came to power after its 60-year rule. The moderates, adopting the ideas spread by Brahma

Samaj (Society of Brahma), founded by the reformist Ram Mohan Roy (1772-1833) in 1828, built a civic nationalism that saw Indians as part of the national unity, regardless of language, religion or race. On the other hand, the extremists under the influence of Arya Samaj (Society of Aryans), founded by Swami Dayananda Saraswati in 1875, built an ethnic nationalism that prioritized Hindu religion and culture, thus excluding non-believers. This movement was against the spread of Christianity and English education and the Muslim influence in social life as a means of education and language.

Arya Samaj, based on religion as the basis of national unity in India, laid the foundations of ethnic nationalism. “The other” of this nationalism, called Hindu nationalism, is not the British but the Muslims. According to this view, Muslim rule existed in India when the British occupation occurred. The British had taken over the administration from the Muslims, not the Indians. Therefore, according to Hindu nationalists, the main enemy that caused the breakdown of national unity was the Muslims.

To establish a monolithic Hindu community and unite against the British and the Muslims, Arya Samaj started the “Cow Protection (Gau Raksha)” Movement that highlighted and popularized the significance of the cow for Hindus.⁶ This movement united the Hindu community against the Muslims who murdered the ‘mother cow’ (gau mata) and asked the British administration to stop their shared massacre. The importance of the Cow Protection Movement for nascent Hindu nationalism is that it views Muslims (and the British) as a threat to the natural order and stability of the Hindu community and argues that the barbaric practices threaten the Hindu nation was Bal Gangadhar Tilak (1856–1920) leading the Congress, who noticed from the Cow Protection Movement that popular religious symbols and festivals related to these symbols had vital importance in the effort to ‘nationalize the masses. He used the traditional festivals, which contributed to the creation of Hindu identity, to propagate nationalist ideas through songs and speeches, such as Ganapati Utsav (festival)⁷ organized in 1894 and Shivaji Mahotsav (the birthday celebration of the Maratha King Shivaji) in 1896. These events buttressed the Hindu culture dimension of Hindu pride and identity translated into Hindu nationalism or cultural nationalism from an Indian perspective,⁸ and like Dayananda Tilak argued that the source of unity in India was the Hindu religion and values. Influenced by Mazzini’s cultural nationalism, Tilak believed that the hallmark of an ardent nationalism was sharing a common culture and history. He developed the notion that the nation is not secular but rather reappraised, re-mythologized, a heroic Hindu nation carried forward by Moonje, Golwalkar, and Savarkar (Rao, 2010).

Manifesto of Hindu Nationalism: Hindutva

Contemporary India can only be made sense of by dissecting Hindutva. Hindutva, a neo-Sanskrit name, is formed by adding the Sanskrit masculine suffix ‘-tva’ ‘Hindu’ and means Hinduism. Hindutva regards national and religious identity: an Indian is a Hindu—an equation that puts significant Indian religious communities outside the nation, such as Christians and Muslims; Hindutva emphasizes that Hindus form the majority community in the country and should rule India as a Hindu state (Hindu Rashtra) (Van der Veer, 1994, p. 1-2). Describing Hindutva as a mythic civilizational construction (Bannerji 2006, 364), Bannerji states that as a distillation of casteist Hinduism, the ideal of Hindutva of Rashtriya Swayamsevak Sangh (National Volunteer Service - RSS)⁹ is a moral-political ideology poisoning the whole society. Presented as a natural and elevated form of civilization, Hindutva is described as ‘ethnic nationalism’ that calls Hindus political and social action against their ‘enemies,’ specifically the Muslims (Bannerji, 2016, p. 19). Thus, Hindutva-based ‘Indian’ culture and identity developed its accents of difference not contrary to British but essentially contrary to Muslims (Bannerji, 2011, p. 59).

Describing Hindutva as a fascist ideology that supports Hindu supremacy, particularly over Muslims, Truschke claims that Hindu nationalists blame all wrongs in Indian history on Muslims. She also notes that Hindu nationalists rarely distinguish between groups of Muslims, whether

past versus present (Truschke, 2020, p. 5). According to the believers in Hindutva, the period of the Delhi Sultanate (13th–16th centuries) and Mughal Empire (16th–18th centuries) is viewed as a foreign invasion (Waikar, 2018, p. 167). Hindu nationalists described the Muslim rule of the Mughal Empire as a thousand years of ‘shame’ according to the Hindus, the long rule of Muslims hindered India’s development as a nation. To regain their nationhood, the Hindus should delete this undesirable history (Wariavwalla, 2000, p. 595). In this context, Hindu nationalism gives the Hindus a privilege and a superior status in India by basing the history of the Hindu religion and Hindu society in ancient times. The ancient Hindus are considered the natives of India, while the Muslims are declared foreigners by Hindu nationalists (Katju, 2005, p. 178-179). Thus, this nationalism established its existence based on anti-Muslim.

“Hindutva” is usually identified with Vinayak Damodar Savarkar, the political activist whose writings are accepted as foundational texts by many vigorous Hindu nationalists. His 1923 essay, originally titled “Essentials of Hindutva” and retitled “Hindutva: Who is a Hindu” in its 1928 reprint, is the most frequently, often the only, cited text in this regard (Paranjape 2017). Nevertheless, before Savkar, in 1892, Chandranath Basu (1844-1910) had published a Bangla leaflet titled *Hindutva, Hindu Prakrita Itihas* (“Hindutva, the Authentic History of the Hindus”) (Gupta, 2021). So the term “Hindutva” was already a part of Bengali vocabulary in the nineteenth century (Chaturvedi, 2022). Moreover, this concept was later used by nationalist figures like Tilak. Its contemporary usage is derived from the book of V.D. Savarkar (Bhatt, 2001, p. 77). According to Savarkar, the Indian nation is, at its core, a Hindu nation—a Hindu regards sovereign Indian land as both the fatherland and holy ground. Although Hindus, Sikhs, Jains, and Buddhists fulfill both criteria, other religious communities, such as Christians, Jews, Parsees, and Muslims, do not regard India as their natural holy land. For Hindu nationalists, India’s Hindu identity can encourage the coherent national community needed for social stability and global recognition (Hansen, 1999, p. 11).

For Savarkar, Hindutva can be explained by the following principles. Firstly, Hindutva has a geographical character. Hindutva contends that Hindustan (land of Hindus) includes what is known today as India, Pakistan, and Bangladesh. This concept has been referred to as Akhand Bharat (undivided India) since partition in 1947. Maps of the so-called Akhand Bharat served as the front piece for the BJP’s publications, such as pamphlets and posters (Krishna, 1994, p. 520). On the website of BJP, there are expressions including ‘Bharat Mata ki Jai’ as the central theme of the party: “‘Bharat’ (our land), ‘Mata. Have faith in cultural nationalism.” Secondly, Savarkar includes a race consciousness based on Hindutva’s common cultural blood ties. The third is the shared cultural denominator. According to this view, the primeval uniformity of Hindus is not an ideological assertion or a political project but a cultural legacy (Battaglia, 2017, p. 7). According to Hindutva doctrine, most Indian Muslims converted to Islam due to ignorance and forced recruitment. In other words, Muslims (also Christians) were genuine, at least ancestrally, Hindus with a false consciousness. According to this approach, conversion occurred because of using the sword in the case of Islam (and by material inducement under Christian colonialism) (Van der Veer, 2021, p. 7).

Moreover, conversions to Hinduism are mere “homecoming” (ghar wapsi), returning to their ancestral traditions (Rajeshwar and Amore, 2019). Thus, in the fourth principle, Savarkar reveals the common civilization heritage. He sees the history of a nation’s civilization as the story of its ideas, activities, and accomplishments. Literature and art reflect the nation’s views, while history and social institutions tell of its activities and achievements. Savarkar emphasizes common customs and ceremonies (festivals, celebrations, feasts, etc.) in the fifth principle. Finally, the culmination of Hindutva is revealed in the sixth item. According to Savarkar, the holy land of Indianness can only be in India. Desiring Hindutva to function as a “shield of protection” against Islam, Savarkar argued that Indian Muslims are not the essential elements of India. According to Savarkar, Muslims were dangerous to the presence of the ‘Hindu Rashtra,’ the actual state.

While Savarkar intellectually reveals the ideology of Hindu nationalism, the organization that demonstrates the action plan of the Hindus in the face of the Muslim threat is the RSS, founded in 1925 by K.B. Hedgewar and other Hindu militants after the Malabar Rebellion (Moplah Uprising) in 1921.¹⁰ Founded as a cultural and paramilitary organization, RSS made Hindu-ness ('Hindutva') the ideological core of Indian political life and nationalist attempts, and it succeeded over the decades in gaining the support of many within the Congress movement, including some of its leaders (Stein, 2010, p. 33). The RSS aimed to mobilize Hindus politically in the name of cultural homogeneity. For Hedgewar, Hinduism must become the central element national identity of India after gaining independence from Britain.

The organization of the RSS was authoritarian in form and practice (Pillai, 1996, p.. 67). As a grass-roots organization, the RSS was shaped in the image of fascist Italian dictator Benito Mussolini's Balilla, an Italian Fascist youth movement constituted in 1926 to educate and construct a new, 'Fascist' generation devoted to Mussolini (Teltumbde, 2020, p. 115). Hindutva's intellectual pillars included elements of global ideological engagements such as Fascism and Nazism (Leidig, 2020, p. 220-221; Snehi, 2003, p. 14). In 1939 Madhavrao Sadashivrao Golwalkar, 'the chief guide' (sarsanghchhalak) of the RSS, called to replicate Hitler's extermination of the Jews in India targeting Muslims, writing that Germany's elimination of the country of the Semitic Race (the Jews) was a helpful example for them in 'Hindusthan' to learn and profit by (Egorova, 2008, p. 42).

The RSS movement, which took its intellectual ground from the Hindutva ideology and aimed to spread this ideology, also played a meaningful role in strengthening the militaristic aspect of Hindu nationalism. Because this movement also aimed at gaining physical strength for the weak and divided Hindus against Muslims who were organized powerfully in the Khilafat Movement.¹¹ By the 1930s, RSS volunteers (swayamsevak) had become full-time organizers (pracharak) who wore their uniforms, attended the annual officer training camps training, and pledged themselves as a whole (body, mind, and being) to the preservation and development of the Hindu nation under the saffron-colored banner of the RSS. This formation, which strengthened the Hindus as a militant, united, and aggressive force, primarily targeted Muslims and forced the minorities to return to Hinduism using violence. The RSS, defining and disseminating the concept of Hinduism, saw Hinduism firstly as a "cultural nationalism" and secondly as a "political nationalism" when all Islamic remains, and perhaps of Muslims themselves, disappeared (Bannerji, 2011, p. 86-87).

Hindu Nationalism in the Postcolonial Period

In the post-colonial period, with India's independence from British rule, the division of the Indian subcontinent into two separate states, India and Pakistan, was simultaneous. The fact that this division based on religion did not occur peacefully has escalated the tension between Hindus and Muslims. Gandhi wanted to stop the post-partition massacres and establish good relations with Pakistan. Hindu nationalists were outraged when Pakistan asked India to share the treasury funds. On the other hand, Gandhi was willing to act justly, so he approved the partition and accepted a fair division. Again on January 12, 1948, Gandhi announced that he would start a death fast to end hostility and establish friendship between Hindus, Muslims, and Sikhs.¹² He ended the fast on January 18, when he received word from the community leaders that the fighting would end. In an environment where communal hatred spread, Hindu nationalists interpreted Gandhi's action as pro-Muslim. In any case, Hindu nationalists saw the country's division as a defeat, and according to them, this defeat was the result of concessions made by Gandhi to the Muslims. The anger of radical Hindus towards Muslims was directed at Gandhi. Because of the tension, on January 30, 1948, Nathuram Godse, a fanatical Hindu and former RSS member, assassinated Gandhi.¹³ The death of Gandhi, which shocked the whole country, meant for the RSS to be banned

and for many members of the organization to be arrested and to continue their activities underground.¹⁴

The BJP's Politics of Religious Nationalism and Rising Islamophobia

As Basu argues, it is impossible to comprehend the BJP solely as a political party formed as a peripheral party in the early 1980s; it should be considered within the broader framework Hindu nationalist movement established in the Sangh Parivaar¹⁵, the family of Hindu nationalist organizations (Basu, 2020). Having strong links to the RSS, the most critical organization within the Sangh Parivaar, the BJP must be viewed in collaboration with this movement (Basu, 2006). As discussed above, the RSS was inspired by the ideology of contemporary European fascist movements (Jaffrelot, 1999) and has a strong presence throughout India; it is still the basis of the Hindu nationalist movement today (Sarkar, 1994, p. 10-15). The RSS influences political strategies and the appointment of most party members with a background in the RSS, including the current prime minister of India, Narendra Modi (Jaffrelot, 2007). The political success of the BJP depends explicitly on its alliance with the RSS and one of its affiliates, the Vishwa Hindu Parishad (World Hindu Council - VHP), an organization of religious leaders.

The political parties called Hindu Mahasabha and Bharatiya Jana Sangh (Indian People's Association; BJS) were earlier incarnations of the BJP. They became representatives for Hindu nationalism in the 1950s and 1960s, although they were unsuccessful in Hindu elections before the BJP. In other words, they helped to reproduce the language of Hindu nationalism that the BJP would build in the 1980s (Chacko, 2018, p. 13). So the BJP traces its roots to the BJS, which was established in 1951 as the political wing of the pro-Hindu group RSS by Shyama Prasad Mukherjee to fill the gap that occurred by the downturn of Balakrishna Shivram Moonje's Hindu Mahasabha¹⁶ in the 1940 (Chacko, 2019, p. 5-6). The BJS advocated rebuilding India through Hindu culture and called for forming a strong, unified state.¹⁷

In 1977, the BJS, led by Atal Bihari Vajpayee, joined with three other political parties to form the Janata Party and took over the reins of government. Plagued by factionalism and infighting, however, the government collapsed in July 1979. The BJP was formally established in 1980, following a split within the Janata coalition by dissidents whose leaders wanted to ban elected BJS officials from joining the RSS. The BJS then reorganized as the BJP under the leadership of Vajpayee, Lal Krishan Advani, and Murali Manohar Joshi.

The BJP began to have electoral success in 1989. Because it capitalized on an anti-Muslim feeling by calling for the destruction of Babri Masjid (Mosque of Bābur), built in 1528 by the Mughal ruler Babur in an area in Ayodhya (formerly known as Faizabad) considered sacred by Hindus.¹⁸ By 1991 the BJP had considerably increased its political appeal, capturing 117 seats in the Lok Sabha (lower chamber of the Indian parliament) and taking power in four states, including Uttar Pradesh, India's most populous state. As a party promoting a Hindu view of Indian history (Sen, 2005) that fosters the consensus of a Hindu identity with a more general Indian identity (Ludden, 1996, p. 63), BJP's first action was symbolic political aggression in December 1992: the demolition of Babri Masjid. The mosque's destruction led to violence throughout the country, leaving more than 3,000 dead (Talbot and Singh, 2009, p. 150) because organized pogroms were realized against Muslims by armed mobs of more than 300,000 militant Hindu nationalists (RSS, VHP, and BJP).

Hindu nationalism became a political force after the Ayodhya rioting (Kinnvall, 2019, p. 289). Following the electoral successes of the BJP in Gujarat, an anti-Muslim pogrom in Gujarat took place in February 2002. It was one of the most notorious mob attacks. In Gujarat, over 2,500 Muslims were cruelly murdered by Hindu mobs who wield political and social power.¹⁹ Two hundred thousand families were also displaced in a state then led by Gujarat's chief minister and India's current prime minister, Narendra Modi (Shani, 2021, p. 270). It erupted on February 27,

2002, because of the burning of a train carrying Hindu pilgrims. After this incident, with the anti-Muslim winds in the world after the 9/11 attacks, nationalist Hindus blamed Muslims for the fire and described them as “terrorists.” Hindu gangs, holding Muslims responsible for the fire, attacked Muslim neighborhoods and villages in Gujarat. Although it was understood that the train had accidentally caught fire in the following years, this was insufficient to prevent anti-Muslim violence at that time. According to reports from human rights organizations and non-governmental organizations, the attacks against Muslims were planned by the state and were accompanied by intense police participation and the cooperation of BJP government officials.²⁰

Modi led the BJP to victory in the 2014 elections with a 66 percent turnout. The party came to power alone for the first time in history, gaining 282 seats in the Lok Sabha. Since coming to power at the national level in May 2014, The BJP has pursued radical policies that exacerbated Islamophobia in India, apparent provocative attacks on Muslims, and mass lynching. Firstly, Modi has used typical rhetoric, which has aroused a violent defender movement against beef consumption and those supposedly linked to it. The cow trade and beef consumption have significantly triggered increasing hate crimes against Muslims since the Modi regime came to power. New legislation has been made which criminalizes even further actions, such as the possession or sale of beef (Banaji, 2018, p. 338). The Cow Protection Movement²¹ is an ideal tool to garner support from the masses and expand its power base. Since 2014, an extreme explosion of public violence has occurred, and the mass lynching of Muslim citizens suspected of possessing or selling cow meat has increased.

Secondly, after 2014 the influence of the government was most simply seen in the changing signs on the streets. Expressions written in Urdu, spoken by Muslims in general, have been removed from road signs. Although these small changes were perceived as a classical nationalist reflex at first, othering and violence continued to increase with each passing year. Moreover, in October 2018, the government pushed the nationwide revision of place names. It changed many place names with Islamic implications to names with a Hindu solid. For instance, the name of the city known as “Allahabad,” built by the great Akbar of the Mughal Dynasty in the 16th century in northern India, has been renamed as “Prayagraj” (meaning Hindu holy land) by the government of Uttar Pradesh controlled by the BJP (Shida, 2020, p. 60). It seems that the primary purpose was to draw attention to the day “Kumbh Mela” in the city of Prayagraj, the crucial religious meeting in the world. An average of 15 million people attend the meeting, which includes the ritual called “bodily purification,” which lasts an average of 55.

The landslide victory of the BJP in the general elections in 2019 (303 seats in the Lok Sabha) (Parciack, 2021, p. 540) and the re-election of Narendra Modi as Indian prime minister have increased concerns about the threat to India’s religious and linguistically diverse democracy and the rule of law (Adeney, 2021, p. 394). Because Narendra Modi and his party, BJP, started to become more radical after winning a significant victory²² in the 2019 election. In his second term, the Modi government decided to build the Ram Temple on the land of the Babri Masjid. The question of Babri Masjid was in the judicial process. However, after the great victory of the BJP in 2019, the Supreme Court of India (Ayodhya Judgment Supreme Court of India, 2019) gave a ruling, including permission for the Government of India to build a temple for the Ram on the ruins of the Babri Masjid (Van der Veer, 2021, p. 5).

Another issue against Muslims in 2019 was the amendment of Article 370, which guarantees the special status of Kashmir. This was a part of the 2019 election manifesto (Saleem, 2021). In August 2019, the Modi government retrieved the autonomous status of Jammu and Kashmir, the most Muslim-populated region in India (Medha, 2019). By abrogating Article 370 of the Indian Constitution that grants autonomy to Kashmir, Modi aimed to dissolve India’s only Muslim-majority state into the Hindu-dominated Union (Shani, 2021, p. 273). The agreement made by the

Indian state with the Muslim population of Kashmir in the 1950s, in a way, gave Kashmir a unique cultural and political status.

With this special status granted to Kashmir, the Kashmir region's population and unique regional structure were preserved. This special status was maintained, and Indians were not allowed to become residents of the disputed territory. Since it did not allow foreigners to settle permanently in the disputed territory and prohibited them from buying land there (Rashid 2020), all decisions and rights regarding internal matters such as paying in Kashmir, buying land in Kashmir, and appointment as officials in Kashmir belonged to Kashmiris. In addition, only some people who were not citizens of Jammu and Kashmir could obtain the right of settlement in Kashmir in any way. This privilege also maintained the population balance in Kashmir and the Muslim population to preserve their right to self-determination in case of any plebiscite between India and Pakistan for Kashmir. However, such a territory within Indian territory troubled the ruling ultranationalist BJP administration. For this reason, Article 370, which was thought to prevent the increase of the Hindu population in the region, was abolished, and the rights of Kashmiris were taken away. It has been a confusing issue that after this process, the BJP government will implement a policy similar to Israel's policy of removing local settlers from their homes - either by buying or forcing them - in Palestine.

Another government-related problematic issue against Muslims is the Citizenship Amendment Act (CAA), signed into law in December 2019. The CAA differentiates citizens in the country on a religious base. It is argued that the law is designed to reorganize and homogenize Indian society by intensifying its exclusivist Hindu demography and character (Parciack, 2021, p. 538). In other words, religion has been the main determining factor in obtaining citizenship in India with the CAA. India opened its doors and granted citizenship to anyone oppressed in their own country, whose life was in danger, or whose freedom to practice their religion was restricted.

Still, the CAA excluded undocumented Muslims who allegedly fled persecution from Pakistan, Bangladesh, and Afghanistan (Van der Veer, 2021, p. 11). The law amends the Indian Citizenship Act of 1955, which requires a citizenship applicant to have resided in the country for 11 years. The CAA was the way for non-Muslim refugees (Hindus, Buddhists, Sikhs, Jainists, Parsi/Zoroastrians, and Christians) who immigrated to India from three neighboring countries, Pakistan, Bangladesh, and Afghanistan before December 31, 2014, to become Indian citizens. The basic logic of this law can be summarized as "Muslims cannot be persecuted in a Muslim country" and, therefore, "Muslims from Pakistan, Bangladesh, and Afghanistan cannot be a refugee." However, a logical question emerged "What about the immigrants who are distressed because they constitute a religious/sectarian minority in other "neighboring" countries such as Rohingyas from neighboring Myanmar, Tamils from another neighboring country Sri Lanka, Ahmadis or Shiites from neighboring Pakistan?". Thus, the lawmakers argue that the said countries are Muslim nations with a record of discrimination against their non-Muslim minorities. Hence, India should provide refuge to them, especially the Hindu refugees (Javed, 2020, p. 18). Yet these countries also violate the rights of Muslim groups (Khan and Lutfal, 2021, p. 8).

On the other hand, the National Register of Citizens (NRC) was a law targeting the re-registration of citizenships given to people who migrated from Bangladesh, especially in the 1950s. Nevertheless, with subtle changes made by the Modi government, the NRC paved the way for the stripping of citizenship of Muslims who had immigrated after independence and had lived in India for many years. Even if Hindus or members of other religions, whose numbers are very few in the country, cannot certify that they belong to India in line with the NRC criteria, the NRC entitles them to obtain Indian citizenship in any case. Still, not only Muslims will benefit from it.

The CAA and the NRC seek to alienate and make Indian Muslims second-class citizens. After coming into operation of the CAA on 10 January 2020, the security forces and the RSS, as the

social organizing pillar of the Hindutva ideology, resorted to violence to suppress the Muslims protesting the change in the CAA law. During the six-day events, 53 people lost their lives, 200 were injured, and more than 2,000 people were arrested.

The Role of Media in Stoking Islamophobia: Media as Spreaders of Misinformation and ‘Corona Jihad’ Discourse

Hindutva ideology and its aim of “sociocultural homogenization” make Muslims and Islam the subject of various jihad discourses, such as “love jihad” regarding religious conversion. Especially after 2008, Hindutva followers have asserted that Muslims are colluding to marry Hindu women and convert these women to Islam; and trying to increase the Muslim population in the country. According to Hindu activists, “love jihad” threatens to Hindus become a minority in society and undermine the Hindu religion. This moral panic in contemporary India provoked the narrative of Muslims as guilty of trying to abduct Hindu females through “love jihad” and resulted in physical violence and killing of Muslim men who had or were found to have a relationship with a Hindu girl. ‘Love jihad’ discourse legitimizes the actions of Sangh vigilantes who forcibly “rescue” Hindu women by claiming they have been “kidnapped” by Muslim men (Natrajan, 2022, p. 302). This discourse is also part of an extensive endeavor to encourage Hindu assertions of cultural and political supremacy, further marginalizing the Muslim minority as ‘bad citizens’ (Stroh, 2019). ‘Love jihad’ discourse overlaps with a Hindutva history approach that claims a constant struggle between the Hindus, interpreted as ancient and indigenous, and the Muslims, construed as the foreigner ‘other’ (Tyagi and Sen, 2020).

In the aftermath of the Covid-19 outbreak, which has been effective since February 2020 in India, the use of anti-Islamic messages by Indian political leaders publicly fuelled anti-Muslim sentiments and led to a new jihad discourse: “corona jihad.” It was the securitization of the health crisis in India and its transformation into Hindu-led disinformation and even conspiracy against Indian Muslims. In the environment of fear and paranoia created by the epidemic and reinforced by the populist leader, the already constructed “enemy” was declared a “scapegoat” and discriminated against (Beydoun, 2023, p. 118). During the epidemic, the othering and hatred against the Muslim community spread primarily through the mainstream media (especially electronic media) and social media.²³ The hate speech of Hindu nationalists against Indian Muslims has been manifest through these two powerful communication tools. In this process, primarily upper and middle-caste Hindu social media groups produced and shared misinformation (ranging from unintentional deception to deliberate disinformation, such as accusing 200 million Muslims of being Covid “super-spreaders”) that targeted Muslims, deepened the current hate speech in the country (Amarasingam, Umar, and Desai, 2022). Thus, it appears that Covid-19 has significantly contributed to Islamophobia in the media’s rhetoric. News resources such as Timesofindia.indiatimes.com (The Times of India), Sabrangindia.in, and Theprint.in, mainly broadcasting the government’s voice or interest when handling the outbreak of Covid-19, spread Islamophobia during the pandemic (Baharuddin and Baharuddin, 2022, p. 59-62). Misleading news about Muslims was not only in the written media but also in visual media. For example, a show aired on India Today TV news channel on April 10, 2020, stated that despite concerns about the spread of Covid-19, children are being crammed up in rooms in madrasas. The channel claimed that Muslims were defying social distancing, thus making them appear to be a greater enemy than the coronavirus (Citizens for Justice and Peace, 2020). All such media stories were systematically aimed at alienating and demonizing Muslims and holding them responsible, one way or another, for the nationwide spread of the pandemic. Sensationalized and inaccurate reporting, has contributed to public hysteria and widespread negative perception of the Muslim community. The consequence was a surge in hostility, segregation, and violence projected toward the Muslim community (Krishnan, 2020).

From the University of Michigan, Joyojeet Pal and his colleagues indicate that in this process, news sources have been complicit in spreading misinformation (Akbar, Kukreti, Sagarika, and Pal, 2020). They emphasize that most misinformation is from the “culture” category in the mainstream media. This situation suggests mainstream news sources have been particularly complicit in Muslim baiting.²⁴ Besides the mainstream media, it is clear that social media platforms, including Twitter, Facebook, TikTok, and WhatsApp, were the most robust platform for fuelling 'Corona-jihad' as an anti-Muslim discourse during the COVID-19 Pandemic in India. Because the misinformation spread by social media fed the mainstream media. Many Islamophobic hashtags, videos, and memes on social media stigmatized Muslims, linking them to the coronavirus outbreak. For example, fake posts circulating through social media hashtags (such as #CoronaJihad, #BioJihad, #MuslimVirus) fuelled Islamophobia (Wazir, 2020). Posts that blamed Muslims for the spread of the virus and portrayed them as “human bombs” and “corona jihadists” spread rapidly. The tweet showing a Muslim man from the Delhi community deliberately coughing on someone was just one of the fake tweets. Indeed the video in the viral tweet was shot in Thailand, not India, and there was no evidence that the man was a member of the Delhi community. Still, the speed of social media led to disinformation. Another was false news that Muslims violated quarantine protocols in India to gather to pray during Ramadan, and it soon went viral on social media (The Logical Indian, 2020).

Despite violating the hate speech and coronavirus policies of Twitter and other social media platforms, many such fake posts are not removed—the inaction of social media platforms allowed hate speech to turn into violence. Thus unhinged pandemic paranoia resulted in increased violence and hate crimes against Muslims. The rapid spread of misinformation via social media messaging platforms accelerated the rise of discriminatory mob violence (Bhatia, 2022). In other words, the results of the social media's Islamophobic campaign in the community have been grim: There has been a dramatic increase in Islamophobic hate crimes and discrimination. There have been increased attacks on Muslims in different parts of India. In addition to places of worship, businesses run by Muslims were also targeted.

Besides the media platforms, the Hindutva narrative has also been propagated and circulated through cultural products such as poetry, video, cinema film (Kumar, 2013), television serial, and music such as Hindutva songs (Rehbar, 2022). Bollywood, in general, has largely managed to stay away from Hindu-Muslim tensions; many movies revolve around the “Muslim terrorism” concept through the theme of Kashmir and the India-Pakistan conflict (Das, 2017).²⁵ All these cultural products have caused the politics of hatred to be sustained.

The other cultural issue is regarding yoga. Using the term “spiritual nationalism,” van der Veer argues that yoga is not only a breathing technique or spiritual exercise but a historical and political phenomenon that intimately connects with the construction of modernity. He claims that yoga is a part of ancient systems of idea and action but has been re-formulated at the end of the 19th century as part of Hindu nationalism and made part of national heritage.²⁶ In fact, to external observers, yoga may seem largely innocuous, but domestically, it is part of existential debates over what constitutes India and being Indian (Mawdsley, 2023).

Conclusion

India, the world's largest democracy, is experiencing the rise of a religious nationalism fed by Hindutva ideology, with overt discrimination of India's Muslim minorities. India has taken a sharp right turn politically ever since the Narendra Modi-led government of the BJP in 2014. The election in 2014 accelerated the transformation of India from a secular republic to an ethnic-religious republic. BJP represents the political wing of the Hindutva ideology, which is highly critical of secular policies and practices. The BJP advocates Hindutva as an ideology to define Indian culture in terms of Hindu values. The main goal of BJP and Hindutva organizations such as the RSS, which are closely linked to the BJP, has been the same: liberating the country from

Muslim conquerors and their remnants. Hindus falsely and deliberately are portrayed as a single race (Bhagavan, 2008, p. 889). In this sense, policies implemented by the current BJP government might be seen as attempts to convert a state nation into a nation-state (Waha, 2020, p. 42). It is attempting to re-engineer the country demographically and is doing so by stoking Islamophobia and directing violence against Muslims.

After the BJP won an outright majority in the 2019 elections, the BJP and the paramilitary force operating under this party turned to the executing points of the worldview designed by RSS Savarkar a century ago. While the BJP has legally adopted organized Islamophobia since its early existence, members of the RSS have been playing the role of a violent movement on the street against Indian Muslims.

Having been weaponized, the COVID-19 pandemic further exacerbated anti-Muslim hatred and implementation. But it is also important to emphasize that Corona Jihad discursive in the media was only a part of a broader phenomenon of anti-Muslim conspiracy theories gaining popularity in the Indian Hindutva-driven mainstream. The discourses such as ‘love jihad’ or ‘corona jihad’ lead to efforts to discourage inter-community relations by Hindutva groups (Irshad, 2022). These hate discourses have a more extended genealogy (Ahmad and Kang, 2022, p. 132). In other words, the new narrative that Muslims intend to spread the virus and join the ‘corona jihad’ represents a continuation of the underlying anti-Muslim propaganda started by ultra-nationalists in India.

The right to remedy for the Muslim minority in India appears to be increasingly ineffective, inadequate, or inaccessible. Moreover, Draupadi Murmu, the candidate of the National Democratic Alliance (NDA), an electoral alliance led by the ruling BJP, was elected as the 15th president of India in July 2022. With national elections in 2024, some concerns about remodeling India as a one-party state will occur, and the targeting of Muslims will increase.

References

- Adeney, K. (2021). How can we model ethnic democracy? An application to contemporary India. *Nations and Nationalism*, 27, 393–411.
- Ahmad, I. and Kang, J. (2022). *The nation form in the global age: Ethnographic perspectives*. Palgrave Macmillan.
- Akbar, S., Kukreti, D., Sagarika, S., Pal, J. (2020). “Temporal patterns in COVID-19 related digital misinformation in India”, <http://joyojeet.people.si.umich.edu/an-archive-of-covid-19-related-fake-news-in-india/> (Accessed 11 April 2022).
- Amarasingam, A; Umar, S. and Desai, S. (2022). “Fight, die, and if required kill”: Hindu nationalism, misinformation, and Islamophobia in India. *Religions*, 13(5), 380-413.
- Appadurai, A. (1990). Disjuncture and difference in the global cultural economy. *Theory, Culture and Society*, 7, 295-310.
- Appadurai, A. (2017). Demokrasi yorgunluğu, (Prep.) Heinrich Geiselberger, *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma*, Metis Yayınları, 17-29.
- Ayodhya Judgment Supreme Court of India. 2019. M Siddiq (D) Thr Lrs v. Mahant Suresh Das & Ors, https://www.sci.gov.in/pdf/JUD_2.pdf (Accessed 17 March 2022).
- Baharuddin A. F; Baharuddin, Z. (2022). Islamophobia, Indian media, and Covid-19 pandemic: A critical discourse analysis. *Islam Realitas: Journal of Islamic and Social Studies*, 8(1), 53-67.

- Bajoria, J. (2020, May 1). CoronaJihad is only the latest manifestation: Islamophobia in India has been years in the making. *Human Rights Watch*.
- Banaji, S. (2018). Vigilante publics: Orientalism, modernity and Hindutva fascism in India. *Javnost: The Public*, 25(4), 333–350.
- Bannerji, H. (2006). Making India Hindu and male: Cultural nationalism and the emergence of the ethnic citizen in contemporary India. *Ethnicities*, 6(3), 362-390.
- Bannerji, H. (2011). *Demography and democracy: Essays on nationalism, gender and ideology*. Canadian Scholars Press.
- Bannerji, H. (2016). Politics and ideology. *Socialist Studies/Études Socialistes*, 11(1), 3-22.
- Basu, A. (2006). Mass movement or elite conspiracy? The puzzle of Hindu nationalism. *Making India Hindu: Religion, community, and the politics of democracy in India*. (ed.) David Ludden. Oxford India Paperbacks.
- Basu, A. (2020). *Hindutva as political monotheism*. Duke University Press.
- Battaglia, G. (2017). Neo-Hindu fundamentalism challenging the secular and pluralistic Indian state. *Religions*, 8(10).
- Beydoun, K. A. (2023). *The new crusades: Islamophobia and the global war on muslims*, California University Press.
- Bhagavan, M. (2008). Princely states and the Hindu imaginary: Exploring the cartography of Hindu nationalism in colonial India”. *The Journal of Asian Studies*, 67(3), 881- 915.
- Bhatia, K. V. (2022). Hindu nationalism online: Twitter as discourse and interface, *Religions*. 13(8), 739-756.
- Bhatt, C. (2001). *Hindu nationalism origins, ideologies and modern myths*. Oxford University Press.
- Burlet, S. and Reid, H. (1995). Cooperation and conflict: The South Asian diaspora after Ayodhya, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 21(4), 587-597.
- Chacko, P. (2018). The right turn in India: Authoritarianism, populism and neoliberalisation. *Journal of Contemporary Asia*, 48, 541-565.
- Chacko, P. (2019). Marketising Hindutva: The state, society, and markets in Hindu nationalism. *Modern Asian Studies*, 53(2), 377-410.
- Chakravorty, S. (2019). *The truth about Us: Information and society from Manu to Modi*, Hachette India.
- Citizens for Justice and Peace, September 23, 2020, “CJP moves NBSA against India Today’s sting operation on Madrasas”, accessed June 20, 2021, <https://cjp.org.in/cjp-moves-nbsa-against-india-todays-sting-operation-on-madrasas/>
- Copley, A. (2003). *Hinduism in public and private: Reform, Hindutva, gender, and Sampraday*. Oxford University Press.
- Das, V. (2017). *Critical Events: An anthropological perspective on contemporary India*. Oxford University Press.
- Egorova, Y. (2008). *Jews and India: Perceptions and image*, Routledge.
- Ellis-Petersen H. (2023). What is the BBC Modi documentary and why is it so controversial?, *The Guardian*, 14 February 2023.
- Ghosh, R. (2022). As Islamophobia infects Indian newsrooms, Muslim journalists persevere amid the bigotry. Article 14, August 17, 2022, accessed February 13, 2023, <https://article->

14.com/post/as-islamophobia-infected-indian-newsrooms-muslim-journalists-persevere-amid-the-bigotry--62fc4b4738535

- Gupta, M. (2021, May 7). Historical roots of the rise of Hindutva in West Bengal. *The India Forum*.
- Gupta, B. and Copeman, J. (2019). Awakening Hindu nationalism through yoga: Swami Ramdev and the Bharat Swabhiman movement. *Contemporary South Asia*, 27(3), 313-329.
- Hansen, T. B. (1999). *The saffron wave: Democracy and Hindu nationalism in India*. Princeton University Press.
- Hawaleshka, D. (2023). The rise and rise of Islamophobia in India, *Al Jazeera*, April 18, 2023.
- Irshad, M. (2022, July 18). Karnataka: How two friends became the target of Hindutva polarisation On Eid. *The Wire*.
- Izzetbegovic, A. (2011). *Özgürlüğe kaçışım: Zindandan notlar*, (trans.) Hasan Tuncay Başoğlu, Klasik Yayınları,
- Jaffrelot, C. (1996). *The Hindu nationalist movement in India*. Columbia University Press.
- Jaffrelot, C. (1999). *The Hindu nationalist movement and Indian politics: 1925 to the 1990s*: Penguin Books.
- Jaffrelot, C. (2007). *Hindu nationalism: A reader*. Princeton University Press.
- Javed, M. T. (2020). Indian citizenship act: Reality and usage. *Turkish Research Journal of Academic Social Science*, 3(2), 13-18.
- Katju, M. (2005). Mobilization for Hindutva, *religion, power, and violence: Expression of politics in contemporary Times*. (ed.) Ram Punjyani, Sage Publications.
- Kaviraj, S. (2010). *The Imaginary Institution of India: Politics and Ideas*. Columbia University Press.
- Khan, M. A. M. and Lutful R.B. (2021). Emerging Hindu Rashtra and its impact on Indian Muslims. *Religions*, 12(9).
- Kinnvall, C. (2019). Populism, ontological insecurity and Hindutva: Modi and the masculinization of Indian politics. *Cambridge Review of International Affairs*, 32(3), 283-302.
- Krishna, S. (1994). Cartographic anxiety: Mapping the body politic in India. *Alternatives*, 19(4), 507-521.
- Krishnan, M. (2020). Indian Muslims face renewed stigma amid COVID-19 crisis. *Deutsche Welle*, May 19, 2020.
- Kumar, D. (2021). *Islamophobia and the politics of empire twenty years after 9/11*. Verso Books.
- Kumar, S. (2013). Constructing the Nation's enemy: Hindutva, popular culture and the Muslim 'other' in Bollywood cinema. *Third World Quarterly*, 34(3), 458-469.
- Lahiry, S. (2005, Oct.-Dec.). Jana Sangh and Bharatiya Janata Party: A comparative assessment of their philosophy and strategy and their proximity with the other members of the Sangh Parivar. *The Indian Journal of Political Science*, 66(4), 831-850.
- Lal, V. (2009). *Political Hinduism: The religious imagination in public spheres*. Oxford University Press.
- Leidig, E. (2020). Hindutva as a variant of right-wing extremism. *Patterns of Prejudice*, 54(3), 215-237.
- Ludden, D. (1996). *Contesting the nation: Religion, community, and the politics of democracy in India*. University of Pennsylvania Press.

- Mawdsley, E. (2023). Introduction India as a 'civilizational state'. *International Affairs*. 99(2), 427–432.
- McCormick, J., Hague R., Harrop, M. (2022). *Comparative government and politics*, London: Bloomsbury.
- Medha. (2019). "The revocation of Kashmir's autonomy: High-risk Hindutva politics at play". *German Institute of Global and Area Studies (GIGA)*.
- Pandey, G. (2006). *The construction of communalism in colonial North India*, Oxford University Press.
- Panikkar, K.N. (2004, March 26). In the name of nationalism. *Frontline*.
- Paranjape, M. R. (2017, April 8). Rethinking Hindutva: post-secular state ideology essentials, *DNA India*.
- Parciack R. (2021). No offence: Communal vulnerability, Law and Versatility in a Vernacular Indo-Islamic Context. *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 44(3), 538-553.
- Pillai, K. R. (1966). Jan Sangh: A rightist opposition to the Congress Party. *The Indian Journal of Political Science*, 27(2), 67-81.
- Raj, Suhasini-Rod Nordland. (2019). "Forced to chant Hindu slogans, Muslim man is beaten to death in India". *New York Times*, June 25, 2019, accessed June 25, 2020, <https://www.nytimes.com/2019/06/25/world/asia/india-hindu-muslim-beating.html>
- Rajeshwar, Y. and Amore R. C. (2019). Coming home (Ghar Wapsi) and going away: Politics and the mass conversion Controversy in India. *Religions*, 10(5), 313-329.
- Rao, P. V. (2010). *Foundations of Tilak's nationalism: Discrimination, education and Hindutva*. Orient BlackSwan.
- Rashid, S. (2020, March 4). 5 Questions: 2019 escalation of the Kashmir conflict. *SETA (Foundation for Political, Economic and Social Research)*.
- Rehbar, Q (2022). "'Hindutva pop': The singers producing anti-Muslim music in India", *Al Jazeera*, June 2, 2022, accessed July 12, 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/2/hindutva-pop-the-singers-producing-anti-muslim-music-in-india>
- Saleem, R. M. A. (2021). Hinduism, Hindutva and Hindu populism in India: An analysis of party manifestos of Indian rightwing parties. *Religions*, 12(10), 803-828.
- Sarkar, S. (2002). *Beyond nationalist frames: Postmodernism, Hindu fundamentalism, history*. Indiana University Press.
- Sarkar, S. (2022). "MP: Elderly man, assaulted on suspicion of being Muslim, dies". *The Week*, May 21, 2022, accessed July 13, 2022, <https://www.theweek.in/news/india/2022/05/21/mp-elderly-man-assaulted-suspicion-being-muslim-dies.html>
- Sarkar, T. (1994). Educating the children of the Hindu Rashtra: Notes on RSS schools. *South Asia Bulletin*, 14(2), 10–15.
- Schultz, K. (2019). "Indian court convicts 6 Hindus in rape and murder of Muslim girl, 8". *New York Times*, June 10, 2019, accessed January 5, 2020, <https://www.nytimes.com/2019/06/10/world/asia/india-muslim-girl.html>
- Sen, A. (2005). *The argumentative Indian: Writings on Indian history, culture and identity*. Penguin Books Limited.
- Shani, G. (2021). Towards a Hindu Rashtra: "Hindutva, religion, and nationalism in India". *Religion, State & Society*, 49(3), 264-280.

- Sharma, R. (2004). *Final solution*. (Documentary about Gujarat pogrom), <https://vimeo.com/329340055> (Accessed 9 May 2022).
- Shida, W. (2020). The powerful rise of *Hindu nationalism* and its impact. *China International Relations*, 30(3) 57-75.
- Sikander, Z. (2021). Islamophobia in Indian media. *Islamophobia Studies Journal*, 6(2), 120–129.
- Singh, P. (2005). Hindu bias in India's 'secular' constitution: Probing flaws in the instruments of governance. *Third World Quarterly*, 26, 909–926.
- Siyech, M. S. and Narain, A. (2018). Beef-related violence in India: An expression of Islamophobia. *Islamophobia Studies Journal*, 4(2), 181-194.
- Snehi, Y. (2003). Hindutva as an ideology of cultural nationalism. *Social Change*, 33(4), 10-24.
- Stein, B. (2010). *A history of India*, (ed.) David Arnold, Wiley-Blackwell.
- Stroh, D. J. (2019). Love jihad in India's moral imaginaries: religion, kinship, and citizenship in late liberalism. *Contemporary South Asia*, 27(1), 27–39.
- Sumra, A. H. (2020). Muslims and Islam in Indian English press: Exploring the Islamophobic Discourse. *Islamophobia Studies Journal*, 5(2), 226–237.
- Talbot, I. and Singh, G. (2009). *The partition of India*. Cambridge University Press.
- Teltumbde, A. (2020). *Dalits: Past, present and future*, Routledge.
- The RSS (Rashtriya Swayamsevak Sangh). (2022). <https://www.rss.org/Encyc/2012/10/22/rss-vision-and-mission.html> (Accessed 8 June 2022)
- Tripathi, S. (2015, March 24). Why Hindu nationalists would rather honour Gandhi's assassin. *The Independent*.
- Truschke, A. (2020). Hindutva's dangerous rewriting of history. *South Asia Multidisciplinary Academic Journal (SAMAJ)*, 24(25), 1-15.
- Tyagi, A. and Sen, A. (2020). Love-jihad (Muslim sexual seduction) and ched-chad (sexual harassment): Hindu nationalist discourses and the ideal/deviant urban citizen in India. *Gender, Place & Culture*, 27(1), 104-125.
- Vaishnav, M. (2019). Religious nationalism and India's future. (ed.) Milan Vaishnav, *The BJP in Power: Indian Democracy and Religious Nationalism*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Van der Veer, P. (1994). *Religious nationalism Hindus and Muslims in India*. University of California Press.
- Van der Veer, P. (2007). Global breathing: Religious utopias in India and China. *Anthropological Theory*, 7(3), 315–328.
- Van der Veer, P. (2021). Minority rights and Hindu nationalism in India. *Asian Journal of Law and Society*, 8(1), 1–12.
- Waha, La T. (2020). Religious nationalism in South Asia building nations, breaking communities? *International Reports (Nationalism)*, Konrad Adenauer Stiftung, 37-47.
- Waikar, P. (2018). Reading Islamophobia in Hindutva: An analysis of Narendra Modi's political discourse. *Islamophobia Studies Journal*, 4(2), 161–180.
- Wariavwalla, B. (2000). Religion and nationalism in India Ram the God of the Hindu nation. *The Round Table*, 89(357), 593-605.

- Wazir, B. (2020). "Exclusive: Islamophobic disinformation and hate speech has swamped social media during the coronavirus pandemic," *Coda*, May 21, 2020, accessed April 12, 2022, <https://www.codastory.com/disinformation/exclusive-islamophobic-disinformation-and-hate-speech-has-swamped-social-media-during-the-coronavirus-pandemic/>
- Withnall, A. (2019). 28 November. Indian MP from Modi's ruling party praises Gandhi's assassin as a 'patriot', sparking outcry. *The Independent*.
- Yasir, S. (2020, February 4). Gandhi's killer evokes admiration as never before. *The New York Times*.
- Zain, A. (2021). (Re)production of Hindutva-driven populism in India: An analysis of Bharatiya Janata Party's political messaging in twittersphere. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 179-194.
- "26 March Kashi prant has highest number of shakhas in eastern UP". *The Times of India*, March 27, 2021, accessed January 7, 2022, <https://timesofindia.indiatimes.com/city/allahabad/26-march-kashi-prant-has-highest-number-of-shakhas-in-eastern-up/articleshow/81712033.cms>
- "Former corporator's husband beats elderly man to death in MP's Neemuch, body recovered". *India Today*, May 21, 2022, accessed June 17, 2022, <https://www.indiatoday.in/india/video/former-corporator-husband-beats-elderly-man-to-death-in-mp-s-neemuch-body-recovered-1952301-2022-05-21>
- "Is Narendra Modi turning Bollywood against Muslims?", *The Economist*, May 21, 2023, accessed June 12, 2023, <https://www.economist.com/asia/2023/05/21/is-narendra-modi-turning-bollywood-against-muslims>
- "Top five fake news targeting Muslim community amid nationwide lockdown," *The Logical Indian*, April 10, 2020, accessed May 14, 2022, <https://thelogicalindian.com/news/islamophobia-covid-19-coronavirus-fake-news-muslim-tablighi-jamaat-20543>

Notes

¹ India is classified as a 'flawed democracy' in the Global Democracy Index released by The Economist Intelligence Unit. See (McCormick et al., 2022, p. 125).

² The INC held power nationally until 1977 when it was defeated by the Janata coalition. It returned to power in 1980 and ruled until 1989 when it was once again defeated. The party formed the government in 1991 at the head of a coalition, as well as in 2004 and 2009 when it led the United Progressive Alliance.

³ A mythical and ideal form of governance under the Hindu Lord Ram or Rama.

⁴ *Religious nationalism* has been commonly used to conceptualize Hindu nationalism (Copley, 2003). Other concepts, used to conceptualize Hindu nationalism, are close variants of religious nationalism: *political Hinduism and Hindu fundamentalism* (Lal, 2009). Emphasizing the spiritual nature of Hindu nationalism all these conceptualizations clearly reflect approaches to the political relevance of religion in India.

⁵ For a book making an argument that Hinduism was "made up" in India by the colonial rulers at a time when information was scarce and the coloniser's power over it was absolute (Chakravorty, 2019). The book argues that the Hindu caste structure was also derived from the Brahmanvadi texts and had no relation to reality. According to Chakravorty, it is doubtful that caste had much meaning or virulence in society before the British made it the defining feature of India. Chakravorty argues that this was done primarily to create a single society with a common law that could be easily governed.

⁶ Siyech and Narain claim that "in contemporary times, the Islamophobic violence is most pronounced due to the continued reinforcement of the Muslim identity as 'beef-eaters' ". Despite India being the largest exporter of beef and the fifth largest consumer of beef, predominantly a single community is the target of all ire." (Siyech and Narain, 2018, p. 186 and 190).

⁷ The annual festival is in honor of Ganesh or Ganapati, the elephant-headed deity who is known as the remover of obstacles and the god of auspiciousness.

⁸ These events resemble the social media campaigns in contemporary India. It can be said that the BJP's long-unrivaled electoral victory arises from the BJP's ability to mobilize people through social media (Zain, 2021).

⁹ The official website of the RSS in clear terms mentions the RSS as instilling "a spirit of righteous militancy in the Hindu society." They also openly proclaim India to be a "Hindu Rashtra" – a country for Hindus first (The RSS, 2022).

¹⁰ The Malabar rebellion which is also known as the Moplah (Muslim) riots was an armed revolt staged by the Mappila Muslims of Kerala against the British authorities and their Hindu allies in 1921.

¹¹ A pan-Islamist political protest campaign launched by Muslims of British India to restore the caliph of the Ottoman Caliphate, promote Muslim interests and to bring the Muslim in national struggle (1919–24).

¹² Fasting is a tool that Gandhi uses as part of his policy of passive resistance. Gandhi fasted 17 times during India's independence struggle, the longest act of fasting lasted 21 days.

¹³ Condemned as the murderer of the "father of India", a terrorist and a traitor, Godse was hanged for killing Gandhi in 1949. Nevertheless, as Hindu nationalism continues its march across India, a cult of personality is rising around Nathuram Godse, the Hindu extremist who killed Gandhi. (Withnall, 2019; Tripathi, 2015; Yasir, 2020).

¹⁴ The second ban was also imposed during the Emergency between 1975 and 1977 by then Prime Minister Indira Gandhi (It is important to remember that Indira Gandhi and her son Rajiv Gandhi are no relation to the Mahatma Gandhi. Indira Gandhi was the daughter of Jawaharlal Nehru. The name "Gandhi" is common in India, and came to her by marriage Feroze Gandhi in 1942). Although it was banned, it maintained its strength through its members, moles, and connections in high positions of Indian politics throughout the 1960s, 1970s, and 1980s (Bannerji, 2011, p. 87). The RSS was banned for the third time after the destruction of the Babri Masjid in 1992 (Sikander, 2021, p. 121). It has become widespread and strengthened over time and has survived to the present day to get cultural hegemony and political/state power. Today the *shakhas*, the smallest unit of RSS, reached 55,652 in March 2021 nationwide (The Times of India, March 27, 2021).

¹⁵ *Sangh Parivaar* is an umbrella term used to designate the RSS and its many affiliate organizations, like the VHP, the student-wing ABVP (Akhil Bharatiya Vidyarthi Parishad), and the labor union Bharatiya Mazdoor Sangh.

¹⁶ Hindu Mahasabha's leader, Moonje, was the the mentor of Hedgewar who established the RSS in 1925.

¹⁷ For detailed explanations of ideological affinity between the Jana Sangh and BJP see (Lahiry, 2005).

¹⁸ Babri Masjid was claimed to be Rama's *janmabhoomi* (birthplace) and they wanted to "re-built" the ancient temple to the nativist deity Rama.

¹⁹ Bannerji writes that this was further than the people killed in the terrorist attack on the World Trade Center in New York, on September 11, 2001 (Bannerji, 2011).

²⁰ For a documentary about the Gujarat pogrom prepared by Rakesh Sharma who is an Indian documentary filmmaker, see. <https://vimeo.com/329340055>

²¹ As emphasized before contemporary lynching in the name of 'cow protection' has roots that are traceable back to the 19th century. Arya Samaj's 'Cow Protection Movement' popularized in the 1880s took the form of a growing grassroots movement uniting Hindus around the idea of the sanctity of a cow's life. The cow conservation movement and the violence associated with it have been one of the sources of religious conflicts in India today. See (Pandey, 1992).

²² After 2019, the BJP has come to dominate 21 of the 29 states. This number was only seven in 2014, the year the BJP came to power. This marks a new record since the country's founding party, the Congress Party, dominated 15 states in 1993.

²³ For a study exploring the representation of Islam and Muslims in an antagonistic manner in the Indian English press, see (Sumra, 2020).

²⁴ The study also shares screenshots of news channels, including ANI, TOI Kochi, TV9, Global Times, OPIndia, and News18, participating in the circulation of misinformation.

²⁵ With Narendra Modi administration, this situation is likely to become even more acute. It now appears that Bollywood's record of tolerance is also in jeopardy. In fact Modi and his Hindu-nationalist BJP enthusiastically defended the Islamophobic movie "Kerala Story" released in May 2023. Indeed, a heavily politicized controversy over the film led to communal clashes, at least one death and more than 100 arrests in the western state of Maharashtra (The Economist, 2023). Another film demonising Muslims which Modi endorsed is *The Kashmir Files* (Hawaleshka, 2023).

²⁶ For More details about yoga and its particular relation to national identity and Hindu nationalism see (Van der Veer, 2007; Gupta and Copeman, 2019).

Hindu Milliyetçiliği ve Hindistan'da Yükselen İslam Kaşıtlığı

Fatma SARIASLAN

Genişletilmiş Özet

Giriş

Nilüfer çiçeği, Hint dinî düşüncesinin sembollerinden biridir. Bu sembolün anlamı şudur: Nasıl ki nilüfer çiçeği çamurdan çıkıp, çamur veya suyla lekelenmeden suyun yüzeyine ulaşıyor ve böylelikle derûnun karanlık yönleri nilüfer çiçeğinin saf suyuna dönüşüyorsa, insan bedeninden doğan akıl da gerçek özelliklerini tutku ve cehalet bataklığının üzerine yükseldikten sonra geliştirir (Izzetbegovic, 2011, s. 58). Böylesi bir çiçeğin günümüz Hindistan'ında Hindutva ideolojisi üzerinde yükselen ve İslam ve Müslüman karşıtlığından beslenen Bharatiya Janata Partisi'nin (BJP) logosu olması ise ziyadesiyle ironik. Zira bugün Hindistan'da İslam ve Müslüman düşmanlığı histeriye dönüşmüş durumda.

Çeşitli dilleri, dinleri ve etnik grupları barındıran Hindistan, 1947'de bağımsızlığını kazanmasından bu yana, dünyanın en büyük laik demokrasi olarak anılmaktadır. Bağımsızlıktan sonra ülkeyi uzun süre yöneten Hindistan Ulusal Kongre Partisi, tüm etnik ve dini gruplara eşit mesafede duran bir politika izlemiş; ülkede seküler bir siyasi kültür yerleşmiştir. Ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde Hindu aşırı milliyetçilerinin desteğini arkasına alarak yükselişe BJP ile birlikte Hindistan, günümüzde Hindutva ideolojisinden beslenen ve Hindistan'ın Müslüman azınlıklarına yönelik alenen ayrımcılığını körükleyen bir dinî milliyetçiliğin yükselişini yaşamaktadır.

1990'larla birlikte başlayan süreç, 2014'teki seçimin ardından Hindistan'ın laik bir cumhuriyetten etnik-dini bir cumhuriyete dönüşümünü hızlandırmıştır. Bu süreçte başta 1992'deki Babür Camii nedeniyle Ayodhya'da ve 2002'de Gucerat'ta olmak üzere Müslümanlara yönelik çok sayıda saldırı yaşanmış ancak bu vahşice olaylara rağmen yetkililerce anlamlı bir önlem alınmamıştır. Ülkede camilere, kutsal yerlere veya buralarda çalışanlara yönelik sürekli saldırıların yanı sıra Müslüman olan veya Müslüman olarak algılanan kişilere yönelik doğrudan saldırılar da giderek yaygınlaşmıştır.

Hindu Milliyetçiliğinin Entelektüel ve Tarihsel Kökenleri

BJP'nin 2014 ve 2019 olmak üzere art arda iki kere iktidara gelmesi ile beraber Hindistan'daki İslam karşıtlılığının hukuki ve kamusal yapılar yoluyla sistematik ve daha sağlam bir biçimde temellendirildiğini söylemek mümkündür. Zira BJP, laik politikaları ve uygulamaları eleştiren ve Hint kültürünü Hindu değerleri açısından tanımlayan Hindutva ideolojisinden beslenen aşırı sağ siyasi bir duruşu temsil etmektedir. Bu itibarla Hindistan'daki İslam karşıtlılığının BJP iktidarıyla yeni ortaya çıkmış bir durum olmayıp, tarihi ve ideolojik bir arka plana sahip olduğu açıktır. Günümüzde BJP'nin uyguladığı İslamofobik politikalar 1915'de kurulan Hindu Mahasabha Partisi'nin lideri Veer Savarkar olarak bilinen Viyanak Damodar Savarkar'ın bir asır önce tasarladığı dünya görüşünün uygulamaları olarak ortaya çıkmakta ve İslamofobinin körüklenmesi ve şiddetin Müslümanlara yönlendirilmesiyle sonuçlanmaktadır.

Hindu Milliyetçiliğinin Manifestosu: Hindutva

Hindutva ideolojisi ilk olarak Savarkar'ın 1923 tarihli Hindutva adlı kitabında zikredilen modern bir sağcı aşırı milliyetçi formülasyondur. Hindistan'ın «her zaman bir Hindu ulusu olduğunu» tasavvur eden ve «İslam'ı ve Müslümanları, işgal ve savaş yoluyla Hinduluğun doğal durumuna zarar veren yabancı bir güç» olarak algılayan Hindutva ideolojisi ile Nazi düşüncesi ve faşizminin benzerliği de manidardır.

Post-kolonyal Dönemde Hindu Milliyetçiliği

Sömürge sonrası dönemde, Hindistan'ın İngiliz yönetiminden bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, Hindistan Yarımadası'nın Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki ayrı devlete bölünmesi eşzamanlı olmuştur. Din temelli bu bölünmenin barışçıl bir şekilde gerçekleşmemesi, Hindular ve Müslümanlar arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Gandhi, bölünme sonrası katliamları durdurmak ve Pakistan ile iyi ilişkiler kurmak istemiş ancak Hindu milliyetçileri aynı görüşte olmamışlardır. 30 Ocak 1948'de fanatik bir Hindu ve paramiliter gönüllü organizasyon Rashtriya Swayamsevak Sangh'ın (RSS) eski bir üyesi olan Nathuram Godse, Gandhi'ye suikast düzenlemiştir. Tüm ülkeyi şoke eden Gandhi'nin ölümü, RSS'nin yasaklanması ve örgütün birçok üyesinin tutuklanması ve faaliyetlerine yeraltında devam etmesi anlamına gelmiştir.

BJP'nin Dini Milliyetçilik Siyaseti ve Yükselen İslamofobi

Hindutva ideolojisi, BJP'nin özellikle 2014 ve 2019'daki ezici seçim zaferlerinden bu yana toplumun tüm kesimlerine yayılma fırsatı bulmuş ve partinin aldığı siyasi destekle Hindistan'da daha da etkili olmuştur. Hindutva ideolojisi, sadece alınan siyasi kararlarla değil, toplumsal olarak tetiklenen baskı ve şiddet eylemleriyle de Müslümanları etkilemeye başlamıştır. Yaşanan sorunlar ve şiddet, birçok Müslümanın ölümüne, pek çoğunun da baskı ve zulme uğramasına neden olmaktadır. BJP ve bu partiye bağlı RSS gibi Hindutva örgütlerinin esasında ana hedefi aynıdır: ülkeyi Müslüman fatihlerden ve onların kalıntılarından kurtarmak. Hindular Hindutva destekçileri tarafından yanlış ve kasıtlı olarak tek bir ırk olarak tasvir edilmektedir. Bu anlamda mevcut BJP liderliğindeki hükümetinin uyguladığı politikalar, Müslümanları ötekileştirmekle kalmayıp ülkeyi demografik olarak yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır.

Hindu milliyetçiliği, özellikle 1990'ların başında gündeme gelen Ayodhya isyanından sonra siyasi bir güç haline gelmiştir (Kinnvall, 2019, s. 289). Uttar Pradeş eyaletindeki Babür İmparatorluğu döneminde inşa edilen Babür Camii Aralık 1992'de radikal Hindularca yıkılmış ve ülke çapında 2 bin civarında kişinin ölümüyle sonuçlanan ayaklanmalara neden olmuştur. BJP'nin Gucerat'taki seçim başarılarının ardından ise, 2002'de Gucerat'ta Müslüman karşıtı bir pogrom gerçekleşmiştir. 2 bin 500'den fazla kişi Hindu çeteleri tarafından acımasızca öldürülmüş ve 200 bin aile, o zamanlar Gucerat başbakanı ve Hindistan'ın şu anki başbakanı Narendra Modi tarafından yönetilen bir eyalette yerinden edilmiştir (Shani, 2021, s. 270). İnsan hakları örgütleri ve sivil toplum kuruluşları raporları, Müslümanlara yönelik saldırıların devlet tarafından planlandığı ve saldırılara polislin yoğun katılımı ve BJP hükümet yetkililerinin iş birliğinin eşlik ettiğine dikkat çekmiştir. 11 Eylül olaylarından kısa bir süre sonra Gucerat'a yaşanan bu olumsuz gelişmeler, dünyada giderek ivme kazanan İslam karşıtlığı ve İslamofobi'nin sadece Batı'ya özgü bir gündem olmaktan çıkıp küresel bir boyut kazandığına da işaret etmektedir. Aynı zamanda 'İnek Koruma Hareketi' ve buna bağlı şiddet de, günümüzde Hindistan'daki dini çatışmaların kaynaklarından biri olarak öne çıkmaktadır. BJP'nin iktidara gelmesinden sonra, ineklerin korunmasıyla ilgili Müslümanlara yönelik toplu linç olayları artmış; sığır ticareti yapanlara şiddetli linçler gerçekleştirilmiştir. Bir diğer konu 2019'daki genel seçimlerde Modi'nin ikinci kez seçilmesini ardından, 1992 sonunda Hindu milliyetçilerince yıkılan Babür Camii yerine, Hindu Kral Rama adına tapınak inşa edilmesi konusunda alınan karar olmuştur. Yine Ağustos 2019'da Keşmir bölgesinin yetmiş yıldır özel statü konumunda olan Müslümanların en yoğun yaşadığı eyalet olan Jammu Keşmir'deki Hindistan'a ait olan kısmın özel statüsünün kaldırılması ve Hindistan Vatandaşlık

Yasası Değişikliği'ne (CAA) karşı yükselen protestolar ve Şubat 2020'de Kuzey Delhi'de patlak veren ve birkaç gün süren Hindu-Müslüman ayaklanması sırasında yerel odakların Müslümanlara yönelik şiddeti önlemekte bilinçli olarak isteksiz kalmaları, 2020'de Covid-19 salgını sonrasında Müslümanlar'a yönelik nefret suçları ve ayrımcılıkta yaşanan ciddi artış, Mart 2022'de Hindistan'ın güneyindeki Karnataka eyaletindeki mahkemenin, başörtüsünün İslam'ın önemli bir parçası olmadığını söyleyerek eyalet hükümetinin okullarda başörtüsü takma yasağını onaylaması gibi gelişmeler İslam'a ve Müslümanlara karşı ayrımcılık ve şiddet içeren politikalar olarak öne çıkmaktadır.

İslamofobiye Beslemede Medyanın Rolü: Yanlış Bilgi Yayan Medya ve "Korona Cihat" Söylemi

Hindistan'da Şubat 2020'den beri etkili olan Covid-19 salgını sonrasında, Hintli siyasi liderlerin İslam karşıtı mesajları alenen kullanmaları Müslüman karşıtı duyguları körüklemiş ve "korona cihad" olarak nitelendirilen yeni bir cihat söylemine yol açmıştır. Salgının yarattığı korku ve paranoya ortamında, toplumda zaten düşman ve öteki şeklinde inşa edilmiş olan Müslümanlar "günah keçisi" ilan edilerek ayrımcılığa uğramıştır (Beydoun, 2023, s. 118). Salgın döneminde Hindu milliyetçilerinin Hintli Müslümanlara yönelik nefret söylemi, öncelikle ana akım ve sosyal medya aracılığıyla yayılmıştır. Twitter, Facebook, TikTok ve WhatsApp gibi sosyal medya platformlarında üretilen ve hızla paylaşılan İslamofobik içerikler, Müslümanları koronavirüs salgınıyla ilişkilendirerek damgalamıştır. Örneğin, #CoronaJihad, #BioJihad, #MuslimVirus gibi sosyal medya hashtag'leri aracılığıyla dolaşan sahte gönderiler İslamofobiye körüklemiştir (Wazir, 2020). Virüsün yayılmasından Müslümanları sorumlu tutan, onları "canlı bomba" ve "korona cihatçısı" olarak tasvir eden paylaşımlar hızla yayılmıştır.

Örneğin, Delhi'de Müslüman bir adamın kasıtlı olarak birinin üzerine öksürdüğünü gösteren tweet, sahte tweet'lerden sadece biriydi. Esasında viral tweet'teki video Hindistan'da değil Tayland'da çok daha önce çekilmişti ve adamın Delhi topluluğunun bir üyesi olduğuna dair hiçbir kanıt yoktu. Ancak sosyal medyanın hızı dezenformasyonu çok daha etkili ve manipülatif kılmıştı. Bir diğeri, Müslümanların Ramazan ayında dua etmek için Hindistan'daki karantina protokollerini ihlal ettiklerine dair yanlış haberlerdi ve kısa süre sonra sosyal medyada viral oldu (The Logical Indian, 2020).

Sosyal medya platformlarının nefret söylemi ve koronavirüs politikalarını ihlal etmesine rağmen, bu türden sahte gönderiler bu platformlardan kaldırılmamıştır. Sosyal medya platformlarının eylemsizliği nefret söyleminin şiddete dönüşmesinde etkili olmuştur. Böylece, akıl almaz bir salgın paranoyası, Müslümanlara karşı şiddetin ve nefret suçlarının artmasına neden olmuştur. Yanlış bilgilerin sosyal medya mesajlaşma platformları aracılığıyla herhangi bir teyid mekanizması olmadan hızla yayılması, Müslümanlara yönelik ayrımcı şiddetin yükselişini hızlandırmıştır (Bhatia, 2022). Hindistan'ın farklı yerlerinde Müslümanlara yönelik saldırılar artmış ve ibadet yerlerinin yanı sıra Müslümanlara ait işyerleri de hedef alınmıştır.

Sonuç

Hindistan'da seçimlerin varlığı ve dünyanın en büyük demokrasisi olduğu gerçeği, Hindutva ideolojisinden beslenen ve RSS gibi paramiliter yapılarla iş birliği içerisinde olan BJP'nin sahip olduğu faşist dünya görüşünü örtbas etmek için bir referans noktası olarak kullanılmamalıdır. Zira BJP hükümeti, başta Müslümanlar olmak üzere Hindu olmayan nüfusu sistematik ve kasıtlı olarak hedef almaktadır. Ancak her ne kadar BJP iktidarıyla gün yüzüne çıksa da günümüz Hindistan'ındaki İslam karşıtı politikaların, Hindistan'ın etnik ve dini çeşitliğini bir fırsattan ziyade bir tehdit olarak gören ve BJP'den çok önce 'inşa edilen' Hindutva ideolojisinin toplumsal ve siyasal izdüşümleri olarak görülmesi gerekmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütölmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.

This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

MEDIAAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

ARAşTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Haziran 2023, 6(1), 125-141

Geliş: 01.05.2023 | Kabul: 06.06.2023 | Yayın: 22.06.2023

DOI: 10.47951/mediad.1290851

Pi (π) Filmindeki Yahudi Mistisizminin (Kabala) ve Gematriatik Unsurların Analizi

Mustafa TURAL*

Öz

Etkili bir medya aracı olan filmler hem bilgileri hem de duyguları transfer edebilme özelliği taşımaktadır. Bu sebeple dinsel öğelerin filmlerde kullanılma şekillerinin Dinler Tarihi tarafından incelenmesinin pek çok açıdan faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Pi (π) Filminde yer alan Yahudilikle ilgili unsurların incelenmesi amaçlanmıştır. Her dini ritüel kutsala yakınlaşmak için yapılır. Bilimin ve dinin birlikte kurgulandığı Pi filminde de böylesi bir çaba anlatılmaktadır. Maximillian, bir bilgisayar kullanarak ve matematik hesaplamalar yaparak evrenin gizemini bulmaya çalışmaktadır. Sonuçta Hasidik Yahudilerin yardımıyla kendi Tanrı'sının kişisel adını bulur. Bunu, kelimeleri rakamlarla ifade eden Gematria tekniğini kullanarak yapar. Maximillian, kohen soyundan geldiği için seçkindir. Ancak bir kabalist olmadığı için yetkin değildir ve bulduğu ismi nasıl kullanacağını bilememektedir. Dolayısıyla bu bilgi Maximillian'ı tüketir. Bilgiye kimsenin ulaşamaması için Maximillian bilgilerin kayıtlı olduğu her şeyi imha eder sonra da kendi bedenini yok etmek ister. Sonuç olarak bu filmde seçkin ve yetkin olmadan Tanrı'nın ismiyle uğraşmanın tehlikeli olduğu anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Sinema, Yahudilik, Mistisizm, Kabala, Gematria

Analysis of Jewish Mysticism (Kabbalah) and Gematriatic Elements in the Movie Pi (π)

Abstract

Films, which are effective media tool, can transfer both information and emotions. Therefore, the ways in which religious elements are used in films should be examined by the History of Religions. In this way, it is aimed to examine the elements related to Judaism in the Pi. Every religious ritual is performed to get closer to the sacred. Such an effort is described in this film, in which science and religion are fictionalized together. Maximillian tries to find the mystery of the universe by using a computer and performing mathematical calculations. Eventually, with the help of Hasidic Jews, he finds the personal name of his God. He achieves this by using the Gematria technique of expressing words with numbers. Maximillian is a nobleman because he is of Cohen descent. However, since he is not a Kabbalist, he is not competent and does not know how to use the name he finds. So, this knowledge exhausts Maximillian. So that no one can access the information, Maximillian destroys everything on which the information is recorded and then wants to destroy his body. As a result, this movie shows that it is dangerous to deal with God's name without being a nobleman and competent.

Keywords: History of Religions, Cinema, Judaism, Mysticism, Kabbalah, Gematria

ATIF: Tural, M. (2023). Pi (π) filmindeki Yahudi mistisizminin (Kabala) ve gematriatik unsurların analizi. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDIAD)*, 6(1), s. 125-141.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, mustafatural@kayseri.edu.tr, orcid.org/0000-0002-8755-8319, Kayseri, Türkiye

Giriş

Modern mitolojiyi üretme potansiyeli olan beyaz perde, çağdaş süper kahramanların fantastik öykülerini kurgulamaktadır. Kadim mitolojinin hangi şartlarda ve nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan pek çok yorum yapılmış (Adibelli, 2009, ss. 120-133) olmakla birlikte bu konuda net bir cevap bulunmamaktadır. Ancak sonraki kuşakların, atalarının anlattıklarını kutsal saydıkları, gerçekten yaşadığına inandıkları ve bazı ritüellerle tekrarlanacağını umdukları ifade edilmektedir (Eliade, 2017, ss. 179-180). Bu durum, fantastik öykülerin ilk kurgulandıkları formdan farklı bir şekilde algılanmasının ihtimal dahilinde olduğunu göstermektedir.

Mitolojik anlatımın dinleyici üzerinde bıraktığı etkinin aynısını beyaz perdenin kurguladığı fantastik hikâyelerin de gerçekleştirebileceğini söylemek iddialı bir yaklaşım olur. Ancak sonuçlarını yordamak güç olmakla birlikte filmlerin de bir psiko-sosyal etkisinin olacağını söylemek mümkündür. Bu sebeple insanı ve toplumu etkileyen dinsel unsurları araştıran Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi veya Din Psikolojisi gibi bilim dallarının filmleri analiz etmesinin önemli olacağı varsayılmaktadır.

Beyaz perdenin fantastik kurgusu bazen mitolojiden yararlanır. Günümüz dünyasına uyarlanan Thor, yeni kurgusunda boyut kapılarını geçip yirmi birinci yüzyıl Amerika'sında ortaya çıkar (Kozan, 2014, s. 247). Dünyalı bir kıza âşık olur, değişir ve insanları kurtarmak için canını verir (Tural, 2022a, s. 489). Böylece Kuzey Avrupa mitolojisindeki hâliyle olmasa bile yeni bir formda hayat bulur. Bazen de beyaz perde, 'Fantastik Dörtlü', 'Örümcek Adam' veya 'Hulk' gibi kendi süper kahramanlarını üretir. Bu yeni süper güçler başlangıçta sıradan bir hayat yaşayan fanilerdir. Yanlış giden bazı bilimsel çalışmalar neticesinde süper güçlü olurlar ve insanları kötü karakterli diğer süper güçlerden korumaya başlarlar.

Kadim toplulukların masal anlatıcıları, kendi kurguladıkları hikâyelerde geçen karakterlerin taşıdığı güçlerin kaynağını açıklama gereği hissetmemişlerdir. Bunun sebebi tanrısal bir varlık olarak takdim edilen bu karakterlerin dinleyici kitle tarafından sorgulanmamasıdır. Günümüz insanı ise her şeyin mantıklı, bilimsel bir açıklamasının olmasını beklemektedir. Bu sebeple insanlar tarafından sorgulanamaz bir gerçeklik gibi algılanan 'bilimsel açıklama dili' beyaz perde yapımcıları tarafından kullanılmış ve kendi ürettikleri modern süper karakterlerin gücünün kaynağı ters giden bazı bilimsel çalışmalara dayandırılmıştır.

Güneşe baktıktan sonra bir dehaya dönüşen ve matematik işlemler yaparak Tanrı'nın özel ismini bulan Maximillian'ın hikâyesinin anlatıldığı Pi (π) filmi, bilim kurgu tarzında görünen macera gerilim tarzı bir film olarak tanımlanmıştır (Savlov, 1998). Film, dinsel öğeleri kullanmak için mi çekilmiştir yoksa yüksek seyirci hasılatı elde etmek için mi dinsel öğeler kullanılmıştır? Bu soruya kesin bir cevap bulmak oldukça güçtür. Zira bazı konuların seyirciyi cezbedeceği düşünülebilir veya bazı konularda mesaj verip farkındalık oluşturmak için de film çekilebilir. Ayrıca kültürün tamamlayıcısı ve aktaranı olan iletişimden mahrum kalan kültürlerin yok olmaya mahkûm olduğu ifade edilmektedir (Akkaya, 2018, s. 591). Dolayısıyla filmlerin bir kültür aktarıcısı olarak kullanılması gayet makuldür.

Filmin yönetmeni Aronofsky'nin en iyi yönetmen (*Best Directing*) ödülünü kazanmasında jüri üyesi Paul Schrader'in yanlı davrandığı iddia edilmiş (Smith, 1998) olmakla birlikte filmin başarısı noktasında görüş birliği bulunmaktadır. Siyah beyaz çekilen ve hissettirdiği kasvet duygusunun kurguyu güçlendirdiği (Nayman, 2014) ifade edilen filmin sadece 60.000 dolar gibi düşük bir bütçeyle çekilmiş olmasına rağmen 3.221.152 dolar hasılat yapmış olması ve yönetmeni ile oyuncularına pek çok ödül (8 ödül ve 12 adaylık) kazandırmış olması (Arduç, 2010) bu filmin sıradan bir film olmadığını ortaya koymaktadır.

Yahudi mistisizmi olan kabala öğretisinin Pi (π) filmindeki kurgulanış şeklinin ve önceleri borsanın şifresini çözme arayışı ile başlayan matematiksel hesaplama çabalarının daha sonraları

gematriatik yöntemlerle Tanrı'nın özel isminin kodlarına ulaşma çabasına dönüşmesi sürecinin psikolojiyle de benzeşen yanları olduğu ifade edilen (Ünal, 1999, ss. 98-104) Tasvirici Din Fenomenolojisi yöntemiyle incelenmesi ve filmde işlenen dinsel tezahürlerin özünün kavranması (Alıcı, 2005, s. 75) amaçlanmaktadır.

Pi (π) filmindeki Yahudi mistisizminin ve diğer dinsel unsurların analiz edilerek filmin kurgusu doğrultusunda tasvir ve tasnif edilmesinin film izleyicisine daha farklı ve zenginleştirilmiş bir bakış açısı kazandırma konusunda faydalı olacağı varsayılmaktadır. Bu bağlamda birinci bölümde, Pi (π) filmindeki dinsel öğelerin kurgusal açıdan sunulduğu, Tasvirici Din Fenomenolojisi yöntemiyle incelenip değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise filmde kullanılan dinsel terimler film bağlamında ele alınmak suretiyle Dinler Tarihi yöntembilimi çerçevesinde betimlenerek tasnif edilmiştir.

1. Kurgusal Açıdan Pi (π) Filminin Değerlendirilmesi

Filmin kurgusal süreci çerçevesinde fiziksel ve psikolojik açıdan sıkıntılar yaşayan Maximillian Cohen'in diğer insanların sahip olmak isteyecekleri bazı özel yeteneklere sahip oluş hikâyesi, borsadaki gizli kodu bilimsel yöntemlerle çözme çabası, Yahudi mistisizmi ile tanışıp gerçek amacını bulması ve son noktaya ulaştıktan sonra her şeyden vaz geçmesi süreçleri değerlendirilmiştir.

1.1. Maximillian Cohen'in Süper Güçlere Kavuşması

Pi (π) filminde borsanın, evrenin hatta Tanrı'nın özel isminin matematiksel kodunu çözebilecek bir zekâyâ sahip olduğu ifade edilen ve resesif bir süper karakter olarak sunulan Maximillian'ın hikâyesi anlatılmaktadır. Maximillian'ın gücünün kaynağı filmin ilk sahnesinde izleyiciye kendi iç sesi (narrator) tarafından aktarılır. Maximillian Cohen, henüz küçük bir çocuk iken güneşe bakmaması konusunda annesi tarafından uyarılmıştır. Ancak altı yaşına geldiğinde merakına yenik düşen Maximillian güneşe bakmış ve ardından her şey kararmıştır. Güneşe bakan Maximillian'ın iç dünyası aydınlanmış fakat gözleri kapanmıştır.

Maximillian'ın güneşe bakarak evrilmesinin bir benzerini Bâbiliğin kurucusu Mirza Ali Muhammed'de de görmekteyiz. Hurûflilik etkisinde kalan ve kızgın güneş altında saatlerce güneşe bakarak oturan Mirza Ali Muhammed kendisinin bazı güçlere kavuştuğunu iddia etmiştir (Fırlı, 1991, s. 465). İdam edildiğinde ise ortaya çıkan toz bulutundan dolayı güneşin kararması, kendisine inananlar tarafından haksız yere idam edilmesinin alâmeti sayılmıştır (İpek, 2020, ss. 105-106).

Güneşe baktığı için görme yetisini yitiren Maximillian, uzun bir tedavi süreci sonrasında bandajlar açıldığında tekrar görmeye başlar. Maximillian, geçirdiği evrimsel süreci "görebiliyordum ama içimde değişen bir şeyler vardı" sözleriyle açıklar. Bu sözler, Maximillian'ın nasıl süper karaktere dönüştüğünü seyirciye açıklar ancak aynı zamanda filmin senaristliğini de yapan yönetmen Aronofsky için bu açıklama yeterli görülmez ve seyirciye Maximillian'daki değişimi daha iyi kavrayabilmek adına yeni vurgulamalar izletilir. Maximillian'ın "içimde değişen bir şeyler vardı" sözleri bitir bitmez elinde hesap makinesi olan Asyalı bir kız çocuğu (Jenna) Maximillian'a çözümünü güç matematik soruları sorar. Maximillian cevap verirken Jenna da elindeki hesap makinesi ile sonuçları kontrol eder.

Böylece seyirci Maximillian'ın süper gücünün ne olduğunu ve bu gücün nasıl ortaya çıktığını öğrenmiş olur. Maximillian'ın Tanrı'nın özel ismini bulmasına yardımcı olan süper gücü, güneşe baktıktan sonra gerçekleştiği ifade edilen matematik dehası olmasıdır. Bununla birlikte Maximillian'ın gücünün gerçek kaynağı ve bu gücün neden Maximillian'a verildiği tam olarak izleyiciye açıklanmaz sadece gücünün ortaya çıkmasını tetikleyen hadise anlatılmakla yetinilir.

Maximillian'ın güneşe bakması değişim sürecini tetiklemiştir. Ancak daha önce onda bir farklılık olduğu, annesinin "sakın güneşe bakma" sözleriyle ima edilen Maximillian karakterinin soyadının 'Cohen' olarak seçilmesi önemlidir. Filmin ilerleyen bölümlerinde Maximillian'ın seküler bir Yahudi olduğu söylenir ve Maximillian'ın sözleri üzerinden Hasidik Yahudiler eleştirilir. Ayrıca

filmin sonuna doğru bir baş haham tarafından kohenlik ile ilgili detaylı bilgiler verilir ancak Maximillian'ın kohen soyundan gelmiş olması ile sahip olduğu olağanüstü özellikler arasında herhangi bir bağ kurulmaz ve takdir izleyiciye bırakılır.

Ayrıca etkisi filmin sonunda ortaya çıkacak olan Dev adındaki bir komşu kadın, Maximillian'a sürekli yiyecek getirmekte ve oldukça samimi bir tavırla ona yardım etmektedir. İsminden, kıyafetinden veya hareketlerinden hakkında herhangi bir bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığı Dev'in, Faruk isimli birisini beklediği bilgisi dışında film boyunca onun hakkında kayda değer herhangi bir bilgi verilmemektedir. Ancak filmin sonunda Maximillian'ın akibeti Dev'in müdahalesi ile gerçekleşir.

1. 2. Borsanın Kodunu Bilimsel Yöntemlerle Çözmeye Çabalayan Maximillian'ın Yahudi Mistisizmi ile Tanışması

Filmde, Maximillian düzenli olarak ve kayıt zamanını belirterek kendisi için notlar alır. Maximillian'ın iç sesi tarafından seyirciye aktarılan bu notlar sayesinde seyirci de alması gereken mesajı alır. Ancak Maximillian, bu notları kaydetmek için herhangi bir nesneye ihtiyaç duymaz zira onun zihinsel kapasitesi süper derecede güçlüdür. Filmin kurgusu çerçevesinde bilimsel bir metodoloji kullanan Maximillian'ın kendisi için aldığı ilk not ile seyirci, onun amacını ve kullanmayı tasarladığı metodolojiyi öğrenmiş olur. Amacı, borsanın kodunu çözmek olan Maximillian, matematiksel hesaplamalarla bunu gerçekleştirmeyi düşünmektedir.

Maximillian'ın kendisi için aldığı ilk not, tabiat dilinin matematik olduğu sayılıyla başlar. Tabiattaki her şeyin rakamlarla ifade edilebildiği varsayımından hareketle, her şeyde bir şablon (pattern) olması gerektiği denencesine ulaşan Maximillian, hipotezini örneklerle kanıtlamaya çalışır. Maximillian'a göre salgın hastalıklar döngüsü, güneş lekesi periyotları, ren geyiği popülasyonu veya Nil sularının yükselip alçalması rakamlarla ifade edilebiliyorsa bütün bunlar bir şablon çerçevesinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla rakamlarla ifade edilebilen borsanın da bir şablonu olmalıdır.

Filmin çekildiği 1998 yılı için yeni teknoloji sayılabilecek ilk nesil bilgisayarlarla borsa endekslerini kaydeden Maximillian, sayıların ardında saklı olduğuna inandığı borsa şablonunu bulmaya çalışırken telefonu çalar. Arayan kişi ekonomik tahminlerde bulunan bir şirketin yönetici ortaklarından Marcy Dawson isimli kadındır. Maximillian teklifi kabul etmeyeceğini daha önce de söylediğini ifade eder. Marcy Dawson da daha önce arayanın kendisi olmadığını söyleyerek randevu talep eder. Maximillian agresif bir şekilde telefonu kapatır. Böylece Maximillian'ın anormal şüpheli davranışlarının ve sürekli üç sürgüyle kilitletiği kapı deliğinden tedirgin bir şekilde bakıyor olmasının sebebi seyirciye açıklanır. Borsada işlem yapan şirketler Maximillian'ın çalışmalarından haberdardır ve onu yakın takibe almışlardır.

Sinema yorumcuları tarafından paranoid bir karakter olarak tanımlanan (Tayman, 2022) Maximillian'ın peşinde sadece borsa şirketleri yoktur. Maximillian kafede oturmuş gazete üzerinde borsa endeksleri üzerine hesaplamalar yaparken yanına, kıyafetlerinden Yahudi olduğu anlaşılan Lenny Meyer isimli birisi oturur. Tanışma bahanesiyle adını sorduğu Maximillian'ın soyadını da söylemesini ister. Maximillian, soyadının Cohen olduğunu söyleyince Lenny Meyer, "Sen de Yahudisin. Peki dindar mısın?" der. Maximillian, konuşmak istemediğini hareketleriyle göstererek dindar olmadığını söyler.

Dinî kimliğin kimlikler hiyerarşisinde genellikle en üst konumda yer aldığı ifade edilmektedir (Akkaya, 2020, s. 385). Maximillian'da Lenny Meyer'e karşı ilgisiz gözükür ancak kendisi gibi bir Yahudi olduğunu öğrendiği bu kişiye karşı tamamen kayıtsız kalmaz. Maximillian ile dostça bir yakınlık kuramayacağını anlayan Lenny Meyer direkt olarak konuya girer ve Yahudi mistisizmi Kabala'yı duyup duymadığını sorar. Maximillian, Kabala'yı daha önce hiç duymadığını söyler ve işi olduğu bahanesiyle Lenny Meyer'den kurtulmaya çalışır. Ancak Lenny Meyer konuşmaya devam

eder. Maximillian'a içinde buldukları çağın Yahudi tarihi açısından çok önemli bir dönüm noktası olduğunu söyler. Ardından ilgisiz görünen Maximillian'a tefilin hakkında bilgi sahibi olup olmadığını sorar ve cebinden çıkardığı tefilin ile Maximillian'ın dikkatini çekmeyi başarır. Tefilin bir dinî vecibe (mitzvah) olduğunu ve kişiyi arındırıp Tanrı'ya yaklaştırdığını söyler. Bu arada elleri titreyerek nöbet geçirmeye başlayan Maximillian cebinden çıkardığı hapları içer. Evine giden Maximillian, krizin kısa sürmesi için daha farklı ilaçlar da kullanır ancak bir gün içinde ikinci kez kriz geçiren Maximillian sürekli başının içinde sesler duymakta ve çektiği acıyı azaltmak için başını ovalamaktadır.

Baygınlık geçiren Maximillian kendine geldiğinde telefon çalar. Maximillian'ın reddetmesine karşın borsada yatırımcılar için danışmanlık yapan şirketler Maximillian'ı rahat bırakmamaktadır. Telefonlardan bunalan Maximillian, hocası matematik profesörü Sol'un evine gider. Hocası, kendisini İkarus'a benzettiği Maximillian'a artık düşünmeyi bırakıp hissetmeye başlaması gerektiğini söyler ve ona hayatın matematikten çok daha fazla anlam taşıdığını hatırlatır. Aslında pi sayısının ardındaki gizemi çözmeye ve şablona ulaşmaya çalışan ilk kişi hocasıdır. Ancak hocası, artık pi sayısındaki gizemli şablonu aramaktan vaz geçmiştir ve Maximillian'ın da vaz geçmesini istemektedir.

Hocasının Maximillian'a yakıştırdığı İkarus benzetmesi manidardır. İkarus'un babası Daidalos, oğluna balmumu ve kuş tüylerinden yaptığı kanatları kendi elleriyle takarken hep ortaldan uçması gerektiğini söylemiştir. Zira çok aşağıdan uçması hâlinde denizin nemi kanatlarını ağırlaştıracaktır, yüksekte uçması hâlinde ise ya balmumu sıcaktan dolayı zayıflayacak ya da tüyleri alev alacaktır. Ancak babasının öğüdünü aptalca bulan İkarus yükseklerle çıkmıştır (Gustav, 2012, ss. 46-48). Maximillian da bu kadar yaklaşmışken vaz geçen ve kendisinin de vaz geçmesini isteyen hocasını dinlememekte ve yükseklerle çıkmakta kararlıdır.

Lenny Meyer, tekrar Maximillian'ın yanına gelir ve ona ne yaptığını sorar. Maximillian sayısal teorilerle uğraştığını söyleyince Lenny Meyer, İbranice'nin tamamen matematik olduğunu ve kendi ilgi alanının da Tevrat'taki (Torah) sayılar olduğunu söyler. Maximillian'ın dikkatini çekmek için eline bir kalem alır. İbranice'nin ilk harfi olan 'aleph' ve ikinci harfi olan 'bet' harflerini gazetenin üzerine yazarak hesaplamalar yapmaya başlar. Aleph'in sayısal değeri bir, bet'in sayısal değeri ise ikidir. İki harf bir araya geldiğinde baba anlamına gelen 'ab' kelimesi oluşmaktadır. Baba kelimesinin sayısal değerinin "a (1)+b (2) = ab (3)" olduğunu söyler. Daha sonra anne kelimesinin harfleri olan aleph (1) ile mem (40) harflerinin sayısal değerlerinin toplamının 41 olduğunu söyler. Baba (3) ile anne (41) birleşince ortaya (44) çıkmaktadır ki 44 sayısı da İbranice çocuk kelimesinin sayısal değeridir.

Lenny Meyer sonunda Maximillian'ın dikkatini çekmeyi başarmıştır ve artık Maximillian, Lenny Meyer'i can kulağıyla dinlemeye başlamıştır. Tevrat'ın bir sayılar dizisi olduğu ve içerisinde 'Tanrısal bir kod' barındırdığı bilgisini Maximillian'a aktaran Lenny Meyer onun ilgisini canlı tutmak için cennet (Eden) ve oradaki ağacın (Kadem) sayısal değerleri üzerinden daha karmaşık hesaplamalar yapmaya başlar. Maximillian bu hesaplamaların 13. asırda yaşamış bir İtalyan matematikçisi olan Fibonacci'nin sayı dizisi olduğunu ve sonucun da altın orana (theta) denk geldiğini söyler. Lenny Meyer şaşırılmış bir ifadeyle Maximillian'ı dinler ve bunu ilk defa duyduğunu söyler. Yeni öğrendiği altın oranı ay çiçeğine benzeten Lenny Meyer, tabiattaki spirallerde yani her şeyde matematik olduğunu söyleyerek sigarasından derin bir nefes çeker.

Maximillian sigaranın dumanındaki spiralleri düşünür. Maximillian suskunlaşır çünkü aradığı şablonu bulduğuna inanmaktadır. Hemen evine gider ve spiral formu bir borsa grafiği üzerinde denemek ister. Spiral şablona göre değeri kırkın altına hiç düşmemiş olan AAR şirketinin hisseleri altı buçuğa düşecektir. Böyle bir şeyin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını söyleyen Maximillian hata yaptığını düşünür fakat bilgisayarına veri girmeye de devam eder. Son komutu girdiğinde elektrikler kesiliverir. Çünkü bir karınca bilgisayarın içine girmiştir. Ancak bilgisayar çökmeden önce Maximillian çıktı almayı başarabilmiştir.

1. 3. Maximillian'ın Gerçek Amacını Bulması

Bilgisayarı tamamen kullanılmaz hâle gelen Maximillian hocası Sol'un evine giderek başından geçenleri anlatır. Profesör Sol, oldukça ciddi bir ifadeyle çıktı alıp almadığını sorar. Maximillian çıktığı çöpe attığını söyler. Hocası kaç rakam olduğunu sorar. Maximillian uzun bir sayı dizisi olduğunu söyler. Hocası hatırlaması için ısrar eder ve 216 basamaklı olup olmadığını sorar. Maximillian nedenini sorunca da hocası konuyu kapatır ve Arşimet (Archimedes) hakkında konuşmaya başlar.

Pi filminde, Profesör Sol'un konuşmaları üzerinden varoluşun tek boyutta idrak edilmesinin kişiyi nasıl çıldırtabileceğine dikkat çekildiği ve hayata bütünleşik bakmanın önemini vurgulandığı (Ertangil, 2015) yorumu yapılmıştır. Profesör Sol, Maximillian'a Arşimet'in hikâyesini anlatmaya başlar. Çalışmaktan yorgun düşen Arşimet'in, karısının tavsiyesiyle rahatlamak için küvete girdiğini, böylece taşan sudan ilham alarak yoğunluğun ve hacmin nasıl ölçülebileceğini keşfettiğini anlatır. Aslında hocası, çalışmakla birlikte mola vermenin de hedefe giden yolun bir aşaması olduğunu hatırlatmış ve bir mola verdiği zaman aradığını bulacağını anlatmaya çalışmıştır. Aradığını bulmak için günlerdir çalışan Arşimet, başarıya karısının tavsiyesi üzerine yaptığı banyo ile ulaşmıştır. Hasidik Yahudi Lenny Meyer ile yaptığı konuşmanın ardından onun içtiği sigaranın dumanına bakan Maximillian da aslında aradığı cevaba ulaşmış fakat henüz cevabı bulduğunun farkına varamamıştır.

Profesör Sol'un yanından ayrılan Maximillian eve dönmek için bindiği trende karşısında oturan yolcunun elindeki gazeteyi gördüğünde kafasındaki soruların cevabını nasıl bulabileceğini anlamıştır. Oluşturduğu şablona uygun şekilde altı buçuğa düşen AAr şirketinin hisseleri manşet olmuştur. Bulduğu şablonun işe yaradığını anlayan Maximillian evine gitmek ister ancak pek çok kişi tarafından takip edildiğini fark eder.

Metrodan çıktığında, Maximillian'ın karşısına daha önce hiç tanışmadığı hâlde sürekli kendisini telefonla aramakta olan Marcy Dawson isimli kadın çıkar. Maximillian ondan ve kendisini takip eden diğer şahıslardan kurtulup çöp kutusuna attığı kâğıdı bulmaya çalışır. Peşindekileri atlattığını düşünür ancak hâlâ pek çok kişi tarafından takip edilmektedir. Çöp kutusuna attığı kâğıt parçasını bulamayan Maximillian oradan uzaklaşırken karşısına bu sefer de Lenny Meyer çıkar ve onu arabasıyla Sinagog'a götürmeyi teklif eder. Maximillian da kendisini takip edenlerden kurtulmak için bu teklifi kabul eder.

Kalabalık bir cemaatin bulunduğu Sinagog'ta Lenny Meyer, bir yandan Maximillian'ın koluna tefilin takmakta bir yandan da Maximillian'ın yaptığı çalışmalardan nasıl ilham aldıklarını anlatmaktadır. Kendilerinin de matematiksel hesaplamalarla uğraştıklarını ancak borsanın kodunu bulmak gibi bir amaçlarının olmadığını söyler. Bulmaya çalıştıkları şey Tevrat'ta saklı olan ve 216 basamaktan oluşan özel bir şablondur. Maximillian daha önce Profesör Sol'un da zikretmiş olduğu 216 basamaklı rakamın ne anlama geldiği hakkında konuşmak ister. Lenny Meyer ise birlikte Shma Yisroel (dinle İsrail) duasını okumaya başlayacaklarını söyleyerek konuşmayı yarıda keser. Bu şekilde Maximillian'ın sorusu da cevapsız kalmış olur.

Sinagog'tan çıkan Maximillian hemen Profesör Sol'un evine gider ve 216 basamaktan oluşan sayının sırrını öğrenmek ister. İlk başta Profesör Sol bu konuda konuşmak istemez ama Maximillian, Hasidik bir Yahudi cemaati ile tanıştığını ve onların da 216 basamaktan oluşan bir sayıyı aradıklarını söyleyince Profesör Sol, sinirli bir tavırla bunun bir tesadüf olduğunu ve matematiksel bir metodolojiyle bir şeyi ispatlamaksızın sadece belli rakamlara odaklanmanın nümerolojist bir yaklaşımdan öteye geçemeyeceğini ifade eder.

Matematiksel hesaplamalarla bulmak istediği cevabın aslında varoluşu anlamlı kılabilmek çabasına dayandığı (Durdu, 2015) yorumu yapılan Maximillian, Profesör Sol'un evinden çıktığında yine ekonomik tahmin şirketinin yönetici ortaklarından Marcy Dawson ile karşılaşır. Bu sefer

Maximillian öfkeyle rahatsızlığını dile getirir ve “Paranızla ilgilenmiyorum. Ben dünyamızı anlamak istiyorum ve sizin gibi materyalistlerle benim işim yok” diyerek bağırır. Bu sözler Maximillian’ın maddiyat peşinde koşmadığını göstermektedir ancak o henüz uhrevi olanın da peşinde değildir. Bu aşamada tek arzusu sadece kafasındaki problemin cevabını öğrenebilmektir.

Bu esnada Marcy Dawson’un şoförü elinde bir çantayla makam aracından iner. Maximillian tekrar para istemediğini söyleyince Marcy Dawson, çantadaki şeyin henüz piyasaya sürülmemiş Ming Mecca çipi olduğunu söyler. Bozulduğu için kendi bilgisayarının çipini kullanamayan Maximillian daha hızlı hesaplamalar yapabilmek için teklif edilen bu çipi almayı düşünür ama daha sonra vaz geçer ve evine gider.

Tekrar çalışmaya başlayan Maximillian altın oran ve spiraller üzerine yoğunlaşır. Ancak içine karınca girdiğinde kısa devre yapan bilgisayarı bozulduğu için onu kullanamamaktadır. Sonunda Maximillian cevaba ulaşabilmek adına her yolu denenmeye karar verir ve hem Marcy Dawson’u arayıp çipi almak istediğini söyler hem de Lenny Meyer’i arayıp Hasidik Yahudiler tarafından yapılan bütün çalışmaların kendisiyle paylaşılmasını ister. Ayrıca Lenny Meyer’den 216 basamaklı sayı hakkında daha fazla bilgi vermesini ister. Ancak Lenny Meyer bu konuda kendisinin daha fazla bilgisinin olmadığını söyler ve o güne kadar yapmış oldukları çalışmaların tamamını Maximillian ile paylaşır.

Maximillian artık amacına ulaşabilmek için hem Hasidik Yahudi cemaatiyle hem de borsa danışmanlık şirketiyle anlaşma yapmıştır. Çünkü hem cemaatin kabalist çalışmalarına hem de bunlar üzerinde çalışabilmek için şirketin vereceği çipe ihtiyaç duymaktadır. Böylece Marcy Dawson’un adamları içinde çip olan çantayı Maximillian’a teslim ederler. Günümüz dünyasında siber uzamla kutsalın iç içe geçmiş olmasının dinin dijitalleşmesine neden olduğu yorumu yapılmaktadır (Dereli, 2019, s. 99). Filmde de dinî dijitalizmin sıkça vurgulandığı görülmektedir. Zira çantanın içinden çıkan çipin ‘siyah küp’ şeklindeki görünümü, ilk tanıştıklarında Maximillian’ın dikkatini çekmek isteyen Lenny Meyer’in ona gösterdiği tefiline benzemektedir.

Çipi yerine takan Maximillian bilgisayarında Tevrat metinlerinin rakamsal değerleri (gematria) üzerinde çalışmaya başlar. Yaptığı işin stresini kaldıramayan Maximillian yine kriz geçirir. Ancak bu sefer enjektörü kolu yerine kafasına saplayan Maximillian sonunda aradığı rakamlara ulaşmayı başarır fakat bu rakamları kullanarak Tanrı’nın özel ismine nasıl ulaşacağını henüz farkına varamamıştır.

Maximillian’ın ilk girişiminde bilgisayarını bozan bir karıncadır. Maximillian borsa değerlerine bakıp düşünürken yine bir karınca görür ve diğer seferlerde de tam amacına ulaşacağı esnada daima bir şeylerin engel olduğunu hatırlar. Böylece kendisinden bir şeyler gizlediğini düşündüğü hocasının evine gidip ona kızmaya başlar. Hocası bir şeyler bulduğunu ama tam sonuca ulaşacağı esnada bilgisayarın çöktüğünü fakat çökmeden önce bilgisayarın kendi silikon doğasının farkına vararak onu oluşturan malzemelerin çıktısını verdiğini yani bir şekilde bilinçlendiğini söyler. Maximillian bunun bir kapı olduğu yorumunu yapınca da hocası, felakete açılan bu kapının kalp krizi geçirip sakat kalmasına neden olduğunu savunur. Maximillian ise sonu ne olursa olsun vaz geçmeyeceğini belirterek oradan uzaklaşır.

Dışarıda beklemekte olan Marcy Dawson ve adamları hocasının evinden çıkan Maximillian’ı kovalamaya başlar. Şifrenin kalanını isteyen şirketin adamlarının elinde Maximillian’ın çöp kutusuna attığı kâğıt vardır. Maximillian’ı tartaklayan adamlar şifrenin kalanını da isterler ve vermemesi hâlinde Maximillian’ı öldüreceklerini söylerler. Bu esnada Lenny Meyer elinde silah olan adamın başına sopayla vurur ve Maximillian’ı kurtarır. Birlikte arabaya binerler.

Maximillian kurtulduğunu düşünmektedir ancak bu sefer de Hasidik Yahudiler, rakamları söylemesi için Maximillian’ı tehdit edip tartaklamaya başlarlar. Baygınlık geçiren Maximillian kendi beynini lavaboda parçaladığı sahnelerden oluşan halüsinasyonlar görmeye başlar. Filmin bu sahnesiyle ilgili olarak matematiğe kabalistik açıdan yaklaşan Hasidik Yahudilerin ve borsa için

kullanmaya çalışan kapitalistlerin bağımlılık boyutunda ele alınması gereken iki aşırı yaklaşım olarak değerlendirilmesi gerektiği yorumu yapılmıştır (Beğeç, 2013).

Sinagogta gözlerini açan Maximillian etrafında Hasidik Yahudileri görür. Dinî önderleri olan kişi kendisinin de Maximillian gibi bir kohen olduğunu söyleyerek lafa başlar ve sayının ne anlama geldiğini anlatır. Talmud'a göre olayın başlangıcı 2.000 yıl öncesine dayanmaktadır. Romalılar tarafından ikinci Tapınak yok edildiğinde aynı zamanda kohenlik kurumu da âtil hâle gelmiş ve nesilden nesile aktarılan sırlar yitirilmiştir. İçinde Ahit Sandığı (Aron Ha-berit) bulunan ve Tapınağın merkezinde yer alan en kutsal yer (Qodesh Ha-qadashim) Yahudi inancına göre Tanrı'nın dünyadaki evidir. Buraya yılda sadece bir gün (Yom Kippur) büyük kohen (Cohen Godul) girebilmektedir. Ritüelin tamamlanabilmesi ve evrenin onarımının gerçekleşebilmesi için büyük kohenin Tanrı'nın ismini söylemesi gerekmektedir ancak ne söylemesi gerektiğini bilmemektedir.

Maximillian, düşünceli bir yüz ifadesiyle "Tanrı'yı gördüm" der. Baş haham ise saf olmadığı gerekçesiyle bunun mümkün olamayacağını savunup sadece anlık bir şeyler yaşamış olabileceğini ve gerçeğin bundan çok daha fazlası olduğunu söyler. Baş haham sadece kendilerinin kapıyı tekrar açabileceklerini ve Tanrı'ya tekrar saf olduklarını kanıtlayabileceklerini söyler. Maximillian, baş hahama saf olmadıklarını o yüzden de anahtar (Tanrı'nın özel ismi) bulamadıklarını söyler. Bu söze öfkelenen baş haham da Maximillian'ın sadece bir alet olduğunu ve Tanrı'nın bu araç ile Yahudilere mesaj ulaştırmak istediğini savunur.

Maximillian, Hasidik Yahudilerin bulma konusunda yetersiz kaldığı bu mesajın kendisine verildiğini ve kendisini değiştirdiğini söyler. Baş haham bu söze öfkelenir ve almaya hazır olmadığı için bu bilginin Maximillian'ı öldüreceğini savunur. Maximillian ise sadece kelimeyi telaffuz edip seslendirmenin onlara bir fayda sağlamayacağını söyler ve kelimenin gerçek anlamını idrak etmenin önemini vurgular. Ayrıca Yahudilerin gelen mesajı anlamamış olmalarının aslında mesajın onlara gönderilmediğinin kanıtı olduğunu söyler.

1. 4. Arayışında Son Noktaya Ulaşan Maximillian'ın Her Şeyden Vazgeçmesi

Maximillian, beyin olmadan gözün gördüğü görüntünün herhangi bir anlamının olmadığını söyler ve kendisinin artık görmeye başladığını haber vermek için Profesör Sol'un evine gider. Kapıyı açan yeğeni Maximillian'ı içeri davet eder. Profesör Sol, ikinci kez kalp krizi geçirmiştir. Ancak odanın etrafına dağılmış olan notlardan kriz geçirmeden önce Profesör Sol'un sayılar üzerinde çalışma yaptığı anlaşılmaktadır. Maximillian, içeri geçip oturur ve hocasının notlarına bakar. Masanın üzerindeki kâğıtta bazı rakamlar vardır. Maximillian o kâğıdı cebine koyar ve evine gider.

Maximillian eve gider gitmez üzerinde sayılar olan kâğıdı okumaya başlar. Ancak Maximillian bu sefer başını öne ve arkaya doğru eğip kaldırarak, bir ritüel şeklinde kâğıtta yazılanları okumaktadır. Modern dünyada ideolojiden bilime neredeyse tüm toplumsal ve kültürel yapılarda ritüelle olan varoluşsal bağın bir şekilde koşturduğu ifade edilmektedir (Şahin, 2020, s. 134). Filmin ilk sahnelerinde bilimi dinden önde tutan bir karakter olarak tanımlanan Maximillian'ın ritüel yaparken gösterilmesi suretiyle ritüelin varoluşsal önemine işaret edilmiş olmaktadır.

Maximillian bir ritüel çerçevesinde sayıları telaffuz ederken yine kriz geçirmeye başlar ancak eline aldığı ilaçları kullanmaktan son anda vaz geçer. Maximillian'ın bu seferki krizi öncekilerden daha ağırdır ve daha uzun sürer. Bir yandan rakamları sayıklayan Maximillian bir yandan da evdeki eşyaları dağıtmakta ve bilgisayarı parçalamaktadır. Pencereyi açıp güneşe baktığı esnada kendini parlak bir mekânda bulan Maximillian hâla rakamları sayıklaymaktadır.

Maximillian ışıktan kaybolmak üzereyken hâlâ rakamları sayıklaymaktadır ancak arkadan gelen bir ses "benimle kal Max" diyerek Maximillian'ı çağırır. Görüntü tamamen ışığa dönüşüp Maximillian da ışıktan kaybolmak üzereyken "benimle kal Max" sesi daha gür çıkar ve bayılmış

hâlde yatan Maximillian ile onun elini ovuşturup onu kendine getirmeye çalışan komşu kadın Dev'in görüntüsü belirir. Maximillian ağlayarak kendine gelir ve komşusu Dev sarılarak onu teselli eder.

Maximillian kendine gelmiştir ancak ne tam olarak gidebilmiş ne de kalabilmiştir. Yaşadığı sıkıntılardan kurtulabilmek için bir karar vermesi gerektiğini düşünen Maximillian, eline rakamların yazılı olduğu kâğıdı alır ve yakar. Maximillian rakamların yazılı olduğu kâğıdı yakmıştır ancak rakamların kayıtlı olduğu bir yer daha vardır ve Maximillian kendi beyninden de kurtulmalıdır. Eline aldığı matkapla başında sürekli ağrıyan noktayı matkapla delen Maximillian, böylece rakamların kayıtlı olduğu her şeyi imha etmiştir.

Filmin sonunda, Maximillian taşıdığı sırrı korumak için kendi başını matkapla delmiş fakat ölmemiştir. Maximillian'ın nasıl hayatta kaldığının açıklanmadığı film başlangıçtaki görüntülerle ilişkilendirilmiş bir hâlde sona ermiştir. Filmin başında Asyalı bir kız çocuğu (Jenna) Maximillian'a çözümü oldukça güç bazı matematik soruları sormakta ve Maximillian'ın verdiği cevapları da elindeki hesap makinesi ile kontrol etmektedir. Filmin sonunda da aynı kız çocuğu Maximillian'a bazı matematik soruları sormaktadır. Ancak bu sefer Maximillian mutlu bir yüz ifadesiyle cevabı bilmediği söylemektedir.

2. Dinler Tarihi Açısından Pi (π) Filmindeki Dinsel Unsurların Analizi

Pi (π) Filminde, Yahudilik ve onun mistik yorumu olan Kabala ile ilgili pek çok terim geçmektedir. Bu bağlamda Kabala, Kohen, Gematria ve Tefilin terimlerinin pi (π) filmindeki kurgulanış şekli Dinler Tarihi'nin herhangi bir din, halk inancı veya mitolojik olgunun kutsiyetini sorgulamaktan kaçınan yöntembilimi doğrultusunda, filmin kurgusuyla ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

2. 1. Kohen Teriminin Dinler Tarihi açısından İncelenmesi ve Pi (π) Filmindeki Kurgulanış Şeklinin Değerlendirilmesi

Kohenlik kurumu Tanrı ile Yahudiler arasındaki iletişimi sağlamakla görevlidir (Güngör, 2019, ss. 194-195). Kohen kelimesinin dinî kökeni, Tevrat'ın dördüncü kitabı olan Bamidbar'a (Çölde Sayım) dayanır. Kohen zümresi, Tanrı tarafından seçilmiş olan Harun peygamber ile onun oğullarını ifade etmektedir. Kohenler, içerisinde Ahit Sandığı (Aron Ha-berit) olan çadıra (Mishkan) girip ritüelleri yönetmekle görevlidir. En kutsal olan bu mekâna kohenler dışında girenin öleceğinin anlatıldığı Tevrat'ta, kohen olarak görevlendirilmenin Harun peygamber ve oğulları için bir ayrıcalık, bir hediye anlamına geldiği söylenmektedir (Çölde Sayım 18:1-7).

Tevrat'ın anlatımları doğrultusunda kohenliğin başlangıcı, Avram'ın (İbrahim Peygamber) Şalem'de (Kudus), sadık (tsedek) melik (malki) olarak tanımlanan Melkisedek tarafından takdis edilmesine (Yaratılış 14:18-19) dayandırılmaktadır (Ülkü, 2007, s. 8). Ancak bu yaklaşımda ortaya bir problem çıkmaktadır. Avram'ı takdis eden Melkisedek nasıl kohen olmuştur? Tevrat yorumcuları Melkisedek'in bu makamı çalışarak elde ettiğini ancak kendi nesline miras bırakmadığını savunmaktadırlar (Haleva vd., 2010, s. 99).

Yahudi inancına göre filmde zikredilen beklenen çağ (tiqqun olam) baş kohen tarafından başlatıldığında dünyadaki kötülükler son bulacak ve âlemin onarımı tamamlanacaktır. Böylece manevi açıdan mükemmelliğe ulaşılacaktır (Scholem, 2011, s. 51). Yahudiler için 'âlemin tamiri' anlamına gelen 'tiqqun olam' ifadesinin günümüzde pek çok Amerikalı tarafından bilindiği ve hatta bazı Amerikan başkanları tarafından bu ifadenin siyasi söylemlerde kullanıldığı ifade edilmektedir (Özalp, 2019, s. 293).

Filmde, evrenin onarımının tamamlanması ve Mesih çağının başlaması için sadece Maximillian tarafından bilinen bu kelimenin ritüel esnasında söylenmesi gerekmektedir. Bu kelimeyi söyleyen büyük kohen eğer safsa Tanrı tezahür edecek, bolluk ve bereket gelecektir yok eğer büyük kohen saf değilse anında ölecektir. Ancak içeri girdiğinde söylemesi gereken 216 harf

uzunluğundaki kelimeyi (*Tetragrammaton*) büyük kohen bilmemektedir. Literatüre Latince 'dört harfli kelime' anlamına gelen tetragrammoton kelimesi ile girmiş olan bu kelime 'Tanrı'nın gerçek adı' olarak ifade edilmektedir. (Fortune, 2010, s. 23)

Ultra Ortodoks (*Haredi*) Yahudiliğın bir alt kolu olan Hasidik Yahudiler, yeni bir manevi dünya arayışı içerisindeyler (Şenay, 2021, s. 61). Mesih Çağı'na yaklaştıklarına inanan Yahudiler için bu kelime Mesih Çağı'nı başlatacak ve onları cennet bahçesine (*Eden*) taşıyacak bir anahtardır. Filmde baş haham, Tapınak tahrip olduğu günden beri aranmakta olan bu anahtarın (*kod/şablon*) Maximillian tarafından bulunduğuna inanmaktadır.

Yahudilerin Tanrı'yı rakamla ifade etmesinin bir karşıt benzetmesi Hristiyanların kutsal kitap külliyatı olan Yeni Ahit'te yer almaktadır. Hristiyan inancına göre son dönemde ortaya çıkacak olan canavarın sayısı 666'dır (Vahiy 13:18). Öyle ki satanizmin kurucusu olan Aleister Crowley (1875-1947) annesi tarafından 'Great Beast 666' lakabıyla isimlendirilmiştir (İpek, 2021, s. 69). Bu durum bazı semitik dinlerde insan üstü varlıkların rakamsal olarak kodlanmış şekilde ifade edildiğini göstermektedir.

Pi (π) Filminde, hasidik Yahudilerin baş hahamı olan kişi Tanrı'nın adının saklı olduğu sayıları bilmemekte ve Maximillian'ın bu bilgiyi kendisine söylemesini istemektedir. Maximillian ise bu bilginin kendisine verilmiş olmasından dolayı kullanması gereken kişinin de kendisi olduğunu savunmaktadır. Tartışmada, baş haham sayıların nasıl kullanılacağı konusunda bilgi sahibi olmadığı için sayıların Maximillian'ı öldüreceğini savunmaktadır.

Filme göre hem Maximillian hem de baş haham her ikisi de kohen soyundan gelmektedir. Ancak baş kohen kendisi gibi bir seçkin (*kohen*) olan Maximillian'ı yetersiz görmektedir. Bu durum ritüeli gerçekleştirme görevinin sadece soy ile intikal etmediğine, soyun gerekli ancak yeterli olmadığına ve soy ile birlikte başka özelliklerin de bulunması gerektiğine işaret etmektedir.

2. 2. Kabala Teriminin Dinler Tarihi açısından İncelenmesi ve Pi (π) Filmindeki Kurgulanış Şeklinin Değerlendirilmesi

Tevrat ile birlikte sözlü geleneği referans alan Kabala, Yahudiliğın mistik ve esoterik doktrindir (Scholem, 2007, s. 585). Tarihsel kökleri açısından Kabala geleneğinin temellerinde büyük oranda eski İnan ve Mezopotamya uygarlıklarının gnostik anlayışlarının yattığı ifade edilmektedir (Demirci, 2015, s. 57).

Genel olarak Kabala, öğretinin bizzat kendisini ifade etmekle birlikte Musa peygamber tarafından Tur dağında öğretinin alınıp 'kabul' edilmesi ve aynı şekilde Musa peygamberin kendisine ilettiği Yeşu'nun da bu öğretiyi alıp 'kabul' edip sonraki nesillere aktarması sürecini ifade etmektedir (Dan, 2006, ss. 1-2).

Pi filminde, soyu itibariyle kendisi de bir kohen olan ve Tanrı'nın kişisel adını bilen Maximillian'ın yeni çağı başlatacak olan ritüeli gerçekleştirmeye müstahak olmadığını savunan ve bu ritüeli yapmaya kendisinin layık olduğunu iddia eden baş hahamın Maximillian'dan ayrışan tek yönü kendisinin kabalist bir kohen olmasıdır. Dolayısıyla Pi filmine göre, kohen olmak 'seçkin' olmak anlamına, kabalist olmak da 'yetkin' olmak anlamına gelmektedir.

2. 3. Gematria Teriminin Dinler Tarihi açısından İncelenmesi ve Pi (π) Filmindeki Kurgulanış Şeklinin Değerlendirilmesi

Wade Coleman, kitabının önsözünde İbrani harflerinin Kabalistik numerolojisi olan gematriayı meleklerin konuştukları dil olarak tanımlamakta ve gematrianın günümüzde batı gizeminin can damarı hâline geldiğini savunmaktadır (Coleman, 2008). Bununla birlikte gematria kullanılarak nesnel ve bilimsel bir çıkarıma ulaşılabileceği konusu Tevrat yorumcuları tarafından tartışılmıştır. Örneğın Tevrat'ta, ittifak kuran dört krallığın (*Shinar, Ellasar, Elam, Goyim*) etrafa

dehşet saçtığı, insanları esir aldığı ve bu esirler arasında Avram'ın (*İbrahim Peygamber*) yeğeni Lot'un (*Lut peygamber*) da olduğu anlatılır. Avram 318 adamıyla birlikte bu dört krallığa saldırmış ve yeğenini kurtarmıştır (Yaratılış 14:1-16). Bu hadiseyi gematria üzerinden değerlendiren Tevrat yorumcuları, metni farklı şekillerde yorumlamışlardır.

Bazı Tevrat yorumcuları, Avram'ın baş kahyası olan Eliezer'in isminin gematria değerinin 318 olmasından dolayı savaşa sadece 318 adama bedel olan Eliezer'in katıldığını savunmuşlardır. İbn Ezra, bu yoruma karşı çıkmış ve gematria ile yeni bir bilgiye ulaşmanın mümkün olmayacağını savunmuştur. Keli Yakar ise 318 kişinin dört krallıkla savaşmasının güçlüğüne dikkat çekmiş ve Eliezer kelimesinin anlamı (*Tanrı yardımcımdır*) üzerinden bir yorum yapmıştır. Böylece kelimenin sayısal değerinden ziyade manası üzerinden metni açıklamaya çalışmıştır. Avram'ın yanına 318 kişiyi almak suretiyle imalı bir niyazda bulunduğunu ve Tanrı'dan yardım dilediğini savunmuştur (Haleva vd., 2010, s. 97).

Pi (π) Filminin son bölümünde baş hahamla tartışan Maximillian da sayıların gematriatik değerinden ziyade içerdiği anlamın daha mühim olduğunu ve Tanrı'nın özel ismi olan kelimeyi seslendirmekten ziyade anlamak gerektiğini savunmaktadır. Tevrat yorumcusu Keli Yakar gibi Maximillian da gematriayı bir araç olarak kullanmanın daha uygun olduğunu ve anlamın kaybolması hâlinde bu aracın da değerinin kalmayacağını vurgulamaktadır.

2. 4. Tefilin Teriminin Dinler Tarihi açısından İncelenmesi ve Pi (π) Filmindeki Kurgulanış Şeklinin Değerlendirilmesi

Tefilin takmak Yahudilerin yapması gereken ibadetlerden biridir. Ritüel, deriden bir kutunun içine konulmuş bir muskanın (*Phylacteries*) deri kordonlarla alına ve sol kola takılması ve duasının okunması şeklinde yapılır (Greenstone, 1905, s. 22). Muskada, Tevrat'ta geçen bazı sözler (Çıkış 13:1-10; 13:11-16 ve Yasa'nın Tekrarı 6:4-9; 11:13-21) yazılıdır. Bu sözlerin sürekli tekrarlanması suretiyle İsraililerin Tanrı'ları tarafından Mısır'dan nasıl kurtarıldığının unutturulmaması ve yeni nesil Yahudilere kültürel bir bilinç kazandırılması amaçlanır.

Muskada (*tefilin*) yazılı Tevrat metinleri çok önemli bir mesajı daha içermektedir. Eğer Yahudiler Tanrı'nın kurallarına (*mitzvah*) tamamen uygun davranırlarsa Tanrı Yahudilere yardım edecektir ve Yahudiler kendilerinden çok daha güçlü düşmanları dahi yenebilecektir. Hatta Tevrat'ın ifadesiyle ayaklarını bastıkları, adım attıkları her toprak Yahudi toprağı olacaktır. Güne uyanan bir Yahudi, tefilin takip duasını yapmadığı sürece kişisel arınmasını tamamlamış sayılmaz. Arınmadığı için de yemek yiyemez, işe gidemez hatta 'şalom' diyerek birine selam bile veremez çünkü kirlidir. Dolayısıyla Tefilin ritüeli din olduğu kadar milli unsurları da olan ve devamlılığı yaptırımlarla sağlanan bir ritüeldir (Tural, 2022b, s. 142).

Pi (π) Filminde, hasidik bir Yahudi olduğu ifade edilen Lenny Meyer, kendisiyle konuşma konusunda istekli olmayan Maximillian'ın dikkatini çekmek için tefilin konusunu açmış ve hakkında bilgi sahibi olup olmadığını sormuştur. Ardından cebinden bir tefilin çıkararak Maximillian'a göstermiş ve tefilin takip dua etmenin dinî bir vecibe (*mitzvah*) olduğunu ayrıca kişiyi arındırıp Tanrı'ya yakınlaştırdığını söylemiştir. Böylece tefilin arındırıcı ve Tanrı'ya yakınlaştırmacı yönü vurgulanmıştır.

Filmde, Maximillian'ın aradığı sorulara cevap bulmak için yararlandığı iki kaynak vardır. İlki, borsada yatırım danışmanlığı yapan şirket tarafından verilen ve henüz piyasaya sürülmemiş bir teknolojik ürün olan çiptir. İkincisi de kabalistik öğretinin mahsulü olan kümülatif bilgidir. Maximillian bu bilgileri bilgisayarında işleyerek Tanrı'nın özel ismini bulmuştur. Dolayısıyla filmde din ile bilim arasında üstü kapalı bir ilişki kurulmuştur. Ayrıca Maximillian'a verilen 'siyah küp' şeklindeki çip ile tefilin arasındaki benzerlik sayesinde izleyicinin zihninde bu bağın kurulmasına yardımcı olunmuştur.

Sonuç

Pi (π) filminde, öncelikle seyirciye Maximillian'ın diğer insanlardan farklı olan yönü anlatılır. Maximillian, özel bir çocuk olarak dünyaya gelmiştir ve güneşe baktıktan sonra kendi potansiyelini keşfetmiştir. Güneşe bakmak Maximillian'ın bir süper matematik dehası olmasını sağlamıştır ancak sahip olduğu yetenek doğuştandır. Maximillian'ı diğer insanlardan farklı kılan unsur onun güneşe bakması değil kohen soyundan gelen seçkin bir Yahudi olmasıdır. Kohen olmak önemlidir zira Ahit Sandığı'nı (Aron *Ha-berit*) barındıran Mabedin en kutsal yerine girebilme yetkisi sadece Harun peygamberin soyundan gelen kohenlere aittir.

Filmin başında Seküler bir Yahudi olarak tanıtılan Maximillian, dinî veya maddî bir amacı olmaksızın sadece matematiği kullanarak dünyada ve evrende var olan gizemli kodu bulmak ve hayatın gerçek anlamını kavramak istemektedir. Tanrı'nın, 216 basamaklı bir rakamın ardında saklı olan özel ismini öğrenmek isteyen Kapitalist şirketleri elde edecekleri güç ile dünyada cennet gibi bir hayat yaşamak istemektedir. Hasidik Yahudiler ise Tanrı'nın özel adı ile elde edecekleri güç sayesinde gerçek anlamıyla cennet çağını başlatmak istemektedir.

Aradığını bulma konusunda matematik yetersiz kalınca Maximillian, Hasidik Yahudi cemaati ile anlaşmış ve onların çalışmalarından yararlanmıştır. Kapitalist şirketlerden aldığı çipi kullanarak bu veriler üzerinde çalışan Maximillian'ın çabaları üzerinden din ve bilim buluşturulmaya çalışılmıştır. Sonuçta Tanrı'nın gerçek ismini bulmayı başaran Maximillian'ın bunu dinsel bir ritüelde kullanma konusunda yetersiz kaldığının anlatılmasıyla izleyiciye bir mesaj verilir. Bilimle dini buluşturan Maximillian, kohen soyundan geldiği için seçkin bir Yahudidir ancak kabalist bir eğitim almadığı için yetkin bir baş kohen değildir. Bu yüzden taşıdığı yük ona ağır gelmiş ve kendini yok etme pahasına bu yükten kurtulmayı seçmiştir.

Filmin sonunda Maximillian, Tanrı'nın gerçek adını bulur ve onu zikretmeye başlar. Ritüelin sonunda kendini ışıklar içinde kaybetmek üzereyken komşusu Dev'in müdahalesiyle döner. Maximillian rakamların yazılı olduğu kâğıdı yakar ve eline aldığı matkapla kafasını deler. Final sahnesinde Maximillian'ın nasıl kurtulduğu gösterilmez ancak rakamlar ve matematik ile ilgili tüm bilgisini yitiren Maximillian'ın mutlu ve huzurlu yüz ifadesi üzerinden izleyiciye, Tanrı'nın tehlikeli olduğu ve insanın onu inceleyip anlamaya değil ona itaat etmeye yönelmesi gerektiği mesajı verilir.

Kaynakça

Adibelli, R. (2009). Monoteizm ve yüce varlık konusunda Wilhelm Schmidt ile Raffaele Pettazzoni arasındaki tartışma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50(2), Article 2.

Akkaya, Ü. H. (2018). Kültür endüstrisi, popüler kültür ve yabancılaşma bağlamında medya din ilişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(59), 590-606.

Akkaya, Ü. H. (2020). Kimlik. İçinde Ö. Güngör & R. Şimşek (Ed.), *Din sosyolojisi* (ss. 385-428). Lisans Yayıncılık.

Alıcı, M. (2005). Kutsal'a giden yol: Dinler Tarihi'nde bir metodolojik yaklaşım veya bir bilim olarak din fenomenolojisi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V(3), Article 3.

Arduç, F. (2010). Pi. <https://evrimagaci.org/eser/pi-2236>

Beğçe, T. (2013, Eylül 2). Pi (1998): Düşünce, bağımlılık ve bunalım. <https://www.cinerituel.com/dusunce-bagimlilik-bunalim-pi/>

Coleman, W. (2008). *Sepher sapphires: A treatise on Gematria the magical language of the mysteries Volume 1*. Fraternity of the Hidden Light.

- Dan, J. (2006). *Kabbalah: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Demirci, K. (2015). *Yahudi mistisizmi veya kabalacılık inançlar ve tarih*. Ayışığı Kitapları.
- Dereli, M. D. (2019). Dini kimliklerin siber uzamda akışkanlaşması. *İnsan ve Toplum dergisi*, 9(1), 85-115.
- Durdu, S. (2015, Temmuz 10). *Sayılar da anlam arayışı: Pi*. <https://filmloverss.com/citizen-kane-neden-bu-kadar-guzel/>
- Eliade, M. (2017). *Mitlerin özellikleri* (S. Rifat, Çev.; 2. bs). Alfa Yayınları.
- Ertangil, T. (2015, Aralık 13). *Pi filmi üzerine bütünsel bir bakış*. <https://www.bilimkurgukulubu.com/sinema/pi-filmi-uzerine-butunsel-bir-bakis/>
- Fırlalı, E. R. (1991). Bahâîlik. *İçinde İslam Ansiklopedisi* (C. 4, ss. 464-468). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Fortune, D. (2010). *Mistik Kabala* (M. Sağlam, Çev.; 2. bs). Hermes Yayınları.
- Greenstone, J. H. (1905). Phylacteries. *İçinde I. Singer (Ed.), The Jewish Encyclopedia* (C. 10, ss. 21-26). Funk and Wagnalls.
- Gustav, S. (2012). *Klasik Yunan mitolojisinin en güzel efsaneleri* (D. D. Yüzer, Çev.; 13. bs). İlya.
- Güngör, M. (2019). Yahudilikte özel bir sınıf: Yahudi din adamları Kohenler. *Oksident*, 1(2), Article 2.
- Haleva, Y., Benveniste, M., Adoni, Y., & Haleva, N. (Ed.). (2010). *Türkçe çeviri ve açıklamalarıyla Tora ve Aftara 1. Kitap: Bereşit* (M. Farsi, Çev.). Gözlem Yayınları.
- İpek, Y. (2020). *Yeni bir dini hareket olarak Bahailik ve Türkiye’de Bahailer*. Kimlik Yayınları.
- İpek, Y. (2021). *Yeni bir dini hareket olarak Satanizm ve Türkiye’de Satanistler*. Kimlik Yayınları.
- Kozan, M. (2014). Kuzey mitolojisinin günümüz popüler kültürüne yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173, Article 173.
- Nayman, A. (2014, Mart 19). *My mathematical mind*. <http://www.movingimagesource.us/articles/my-mathematical-mind-20140319>
- Özalp, M. (2019). Yahudilik’te ‘Tikkun olam: Dünyayı tamir etme’ kavramı üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(1), 291-309.
- Savlov, M. (1998). *Pi*. <https://www.austinchronicle.com/events/film/1998-07-31/138517/>
- Scholem, G. (2007). *Kabbalah*. *İçinde F. Skolnik (Ed.), Encyclopaedia Judaica* (C. 11, ss. 585-677). Thomson Gale.
- Scholem, G. (2011). *Sabetay Sevi mistik mesih* (E. B. Özbilen, Çev.). Kabalıcı Yayınevi.
- Smith, G. (1998, Nisan). *The Hard Way*. <https://www.filmcomment.com/article/sundance-1998-the-hard-way/>
- Şahin, İ. (2020). “Dünya kurmak”: Ritüel, gerçeklik ve dünya görüşü. *Kare Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9, 133-166.
- Şenay, B. (2021). Hasidism under the influence of Hesychasm and Sufism: Baal Shem Tov – A Jewish Sufi and Hesychast? *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(57-77), 2021.
- Tayman, E. (2022, Temmuz). “Sonsuzluktan 3.14 uzaklıkta:” *Pi* (1998). <https://filmhafizasi.com/sonsuzluktan-3-14-uzaklikta-pi-1998/>
- Tural, M. (2022a). Fenomenolojik açıdan ‘Thor’ filmindeki tanrı tipolojisinin analizi. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDIAD)*, 5(2), 481-497.

- Tural, M. (2022b). Psiko-fenomenolojik açıdan Yahudilikte arınma ritüelleri. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 5, 131-168.
- Ülkü, A. E. (2007). *Yahudi kadim mistik öğretisi Kabala*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Ünal, M. (1999). *Din fenomenolojisi: Tarihçe yöntem ve uygulama*. Geçit.

Jewish Mysticism and Gematriatic Elements in the Movie Pi (π)

Mustafa TURAL

Extended Abstract

The first mythological narratives began with storytellers. Perhaps the stories that were initially told for fun became sacred over time. In addition, these narratives have become to explain the beginning of existence. Today, film companies have replaced storytellers. For this reason, fantasy or science fiction movies have the potential to gain mythological features over time. In addition, even if these films do not turn into mythology, they affect the audience. For this reason, films should be studied by disciplines such as History of Religions, Sociology and Psychology. This film has been examined by the method of Religion Phenomenology. In this context, the fictional form of religious elements in the movie Pi (π) has been examined. In addition, the religious terms used in the film are explained with the methodology of History of Religions.

When filmmakers are editing fantasy films, they sometimes make superheroes out of mythological characters like Thor. There is no need to explain to the viewer the source of the power of such characters, because the viewer has already accepted that the source of the power of characters like Thor is divine. But the strength of characters like 'Spider-Man' or 'Fantastic Four' comes from the coincidences of scientific experiments. Pi movie has both religiousness and scientificity. In the movie Pi (π), there is both Jewish mysticism, Kabbalah, Gematria, and computer technology is used to reach the personal name of God.

The protagonist of the movie, Maximillian, is a special person. His mother told him not to look at the sun. It is not explained why his mother said this. However, at the age of 6, Maximillian looks at the sun and changes. Maximillian is now a mathematical genius and can calculate the most difficult problems. Maximillian has a purpose. According to him, everything in nature and the stock market can be expressed with mathematics. That is, there must be a model and a template. Maximillian is looking for this pattern and template.

Maximillian was born a special child. After looking at the sun, his potential was revealed. Looking at the sun triggered Maximillian's powers. But his talent is innate. Because what makes Maximillian different from other people is not that he looks at the sun, but that he is a distinguished Jew. Maximillian is not only a Jew; he is also a Cohen. Cohens are descendants of the Aaron and these people were chosen by God.

Maximillian just wanted to do mathematical calculations to find the mysterious code in the universe. However, Maximillian is followed by capitalist corporations and Hasidic Jews. God's private, personal and real name is hidden behind the numbers. Capitalist companies that want to learn this want to live a heavenly life on earth. Hasidic Jews, who want to learn the special name of God, want to start the age of paradise. Maximillian, on the other hand, seeks neither material power nor spiritual power. He just wants to understand the true meaning of existence.

Maximillian struggles to find what he's looking for. When mathematics isn't enough to guide him, he gets along with the Hasidic Jewish community. He makes use of their findings and performs gematriatic calculations. It has more data, but lacks the computer to process the data. For this reason, Maximillian also makes deals with capitalist companies and takes a chip from them that has not yet been released.

Working on the pi number, golden ratio and spirals, Maximillian arrives at some numbers. These numbers are mysterious numbers that are the key to the power that the company and the community seek. Maximillian ignores the pressure of both the company and the community and hides the numbers. His teacher, mathematics professor Sol, also found these figures, but he paid a heavy price and lost his health. No matter how much he warns his student, Maximillian is determined to go all the way.

Maximillian constantly repeats the numbers he finds. At the end of the ritual, when he is about to lose himself in the lights, he hears the voice of his neighbor Dev and comes to himself. As a result, a message is given to the audience by explaining that Maximillian, who managed to find the real name of God, was insufficient to use it in a religious ritual. Combining science and religion, Maximillian is a nobleman Jew because of his Cohen lineage, but he is not a competent because he did not receive a Kabbalistic education. So, he fails and decides to destroy what he finds at the cost of his own destruction. Maximillian destroys everything recorded and pierces his head with a drill. But he manages to survive. A message is given to the audience through Maximillian's happy and peaceful facial expression. God is dangerous, and humankind should not seek to understand him but to obey him.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütölmüştür.

The research was conducted by a single author.

ıkar atışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar atışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.

This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu alışmada ‘‘Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi’’ kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the ‘‘Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive’’ were followed.

Dindar Aile¹ ve Modern Aile İlişkisinde Değişim ve Çatışmaları Dizi Filmler Üzerinden Okumak: Kızılıcak Şerbeti

Nida Sümeyya ÇETİN*

Öz

Modernitenin etkin olduğu günümüz dünyasında toplumların yapısal dönüşümlere maruz kaldığı görülmektedir. Özellikle Türkiye gibi köklü kültürel mirası, süregelen gelenekleri ve derin dini inancı güçlü bir harmoni oluşturan ülkelerin, modernite ile imtihanı yoğun tartışmaları ve etkileri beraberinde getirmektedir. Bu harmoninin önemli öğelerinden olan ve içinde bulunduğu toplumun minyatürü olarak kabul edilebilecek olan ailenin değişimi ve dönüşümü ise toplumsal yapının önemli dinamiklerini barındırması hasebiyle ayrı bir önem arz etmektedir. Yine toplumsal gerçekçiliği sergilemesi açısından filmlerin sosyolojik, psikolojik ve iletişim bilimlerindeki önemi göz önüne alındığında; ailedeki değişimin süreçlerini anlamada, değişime bir nebze de olsa zemin hazırlama ve değişimin sonuçlarını sergilemede, filmlerin yine aktif rol oynadığını iddia etmek mümkündür. Çalışmada; aile ve aile yapılarının özelliklerine değinilmekle birlikte toplumsal değişimin çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca modernitenin zeminini hazırladığı toplumsal değişimin, geleneklerine ve dini hassasiyetlerine bağlı bir aileyi nasıl etkilediği ortaya konulması amaçlanmıştır. Türk dizi filmlerinde ailenin konumunun aktarıldığı çalışmada; seküler hassasiyetlere ve dini hassasiyetlere sahip ailelerin "Kızılıcak Şerbeti" adlı dizi film üzerinden karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Film içeriğinin toplumsal ve kültürel bağlamda tartışıldığı sosyolojik film analizinin yöntem olarak ele alındığı çalışmada; ailenin moderniteden etkilenme ve değişime uğrama biçimlerine odaklanılmış, modern ailede dindar kesime karşı var olan anlayış değişiminin dizide yumuşama olarak gösterildiği tespit edilmiştir. Gelenek ve dini inancı bir arada yaşayan ailenin ise modern aile ile akrabalık ilişkileri kurmasıyla birlikte değişmeye başladığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Toplumsal Değişim, Din, Modernite, Dizi Film

Reading the Changes and Conflicts in the Relationship Between Religious and Modern Families through TV Series: "Kızılıcak Şerbeti"

Abstract

In today's world, societies are experiencing structural transformations under the influence of modernity. Particularly in countries like Turkey, which have a rich cultural heritage, enduring traditions, and deep religious beliefs that form a strong harmony, the encounter with modernity brings about intense debates and effects. The transformation and evolution of the family, which can be considered as a miniature of the society it exists in and is one of the important elements of this harmony, holds a separate significance due to its incorporation of significant dynamics of the social structure. In the study, attention has been given to the characteristics of the family and family structures, while attempting to outline the framework of social change. Additionally, the aim has been to demonstrate how the societal changes facilitated by modernity affect a family rooted in traditions and religious sensitivities. In the study that explores the portrayal of the family in Turkish TV series, a comparison is made between families with secular sensibilities and those with religious sensitivities, using the TV series "Kızılıcak Şerbeti". The chosen methodology for the study is sociological film analysis, where the content of the film is discussed within the social and cultural context. The study focuses on how the family is influenced by modernity and undergoes transformation. It is determined that the understanding of the traditional religious segment in the modern family is depicted as softening in the series.

Keywords: Family, Social Change, Religion, Modernity, TV Series

ATIF: Çetin, N. S. (2023). Dindar aile ve modern aile ilişkisinde değişim ve çatışmaları dizi filmler üzerinden okumak: Kızılıcak Şerbeti. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDIAD)*, 6(1), s. 143-165.

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, nida.cetin@inonu.edu.tr, orcid.org/0000-0001-9752-7797, Malatya, Türkiye

Giriş

Modernite ile birlikte endüstrinin gelişmesi ve akabinde kapitalist sistemin varlık göstermesi ile küreselleşme aşamasına geçilmesi; kültür, ekonomi, politika başta olmak üzere yerel toplumsal yapıyı oluşturan tüm sahaları değişime zorlamıştır (Greif, 2006; Şallı, 2017). Toplumsal tüm katmanları kapsayan bu değişim süreci, toplumun en küçük ama toplumun devamını sağlamada en etkili kurumlarından biri olan aile yapısını da etkilemiştir. Bilhassa sosyal değişimin savaşlar, göçler, icatlar, inançlar gibi süreçlerin etkisi ile sürekli olarak var olması dünya tarihinin yazgısında yerini hep korumuştur. Ancak bir kırılma olarak nitelendirilebilecek modernitenin başını çektiği gelişmeler, toplumun kurumsal yapısını oluşturan öğeleri sadece değiştirmemiş, dönüşüme uğratmaya başlamıştır. Nitekim çalışma dâhilinde ele alınan aile kurumu gözlemlendiğinde; ailenin bütüncül olarak bir değişime tabi olmakla birlikte bir dönüşüm geçirdiğini görmek mümkündür. Aile tipleri açısından birçok alt başlığa sahip olsalar da temel olarak geniş aile ve çekirdek aile olarak iki biçimde karşımıza çıkan aile yapısı, birbiri ile ilişkili olmasına ve keskin bir kopuşa uğramamasına rağmen (Litwak, 1960, s. 286), yine de coğrafi, iktisadi, siyasal ve sosyal nedenlerden ötürü değişime maruz kalabilmektedir. Özellikle sosyal yapıyı oluşturan kültürel, ekonomik, fiziki ve biyolojik her bir unsurun birbirini etkileyecek biçimde değişmesi ve sosyal ilişkilere sirayet etmesi anlamında bir sosyal değişimin (Erkal, 1982, s. 298), aile üzerinde güçlü etkilere sahip olduğu söylenebilir. Söz konusu aile nezdinde sosyal değişimin karşılaştırılmasını; konut ve işgücü piyasalarındaki değişim, kadının aile içerisindeki konumundaki değişim, demografik değişim, endüstriyel ve mesleki değişimler bağlamında değerlendirmek mümkündür (Harris vd., 2006, s. 67).

Sosyal değişimin geleneksel aile türleri içinde sayılabilecek bir aile modeli olarak Türk aile yapısını nasıl etkilediği konusunda sosyolojik olarak birçok literatür vardır (Kıray, 2006; Bayer, 2013; Koç, 2014; Canatan, 2018). Türk aile yapısının özellikle Cumhuriyetin ilanı ile bir değişim ve dönüşüme girdiği söylenebilir. Ancak son dönemlerde küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, Türk aile yapısında modernitenin etkilerini daha hissedilir kılmaktadır. Yine de geleneksel ve dini hassasiyetlerini muhafaza eden aile yapısının korunmaya çalışıldığını ve değişimin, batı ülkelerindeki gibi keskin olmadığını ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda toplumsal belleğin yansımaları olan, toplumsal doku okumalarını ve anlamlandırmalarını sıklıkla konu edinen Türk filmleri üzerinden söz konusu etkileri çözümlenmek mümkündür. Halihazırda Yeşilçam filmlerinden başlayarak 2000 sonrası çekilen filmler de dâhil olmak üzere Türk aile yapısının değişim boyutları, geleneksel ve modern aile arasındaki çatışmalar, yakın tarihe ışık tutacak biçimde filmlerde yer almaktadır.

Bu çalışmada; aile yapılarının temel özelliklerine yer verilmekle birlikte ailenin modernitenin etkisiyle nasıl değiştiği ele alınmıştır. Bunun yanı sıra geleneklerine bağlı ve dini yönü baskın Türk aile yapısının bu tarihsel değişim sürecindeki dinamikleri bu çalışmanın araştırma konularından biri olmuştur. Çalışmanın Türk filmlerinin değerlendirildiği bölümde; Türk dizilerinde ailenin var oluş biçimlerine değinilmiş, toplumsal gerçekçilik bağlamında ailenin Türk dizilerindeki önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın metodolojik kısmında ise sosyolojik film analizi yöntemi kullanılarak ve filmlerin semboller, rol modeller ve mesajlar üzerinden ailenin değişimini yansıtmada önemli olduğu varsayımından hareket ederek 'Kızılılık Şerbeti' adlı dizi film analiz edilmiştir. Film; sosyal değişimin dinamiklerini, sosyal statüleri, kadının statü ve aile içerisindeki konumunu barındırması ve bir bütün olarak aileyi ele alması ve gerçek bir hayat hikâyesinden yola çıkarak senaryolaştırılmış olması açısından önemli bulunmuştur. Ayrıca dizinin gerçek hikâyeden yola çıkması, her ne kadar genelleyici bir yaklaşım sergilemese de Türk toplumunda var olan aile yapılarını örneklendirmesi açısından önemli bulunmuştur.

Analizde, filmde yer alan aile yapılarının aktarım biçimleri ele alınmıştır. Ayrıca geleneksel değerlere sahip, aynı zamanda muhafazakâr ve mütedeyyin olan bir ailenin, sekülerleşmeye başlayan yapısı anlaşılmalı çalışılmıştır. Ailenin, modern aile karşısında yaşadığı krizler ve çatışmalar ile yapıbozuma uğrama süreci analiz edilen bir diğer yön olmuştur.

Sosyolojik Açıdan Aile Kavramına Bakış

Aile; birçok dönem üzerinde stratejiler geliştirilen, tartışmalar yürütülen, toplumun genelini temsil etme rolü verilen bir yapı olarak algılanmaktadır. Özellikle sosyolojik bağlamda aile sosyolojisi üzerine yapılan çalışmalarda, bireyin içinde yetiştiği aile yapısının anlaşılması çabalarının yanında, toplumun sosyal ve kültürel yapısının devamı ve konumlandırılmasını anlamlandırma çabasında da ailenin önemi göze çarpmaktadır (B. Kıray, 2006; Adak, 2018; Sayın, 2020). En küçük toplumsal yapı olan aileyi sosyolojik açıdan tanımlamak gerekirse, bütünlüğü sağlayan birçok özelliğin bir arada bulunduğu toplumsal bir yapı olarak tanımlamanın mümkün olduğu görülmektedir. Kapsayıcı bir tanım bağlamında aile; evlenme bağıyla birbirine bağlanmış, aynı mekânda yaşayan, aynı geliri paylaşan, oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde birbirlerine etki eden, içinde yaşadıkları toplumun kültürel yapısına uygun bir kültür yaratıp kuşaktan kuşağa sürdüren toplumsal bir birim karşımıza çıkmaktadır (Güler ve Ulutak, 1993, s. 53).

Aile toplumsal sistemin bir parçası ve toplumun bir temsilcisi misyonunu yürütmektedir. Bu çerçevede aileye dair tek bir tanım yapmak mümkün değildir. Aile yapıları sadece içinde bulunduğu toplumu temsil etme, toplumu inşa eden diğer unsurları anlama ve geleceğe sahip olunan değerleri aktarma işlevlerini yürütmektedir. Dünyada yer alan farklı toplumsal yapıları anlama, söz konusu toplumların geçmişi, bugünü ve yarını öğrenme, bu toplumsal yapılarla olan ilişkileri düzenleme konusunda da aile yapılarının anlaşılması, büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda aileyi tarihsel biçimi, zamanla yakından ilişkili yapısal durumu, ilişki düzeyleri, toplumsal diğer bağlamları ile ilintili olarak açıklamak gerekmektedir (Gippert, 2013, s. 33). Ailenin bilimsel bir çerçevede açıklanmasında birtakım kabul görmüş ifadeler söz konusudur. Nitekim her ne kadar içinde yaşanan dönemin özelliklerine göre toplumsal yapıda ve dolayısıyla ailede de değişimler söz konusu olsa da aileyi oluşturan bireylerin beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarına, kültür ve eğitime yönelik birtakım değerler yaratacak yönlerinin tatminine ya da üreme gibi fizyolojik birtakım gereksinimlerine yönelik bir değişim bulunmamaktadır. Hatta aile; bireyin sayılan bu ihtiyaçlarının olumlu bir şekilde giderilmesi, maddi ve manevi anlamda zenginliğin ve gelecek kuşaklara sağlıklı aktarımların zeminini hazırlamaktadır (Cansel, 1990, s. 63). Bilhassa ailenin hemen hemen tüm toplumlarda sosyal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde merkezi bir kurum rolünü üstlenmiş olması (Thornton ve Fricke, 1987, s. 771), ailenin toplumu kalkındıracak ve ileriye taşıyacak önemli toplumsal kurumlardan biri olduğu kanısını tüm zaman dilimlerinde güçlendirmektedir.

Ailenin toplumun geleceğine yön veren bir misyon yürütme bilinciyle hareket etmesi, aile üyelerinin kişisel kimliğinin ve sosyal kimliğinin sağlıklı bir biçimde şekillenmesini beraberinde getirmektedir. Aynı şekilde ailenin sınıfsal olarak hangi kategoride yer alacağı, nasıl bir aile yapısının şekilleneceği de aile bireylerinin kimliği ve bakış açısıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak bireylerin aileden yalıtılması yani bireyciliğin ön planda olması, aile bütünlüğüne zarar veren (Scanzoni, 1977, s. 187) aileyi alışageldiği kalıbın dışına iten bir durumdur. Bu aşamada aile kavramının tanımı da süreçten etkilenmekte ve bireyin bu tercihi, içinde bulunduğu aile yapısını değişime uğratmaktadır.

Bireyin ve ailenin karşılıklı ilişkisinin ailenin tanımına alternatifler geliştirmesinin yanı sıra dönemsellik özelliklerin ailenin tanımına farklı perspektifler kattığı görülmektedir. Geleneksel ve geniş aile tanımına ilaveten modernite ile aile yapısı atomize olmuş, bireysel ve heterojen bir hale gelmiştir. Söz konusu bu çekirdek aile yapısında ailenin işlevleri değişmiş; ekonomik, sosyal ve psikolojik birçok işlev eklenmiştir. Bunun yanı sıra modern aile geleneksel aile yapısını tehdit etmiş, seküler anlayışı nedeniyle de aile ile din arasında mesafeler zamanla ortaya çıkmıştır.

Gelenekçi yapısının yanı sıra dini bir kimliğe de sahip olan aile kurumu, her ne kadar mevcudiyetini korusa da bu noktada da bireysel dini anlayışın sekülerleşmesi boyutu, kurumu modernite yönlü etkilemekte ve aileyi değişime zorlamaktadır. Bu ve benzeri birçok sürecin gelişmesi ile aile tanımlarındaki çok boyutluluk artmakta ve birçok disiplinler sahada tartışmalar devam etmektedir.

Aile Türleri ve Toplumsal Değişim Arasındaki İlişki

Günümüz modern dünyasının neden olduğu sosyal değişimin aileye sirayetinde birçok faktörün rol oynadığı görülmektedir. Temel faktörlere bakıldığında; evlenme yaşının yükselmesi, evlenen nüfus oranlarındaki düşüş, azalan doğurganlık gibi birtakım demografik değişiklikler, ekonomik nedenler, üretim biçimleri ve teknolojik gelişmelerin (Espenshade, 1985, s. 238, 239) ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Çekirdek aile yapısının temelini oluşturan bu özellikler, geleneksel aile yapısını köklü bir değişim ile karşı karşıya bırakmıştır. Buna karşın dini hassasiyetli aile yapısı, modern toplumlarda yaygın bir şekilde görülen çekirdek aile ve diğer modern aile yapılarına rağmen varlığını korumaya devam etmiş, değişimin sirayeti ise geleneksel aile yapısına göre farklılık arz edebilmiştir.

Değişimin boyutlarını somutlaştırma anlamında, dini inançları güçlü olan aile yapısını çözümlenmek ve modernitenin geleneksel aile ile dini hassasiyeti yüksek aileye yansıma biçimlerini anlamak önem kazanmaktadır. Bu çerçevede aile türlerinin genel özelliklerini ve değişimin etkilerini tartışmanın gerekliliği hasıl olmaktadır.

Klasik olarak dünyada varlık gösteren toplumların tamamına yakınında mevcut olmuş veya mevcudiyetini devam ettirmekte olan geleneksel aile yapısı, geniş aile yapısı ile eş değer anlamda kullanılabilir. Geleneksel aile yapısına bakıldığında, toplumda var olan kültürel birikimin kuşaklara aktarımında başat bir rol oynayan bir yapıya tekabül ettiği görülebilir. Geleneksel aile yapısı, birden fazla çekirdek aileyi barındırmakla beraber sahip olunan kültürler ile paralel akrabalık ilişkilerinin farklılık gösterdiği, aileyi yönetme hakkının en yaşlı üyede olduğu, fertlerin ikinci planda yer aldığı ve oluşturulmuş bu birlik etrafında yaşamın sürdürülmek zorunda olduğu bir yapıyı temsil etmektedir (Gökçe, 1976, ss. 60-61). Modernleşme öncesi varlık gösteren bir aile yapısı olarak görülse de günümüzde söz konusu aile yapısının gücünün ve prestijinin etkisinin, özellikle doğu toplumlarında mevcudiyetini koruduğu söylenebilir. Ancak batı toplumlarında geleneksel aile yapısı temel yedi işlev üzerine oturmuş ve bu işlevlerin zayıflaması ile sosyal bir kurum olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu işlevler sırasıyla; geleneksel ailenin ürettiğini tüketen yapısından dolayı ekonomik işlev yürütüyor olması, ekonomik gücünden dolayı aile üyelerinin prestij ve statü sahipliği işlevi, ailenin mesleki, sosyal her yönden bir eğitim merkezi işlevini üstlenmiş olması, ailenin üyelerini koruyucu bir yapı işlevini yürütmesi, ailede dini inanç sisteminin işlevsel olması, boş zaman ve eğlence işlevinin aile içerisinde yürütülmesi, son olarak eşler arasında sevgi bağı ve çocukların aileye katılmasını sağlayan biyolojik bir işlevin var olmasıdır (Ogburn, 1938, s. 139). Sıralanan her bir işlevin, geleneksel ailenin var olma dinamiklerini oluşturduğu söylenebilir. Bununla birlikte modern aile yapısında, işlevlerin her birinin yer alma biçiminin tartışmalı bir şekilde olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Bu bağlamda modernite ile beraber gelişen sanayileşme, göç olgusu, teknolojinin gelişimi gibi birçok olgunun toplum yapısını etkileme gücü; işlevlerin geleneksel aile yapısında zayıflama sürecini etkilemiştir. Ayrıca batıdan yükselen modernleşme aracılığıyla bireyciliğin artması, eğitimin kendini gerçekleştirmenin bir aracı haline gelmesi ve bir davranış biçimi olarak benimsenmesi (Aykan ve Wolf, 2000, s. 400), geleneksel aile yapısının birey odaklı küçük bir yapıya dönüşümünü hızlandırmıştır.

Geleneksel ailede değişimin bariz ve somut olarak belirgin olduğu saha; hiç şüphesiz demografik değişim ile kadına atfedilen rol ve konumdur. Demografik değişimin başında evlenme yaşlarının artması, evlenen nüfusun oranlarındaki düşüş, azalan doğurganlık (Espenshade, 1985, ss. 238-239) gelmektedir. Geleneksel aile oluşumunun merkeziliğinde var olan ve normlarla tanımlanmış olan cinsiyete dayalı işbölümünde kadınlar, erkeklerden daha çok aile rollerine

yönlendirilmektedir (Waite vd., 1986, s. 542). Ancak yeni toplumsal düzenle birlikte çekirdek aile modeline geçiş; geleneksel aile yapısındaki kadın algısının ve kadının aile içerisindeki rolünü tamamen farklılaştırmıştır. Kadın evin dışında da varlık gösteren bir birey haline dönüştürülmüş, annelik, eş olma gibi atanmış rollerin geleneksel tanımı dolayısıyla farklılaşmıştır.

Modernite ile birlikte toplumsal yapı ve beraberinde aile kurumundaki değişimler, işlevsel birçok eylemi de dönüştürmüştür. Geleneksel ailede yer alan destek olma işlevi, ailenin çekirdek bir hal almasıyla azalmış, aile üyeleri arasındaki bağ zedelenmiştir. Kişinin içinde yaşadığı toplum, aile gibi yapıların alternatifsiz yapı olma özelliğinin yitirmesi ise bireyselleşmeyi gün yüzüne çıkarmıştır. Bu yapıya alternatif olan ise bireyin kendisi tarafından seçilen aynı zamanda terk edilebilen sosyal bağlantılar olmuştur (Schroer, 2000, s. 13). Modern aile yapısı ile dönüşüme uğrayan bir diğer değer ise mahremiyet olmuştur. Geleneksel aile yapısında var olan aile içi meseleler, aile ile birlikte alenileşmiş ve kamusal alana açık bir hal almıştır. Aile korunaklı alanlarının dışına çıkmak durumunda kalmış, bireyler ise özne olarak hareket etmeye başlamışlardır (Diken Yücel, 2022, s. 46). Böylece geniş ve geleneksel bir yapıya sahip olan aile, sahip olduğu bağlamdan kopmuş ve farklı bir kimliğe bürünmüştür. Ancak Litwak (1960, s. 385)'in da belirttiği üzere her ne kadar değişim olsa da çekirdek aile ve geniş aile arasındaki bağ tamamen kopmamakta ve iletişim ağları başta olmak üzere sosyal ve iktisadi nedenler ile yer yer bağ tesis edilmektedir.

Dini Hassasiyete Sahip Aile Yapısında Toplumsal Değişimin İzleri

Sosyolojide geleneksel ve çekirdek aile olmak üzere temel iki yapı üzerine inşa edilen aile kurumunu açıklamada alt birçok başlık ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar geleneksel aile yapısını desteklese de çekirdek aile yapısında da etkili olan din olgusunun, ailelerin yaşam tarzlarında ve tercihlerinde belirleyici bir rol oynadığı iddia edilebilir. Dini yapıda kuralların ve öğretilerin belirleyici güce sahip olması; aile yapısını etkilemiş, aile üyeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen, aile içi rol dağılımını üstlenen bir işlev üstlenmiştir. Din; ailenin yanı sıra toplum içi ve toplumlar arası ilişkileri düzenleme anlamında da rol üstlenmesi nedeniyle zamanla akışkan sosyal bir kurum olma özelliği kazanmıştır (Jenkins, 2016, s. 219). Böylece din, modern ve postmodern dönemlerde etkisini sürdürmeyi başarmıştır. Dinin aileye yönelik bir diğer rolü ise tamamlayıcı olmasıdır. Zira kurumsal eğitimin kimlikle etkileşiminde büyük önem taşıyan anlam ve mana ayrımı, temel olarak aile kurumunda verilmektedir. Din temelde verilen bu eğitimi kendi öğretileri ile tamamlayarak (Çetin, 2021, s. 17) bireyin gelişimini desteklemektedir.

Geleneksel toplumda dinsel fenomenlerin aktarılma ve içselleştirilme mekânı olan ailenin (Çelik, 2010, s. 26) değişimi, modernleşme gibi toplumsal değişimi tetikleyici dönemlerin etkisi ile söz konusu olmuştur. Bu değişim, dinin aile içerisindeki konumunu sarsmış, toplumsal değişim-dönüşümün şiddetine göre din, aile dışına itilmeye başlamıştır. Aile ile ilgili pratik ve kültürel görevler, genellikle bireyleri dini kurumlar tarafından üretilen sosyal, dini, ahlaki değerlere yönlendirirken (Dollahite vd., 2004) modern aile yapısının yaygınlaşması köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Bireyden başlayan bu değişim, bireyin dine bakışını değiştirmiş ve tutumlarında farklılaşmalara neden olmuştur. Normalde bireysel tutumlardaki değişiklikler, sosyal yapıdaki değişikliklerle açıklanmaktadır. Ancak değişimin neden olduğu etkiler; bireylerin sahip oldukları deneyimler ile pekişebilmekte ve sonuç olarak aile ile ilgili tutum ve davranışlarda daha fazla kaymaya neden olabilmektedir (Waite vd., 1986, s. 541). Tutumlardaki bu kaymanın din ağırlıklı olması söz konusu ise birey, dindarlık pratiklerini gerçekleştirmeye başlamaktadır. Bireysel düzeyde dini katılım, dini inanç ve kişisel dini bağlılıkla tanımlanan dindarlık kavramı (Wilcox, 2006, s. 99), bireyin dini pratikleri sergilemesinin yanı sıra dini bütüncül olarak kimliğine yansıtması ile yakından alakalıdır.

Geleneksel yapılarda aile, hem dini-kültürel değerler hem de ekonomik pratikler barındırması nedeniyle batıdan yükselen modern aile yapısından daha fazla sosyal desteğin temel taşıdır. Ancak zamanla modern aile yapısının yayılmasının temel etmenlerinden olan ekonomik ve

sosyal değişim, ailenin güçlü rolünün kalıcılığını şüpheye düşürmektedir (Logan vd., 1998, s. 851). Bu noktada din ve aile bağlantısının çift yönlü olması yani aile yapılarının ve ilişkilerinin dini bağlılıkları, uygulamaları ve inançları şekillendirebilme durumu (Ellison ve Xu, 2014, s. 294), geleneksel ailenin modern aileye dönüşümünü ya zorlaştırmakta veya kolaylaştırmaktadır.

Moderniteye dönüş dine müspet yaklaşan toplumlar açısından tehlikeli görülmüş ve her zaman eleştirilmiştir. Bunun temel nedenlerinden biri; modernitenin dini inanç sistemleri etrafında örgütlenmiş toplumların aksine, yaşam ve ölümün anlamı gibi bireyin iç dünyasındaki sorulara yönelik ahlaki temelli cevaplar yönelmemesidir (Heaphy, 2007, s. 85). Bunun yanı sıra dinin geleneksel aile kurumundaki canlılığa katkısı düşünüldüğünde; modernleşmenin bu canlılığın düşüşüne zemin hazırlayacağı, toplumsal düzeyde (bireysel dini katılım, inanç ve mensubiyeti ile ölçülen) dini canlılıktaki düşüşlerin, ailede yer alması muhtemel düşüş ile ilişkilendirileceği (Wilcox, 2006, s. 98) iddia edilmiştir. Bu ilişkilendirme; özellikle modernite aracılığıyla gerçekleşen değişim ve dönüşümün aileye olumsuz etkisi olarak görülmektedir.

Türk Aile Yapısında Toplumsal Değişimin Serencamı

Geleneksel Türk aile yapısını İslam öncesi ve İslam sonrası olarak iki dönem halinde ele almak mümkündür. İslam öncesi Türklerde aile anlayışı, aynı dönemde yer alan diğer toplumlardan çok farklı bir yapı sergilemiştir. Türk boylarının genelinde aile içerisinde kadın değerli görülmüş, çocuk eğitimi ise baba ile ilişkilendirilmiştir. Genel aile yapısının ise günümüz çekirdek aile yapısı ile birçok açıdan benzerlik gösterdiği görülmüştür (Öztürk, 2015, ss. 900-909). İslamiyet sonrası Türklerde özellikle Osmanlı Devleti'nde ise aile yapısında birtakım değişiklikler söz konusu olmuş, kadının özgürlük alanı farklı kültürlerin etkisi ile konak ile sınırlı kalmış ancak tek eşlilik eski Türklerde olduğu gibi bu dönemde de devam etmiştir (Haykır & Haykır, 2017, ss. 93-94). Tanzimat Fermanı ile hukuksal birtakım düzenlemelerin yürürlüğe girmesi, kadının sosyal hayat içerisinde daha fazla görünmeye başlanması, kadınların eğitim hakkının sağlanması ile birlikte günümüz Türkiye'sinin modern aile yapısının ilk temel taşları oturtulmaya başlanmıştır (Özkiraz ve Baş, 2016, s. 90).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ise İttihat Terakki Cemiyeti politikaları ve I. Dünya Savaşının etkileri neticesinde kadınların durumu değişime uğramaya devam etmiş, eğitim hakları genişlemiştir. Buna ilaveten savaştan dolayı erkek sayısının azalması, kadınların rollerini arttırmış, çalışma sahalarında kadınlar, daha aktif hale gelmişlerdir (Zürcher, 2016, s. 186). Türk aile yapısı; yeni Türkiye'nin kurulması ile değişime uğramış, seküler ve laik sisteminin etkisine girmiştir. Türk devleti, yeni bir Cumhuriyet olmasından dolayı iç ve dış ekonomik, siyasi, sosyal birçok gelişmenin beraberinde getirdiği krizleri de derinden hissetmiştir. 1950'li yıllarda çok partili hayata geçiş, ekonomik ve ticari atılımlar, kalkınma hamleleri toplumsal hareketliliği beraberinde getirmiş ve kırsaldan kente göçü hızlandırarak aile üyelerinin sosyal tabakada sahip oldukları konumdan farklı konumlar edinmelerine sebep olmuştur (Güreşçi, 2010, s. 85). Bu dönemde Türk aile yapısının ekonomik ve demografik anlamda değişiminin temel nedenleri arasında; sanayi hamleleri ile üretim yapısında değişimler, okulların ve eğitim oranının yükselmesi ve gelirlerdeki artış (Thornton ve Fricke, 1987, s. 749) yer almaktadır. Ayrıca teknolojinin gelişimi Türk aile yapısı ile birlikte tüm aile yapılarını derinden etkileyen gelişmeler arasında sayılabilir.

Modern hayat anlayışının mahiyetinin kırsaldan kente giden insanlar tarafından deneyimlenmeye başlanması, sahip olunan değerlerin dönüşümünü kolaylaştırmıştır. Kırsalda bıraktıkları geniş aileleri ile bağıni koparmayan kentli ailelerin, dönüşen değerlerini ve yaşam tarzlarını gelmiş oldukları yerlere taşıdıkları olasılığı, küçük kentler ve kırsaldaki dönüşümü açıklar mahiyettedir. 2000 öncesi Türkiye'sinde modern aile yapısının yaygınlık göstermeye devam etmiş ve geniş aile yapısı azalmıştır. Yine de Anadolu'da değişimin yavaş ilerlemeye devam ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Vergin (1985, s. 570), Türk ailesinin durumunu anlatırken kültürün de dikkate alınması gerektiğini, kırsal göç ve kentleşmenin akrabalık bağlarının çözülmesine yol açmadığını ve ailenin birey için yüksek derecede sosyal önemi olduğunu belirtmektedir. Vergin, her

ne kadar çekirdek aileye dönüş artmışsa da Tanzimat reformlarından bu yana Anadolu'daki geniş aile oranının neredeyse hiç değişmediğini ve kırsal altyapıdaki mevcut değişikliklerin aileyi etkilemediğini ifade etmiştir (1985, s. 574).

2000'li yıllar özellikle teknolojik gelişmelerin de etkisi ile değişimin doruğa çıktığı yıllar olarak kabul edilir. Zira aile yapısının kültür ve değer anlayışı nedeniyle etkilenmemeye durumu, yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Özellikle Türk toplumunda modernleşmenin getirdiği yeni yaşam tarzları, inançlar, değerler aile içerisinde ve bireyler nezdinde değişimi beraberinde getirmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 2011 yılında Ülkemizin aile yapısındaki değişimlerine yönelik hazırlanan araştırma raporunda; son 50 yıl içinde Türkiye'deki aile yapısındaki değişimi içeren birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Rapora göre tespit edilen değişimler ve sonuçlar şunlardır (Koç, 2014, s. 50-52):

1. 1980'li yılların ortalarına kadar dirençli bir yapı göstererek %25 seviyesinde kalan geniş aile, bu tarihten itibaren yaşanan çok güçlü sosyoekonomik ve demografik dönüşümlerin sonucu olarak direncini kaybetmiş, 2000'li yılların sonuna gelindiğinde ise %12 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında; ataerkil geniş ailenin direncinin kırılması, doğurganlık oranının düşmesi, üretim biçimlerinin değişmesi gibi nedenler söz konusudur.
2. Ataerkil geniş aile biçiminin gerilemesi, çekirdek aileye eklenen bireyleri kapsayan geçici geniş ailenin daha fazla genişlemesine zemin hazırlamıştır.
3. Türkiye'de yaşanan sosyoekonomik, demografik ve düşünsel dönüşüm sürecinden diğer aile biçimleri kadar çekirdek aile yapıları da etkilenmiştir. Bu süreçte, çekirdek aileyi oluşturan alt aile biçimlerinin kompozisyonu ve yaşam döngüsü değişmiştir.
4. Kadın başına ortalama çocuk sayısı, 2000'li yıllarda 2,4'e kadar düşmüştür.

Aile yapısında değişim sürecinde kadının değişen rolü ve konumu ayrıca önem taşımaktadır. Kadının; üretim sürecine katılmaya başlaması, eğitim hayatına atılması, evlilik ve çocuk doğurma yaşının yükselmesi gibi sebeplerden dolayı aile içerisinde de konumu değişmeye başlamıştır. En önemlisi anne-çocuk ilişkisinin geleneksel biçimlerinin değişmesi ve annenin çocukla daha fazla vakit geçirmesi, kadın açısından olumlu bir değişim olarak kabul edilebilir. Ancak kadının çalışma hayatına katılması, üretim süreçlerinde rol alması, kadının evdeki rolü sabit olduğu müddetçe ekstra bir yük getirmiş olmuştur (Aktaş vd., 2012, s. 76).

Son Dönem Türk Dizilerinde Değişen Aile Yapısını Okumak

Dizi filmler, diğer medya içeriklerine göre toplum ve toplumu oluşturan yapılardan biri olan aileye mensup bireyler üzerinde daha yüksek etki oluşturma gücüne sahiptir. Bunun önemli nedenlerinden biri; dizilerin devamlılık içeren süreçlerinin uzun süreli olarak yayınlanmasıdır (Sarıtaş ve Özsoy, 2022, s. 316). Dizi içeriklerinin izleyiciler üzerinde etkileri birçok açıdan söz konusu olmaktadır. İzleyici, dizide yer alan karakterlerin tutum ve yaklaşımları ile özdeşleşebilir, benliğini karşılaştırabilir, karakterlerden rol model seçebilir. Örneğin, kendini dindar olarak tanımlayan bir izleyici, bireysel dindarlık tanımını, ailesinin dindarlık değerlendirmesini, değerlerini izlediği dini içerikli bir dizi film üzerinden açıklayabilir. Nihayetinde dizi ve filmlerde toplumsal gerçeklere dair izlere yoğun bir şekilde rastlanabilmektedir.

Türk filmleri gibi Türk dizi filmlerinde de dönemsel değişimler söz konusu olmakla birlikte içeriğin toplumsal değişim ile paralel bir biçimde üretildiği ve izleyicilerin gündelik hayat planlamalarına dizi filmleri de dahil ettiğini söylemek mümkündür. Türk dizi filmlerinin içerik değişiminin döneme hakim olan kültürel kalıba göre şekil alması (Geçer, 2015, s. 14), Türk izleyicisinde karşılık bulmuş ve artan bir ilgi ile diziler rağbet görmüştür. Nitekim RTÜK tarafından 2018 yılında yapılan Televizyon İzleme Eğilimleri araştırmasında toplumun en fazla izlediği

programlardan ikincisinin dizi filmleri olduğu ve izleyici kesimin prime time denilen altın saatlerde dizi filmleri izlemeyi tercih ettiğini ortaya koymuştur (RTÜK, 2018, s. 54).

Türk dizilerinin içerik değişiminin dönemsel şartlara göre nasıl farklılık gösterdiğine bakıldığında ve izleyicinin değişen film izleme eğilimi anlaşılacak istendiğinde; film konularının eğilimlerini takip etmek gerekmektedir. 1980 öncesi sıcak aile yuvası, fedakâr ama mutlu kadın profili, aile bütünlüğü, az ile mutlu geleneksel aile profili filmlerde sıklıkla yer alan konulardır. Ancak 1980 ve 1990 sonrası çekilen Türk filmlerinde, liberal sistemin aileye ekonomik, sosyal ve kültürel yansımaları ve modern ailenin keskin çıkışı göze çarpmaktadır (Evren Yüksel, 2013, s. 282, 284). 2000 sonrası Türk filmlerinde ise anlayış, içerik ve sanatsal açıdan gözle görülür değişiklikler söz konusu olmuştur. Aynı dönüşüm silsilesi, Türk dizilerinde de gözlemlenmiştir. Dizilerde ailenin dönüşüm serüveni tecrübe edilen yönleri ile ve toplumda karşılık bulan özellikleri ile yansıtılmaktadır. Özellikle aileyi yansıtmaları bakımından 2000 sonrası Türk filmlerinde modernitenin etkisi daha yoğun olmuştur. Diken Yücel'in (2022, s. 52) belirttiği üzere, 2000 öncesi filmlerde yer alan aile sorunları, işsizlik, yoksulluk, göç, kan davası konuları yerini köşesine çekilmiş bir aileye bırakmıştır. Aile tüm sorunlarını, hesaplaşmalarını kendi içerisinde ve aile bireyleri arasında gerçekleştirmektedir. Roller ve kimlikler önceki aile yapısındaki sabit rollerini kaybetmiş, sürekli değişim geçirmiştir. Bu belirsizlik ortamı aileyi geçmişte konuşmaya cesaret edilemeyen sorunların ele alındığı bir özgürlük alanına dönüştürmüştür.

Türk dizilerinde toplumsal değişimin yansıtılması, Türk sinemasındaki dönüşümü hızlandırmış, ailenin yansıtılması anlamında ise geleneksel aile yapısından modern aile yapısına doğru bir kayma gözlemlenmiştir. Bu kayma süreci toplumsal kabul gördükçe ve insanlar arasında yaygınlaştıkça, Türk dizileri de bu değişime ayak uydurarak daha modern ve gerçekçi aile yapılarını işlemeye devam etmiştir.

Son dönem dizilerde fakir geleneksel aile ve zengin modern aile karşılaştırması (Adını Feriha Koydum (2011), Medcezir, (2013), Yasak Elma (2018)), dini hassasiyeti olan aile ve modern aile karşılaştırması (Ömer (2022), Kızılık Şerbeti (2022) , geleneksel aileye mensup aile üyelerinin modernitenin etkisi ile dönüşümü (O Hayat Benim (2014), Fazilet Hanım ve Kızları (2017) sıklıkla rastlanan içeriklerden bazılarıdır. Aile içerikli filmlerin izleyici tarafından takip edilmesinde birçok etken söz konusudur. Bu duruma ilaveten izleyicinin de aile filmlerinin de dahil olduğu dizi filmlerden etkilendiği ve rol model alma anlamında filmlerdeki karakterleri takip ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim 2020 yılında yapılan bir araştırmada; Türk dizilerinde yer alan içeriklerin aile yapısı üzerinde etkili olduğu (etkilenme oranı %87,6) saptanmıştır (Saritaş ve Özsoy, 2022, s. 317). Dizi filmlerde yer alan içerikler; aileler üzerinde olduğu kadar kişilerin özdeşlik kurma eğiliminde de geçici ve yoğunluğu değişen bir etki yaratmaktadır (İbrahim, Saritaş ve Özsoy, 2022, s. 338). Özdeşleşme, yönetmen ve yazarların, izleyicinin medya araçları üzerinden zevk almak için etkileşim sağlayacakları amaçlanan karakterler üzerinden gerçekleşmektedir. Ebeveynlerle, liderlerle veya uluslarla özdeşleşmenin aksine, medya karakterleriyle özdeşleşme dikkatle inşa edilmiş bir durumun sonucudur (Cohen, 2009, s. 251).

Türk dizilerinde aile yapıları yansıtılırken her iki aile yapısının temel taşlarından kadının temsili, tartışılan konulardan biridir. Kadın bir birey olarak aile içerisinde sahip olduğu konumunu modern hayat tarzına uyarlamaya ve özgür bir birey konumunu edinmeye çalışırken geleneksel aile yapısında, kadına tayin edilen kadercilik kabulleniş devam etmektedir. Ancak dönüşümün doğasına uygun bir şekilde geleneksel-mütedeyyin aileye mensup kadın, kadercilik yönünü her ne kadar korusa da sorgulamayı ve kimliğini belirgin kılmayı öğrenmekte ve göz önüne çıkarmaya başlamaktadır. Aslında Türk dizilerinin belirli toplumsal cinsiyete dayalı yargısal kalıplar ile doldurulması veya bu şekilde vurgulanması, toplumsal cinsiyet farkına dayanmayan ancak toplum tarafından belirlenen rolleri kadınlara ve erkeklere yüklemek ile aynı anlamdadır (Ağaoğlu Ercan ve Çakar Bikiç, 2019, s. 170). Kadın karakterlerin dizi filmlerde yer alma biçimlerini, dizi film senarist ve

yönetmenlerinin hedefledikleri kitle veya kitlelerin tahlil biçimleri ve çıkarımlarıyla bağdaştırmak mümkün gözükmemektedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Modern-Çekirdek aile ve geleneklere bağlı, dini hassasiyetleri olan aile temsillerinin Türk dizilerinde yer alması yeni bir durum olmamasına rağmen güncel konular bağlamında, son birkaç yıldır gerek yapım gerekse senaryo bakımından toplumun beklentilerine uygun olduğu iddiası ile birçok aile dizisi çekilmektedir. Özellikle romanlardan, gerçek yaşam hikâyelerinden uyarlanmış ve toplumun farklı kesimlerinin dikkatini çekebilecek şekilde yazılmış senaryoların fazlalığı oldukça dikkat çekicidir (Aşk-ı Memnu (2008), Huzur Sokağı (2012), Fatih-Harbiye (2013), İstanbullu Gelin (2017), Yalı Çapkını (2022), Ömer (2023)). Bu çalışmada, Show TV’de yayınlanan ve konusu nedeniyle kamuoyu nezdinde sıkça gündeme gelen, gerçek hayat hikayesinden yola çıkarak senaryolaştırılmış ‘Kızılık Şerbeti’ filminin ilk 20 bölümü, Türk aile yapısına yaklaşımı açısından sosyolojik film analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Sosyal bilişsel bir sistemin var olduğu bilincinden hareketle medya tüketim biçimleri, izleyicilerin tatmin algılarını etkilemekte ve bu tatmin algıları, medya alternatifleri hakkındaki inançlar ve beklentileri geri beslemektedir (Palmgreen vd., 1985, s. 17). Sosyolojik film analizinde, izleyicilerin beklenti ve inançlarını beslemede film içeriklerinin anlamsal ve mesaj boyutuyla ilgilenmektedir. Bu analiz yönteminde; toplumsal yapıda var olan sosyal değerlerin filmlerde nasıl yansıtıldığı ve somutlaştırıldığı, filmlerin sosyal değerlere katkısı, sosyal değerleri güçlendirme ya da değiştirme gücü ve filmlerin toplumsal tutum ve davranış kalıplarında bir değişikliğe neden olup olmadığına yönelik konular ele alınmaktadır (Özden, 2004, s. 154). Diziler üzerinden yapılan sosyolojik okumalar, aile yapısının değişimi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu tür analizler, aile yapısının tarihsel olarak evrildiğini, günümüzdeki aile yapılarının çeşitliliğini, aile rollerinin değiştiğini ve toplumsal bireylerin rollerinin aile içindeki etkilerini ele almaktadır. Sosyolojik film analizi çerçevesinde dizi veya filmin konusu, karakterlerin yaşam tarzları, aile yapısındaki rolleri ve ilişkileri, cinsiyet rolleri, aile bireylerinin toplumdaki konumları incelenmekte ve aile yapısındaki değişimlerin biçimlerine yönelik fikirler geliştirilebilmektedir.

Sosyolojik film analizi çerçevesinde filmler üzerinden toplumsal değişimin somutlaştırılması söz konusudur. Zira filmler, içinde bulunulan toplumdan kesitler barındırması bakımından önemlidir. Çalışmada örneklem olarak ele alınan Kızılık Şerbeti filmi; Türk aile yapısında mevcut olan aile tiplerinin yansıtılma biçimleri açısından sosyal bağlamda incelenmiştir. Filmde; kadının dini bakımdan ve ailedeki temsili anlamında konumlandırılışı, ailelerin ve bireylerin sahip olduğu din anlayışı, aile yapısında mevcut geleneksel ve dini hassasiyetlerde gözlemlenen değişimler, modern ailenin değer yargıları gibi konuların yer alışı biçimleri analiz kapsamında değerlendirilmiştir.

Kızılık Şerbeti İçin Dini Hassasiyete Sahip Aile ve İdealist Modern Aile Karşılaşması

Filmin Konusu

Yönetmenliğini (Kettle) Hakan Kırvavaç’ın üstlendiği, senaryosunu ise Melis Civelek ‘in yazdığı ‘Kızılık Şerbeti’ filmi, modern ve seküler bir ailenin kızı Doğa (Sıla Türkoğlu) ile geleneksel ve dindar kimliklerini iç içe yaşayan bir ailenin oğlu olan Fatih’in (Doğukan Güngör) birbirini sevmeleri ve evlenmeleriyle başlayan aileler arası ilişkiler, çatışmalar ve değişimi konu edinmiştir. Türkiye’deki aile yapılarının özelliklerini sorgulayıcı bir anlatım tarzı ile aktarması bakımından önemli bulunan filmde; günümüzün sosyal ortamında Türk modern-seküler aile ve Türk geleneksel-dindar aile arasındaki ilişkiler dünya algısı, çatışmalar ve yaşananlar neticesinde gerçekleşen değişimler kapsamında ele alınmıştır.

Fotoğraf 1. Doğa ve Fatih'in ailelerinin ilk tanışma akşamı.

Filmde aile yapıları son dönem Türkiye'sinde çokça şikâyet edilen kutuplaşmayı derinleştiren eylemler üzerinden aktarılmaktadır. Doğa'nın ailesi, seküler, modern ve din ile yakından uzaktan ilişkisi olmayan bir ailedir. Doğa, Kıvılcım Arslan (Eylem Alasya) ve Kayhan Korkmaz'ın (Soydan Soydaş) ilk kızlarıdır. Aşkına inanan ve farklılıklara rağmen sevginin ve aşkın tüm sorunların üstesinden geleceğine inanan Doğa, aynı zamanda üniversitede diş hekimliği eğitimi almaktadır. Doğa ailesiyle birlikte yaşamakta ve ailesindeki diğer fertler gibi seküler ve modern bir hayat sürmektedir. Ailede anneannenin (Sönmez Hanım-Aliye Uzunatağan) aynı evde olması, teyzenin (Alev-Müjde Uzman) sürekli aile ile vakit geçirmesi geniş aile olma özelliğini hatırlatmıştır. Ancak evde baskın olan ve sözü geçen konumda Doğa'nın annesi Kıvılcım'ın olması ve aileyi yönlendirmesi, Kıvılcım'ın boşanmış olması, tam olarak geniş aile özelliğini desteklememekte, çekirdek aile yapısını öne çıkarmaktadır.

Bununla beraber Kıvılcım başta olmak üzere aile üyelerinin tamamen seküler, pozitivist ve idealist bir kimliğe sahip olması, dini yaşam tarzından uzak, hatta yer yer karşı olması, Doğa'nın ailesinin modern bir aile olduğunu desteklemektedir. Sönmez anneanne hariç ailede gelenekler, tamamen gündelik hayatın dışına itilmiş, dini kural ve kaideler, ananeler yaşanan çağ ile bağdaştırılmamış ve dini yaşam tarzını sahiplenmiş kişilerin anlaşılması problemlili hale gelmiştir. Örneğin Kıvılcım'ın tesettürlü kadınlara karşı olumsuz tavrı, dini kuralları yadırgaması, geleneklere şiddetle karşı çıkması söz konusu bu anlayışın sonucudur. Filmde Kıvılcım'ın karşıt olma biçimi ve tepkileri, karşıt olduğu kesim tarafından yer yer tepki ile karşılanmakla beraber Fatih'in ailesi tarafından anlamlandırılmaya ve idare edilmeye çalışılmıştır. Nitekim bir bölümde Fatih'in annesi Pembe Hanım (Sibel Taşçıoğlu), Kıvılcım'ın tavırlarını eleştiren kızı Nursema'ya (Ceren Yalazoğlu Karakoç) Kıvılcım'ın idealist bir kadın olduğunu, tutumunun da bundan kaynaklandığını ifade etmiştir. Modern aile yapısına yönelik hayranlık ve idealize edilmeye karşı bu tepki, filmin birçok bölümünde birbirinden farklı karakterler tarafından ifade edilmiştir. Filmde haksızlığa gelemeyen, çağın gereklerine uygun yaşayan, medeni, dini geride bırakıp dünyevi zevkleri gereği gibi yaşayan bir aile yapısı, günümüz dünyasının ideali olarak lanse edilmeye çalışılmıştır. Doğa ve ailesinin modern bir yaşam sürmesinin izlerini, ailenin her bir ferdinin farklı bir yaşam algısı geliştirmesi üzerinden okumak mümkündür. Geleneksel ve modern bir hayat anlayışı arasında gidip gelen anneanne ise çocuklarının ve torunlarının bireysel, kendi isteklerine göre hareket etmesine set çekmeye çalışmakta, yer yer başarmakla beraber genellikle aile üyeleri tarafından öğütleri es geçilmektedir ama haklı çıkan taraf genelde anneanne olmaktadır.

Filmde dindar ailenin temsili ise dini kaide ve kuralların yanı sıra geniş aile özellikleri ve gelenek-göreneklerin baskın olduğu bir yapı üzerinden verilmiştir. Ataerkil yapının hâkim olduğu ailede Abdullah Ünal (Settar Tanrıoğen) aileyi yöneten, aile üyelerinin kararlarında etki sahibi olan ve bazen onlar adına karar veren bir konumdadır. Dini ve seküler ortamlara uyum sağlamada zorluk çekmeyen bir karakterdir. Evin hanımı Pembe Hanım ise görünürde pasif, uçlarda asla

olmayan ve sürekli orta bir kararı öne çıkarmaya çalışan, dindar, gelenek ve göreneklerine, evine bağlı bir kadındır. Ancak arka planda Abdullah Bey dâhil tüm aile üyelerini birtakım taktiklerle örtülü bir şekilde yönetmeyi, yönlendirmeyi ihmal etmemektedir.

Geleneksel aile yapısında ebeveyn dindarlığının yetişkin çocuğun dindarlığı üzerindeki etkisinin genellikle babanın son karar verici rolünde olduğu ailelerde güçlü olduğu görülmektedir. Söz konusu geleneksel güç ilişkileri, dinin aile içindeki rolü başta olmak üzere geleneksel değerlerin önemini pekiştirmektedir. Sonuç olarak geleneksel bir aile yapısından gelen çocuk, ebeveyn dindarlığı daha az geleneksel bir şekilde örgütlenmiş olan bir ailenin mensubu olan çocuğa göre ebeveyn dindarlığını daha fazla kopyalıyor görünmektedir (Myers, 1996, s. 861). Aynı şekilde evin büyük oğlu Mustafa (Emrah Altıntoprak) ve küçük oğlu Fatih, tüm geleneksel ailelerde olduğu gibi babaları ile birlikte çalışan, dini hassasiyetleri olan, geleneklerine, ailesine bağlı, anne ve babalarının dindar kimliklerine paralel dini kimliğe sahip bireylerdir. Mustafa anlama ve öğrenme güçlüğü çeken bir yapıda olduğu için eşi Nilay (Feyza Civelek) ise kıskanç, aklına geleni düşünmeden söyleme özelliğinden dolayı aile tarafından sürekli takip edilmekte ve kollanmaktadır. Evin küçük oğlu Fatih ise işinde başarılı, ailesine bağlıdır ve aile Fatih'e her konuda güvenmektedir. Evin tek kızı Nursema ise eğitilmiş olmasına rağmen evde hat hobisi ile uğraşan, kardeşlerine göre dindar kimliği ve tesettürü ile ön planda olan, içine kapanık, özgürlük alanı kısıtlı, birçok konuya dini kimliğinden dolayı temkinli yaklaşan bir kimliğe sahiptir. Abdullah beyin geniş ailesiyle birlikte yaşamasa da ailede önemli bir konumda bulunan kardeşi Ömer Ünal (Barış Kılıç) ise aileden çok farklı bir profil ile ailede denge politikası güden, Doğa'nın ailesi ile kendi ailesi arasında ortak paydalar geliştirmeye çalışan, ailelerin birbirine uyum sağlaması için çabalayan, dini kimliği yanında modern ve seküler hayata uyum sağlamayı başaran örnek bir şahsiyet olarak karakterize edilmiştir. Ömer beyin bir diğer özelliği ise; ailenin gelini Doğa'nın annesi Kıvılcım hanımla yakınlaşması ve Kıvılcım hanımın dine ve geleneklere karşı sert tutumunu dönüştürmeye başlaması için onu teşvik etmesidir. Aile başta Kıvılcım Hanım ile yakınlaşmasına sıcak bakmasa da sonrasında olumlu karşılamış ve Ömer beyi desteklemiştir.

Kızılçık Şerbeti filmi, "kan kustum kızılçık şerbeti içtim" atasözünü düşündüren bir biçimde aile içinde, bireyin kendi içinde ve aileler arasında yaşanan sorunlara yaklaşımların farklılıklarını, içe dönüklüğünü ve çözüm arayışlarının kısır döngüsünü konu edinmiştir. Her iki aile, adeta atasözündeki bu durumu deneyimlemektedir. Lakin her iki ailede, kadın karakterler tabiri caiz ise kızılçık şerbetini en fazla içen taraf olmuştur. Dizide kadınlar konumlarına, rollerine göre şiddet dâhil birçok sorunu tek başına omuzlayan ve kabullenmeye zorlanan kesim olarak yansıtılmıştır. Doğa; modern bir kadın olarak muhafazakâr bir aileye uyum sağlayamadığından dolayı üstü kapalı şiddete maruz kalıp, sorunlarını kendi başına çözümlenmeye çalışırken Nursema; muhafazakâr bir ailenin muhafazakâr kızı olarak hem kendi ailesinden kısıtlama ve zorlama görmüş hem de zorla evlendirildiği eşinden fiziksel ve psikolojik şiddet görmüştür. Nursema kızılçık şerbetini içmeyi reddetmiş ve ailesine başkaldırarak sevdiği adamla evlenmeye çalışmaktadır. Ancak Doğa döngüsünün içinde yaşamını sürdürmektedir. Erkeklerde ise kendi özgürlük alanlarında hareket serbestliği sonuna kadar kullanılmaktadır. Dizi bu anlamda kadının ideoloji, inanç ve değer bağlamında farklılıklarına rağmen yaşanmışlıklarında benzer durumları deneyimlediklerinin altını çizmektedir. Ancak Türk toplumunda zengin muhafazakâr kesimin yaşam tarzını ya da modern-seküler çizgide olup muhafazakâr bir aile ile bağları olan aileleri temsil etmesi bağlamında dizinin genelleyici bir dil kullanması dikkat çekici bulunmuştur.

Geleneksel-dindar bir aile yapısı içerisinde evin hanımı Pembe Hanım, idare eden, toparlayıcı, arka planda etkin bir karakter olarak gösterilmiştir. Pembe hanım; evi çekip çeviren, çocukları ile ilgilenen, zengin, dışarıya ancak alışveriş yapmak amacıyla çıkan bir anne profili çizmektedir. Toplumsal ve sosyal hayata ise belirli bir sınırdan katılım gösteren Pembe Hanım, kendisi ile aynı inançtan, kültürden insanlar ile birlikte olmayı tercih etmiştir. Bu noktada Doğa'nın annesi Kıvılcım Hanımın da, Fatih'in annesi ile aynı paralelde yer aldığı görülmektedir. Zira Kıvılcım Hanım, seküler ve modern bir yapının getirdiği yaşam tarzı gereği kendisi ile aynı çizgide olan

Fatma ile çok samimidir ve arkadaş çevresi de yine kendisine yakın bir yapıdadır. Genel olarak her iki ailenin de kendi habitatlarına göre bir çevre oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada Fatih'in geleneksel ve dindar ailesi ile Doğa'nın modern-seküler ailesinin akrabalık çerçevesinde bir araya gelmiş olması çatışmaları beraberinde getirmiş, birbirine uyum sağlamada ciddi problemleri kaçınılmaz kılmıştır.

Dizide sürekli eleştirilen Z kuşağına gönderme yapılmış ve her iki ailenin Z kuşağında yer alan gençlerinin özgür düşünen, ezilene yardım eden ve sevecen yönleri ön plana çıkarılmıştır. Kivılcım Hanım'ın kızı Çimen (Selin Türkmen) ve Ömer Bey'in oğlu Metehan (Rahimcan Kapkap) çatışma sahaları dar ancak hayata ve diğer insanlara yaklaşımları açısından ön yargıdan uzak yaklaşımlara sahiptir. Dindar bir ailenin çocuğu olan Metehan ve modern ailenin kızı Çimen için değerlerin, kültürlerin ve inançlarda farklılık olması problem olmamış, ayırım yapmak için gerekçe olarak görülmemiştir. Ayrıca Çimen'in ve Metehan'ın ebeveynlerinin birliktelikleri gençlerde toplumda alışlageldiği gibi bir negatif tepkiye neden olmamış aksine, her iki genç arasında dayanışma ve ortak hareket etmeyi beraberinde getirmiştir.

Kadın ve Erkeklerde Değişimin İzleri

Türk toplumunda değişim iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Türkiye'nin değişimi daha çabuk benimsemiş potansiyeli olan bölgeleri değişime çabuk adapte olmaktadır. Ancak diğer bölgeler, ülkede zaten var olan düzene uyum sağlamayı tercih etmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin aile yapısı diğer ülkelerin aile yapısından farklılık göstermekte ve gelenekselden modern bir yapıya geçmeye çabalayan "geçiş aile" modeline tekabül etmektedir (Bayer, 2013, s. 114). Geçiş aile modelinin benimsenmesinde, ailenin tarihi çerçevede dönemsel değişimlerinin rolü olduğunu söylemek mümkündür. Dönemsel bu değişimin Tanzimat döneminde ilk eserleri verilen romanlar üzerinden takip etmek mümkündür. Romantizm ve realizm akımları etkisinde hazırlanan romanlar, Türk tarihinde aile fertlerinin içsel dönüşümünü anlamak adına önem taşımaktadır.

Türk aile yapısının Tanzimat fermanı ile birlikte batılılaşma hareketlerinden etkilenmesi ve batılı bir hayat tarzını benimsemeye başlaması, önceleri romanlarda sonrasında ise sinema filmlerinde kendini hissettirmiştir. Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem gibi batılı ve batılılaşmayı tahlil eden roman yazarları ile başlayan batılı hayat anlayışının toplum kesimlerinde meydana getirdiği değişim ve dönüşümlerin aktarımı, modern ve batılı bir hayat tarzına geçişin kaçınılmazlığı ile devam etmiştir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne gelindiğinde ise aynı anlayış devam etmekle birlikte toplumun milli aynı zamanda aydın, modern ve eğitilmiş olmasına yönelik çabaların romanlar üzerinden de yürütülmeye devam edildiği görülmüştür. Bu anlamda milli bir çizgide bulunan Peyami Safa, Reşat Nuri Gültekin, Hüseyin Hamdi Günpınar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi romancılar, batılı ve doğulu kimlikleri karşılaştırarak batının olumsuz yönlerini öne çıkaran, milli ve dini kimliği önceleyen bir tarzı benimsemiştir (Oğuzhan, 2007, ss. 130-131). Ancak batı ve modernizmin faydacı yönü de dönemin edebiyatçıları tarafından her daim öne çıkarılmaya devam etmiştir. Bu anlamda modernite ve batıyla harmanlanmış milli mukaddesatını da koruyabilmiş yeni bir Türk kimliği ve dolayısıyla yeni bir Türk aile yapısı hedefinin Tanzimat döneminden itibaren birçok yazar ve romancı tarafından dile getirildiğini söylemek mümkündür.

1950 ve sonrasında Türk edebiyatında toplumsal değişim ve dönüşümün takdimi devam etmiştir. Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu gibi modernist romancıların yanı sıra Kemal Tahir, Yaşar Kemal gibi toplumsal gerçekçiler, daha sonraki dönemlerde ise Orhan Pamuk, Zülfi Livaneli gibi yazarlar toplumsal dönüşümü aktarması anlamında eserler vermiştir.

Romanların toplumdan kesitler içermesi, Türk film sektörü tarafından ilgi ile karşılanmış ve zaman zaman romanlar, sinema filmi olarak Türk toplumunun beğenisine sunulmuştur. İlgi ile karşılanan filmler, yine toplum talebi neticesinde dizi filmler olarak kurgulanmaya başlamıştır. 2000 sonrasında ise romanların senaryolaştırılması popüler bir hal almıştır. Romantizm ve

toplumsal gerçekçilik arasında gidip gelen ve bir nevi akıma dönen romanların dizi film haline gelmesi, Türk toplumu tarafından ilgi ile karşılanmıştır. Bu filmlerden bazıları; Yaprak Dökümü (2006), Aşk-ı Memnu (2008), Huzur Sokağı (2012), Fatih Harbiye (2013), Bugünün Saraylısı (2013) filmleridir. Bu tarz filmlere yönelik birçok eleştiri söz konusu olsa da (İmik Tanyıldızı ve Kaya, 2017, ss. 21-24), onlarca yıl geçmesine rağmen roman konularının güncelliğini koruduğunun anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Son trend ise Psikriyat Gülseren Budaycıoğlu romanlarının dizi filmlere uyarlanmasında olduğu gibi gerçek hayat hikayelerinden yola çıkarak senaryolaştırılmış (Kırmızı Oda (2020), Masumlar Apartmanı (2020), Camdaki Kız (2021), Yalı Çapkını (2022), Çöp Adam (2022), Ömer (2023)) dizi filmlerdir. 2015 sonrası dizi filmlerde sıklıkla rastlanan bu durumun son örneklerinden biri ise yine gerçek bir hayat hikayesinden yola çıkarak hazırlanmış olan Kızılıcak Şerbeti filmidir. Dizide batılı-modern bir hayat tarzını sahiplenmiş olan ailenin konumu ile Anadolu kökenli muhafazakâr ailenin şahit olduğu modern yaşam pratikleri karşısında yavaş ama kalıcı sonuçlara neden olan değişimi ele alınmıştır. Ancak dizide değişimin somut olarak takibi kadın ve erkek karakterler üzerinden aktarılmaktadır. Filmde kadın ana temalardan biridir. Kadın anne, eş, evlat, arkadaş ve tek başına bir kadın olarak ele alınmış, böylece rolleri üzerinden kadının Türk toplumundaki konumuna ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu roller, iki farklı ailenin karşılaştırılması şeklinde olduğu gibi her iki aileye mensup kadınların değişim ve üstlendiği rolleri yerine getirme biçimleri şeklinde olmaktadır.

Dizide değişim aşamaları, her iki ailede farklı derecelerde gerçekleşmektedir. Modern bir yaşam tarzını benimsemiş aile, farklı görüşlere karşı yumuşama göstermiş ve değişimi siyasal ya da sosyal karşıtlığın keskin uçlarını törpüleyerek gerçekleştirmiştir. Ancak muhafazakâr ve mütedeyyin ailede değişimin birkaç yönü söz konusudur. Ailenin genç kuşağı, ön yargılarından kurtulmuş, aydınlanma yaşamıştır. Kişilere ve yaşanan olaylara farklı yaklaşmayı öğrenmiştir. Pembe hanım gibi dini inancı tam olan kadınlar ise varlığını, kimliğini ve yuvasını koruma savaşı içerisinde kendisini bulmuştur. Abdullah Bey ise dini kimliğinin sorumluluklarının bilincinde ama kalbine söz geçiremeyen ailesi ve sevdiği kadın arasında konum belirlemeye çalışan bir babadır. Abdullah Bey, çocuklarının babası, evlendiği kadının eşi ama aynı zamanda başka bir kadının sevdiği erkektir.

En belirgin değişim Nursema'da vuku bulmuştur. Amerika'da okumuş ve hattat olan Nursema dindar kimliğinin yanı sıra kişisel özelliklerinden dolayı içe kapanık, asosyaldır. Ancak barlarda şarkı söyleyen Umut ile yaşadığı aşk ve ona beslediği sevgi, Nursema'yı dönüştürmeye başlamıştır. Umut ile görüşmesinden dolayı aile büyük bir tepki vermiştir. Aile Nursema'yı; kendi aile dostlarının oğlu ile evlendirme kararı almıştır. Nursema istemese de ailesine itaat etmiş ve uygun görülen kişi ile evlendirilmiştir. Ancak Nursema evliliğinin ilk gününde ağır bir şiddete maruz kalmıştır. Zoraki gerçekleşen bu evliliğinden ve yaşadığı şiddetten dolayı deneyimlediği acı, Nursema'yı olduğundan başka bir karaktere bürümüştür. Nursema duygu ve düşüncelerini ifade etmeye öğrenmiş, dini hassasiyetlerinde eski katılığı esneklik göstermiştir.

Aynı değişim seküler aileyi temsil eden Kıvılcım karakterinde de kendini hissettirmiştir. Kıvılcım, disiplinli, otoriter ve baskın bir karakter olarak yansıtılmakla birlikte dine mesafeli, başörtüsü karşıtı, seküler ve örf-adet ve geleneklere uzak bir karakterdir. Ancak gerek yakın çevresinin uyarısı gerek karşıt olduğu kesimi tanımaya başlaması ve gerekse bir gelecek düşündüğü Ömer'in dini kimliği, Kıvılcım'ın değişim olmasa da yumuşamasına temel hazırlamıştır. Bir diğer karakter olan ve her iki ailenin mensubu olması dolayısıyla önem taşıyan Doğa'nın masum ama hakkını savunan, annesi gibi dine mesafeli ama karşıt olmayan, dindar kesimi anlamaya çalışan, anlayışlı bir karakteri olmasına rağmen gelenekler, dini kural ve kaidelerin içeriğini sürekli sorgulaması, baskı görmesine neden olmuştur. Bu baskılar karşısında her ne kadar kendini savunsa da zamanla bu durumu tolere etmeye ve boyun eğmeye eğilim göstermiştir.

Söz konusu bütün bu değişimler dizide seküler bir anlayışın baskın olması dolayısıyla, modern hayatın getirdikleri üzerinden aktarılmıştır. Bu noktada Talal Asad'ın seküler yaklaşımı akla gelmektedir. Asad dini ve seküler olanın birbirinden kopuk olmadığını öne sürmüştür. Asad bu noktada seküleri; modern yaşamdaki belirli davranış, bilgi ve duyarlılıkları bir araya getiren bir kavram olarak almakta ve dini olan ile etkileşiminin belirli sahalar üzerinden devam ettiğini ifade etmektedir (Asad, 2003, s. 25).

Asad'ın seküler ve dini etkileşim boyutunda ifade ettiği değişimlerin ve konumlandırma biçimlerinin bir diğer yönü de muhafazakâr erkek ve kadının temsilidir. Dizide erkeğin kadına göre geniş bir özgürlük sahasına sahip olduğunun altı çizilmekle birlikte özellikle muhafazakâr aynı zamanda zengin erkeğin, gelenekler ve toplumsal kabul neticesinde bu özgürlük sahasını dini kuralları es geçerek kullandığı ifade edilmiştir. Realitede bu yargının kapsamı tartışılır olmakla birlikte dizide mütedeyyin erkeğin dahi modern hayata adapte de değişebildiği ima edilmiştir. Filmde kadının dini bir yaşam tarzını eksiksiz yerine getirmek adına gösterdiği çabalara yer verilirken muhafazakâr erkek, zina dahil her türlü serbestliği yaşama hakkını kendinde gören, gündelik hayatta her türlü rahatlığı yaşayan bireyler olarak yansıtılmış, dini hayatın kural ve kaideleri bir sınırdan bekletilmiştir. Dizide; muhafazakâr erkeğin değişiminin söz konusu olmasının nedeni olarak da modern ve bakımlı kadın gösterilmiştir. Nitekim Abdullah beyin Kıvılcım Hanımın kardeşi Alev'e olan ilgisi, Ömer beyin ise Kıvılcım hanıma olan aşkı bu algıyı uyandıran iki örnektir. Mütedeyyin kadın ise evlilik amaçlı olsa dahi bir erkekle görüşmesi sorunlu görülmüş, sadece ev işi yapan, yemek pişiren, günlere giden, dedikodu yapıp kocasının kendisine sunduğu imkânları sonuna kadar kullanan, dini bütün, hobilerini belli bir sınır içerisinde gerçekleştiren bir dindar kadın olarak dizideki yerini almıştır. Film bu haliyle dindar kadını gerçek hayattan soyutlamış ve görmezden gelmiştir.

Ancak dinde kadının ve erkeğin emirlere muhatap olma anlamında eşitliği, 20. bölümde Nursema tarafından dillendirilmektedir. Nursema Doğa'ya bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Kadınlardan konuşmaya hakkın yok. Onlara helal olan bize haramdır. Ama dinimiz böyle değil. Yani emirler sadece kadınlar için yok. Erkekler için de var. ‘Erkekler gözlerinizi haramdan sakının’ diye bir ayet var.” (Kızılık Şerbeti, 2023, 20. Bölüm)

Nursema'nın istemediği biriyle aile kararıyla evlendirilmesi ve evliliğin ilk gecesinde hakaret edilerek pencereden aşağı atılıp şiddete uğraması, mütedeyyin aile profiline suçlayıcı bir yaklaşımı ortaya koymuştur. Ancak Nursema'nın değişimine zemin hazırlayan bu durum, modern kadın ve dindar kadın arasında dayanışmayı sağlamış, anlayış farklılıklarına rağmen kadına şiddet olayında tüm kadınların birlik olmasını beraberinde getirmiştir. Hatta Kıvılcım Hanım Nursema'ya cesaretinden ve duruşundan dolayı sarılmış, ondan özür dilemiş ve onu takdir etmiştir (Kızılık Şerbeti, 2023, 21. Bölüm).

Muhafazakar Aile Değişiyor

Şekilci bir anlayışın ön planda olması ve bunun sıklıkla vurgulanması, günümüz dindarlık anlayışının pratikten görünüşe kaydığının bir iddiası gibi filmde yer almıştır. Zenginlik ve dindarlık vurgusu ise filmde dönemsel bir vurgunun altını çizmiştir. Filmde muhafazakâr ailelerin ultra zengin bir hayat sürmesi ve buna rağmen gelenek, görenekleri Anadolu insanı gibi yaşaması dikkat çekici bulunmuştur. Bir diğer dikkat çekici nokta ailelerin dini hassasiyetleri, emir ve yasakları, kendi istek ve eğilimlerine göre biçimlendirmeleridir. Filmde mütedeyyin aileler gelenek ve göreneklerden kaynaklanan anlayışların etkisi ile hakkında kesin hüküm olan konuları rahatlıkla es geçip dilediklerince biçimlendirebilmiştir. Örneğin dindar bir insan için zina, dedikodu, içki, karşı cins ile nikâh amacı olmaksızın gönül eğlendirme gibi konular, en suiistimal edilen konular olarak filmde aktarılmıştır. Değişimin seküler eğilimli olduğunun altının çizildiği filmin senaryosunda,

sadece bir kere dinde aslında emirlerin herkes için aynı olduğu belirtilmiştir (*Kızılılık Şerbeti*, 2023, 20. Bölüm).

Dindar ailelerin günümüz dünyasında geçirmiş olduğu en büyük değişim ve imtihanlardan biri; seküler bir din anlayışının benimsenmeye başlanması, özünde var olan kural, kaideler, uygulamalar ve emirlerin yer yer ihmal edilmesidir. Filmde bu değişimin aktarılma biçimlerinde dikkati çeken hususlardan bazıları; şatafatlı ve lüks bir hayatın sürdürülüyor olması, büyük günahlardan sayılan eylemlerin ara ara da olsa işlenmesidir. (*Kızılılık Şerbeti*, 2023, 16, 17.,18. bölümler).

Filmde en dikkat çekici noktalardan bir diğeri ise senaryonun özellikle dindar aile yapısını yapıbozuma uğratan bir içeriğe sahip olmasıdır. Aile üyeleri arasındaki ve akraba olunan modern aile üyeleri ile aralarındaki ilişki, sahip olunan dünya anlayışı çerçevesinde değişime uğramış, tabular sarsılmaya başlamıştır. Film modern ailenin zaten dönüşmüş bir yapı olduğuna vurgu yapacak şekilde muhafazakar aile karşısındaki değişimini yumuşama olarak aktarmıştır (*Kızılılık Şerbeti*, 2023, 19. Bölüm; *Kızılılık Şerbeti*, 2023, 20. Bölüm). *Kızılılık şerbeti* filminde dikkat çeken bir diğer nokta ise ailelerin birbirine uyum sağlamada fedakârlıklarda bulunma çabalarıdır. Farklı inanç ve düşüncelere sahip olmak, her iki aile için alışılmadık bir durum değildir. Aileler, karşılaştıkları sorunlar ya da sorun olarak gördükleri konularda duruşunu net olarak ortaya koymak ile birlikte, sahip olunan anlayışı algılama ve sürece alışma durumu aileleri etkilemiştir. Ancak değişim anlamında filmde en keskin dönüşüm, dini bütün ailede gerçekleştirilmiştir. Özellikle değişim; kadın-erkek ilişkisinde keskin biçimde gösterilmiştir. Dindar kimliği ile tanınan Abdullah beyin Kızılılık'ın kardeşi Alev'e olan ilgisi, Abdullah'ı bu modern aileyi daha çok anlamaya teşvik etmiştir. İçine kapanık, erkeklerle herhangi bir iletişimi olmayan, dindar olmayan kesime karşı sert tavır ortaya koyan Nursema'nın kendisi de bir seküler olan Umud'u sevmesiyle başına gelen olumsuz olaylarda Doğa'nın desteğini alması, Nursema'da modern ve seküler anlayışta olan kişilere karşı sempati oluşturmuştur.

Dini hassasiyetleri ön planda olan bu ailede değişim, sadece kadın-erkek ilişkisinde yaşanmamıştır. Örneğin Mustafa hayalindeki lokantayı açıp aşçılık mesleğini tercih ederken Pembe Hanım fedakâr ve cefa çeken annelikten kendini önemsemeye başlayan, kararların alınmasında ve uygulanmasında etkin rol oynamaya başlayan bir konuma geçmeye başlamıştır. Doğa ve Doğa'nın ailesi değişime vesile olan ama değişmeyen, duruş sergileyen, akıl ve bilimi ön plana tutan bir aile olarak filmde yer almıştır.

Ailelerin Çatışma Sahaları ve İlişkilere Yansıması

Özellikle Türkiye'de son dönemde sıklıkla tartışılan toplumsal kutuplaşmanın temelinde yatan çatışma ve çatışma türlerinin filmde yer alma biçimine bakıldığında; değerler, inanç, iletişim ve kültür çatışmalarının yoğun biçimde işlendiği görülmüştür. Bu noktada çatışma ve sosyal çatışmanın kavramsal karşılığı önem taşımaktadır. Çatışma, karşıtlar arasındaki gerilimin çözülmesi ile aynı anlamda kullanılmakta ve her iki ilişki biçimi arasındaki ortak karşıtlık ile karakterize edilmektedir. Çatışma, fikirde ayrıştıran bir birlik içindeki olumsuz faktörleri göstermektedir (Simmel, 1904, s. 490). Sosyal çatışma ise tarafların rol çatışmasında olduğu gibi tek tek bireylerden ziyade aile, gruplar, örgütler, topluluklar ve kalabalıkların neden olduğu çatışmayı ifade etmektedir (Oberschall, 1978, s. 291). Sosyal çatışma, dini çatışma, değer çatışması, etnik çatışma, sınıf çatışması, toplumsal hareketler, kültür çatışması, siyasal çatışma gibi çok çeşitli sosyal olguları kapsamaktadır (Oberschall, 1978, s. 291; Wieviorka, 2013, ss. 702-703). *Kızılılık Şerbeti* filminde müteaddiyin ve modern aileler arasında var olan çatışma sahaları; iletişim çatışması, kültür çatışması, kişisel çatışma, değer çatışması ve aidiyet çatışmasıdır.

Dizide aileler arasında var olan kültür, sosyal ve kişisel değerler ile inanca dair çatışmaların varlığı her ne kadar negatif görünse de ortak çözüm yolları arayışına yönlendirmesi anlamında değerli görülmüştür. Çatışma zaman zaman acı tecrübeleri beraberinde getirmiş ama sonuç olarak

iki farklı dünya arasında bir köprü'nün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin Mustafa ve eşi Nilay'ın aile ile çatışarak Doğa'nın evine gitmesi, anneanne ile ortak noktaların gelişmesine zemin hazırlamış, ortak lokanta açarak iki ailenin birbirine yaklaşmasını kolaylaştırmıştır. Filmde belirli aralıklarla ama sıklıkla verilen temel mesajlardan biri kültürel farklılıklara sahip bireylerin evliliğinin olmaması gerektiği ve bir tarafın mutlaka üzüleceği üzerinedir. Nitekim filmin ilk bölümlerinden itibaren Kıvılcım Hanım, bunu sıklıkla ifade etmiştir. İlerleyen bölümlerde ise (Kızılılık Şerbeti, 2023, 16. Bölüm; Kızılılık Şerbeti, 2023, 17. Bölüm) Fatih'in ailesi bunu daha fazla dillendirmeye başlamıştır. Ancak kültürel çatışmanın getirmiş olduğu bu ana fikre rağmen taraflar eski hırçanlıklarını bırakarak farklılıkların çözümünü zamana bırakmış görünmektedir.

Bireyin kendi dönüşümünden kaynaklanan iç çatışma da yine filmde tespit edilen çatışma sahalarından biridir. İdealist ve değerlerine sadık olan Kıvılcım için bu yönlerinden ödün vermek dahi zor olduğundan, yaşadığı kişisel çatışma filmde iki boyutu ile aktarılmıştır. İlk olarak; Ömer'i modern ve seküler olarak kabul etmesine rağmen Ömer'in sahip olduğu dindar kimliği ve mensubu olduğu aileyi kabullenememesinden ötürü kararsızlık yaşama hali ile aktarılmıştır. İkinci boyutta ise Kıvılcım, dini ritüellere uymayı, dini ritüellere uyum sağlamayı, kabullenmeyi kendisi ile çelişme olarak görmektedir. Çünkü hayatını gerici ve tutucu olarak gördüğü şeylerle mücadele ederek geçirmiştir. Şimdi ise mücadele ettiği düşüncelere ve yaşam tarzına saygı duymak ya da uyum sağlamak zorunda kalmıştır.

Dizide bireysel dönüşümler neticesinde içsel çatışmaların yaşanması dikkat çeken başka bir durumdur. İçinde yaşanan dönemde özellikle postmodernitenin kişisel yaşamın temellerini aile, sınıf, dini bağlılık gibi geleneksel ve modern kaynaklar, geleneksel ve modern yaşam evreleri (okul, meslek, evlilik, ebeveynlik) üzerinden sekteye uğrattığı gerçeği söz konusudur (Heaphy, 2007, s. 85). Dizide her bir birey, güvensiz olan bu ortamda kendi iç çatışmalarından yola çıkarak kararlar almaya başlamış, kimi Nilay gibi dini inancını daha fazla yaşamaya çalışırken, Alev gibi kimi bireyler de dünya görüşüne ters bir insanı hayatına alıp alamayacağı kararının eşliğinde beklemektedir. Sonuç olarak dizideki çatışmalar, kararları etkilediği gibi kaçınılmaz bir değişime kaynaklık etmekte, dindar ve modern dünyaların birbirini itmesini dönüştürmeye çalışmaktadır.

Sonuç

Kızılılık Şerbeti dizisi, özellikle dini profilleri aktarma biçimi ve seküler kesim ile dindar kesim arasındaki ilişkileri ele alma açısından tartışmaları beraberinde getirmiştir. Dijital platformlarda diziye yönelik olumsuz ve övücü birçok içerik mevcuttur ancak farklı açılardan getirilen eleştiriler de söz konusudur. Nitekim ilerleyen süreçte, dizinin bazı bölümlerindeki içeriklere yönelik gerek platformlar üzerinden gerekse doğrudan Radyo Televizyon Üst Kuruluna şikâyetle bulunulmuştur. Şikâyetlerin temelinde; dini değerlerin çarpıtılması, kadının İslam dinindeki yerinin sorunlu aktarımı, seküler-modern hayat biçiminin yüceltilerek dini hayat tarzının olumsuzlanması ve muhafazakâr kesimin zengin, rahat, konformist olarak modern ailenin ise mütevazı ve kendi halinde yaşayan bir aile olarak genelleştirilmesinin yapılması yer almaktadır.² Bu anlamda dizi filmler üzerinden aile yapısının aktarılmasında senarist ve yönetmenlerin objektiflik, çeşitlilik, etik, toplumsal duyarlılık ve güncellik anlamında birtakım sorumluluklarının farkında olması, filmin başarısı adına önemli görülmektedir. Özellikle Türk toplum yapısı göz önüne alındığında din, siyaset ve kültürel-sosyal yapıyı içeren konularda, toplumsal hassasiyetlerin daha fazla gözetilmesinde yarar görülmektedir. Bu çerçevede senaryo ekibi ile birlikte bir danışma kurulunun bu tarz toplumsal yönü olan filmlerde yer alması tavsiye edilebilir. Ayrıca bağımsız ve şeffaf bir denetim mekanizması kurulma fikrinin; toplum hassasiyetlerini koruma, toplumsal polarizasyon ve çatışmaları önleme, sosyal ahenk ve denge kurma adına değerlendirilmesi önerilebilir.

Filmler üzerinden inşa edilen toplum mühendisliğinin genel olmasa da belli zümreler üzerinde etkisinin var olabileceği düşünüldüğünde; stereotipleştirmeyi önleyici bir senaryonun

kurgulanması, toplumu tüm unsurları ile kapsama ve kutuplaşmayı azaltmada anlamlı karşılanmaktadır.

Filmin verdiği mesajlar arasında olumlu karşılananlardan biri; kesimler arasındaki çatışmalardan dolayı farklı kutuplarda yer alan bireylerin ortak paydalarda buluşabilmesi ve sorunlara ortak çözümler üretebilmeye başlamasıdır. Genel anlamda ortak paydalarda buluşma, bir tarafın değişimi ya da sert duruşunu esnetmesi ile mümkün gösterilmektedir.

Kızılıcak Şerbeti filminde gri saha olarak tanımlanabilecek bazı göstergeler mevcuttur. Özellikle dindar kesimin zengin gösterilmesi, lüks bir yaşam tarzına sahip olması, evin dekorunun dini motiflerin yanında şaşalı bir yaşam biçimini tasvir eder şekilde düzenlenmiş olması ve ağırlıklı olarak erkek dini kimliğinin bağlamından uzak bir şekilde aktarılması, hali hazırda dindar kesime yöneltilen bütüncül bakış açısından kaynaklanan klişeleri beraberinde getirebilir. Örneğin “tüm başörtülüler”, “tüm dindar erkekler” gibi genellemeler, toplumsal algının yanlış yönlendirilmesine katkıda bulunabilir. Bununla beraber seküler bir din anlayışı çerçevesinde dini pratiklerin özünden uzak yorumlanmış olması, özellikle muhafazakâr erkeklerin yeri geldiğinde özel hayatlarına dini olanı karıştırmamaları dizide aktarılan diğer sorunlu sahalardır. Bireyin hayatında dini normların yerine modern normların yer alması bağlamında algılanabilecek bu durum, din anlayışına bir müdahale olarak kabul edilebilir. Seküler ve dini olan arasındaki çizgilerin flulaştırılması, dönüşümün seküler olana yönelik olduğu izleniminin verilmesi ve dini kutsalların indirgenerek değişimin bu sahada da olabileceği mesajının verilmesi özellikle dini hassasiyeti olan kesimler tarafından olumsuz karşılanabilir ve çatışmalara neden olabilir. Bu çerçevede senaryo ekibinin izleyici talebini ve eleştirisini öğrenmeye yönelik birtakım çalışmalar yapması teklif edilmektedir.

Kaynakça

- Adak, N. (2018). *Değişen toplumda değişen aile - Sosyolojik tartışmalar*. Siyasal Yayınları.
- Ağaoğlu Ercan, E., & Çakar Bikiç, N. (2019). Kadın rollerinin televizyon dizilerinde yer alma biçimlerine ilişkin bir karşılaştırma: Paramparça ve Medcezir örneği. *İnsan ve İnsan*, 6(20), 165–183. <https://doi.org/10.29224/INSANVEINSAN.483847>
- Aktaş, E., Teksöz, E., & Ocakçı, A. F. (2012). Ailede kadınının değişen rolünün çocuk sağlığına etkisi ve aile merkezli bakımın önemi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(1), 73–80.
- Asad, T. (2003). *Formations of the secular: Christianity, Islam, Modernity (Cultural Memory in the Present)*. Stanford University Press.
- Aykan, H., & Wolf, D. A. (2000). Traditionality, modernity, and household composition. *Research on Aging*, 22(4), 395–421. <https://doi.org/10.1177/0164027500224004>
- B. Kiray, M. (2006). *Toplumsal yapı toplumsal değişme*. Bağlam Yayınları.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101–129.
- Canatan, K. (2018). Türk ailesinin tarihsel gelişimi. İçinde Kadir Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* (ss. 119–145). Açılım Kitap.
- Cansel, E. (1990). Sosyal devlet ve aile. İçinde B. Dikeçligil & A. Çiğdem (Ed.), *Aile Yazıları II: Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme* (ss. 55–63). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- Çelik, C. (2010). Değişim sürecinde Türk aile yapısı ve din paradigmatik anlam ve işlev farklılaşması. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 8, 25–35.
- Çetin, N. S. (2021). *Gençlerin dini kimlik inşasında medyanın rolü*. Akademisyen.

- Cohen, J. (2009). Defining identification: A theoretical look at the identification of audiences with media characters. *Mass Communication and Society*, 4(3), 245–264.
https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0403_01
- Diken Yücel, D. (2022). 2000 sonrası Türk sinemasında aile kurumunun krizi ve kutsallığın yitimi. İçinde Aydan Özsoy & Dilar Diken Yücel (Ed.), *Popüler Temalarıyla Yakın Dönem Türk Sineması* (ss. 41–69). Nobel Yayıncılık.
- Dollahite, D. C., Marks, L. D., & Goodman, M. (2004). Families and religious beliefs, practices, and communities: Linkages in a diverse and dynamic cultural context. İçinde M. Coleman & L. H. Ganong (Ed.), *The Handbook of Contemporary Families : Considering the Past , Contemplating the Future* (ss. 411–431). Sage .
- Ellison, C. G., & Xu, X. (2014). Religion and families. İçinde Judith Treas, Jacqueline Scott, & Martin Richards (Ed.), *The Wiley Blackwell Companion to the Sociology of Families* (ss. 277–299). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781118374085.CH14>
- Erkal, M. (1982). Sosyal değişim ve sosyal gelişmeye çağdaş bir yaklaşım. *Journal of Social Policy Conferences*, 31, 297–328.
- Espenshade, T. J. (1985). Marriage trends in America: estimates, implications, and underlying causes. *Population & Development Review*, 11(2), 193–245. <https://doi.org/10.2307/1973487>
- Evren Yüksel, S. (2013). Yavuz Turgul sinemasında toplumsal değişim ve kriz anlatısı. *Selçuk İletişim*, 8(1), 282–294.
- Geçer, E. (2015). Türk dizileri üzerine kültürel ve ideolojik bir değerlendirme: “made in Turkey”. *Mütefekkir*, 2(3), 13–23.
- Gippert, W. (2013). Familienkultur oder Kulturgeschichte des Familialen? İçinde *Familientraditionen und Familienkulturen*. Springer Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-531-19064-8_3
- Gökçe, B. (1976). Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8(1–2), 46–67.
- Greif, A. (2006). Family structure, institutions, and growth: The origins and implications of Western corporations. *American Economic Review*, 96(2), 308–312.
<https://doi.org/10.1257/00028280677212602>
- Güler, D., & Ulutak, N. (1993). Aile kavramının tarihsel gelişimi ve Türk toplum yaşantısında aile. *Kurgu*, 11(1), 50–75.
- Güreşçi, E. (2010). Türkiye’de kentten-köye göç olgusu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11(1), 77–86.
- Harris, C., Charles, N., & Davies, C. (2006). Social change and the family. *Sociological Research Online*, 11(2), 67–81. <https://doi.org/10.5153/SRO.1246>
- Haykır, Y., & Haykır, H. (2017). Tarihsel süreç içerisinde Türk aile yapısına bir bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117(230), 87–106.
- Heaphy, B. (2007). *Late modernity and social change: Reconstructing social and personal life*. Routledge.
- İmik Tanyıldızı, N., & Kaya, Ş. (2017). Türk televizyon dizilerinde yaşanan roman uyarlaması sorunları (Kahperengi romanı-Merhamet dizisi örneği). *İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi*, 3(1), 19–39.

- Jenkins, K. E. (2016). Family. İçinde David Yamane (Ed.), *Handbooks of Sociology and Social Research* (ss. 219–239). Springer Science and Business Media B.V. https://doi.org/10.1007/978-3-319-31395-5_12/COVER
- Kırvavaç, H. (2023). *Kızılık şerbeti*.
- Koç, İ. (2014). *Türkiye’de aile yapısının değişimi: 1968-2011*.
- Litwak, E. (1960). Geographic mobility and extended family cohesion. *American Sociological Review*, 25(3), 394. <https://doi.org/10.2307/2092085>
- Logan, J. R., Bian, F., & Bian, Y. (1998). Tradition and change in the urban chinese family: The case of living arrangements. *Social Forces*, 76(3), 851. <https://doi.org/10.2307/3005696>
- Myers, S. M. (1996). An interactive model of religiosity inheritance: The importance of family context. *American Sociological Review*, 61(5), 858–866. <https://doi.org/10.2307/2096457>
- Oberschall, A. (1978). Theories of social conflict. *Annual Review Sociology*, 4, 291–315.
- Ogburn, W. F. (1938). The changing family. *The Family*, 19(5), 139–143. <https://doi.org/10.1177/104438943801900501>
- Oğuzhan, Ü. A. (2007). Türkiye’de modernleşmenin oluşumu ve Cumhuriyet dönemi Türk romanında batılılaşma olgusu:” Kiralık Konak”, “Sözde Kızlar”, “Yaprak Dökümü”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 55(1), 111–144.
- Özden, Z. (2004). *Film eleştirisi-film eleştirisinde temel yaklaşımlar ve tür film eleştirisi* (2. baskı). İmge Kitabevi.
- Özkiraz, A., & Baş, G. İ. (2016). Osmanlıdan günümüze Türk toplumunda aile yapısı ve boşanma. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 87–95.
- Öztürk, M. (2015). İslamiyetten önce Türklere aile ve Kutadgu Bilig’de Türk ailesi. İçinde Mustafa Öztürk, Ş. Batmaz, & E. Yoska (Ed.), *Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI Armağanı* (ss. 899–912). Kardeşler Ofset.
- Palmgreen, P., Wenner, L., & Rosengren, K. (1985). Uses and gratifications research: The past ten years. İçinde K. Rosengren, L. Wenner, & P. Palmgreen (Ed.), *Media gratifications research* (ss. 11–37). Sage.
- RTÜK. (2018). *Televizyon izleme eğilimleri Araştırması*. <https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/Kamuoyu/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi2018.pdf>
- Şallı, A. (2017). Modernlik, gelenek ve din ilişkisi: Bir modernleşme kuramı eleştirisi. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 55–82.
- Sartaş, İ., & Özsoy, A. (2022). *Kültürel değişim ve endüstrileşme sürecinde Türk dizileri 2010-2020* (İbrahim Sartaş & A. Özsoy (ed.); C. 16). İstanbul Ticaret Odası Sektör Araştırmaları Yayınları.
- Sayın, Ö. (2020). *Aile sosyolojisi*. Doğu Batı Yayınları.
- Scanzoni, J. (1977). Changing sex roles and emerging directions in family decision making. *Journal of Consumer Research*, 4(3), 185–188.
- Schroer, M. (2000). Negative, positive und ambivalente Individualisierung — erwartbare und überraschende Allianzen. İçinde Thomas Kron (Ed.), *Individualisierung und soziologische Theorie* (ss. 13–42). VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-663-10334-9_2

- Selman, A. (2018). Aile-din ilişkisi ve aile içi roller. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1), 13–20.
- Simmel, G. (1904). The Sociology of conflict. I. *American Journal of Sociology*, 9(4), 490–525.
<https://doi.org/10.1086/211234>
- Thornton, A., & Fricke, T. E. (1987). Social change and the family: Comparative perspectives from the West, China, and South Asia. *Sociological forum*, 2(4), 746–779.
- Vergin, N. (1985). Social change and the family in Turkey. *Current Anthropology*, 26(5), 570–574.
- Waite, L. J., Goldscheider, F. K., & Witsberger, C. (1986). Nonfamily living and the erosion of traditional family orientations among young adults. *American Sociological Review*, 51(4), 541.
<https://doi.org/10.2307/2095586>
- Wieviorka, M. (2013). Social conflict. *Current Sociology Review*, 61(5–6), 696–713.
<https://doi.org/10.1177/0011392113499487>
- Wilcox, W. B. (2006). Family. İçinde Helen Rose Ebaugh (Ed.), *Handbooks of Sociology and Social Research* (ss. 97–120). Springer Science and Business Media B.V. https://doi.org/10.1007/0-387-23789-5_5/COVER
- Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim Yayınları.

Son Notlar

¹ Çalışmada; ailenin dini değerlerin bireylere aktarıldığı bir kurum olması özelliğinden (Selman, 2018, s.13) yola çıkarak dindar aile kavramı kullanılmıştır. Kültürel ve sosyal sahada sıklıkla kullanılan dindar aile kavramı, bilimsel olarak doğrudan tanımlanmış değildir. Kavram; ailenin dini hassasiyetleri, inanç sistemini, değerlerini karşılayabilecek kapsayıcı bir tanım getirebilme kaygısı ile çalışmada yerini almıştır.

² Dizi ile ilgili şikayetvar.com sitesine birçok şikâyette bulunulmuştur. Şikâyette bulunanların çoğu din ve dindarlık olgularının yanlış algıya neden olduğu, yanlış tanım yapıldığı yönde bildirim yapmıştır. <https://www.sikayetvar.com/kizilcik>. RTÜK kendisine gelen şikâyetlerden yola çıkarak diziye 5 hafta yayın yasağı getirmiş, mahkeme ise delil istemiyle kararı ertelemiştir.

Reading the Changes and Conflicts in the Relationship Between Religious and Modern Families through Tv Series: "Kızılık şerbeti"

Nida Sümeyya ETİN

Extended Abstract

Transformation is inevitable in societies. The transformation of social structures plays a crucial role in determining the fate of societies. In this sense, the family has always adapted to the changing social structure in line with the economic and political conditions of the period. While the influence of other elements of social structure on the transformation of the family exists, the role of individuals who make up the family is also important. The lifestyle adopted by individuals determines the direction of the change and thus determines the structural transformation of the family. Essentially, the traditional family types of extended families and nuclear families have been fragmented by the role of modernity throughout the ages, and modern family types and subtypes have emerged. Family members have acquired multiple identities, and the importance of traditions and customs has begun to fade, leading to the formation of a nuclear family model under a positivist and secular understanding. The nuclear family model first became widespread in Western countries in the past. In our country, the nuclear family structure began to exist in Turkish society with multi-party elections and today it is seen that the society predominantly adopts the nuclear family structure, while the extended family structure is weakening. The transformation of the family, like the transformation itself, has remained a subject of society.

The transformation of the family from a sociological perspective has been comprehensively studied in terms of its impact on the social structure and individuals. When we look at the periods in which the family existed as an extended family, we see a structure where kinship was dominant, with many siblings and other family elders living under the same roof as the parents. However, the industrial transformation brought about urbanization, cultural adaptation, and new societal norms. The transformation of the extended family structure led to fragmentation within families along with adaptation to norms. Direct access to food was not available in the rural areas, and obtaining basic necessities posed a significant financial burden. This situation was one of the main reasons for the transition from many children to fewer children within families. Today's urbanized society has adapted to the nuclear family structure consisting of parents and children, surpassed the basic needs stage, and has developed a lifestyle within a certain worldview framework.

The transformation of the Turkish family structure into a nuclear family structure became more prevalent in Turkey after the 1980s, but the extended family structure has continued to exist (Vergin, 1985). The preservation of the extended family structure has been evaluated within the framework of the concept of the transitional family (Bayer, 2013), but the forms of extended families have been diverse. In this sense, while the Turkish family structure can be evaluated based on two main structures, the extended family or the nuclear family, each of these structures can also be evaluated within the context of Turkish culture and societal characteristics. There are many factors that contribute to changes in the family structure. However, with the recognition of the importance of media, the family has become a target audience for media that is used as a tool for social manipulation and propaganda. With the ability to influence changes in people's

decisions, media has become a mechanism for change in the structure of society. At the same time, media has begun to play a role in shaping individual worldviews and lifestyles. It is observed that in order for media to be effective in the process of social change, it performs functions such as determining people's expectations and desires, creating awareness, directing public opinion, and creating social consciousness. As for the family, it is evaluated in different categories in terms of the way it is reflected in media content and the way it is influenced by media content. Television and TV series, which are among these media tools, are important because they have a visual and auditory structure. However, digitization has reduced the importance of television. Nevertheless, TV series have not lost their importance because they are frequently found on digital platforms. The temporary or permanent impact of TV series on our country is a separate topic of discussion, but TV series are important for this study in terms of reflecting the changes in family structures and their characteristics. The aim of the study is to analyze the movie "Kızılık Şerbeti", which was broadcasted on Show TV, from a sociological perspective. In this context, the changes experienced by both modern and religious families as they encounter each other through marriage and try to establish kinship relations are tried to be revealed. The TV series is constructed around families' worldviews through the representation of women. Women can concretely express their worldview and lifestyle due to their outward appearance. The series depicts conflicts based on whether the woman is religious or secular, and emphasizes that outward appearance draws a line between exclusion and acceptance. In this context, the headscarf has been the subject of two types of messages in the series. According to the TV series' plot, women who wear headscarves are the only ones responsible for adhering to traditional, strict religious rules and regulations. Another reflection in the series is that women who wear headscarves are in a position where they have to fight for acceptance from different segments of society due to their headscarves. Another topic that the series addressed regarding women was violence. The series depicted physical and psychological violence against women in some scenes, which some viewers found excessive and complained to the RTÜK (Radio and Television Supreme Council). However, the broadcasting penalty imposed on the series was cancelled, and it continued to be aired. The series' sensitive topics such as faith, women, and family have brought criticisms. This situation makes it necessary to have a regulatory mechanism. In fact, the series' most remarkable aspect was its potential to cause polarization in society and to feed negative emotions in the audience.

In the study, families were evaluated within the framework of social conflict theory. As a result of the evaluations, it was determined that individuals belonging to religious families started to undergo changes due to traditions and customs, as well as the influence of modern individuals. Modern family members, on the other hand, were seen to be softening their rigid secular views and starting to accept differences. The common point in both families is that especially women have to accept, tolerate or remain silent about some events they experience and drink "Kızılık Şerbeti."

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütölmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.

This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

İnternet Dizilerinde Oryantalist Söylemin İnşası: Ahmed and Salim Örneği

Mehmet Emin SATIR*

Öz

Doğu ve Batı arasındaki asimetrik ilişkiler ağına göndermede bulunan oryantalizm tartışması güncelliğini sürdürmektedir. Değişen ve dönüşen iletişim teknolojileri sunmuş olduğu olanaklarla oryantalist söylemin de yeni mecralarda varlık göstermesi durumunu ortaya çıkartmıştır. Özellikle internet tabanlı teknolojiler, gündelik yaşam pratiklerinin içerisine yeni mecralar katmıştır. Bu mecralar, gündelik alanı domine etmekte ve kültürel anlam aktarımının sağlanmasında rol oynamaktadırlar. İnternet dizilerini de bu ekseninde değerlendirmek gerekmektedir. Geleneksel dizilerden farklı olarak internet dizileri, sanal ortamlarda varlık göstermekte ve kullanıcılar tarafından zamansal ve mekânsal sınırlılıklardan bağımsız olarak tüketilebilmektedir. İnternet dizileri popülerlik kazandıkça birtakım tartışmalar da beraberinde gelmektedir. Dolayısıyla yapılmış olan bu çalışmanın amacı internet dizilerindeki oryantalist söylemi ortaya çıkartmak ve oryantalist söylemin dijital dünyadaki mevcudiyetine belirginlik kazandırmaktır. Bu amaçla çalışma, *Ahmed and Salim* isimli internet animasyonu dizisinin birinci sezonu sınırlılığında yürütülmüştür. Çalışmada eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmış olup elde edilen veriler Norman Fairclough'un söylem çözümlemesi modeline göre analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde elde edilen bulgularda da görüldüğü üzere oryantalist söylem, dijital dünyada da farklı içeriklerle kendisini göstermekte ve varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, İnternet Dizisi, Ahmed ve Salim, Söylem, Dijital Kültür

Construction of Orientalist Discourse in Web Series: The Example of *Ahmed and Salim*

Abstract

The debate on orientalism, which refers to the asymmetrical relations between East and West, continues to be current. Changing and transforming communication technologies have revealed the presence of orientalist discourse in new channels with the opportunities it offers. Especially internet-based technologies have added new channels to daily life practices. These channels dominate daily life and play a role in providing cultural meaning transfer. It is necessary to evaluate internet series on this axis. Unlike traditional serials, internet serials exist in virtual environments and can be consumed by users independently of temporal and spatial limitations. As internet serials gain popularity, some controversies come with them. Therefore, the aim of this study is to reveal the orientalist discourse in web series and to clarify the existence of orientalist discourse in the digital world. For this purpose, the study was carried out within the limitation of the first season of the web animation series *Ahmed and Salim*. The critical discourse analysis method was used in the study and the obtained data were analyzed according to Norman Fairclough's discourse analysis model. As can be seen in the findings obtained as a result of the study, the orientalist discourse also shows itself in the digital world with different contents and continues to exist.

Keywords: Orientalism, Web Series, Ahmed and Salim, Discourse, Digital Culture

ATIF: Satır, M. E. (2023). İnternet dizilerinde oryantalist söylemin inşası: Ahmed and Salim örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 167-181.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, mehmetemin.satir@ikc.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5353-8742, İzmir, Türkiye

Giriş

Edward Said'in çalışmaları ile yükselişe geçen oryantalizm tartışmaları, sosyal bilimlerin temel tartışma noktalarından birisi olarak varlığını sürdürmektedir. Bu noktada oryantalizm çalışmalarında geniş kapsamlı bir literatürün ortaya çıktığını öncelikle belirtmek gerekmektedir. En temelde Doğu ve Batı arasındaki ilişkiler ağının sorunsallaştırıldığı oryantalizm çalışmalarında iktidar, söylem ve hegemonya gibi temel kavramlar ön plana çıkmaktadır. Oryantalizmde Batı'nın ötekisi olarak değerlendirilen Doğu, birtakım önyargılarla ve hayali unsurlarla değerlendirilmekte ve kavramsallaştırılmaktadır. Dolayısıyla da ortaya bir güç ilişkisi çıkmaktadır. Said, oryantalizm tartışmalarını yürütürken Michel Foucault'den söylem, Antonio Gramsci'den ise hegemonya kavramını ödünç almıştır. Doğu'nun bir öteki olarak kurgulanması, Batı karşısındaki pasif konumu ve kurgusu en temelde oryantalizmi bir bilim alanı olmanın ötesinde konumlandırmıştır. Bu sebeptendir ki oryantalizm, Batı cephesinden görülen Doğu'nun bir resmi olarak değerlendirilebilir. Tarihsel süreç içerisinde oryantalist söylem birçok alanda kendisini açık bir biçimde göstermiştir. Sanat eserlerinde, akademik metinlerde ve birçok medya içeriğinde oryantalist söyleme rastlanılmaktadır. Yeni medya teknolojilerinin gelişim göstermesi ile de oryantalist söylem yeni olanaklara kavuşmuştur. Özellikle internet dizilerinde oryantalist söylem yaygın bir biçimde kullanılmakta ve Doğu, ötekileştirilmektedir. Dolayısıyla yapılmış olan bu çalışmada internet dizileri ve oryantalizm arasındaki ilişkinin belirginleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Oryantalist söylem, dijital dünyada farklı biçimlerde kendisini göstermekte ve varlığını sürdürmektedir.

İnternet dizileri ve oryantalist söylem arasındaki ilintiyi belirginleştirmek noktasında yapılmış olan bu çalışmada ilk olarak internet dizisinin ne olduğu üzerinde durulmuştur. İnternet dizilerinin özellikleri, mevcudiyeti ve genel gelişim seyri ele alınarak internet dizisine ilişkin genel bir portre çizilmeye çalışılmıştır. Akabinde ise oryantalizm tartışmalarına yer verilmiştir. Oryantalizme ilişkin genel literatür üzerinden tartışma yapılarak oryantalist söylem anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Sonraki aşamada ise dijital kültürde oryantalist söylemin mevcudiyeti üzerinde durulmuştur. Bu kısımda ise oryantalizmin dijital dünyadaki izleri belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tekno-oryantalizm tartışmaları gündeme alınarak dijital kültürdeki oryantalist söylemin ana uğrak noktalarının altı çizilmiştir. Yöntem kısmında ise örnekleme dâhil edilen *Ahmed and Salim (Paz ve Trager, 2009)* dizisi incelenmiştir. Çalışma, *Ahmed and Salim (Paz ve Trager, 2009)* dizisinin sekiz bölümden oluşan birinci sezonu ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın birinci sezon ile sınırlandırılmasının nedeni, çalışmanın ana odak noktasını oluşturan probleme ilişkin yeterli doygunluktaki verinin birinci sezon özelinde edinilmiş olmasıdır. Elde edilen veriler, nitel bir araştırma yöntemi olarak kabul edilen eleştirel söylem analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu noktada ise Norman Fairclough'un söylem çözümlemesi modeli esas alınmıştır. Çalışma, internet dizilerindeki oryantalist söylemi ortaya çıkartmak noktasında özgün olmakla birlikte oryantalizm çalışmalarında yeni alanlar açabilme noktasında da önem arz etmektedir.

İnternet Dizisine Dair

Teknolojik gelişmeler, toplumsal yaşamın birçok alanında son derece köklü değişim ve dönüşümler meydana getirmiştir. Bu değişim ve dönüşümlerin en belirgin çıktıları ise iletişim alanında gözlemlenmektedir. Özellikle yeni medya teknolojilerinin toplumsal alanda yaygınlaşması, başta kitle iletişimi olmak üzere birçok iletişim biçimini değiştirip dönüştürmüştür. Bu eksende bireylerin medya içerikleri karşısındaki pozisyonunda da belirgin farklılaşmaların olduğu ifade edilebilir. İnternet tabanlı teknolojilerin yükselişe geçmesiyle birlikte enformasyon işleme süreçlerinin dönüşüme uğraması, bireylerin toplumsal aktiviteleri üzerinde de etkili olmuş ve "yeni bir dünyanın" şekillenmesine yol açmıştır (Castells, 2008). Manuel Castells'in işaret etmiş olduğu bu "yeni dünya" mefhumunun arka planında ise geniş kapsamlı bir toplumsal devrim düşüncesi yer almaktadır. Teknolojik gelişmelerle paralel olarak beliren toplumsal değişim ve dönüşüm, toplumsal yapıların ve kültürlerin de değişimini aleni bir biçimde imlemektedir (Stehr,

2000, s. 83). Bu noktadan hareketle teknolojik gelişmelerin beraberinde yeni bir kültürel yapılanmayı getirdiğinin akılda tutulması gerekmektedir. Son kertede Neil Postman, bu kültürel yapılanma mefhumunu televizyon üzerine yapmış olduğu çalışmasında belirginleştirmektedir (2020). Bu yaklaşım, internet teknolojileri söz konusu olduğunda da varlığını göstermektedir.

İnternet teknolojilerinin gelişmesi, beraberinde yeni bir kültürel sistemi de getirmiştir. Bu kültürel sistem içerisinde medya içeriklerinde ve bu içeriklerin tüketilmesinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle internet dizilerinin yükselişe geçmesini bu ekseninde değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda 1990'lı yıllardan sonraki periyotta meydana gelen köklü dönüşümlere dikkat çekmek önem arz etmektedir. Dijitalleşmenin ve internet teknolojilerinin yükselişe geçmesi, televizyon teknolojilerinde içeriksel ve ekonomi politik düzlemde değişiklikler ortaya çıkartmıştır (Mikos, 2016, s. 154). Bu dönüşüm, kitle yayıncılığında farklı olarak daha farklı fikirlere, içeriklere ve yönelimlere de eğilen bir yayıncılık anlayışını pekiştirmiştir (Curtin, 2009, s. 11). İnternet dizilerinin gelişimini ise bu değişim ve dönüşüm çerçevesi içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. İnternet dizisi en temelde internet tabanlı teknolojiler üzerinden izlenilmek amacıyla üretilmiş çevrimiçi diziler olarak nitelendirilebilir (Creeber, 2011).

İnternet teknolojilerinin yükselişe geçmesiyle birlikte belirginleşen ve artış gösteren internet dizileri, çeşitli platformların da yayın hayatına başlamasıyla dijital alanda önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Bu ekseninde Netflix, BluTV, Amazon Prime Video, Disney+, HBO Max ve Hulu gibi platformlar, internet dizilerinin dijital alandaki görünürlüklerini arttırmıştır. Ancak internet dizilerinin ortaya çıkışı, zikredilen bu platformların ortaya çıkışından önceki dönemde olmuştur. Özellikle YouTube üzerinden paylaşılan ve YouTube için özgün olarak üretilen diziler, internet dizilerinin öncül örnekleri arasında değerlendirilebilir. İnternet tabanlı teknolojiler temelinde gelişim gösteren internet dizilerinin diğer dizilerden birtakım farklılıkları bulunmaktadır. Öncelikle internet dizilerinin zaman sınırı bulunmamaktadır. İnsanlar, istedikleri zaman ve istedikleri yerden internet dizilerine erişim sağlayabilmektedirler. Ayrıca mobil bağlantı şeklinde hızlı bir biçimde erişilebiliyor olması da internet dizilerinin önemli ayırt edici özellikleri arasında gösterilmektedir (Dhiman ve Malik, 2021).

İnternet dizilerinin televizyon dizilerinden ayrıştığı bir diğer nokta ise internet dizilerinin yayınlanma biçimidir. Televizyon dizileri haftalık periyotlarda yayınlanmakta iken internet dizilerinde haftada birden fazla bölüm yayınlanabilmektedir. Bu durum da esasen izleyicilerin davranış pratiklerinin de dönüşmesine yol açmıştır. Son kertede izlemekte olduğu diziye ilişkin içeriklerin takibini daha seri bir biçimde yapabilme olanağına kavuşan izleyici, birkaç bölüm birden izleyerek geleneksel izleyiciden daha tatminkâr bir pozisyona geçiş yapmıştır (Giannantoni, 2015, s. 4). İnternet dizileri ayrıca içerik noktasında da farklılaşmalar ortaya koymaktadır. İnternet dizilerinin sahip olduğu farklı biçim, dizilerdeki anlatımı, temayı, öyküyü ve sezonları da etkileyerek farklılaştırmaktadır (Klein, 2014). Dolayısıyla internet dizilerindeki anlatılar, egemen olan dijital kültürün etkisi altında şekillenmektedir. Dijital kültürün eksenini altında şekillenen internet dizileri, son noktada birer anlatı olarak varlık göstermektedirler. Her ne kadar internet dizileri geleneksel dizilere karşı birtakım farklılıklara sahip olsalar da özde birer anlatı inşa etmektedirler ve sahip oldukları mesajı, internet aracılığıyla hedef kitlesine aktarmaktadırlar.

İnternet teknolojilerinin gelişimi ve son kertede internet kullanım oranlarının yıldan yıla belirli bir ivmede yükseliyor oluşu da internet dizilerinin yaygınlaşması noktasında önemli bir eşik oluşturmaktadır. Dünya genelinde analog yayıncılıkta azalma görülmekteyken dijital yayın platformlarının sayısında ve içeriklerinde ise dramatik bir artış gözlemlenmektedir (Sanz ve Crosbie, 2016, s. 1). Nitekim bu durum *Wearesocial* platformunun yayımlanmış olduğu raporda da gözlemlenmektedir. 2023 yılında dünya genelindeki tekil internet kullanıcı sayısı bir önceki yıla göre %1,9'luk bir artış göstererek yükseliş trendini devam ettirmiştir. Nitekim bu yükseliş dünya genelinde son 10 yıldır aralıksız bir biçimde sürmektedir (wearesocial, 2023). Bu yükseliş dijital kültürün toplumsal alandaki mevcudiyetini güçlendirirken aynı zamanda dijital kültüre ilişkin

içeriklerin de yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Bu noktadan hareketle internet dizilerinin mevcudiyeti anlaşılır olmaktadır. İnternet dizileri, son kertede birer medya içeriği olarak anlam aktarımında ve kolektif düşünüşün oluşmasında/oluşturulmasında işlevseldirler. Oryantalist söylemin inşası noktasında da internet dizilerinden örneklere rastlanılmaktadır. Oryantalizm ve internet dizileri arasındaki ilişkiden önce oryantalizmi teorik düzlemde tartışmak önem arz etmektedir.

Oryantalizmi Anlamlandırmak

Oryantalizm meselesi sosyal bilimlerin en hararetli tartışma alanlarından birisi olarak kabul edilebilir. Bu hararetli tartışmaya dâhil olabilmek ve oryantalizmi anlamlandırmak için öncelikle kelimenin tarihsel serüvenine bakmak gerekmektedir. Oryantalizm, köken olarak Latince “oriens” kelimesine karşılık gelir ve esasında oriens, bir coğrafi öge olarak Doğu’yu imler. Oryantalizm diğer bir deyişle şarkiyatçılık ise en temel düzeyde Batı dünyasının Doğu dünyasını bilme ve anlama girişimidir. Batı’nın Doğu’yu bilme istencinin bir sonucudur (Germaner ve İnankur, 1989). Tarihsel süreç içerisinde ise bu istence yönelik tartışmalar son derece kapsamlı bir biçime bürünmüştür. Bu noktada ise Edward Said’in yürütmüş olduğu şarkiyatçılık tartışmaları dikkat çekmektedir. Said, Doğu ve Batı arasındaki ilişkiyi, bir iktidar ilişkisi olarak nitelendirir ve bu ilişkinin bir egemenlik pratiği ortaya çıkarttığını ileri sürer. Dolayısıyla da oryantalizmi, Batı’nın Doğu üzerinde tahakküm kurmak için kullandığı sistemli bir arayış olarak görür (Said, 2021). Son kertede oryantalizm tartışmalarında öne çıkan vurgu, Said’in de altını çizmiş olduğu üzere tahakküm ilişkisidir. Said’e göre oryantalizm, salt akademik bir ilgi ya da Doğu’yu öğrenme çabası değildir. Oryantalizm aynı zamanda Doğu üzerinde Batı’nın sahip olduğu iktidarın da bir göstergesidir. Özellikle Batı’nın Doğu üzerindeki egemen söyleminin bir parçası olarak da kabul edilen oryantalizm, bir noktada Doğu’nun Batı için araçsallaşması ile de sonuçlanmaktadır (Said, 2021).

Said, oryantalizm tartışmasında Doğu’nun Batı tarafından keşfedilebilecek yahut da sistemi bir şekilde Batılı bir perspektiften bilgi üretebilecek bir alan olarak görüldüğünün altını çizerek ve oryantalizmin esasında ideolojik bir bakışı bünyesinde barındırdığını belirtir (2021). Bu noktada Doğu ve Batı karşıtlığı üzerinden yürütülen oryantalizm tartışmalarındaki koşutluğa dikkat etmek gerekmektedir. Oryantalizm tartışmalarında Doğu, Batı’nın zihni bir tasavvuru olarak dikkat çekerken aynı zamanda eğlenceli, gayri medeni ve esrik bir coğrafyadır (Said, 2021). Nitekim Doğu’nun Batı imgelemindeki bu kurgusu, Batı’ya kendi benliğini kurgulaması noktasında da hareket noktası sağlamaktadır. Batı özelinde Avrupa, “Doğu’ya yapmış olduğu seyahatlerle geçmişi temsil eden, donup kalmış bir dünyayı görmeye giderek, kendi canlılığından da emin olarak” (Hentsch, 2022, s. 140) benliğini bu karşıtlık üzerinde inşa ediyordu. Dolayısıyla Doğu, Batı için aynı zamanda “kurucu” bir unsur olarak da dikkat çekmektedir.

Doğu ve Batı arasındaki karşıtlık üzerinden yürüyen oryantalizm tartışmalarının temelindeki mesele Batı’nın Doğu üzerinde kurmuş olduğu tahakkümün düşünsel boyutunu anlamaktır. Nitekim bu tartışmanın ana odak noktasında birtakım kavram setlerinin yer aldığı da belirtilmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak oryantalizmi anlamlandırmak noktasında öteki ve ötekileştirmek meselesini anlamlandırmak gerekmektedir. Son kertede oryantalizm aynı zamanda bir ötekileştirme pratiğidir. Said, oryantalizm tartışmasında ötekileştirmeye büyük bir önem atfetmektedir (2021). Batı, kendi imgeleminde Doğu’yu “kendinde olmayan” imgelerle ve düşüncelerle öteki olarak konumlandırırken aynı zamanda siyasi ve sosyolojik tahakkümlerle de Doğu’yu olumsuzlaştırmaktadır (Arlı, 2009, s. 23). Bu ötekileştirme serencamı ise son kertede oryantalist söylemin inşasına yol açmaktadır.

Doğu ve Batı arasındaki ötekilik meselesi, Doğu’yu aynı zamanda Batı için bir anlatı haline de getirmektedir. Nitekim oryantalizm, anlatılarla varlık gösterir ve Doğu’ya ilişkin olarak uydurulmuş anlatılar, Batı’nın Doğu üzerindeki tahakkümünü de meşru bir düzleme yerleştirir (Parla, 2001). Anlatılar üzerinden ötekileştirme edimi, aynı zamanda dilsel alandaki iktidar mücadelesini de

ortaya çıkartmaktadır. Bu noktada söylem, dil ve iktidar arasındaki ilişkinin de oryantalizm aksında önem arz ettiğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Son kertede Michel Foucault'nun söyleme ilişkin yapmış olduğu çözümlenmeler bu aşamada önem arz etmektedir. Foucault, söylemi mücadele edilen ve ele geçirilmesi gereken bir erk olarak tanımlayarak söylem ve iktidar arasındaki ilişkiye dikkat çeker (1993).

Foucault'dan hareketle söylem başlı başlına bir erk ve söylemi üreten iktidar meşruiyetini de yeniden üretmiş olur. Bu noktadan hareketle ise Batı, oryantalist söylem ile aynı zamanda kendi iktidar ilişkilerini de yeniden üretmektedir. Bu noktada Said de benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Said, Batı'nın Doğu'ya ilişkin bilgisi ile Doğu üzerindeki gücü arasında paralellik olduğundan hareket eder ve bu güç ilişkisinin de söylemsel pratiklerle kurgulandığının altını çizer (2021). Ötekilik ve söylemsel pratikler eksenindeki oryantalizm, Doğu-Batı arasındaki çapraşık ilişkinin boyutunu da gözler önüne sermektedir. Bu çapraşık ilişkiler ağı içerisinde Doğu, Batı'nın kolektif bilinçaltında yattığı şekliyle aynı zamanda "barbar" olarak da değerlendirilmektedir. Nitekim bunun arka planında yatan unsur ise Şerif Mardin'in altını çizmiş olduğu Doğu despotizmi düşüncesidir (2002, ss. 113). Batı ve Doğu arasındaki bu söylemsel ilişki bütüncül bir sistemin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Son kertede Batı, Doğu'yu birtakım kültürel ve ideolojik kurumlar ve bu kurumların üretmiş olduğu mefhumlarla şekillenen söylemler aracılığıyla algılamaktadır (Parla, 1985, s. 11).

Doğu ve Batı arasındaki karmaşık ilişkinin anlamlandırılması noktasında beliren oryantalizm tartışmalarında aynı zamanda hegemonik bir ilişkinin de söz konusu olduğunun altını çizilmesi gerekmektedir. Son kertede oryantalizm, Hasan Bülent Kahraman'a göre her şeyden önce açık yahut da gizli iktidar ilişkilerini içeren politik bir süreçtir (2002, s. 154). Oryantalist söylemin hegemonya ile arasındaki ilişkiyi açıklamak noktasında Antonio Gramsci'nin düşüncelerine başvurmak gerekmektedir. Gramsci'ye göre hegemonya, en temelde zorlama olmaksızın taraflar arasında kurulan iktidar ilişkisidir (2014). Bu noktada Batı'nın Doğu üzerinde kurmuş olduğu hegemonik ilişkinin arka planında oryantalist söylemin bulunduğu da belirtilmesi gerekmektedir. Batı, Doğu üzerinde üretmiş olduğu bilgi, söylem ve perspektif ile Doğu üzerindeki hegemonyasını yeniden üretir ve Doğu'yu bir nevi Batı nazarında nesneleştirir. Son kertede bu durum, Batı dışında kalan kültürleri ve yaşamları "nesnel ve ampirik bir öge" olarak tanımlamak gibi bir sonuç ortaya koyar ki bu da esasında oryantalizme dair önemli bir görüş ortaya çıkartır (Keyman, 1996, s. 72). Bu görüş de Mahmut Mutman'ın (1996, s. 45) altını çizmiş olduğu üzere oryantalizm ve sömürgecilik arasındaki yapısal "suç ortaklığına" gönderme yapmaktadır.

Oryantalizme ilişkin yürütülen tartışmalarda ortaya çıkan temel noktalarda da görüldüğü üzere oryantalist bakış açısı, Batı'nın Doğu üzerindeki tahakküm ilişkileri ekseninde şekillenmektedir. Oryantalizm aynı zamanda birçok alanda sadece düşünce olmanın ötesine geçerek somutlaşmaktadır. Bu bağlamda oryantalist bakış açısının edebiyat, sinema, resim, müzik, karikatür vb. alanlarda aleni bir biçimde gözlemlendiğinin de belirtilmesi gerekir (Said, 2021). Bu noktadan hareketle oryantalist bakış açısının saptanabileceği ve belirginleştirilebileceği çok sayıda alan olduğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Özellikle internet teknolojilerinin gelişmesiyle yükselişe geçen yeni medya da oryantalist söylemin ve bakış açısının belirginleştiği bir alan olarak dikkat çekmektedir.

Dijital Dünyada Oryantalist Söylemi İmlmek

Batı'nın Doğu'ya ilişkin geliştirmiş olduğu oryantalist söylem, birçok alanda kendisini göstermektedir. Özellikle yeni medya teknolojilerinin yükselişe geçmesi, oryantalist söylemlerin farklı alanlarda belirginleşmesi durumunu ortaya çıkartmıştır. Bu noktadan hareketle dijitalleşme ile birlikte oryantalist söylemde de dijitalleşmeye doğru bir yönelimin olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla dijital kültür ve oryantalizm arasında yakın bir ilişki ağının belirdiği ifade edilebilir. Dijital oryantalizm tartışmaları ise tam da bu noktada belirmektedir. Batı'nın Doğu'ya dair sahip olduğu ön yargılı ve ayrılıkçı bakış açısıyla şekillenen oryantalist söylem, dijital dünyada

da çeşitli biçemlerde varlığını sürdürmektedir. Özellikle sosyal medya bu noktada özel bir öneme sahiptir. Oryantalist düşünce ekseninde Batılı sosyal medya şirketlerinin Doğu'ya ilişkin politika ve eylemlerde Doğulu kullanıcıları dezavantajlı duruma düşürdüğüne dair tartışmalar yürütülmektedir (Alimardini ve Elswah, 2021). Bu noktada teknolojik olanaklarla birlikte oryantalizmin de olanaklarının geliştiğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Nitekim Masood Raja, 2021 yılında yazmış olduğu bir yazısında internet aramalarında ve arama motorlarında oryantalizmin işlevsel olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Raja, internet araması yapıldığında Orta Doğu ve Müslüman dünya hakkında önceden belirlenmiş kalıp yargıların ve bilgilerin sunulduğunu belirtir ve bunu bir tür tekno-oryantalizm olarak nitelendirir (2021).

Dijital dünyada oryantalizmin mevcudiyeti sadece arama motorları yahut da sosyal medya şirketlerinin sahip oldukları teknolojik ayrıcalıklarla da sınırlı değildir. Dijital dünyada oryantalizm, aynı zamanda tekil kullanıcıların üretmiş oldukları içeriklerde de gözlemlenmektedir. Oryantalist söylemin dolaşıma sokulması noktasında yeni medya teknolojileri son derece önemli bir alan açmıştır. Bu noktadan hareketle de gerek sosyal medya kullanıcıları gerekse de web tabanlı platformlara içerik üretenler, oryantalist söylemin yeniden inşa edilmesi noktasında rol oynamışlardır. Dolayısıyla oryantalizm ve dijital dünya arasındaki ilişkinin kapsamlı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada Raja'nın tekno-oryantalizm düşüncesi önemli bir hareket noktası olarak değerlendirilebilir. Son kertede Raja, internet ortamında da Doğu ve Doğu'ya ilişkin bilgilerin egzotikleştirilmiş ve basmakalıplaştırılmış olduğunu ifade ederek bu ilişkinin doğasına dair gönderme yapmaktadır (2021). Dolayısıyla da oryantalist söylemin, dijitalleşme ile birlikte yeni bir alan üzerinde varlığını sürdürdüğü ifade edilebilir.

Dijitalleşme ile birlikte oryantalist söylemin internet ortamlarında da görünürlüğünün arttığı da ayrıca belirtilmesi gerekmektedir. Özellikle yeni medya teknolojileri, sunmuş olduğu çeşitli olanaklarla oryantalist söylemin yeniden inşasında etkili olmuştur. Özellikle de yeni medya için üretilen içeriklerde oryantalist söylem, belirgin olarak görülebilmektedir. Böylece de yeni medya ve çevrimiçi platformlar için üretilen içeriklerde Doğulu ülkeler ve kültürler belirli klişeler ve önyargılarla yeniden temsil edilebilmektedirler (Duester ve Teague, 2022). Nitekim bu durum dijital kültürün ve yeni medya teknolojilerinin birçok alanında gözlemlenmektedir. Sosyal medyada paylaşılan içeriklerde, internet dizilerinde, karikatürlerde, capslerde vb. birçok dijital kültür unsurunda oryantalist söylem inşa edilebilmektedir. Dolayısıyla oryantalist bakış açısının kendisini farklı biçemlerde sürdürdüğünün altını çizmek önem arz etmektedir. Dijital oryantalizm, oryantalizmin temel kaidelerinin ve üslubunun dijital alana sirayet etmesi ile kendisini görünür kılmaktadır ve temelinde de teknolojik parametreler bulunmaktadır. Bu aşamada literatürde yürütülmüş olan tekno-oryantalizm tartışmalarını dijitalizm ve oryantalizm arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak noktasında ele almak son derece önemlidir.

Tekno-oryantalizm tartışmalarının bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek olan ve dijital dünyadaki oryantalist söyleme gönderme yapan dijital oryantalizmde mevcut olan içeriklerde Batı'nın ötekileştirici ve Doğu'yu tahakküme zorlayan istencini görmek mümkündür. Nitekim birçok dijital içerikte ırksal mecazlar, önyargılar ve bununla birlikte gelişen oryantalist söyleme rastlamak mümkündür (Roh vd., 2015, s. 14). Son kertede oryantalizm, teknolojik gelişmelerle birlikte yapısal olmasa da biçimsel değişim ve dönüşümler yaşayarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla da gerek tekno-oryantalizm gerekse dijital oryantalizm başlıkları altında oryantalizm tartışmalarına dair güncel pencereler açmak gerekmektedir.

Yöntem

Oryantalist söylem birçok alanda kendisini göstermektedir. Geçmişten günümüze değin birçok sanatsal eserde oryantalist söylemin somutlaştığı bilinmektedir. Ancak oryantalist söylemi günümüzde de farklı alanlarda görebilmek mümkündür. Özellikle dijital kültüre ait kültürel öğelerde oryantalist söylem ve oryantalist bakış açısı görülebilmektedir. Bu sebeple yapılmış olan

çalışmanın amacı, internet dizileri genelinde ve *Ahmed and Salim* (Paz ve Trager, 2009) dizisi özelinde oryantalist söylemin inşasını ortaya çıkartmaktır. Çalışma, bir internet dizisi olan *Ahmed and Salim* (Paz ve Trager, 2009) dizisinin ilk sezonu ile sınırlandırılmıştır. Dizinin ilk sezonunda ise 8 bölüm yer almaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Söylem analizi, en temelde dili bir sosyal pratik, eylem ve iletişim formu olarak değerlendirir ve onu anlamlandırmaya çalışır (Bal, 2012). Dil, iktidar ve ideoloji arasında son derece güçlü bir bağ bulunur ve bu ilişki ağını anlamak anlamlandırmak noktasında eleştirel söylem analizi önemli bir yer tutar (Sözen, 1999). Dilin iktidar ve ideoloji ekseninde incelenerek anlamlandırılmaya çalışılması noktasında son derece önemli bir yöntem olarak kabul edilen eleştirel söylem çözümlemesinde bir dizi farklı yönelim ve yaklaşımlar da bulunmaktadır. Ruth Wodak, Norman Fairclough ve Teun A. Van Dijk gibi isimlerin yapmış olduğu çalışmalar, eleştirel söylem analizi yöntemine yön vermiştir (Özer, 2011).

Yapılmış olan bu çalışmada ise Norman Fairclough'un geliştirmiş olduğu çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Fairclough'un söylem çözümlemesi temelde üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla tanımlama, yorumlama ve açıklamadır. Tanımlama aşamasında söylemin incelenmesi söz konusuysen yorumlama aşamasında söylemin diğer söylemlerle olan ilişkisi söz konusu olmaktadır. Son aşama olan açıklama aşamasında ise söylemin gerçekleştiği bağlam analiz edilerek söylem çözümlenmeye çalışılmaktadır (Fairclough, 1995; Bal, 2012).

Ahmed and Salim İnternet Dizisi

Ahmed and Salim, Or Paz ve Tom Trager tarafından 2009 yılında oluşturulmuş bir animasyon internet dizisidir. Dizi, radikal dini inançları olan insanlar üzerine yergi içeren bir parodi niteliğindedir. Esasen dizinin yaratıcıları, kendi dizilerini “teröristler hakkında bir sitcom” olarak nitelendirmektedirler. Dizi, iki sezon sürmüştür (20 Ocak 2009 – 23 Ağustos 2011) ve toplamda 22 bölüm yayınlanmıştır. Dizinin konusuna bakılacak olursa dizi, Orta Doğu'nun hayali bir kasabası olan “Khazbazbazstan”da geçmektedir. Kasabada yaşayan Müslüman The Majhayeffs ailesinin babası Yasser ve oğulları Ahmed ile Salim, dizinin odak noktasını oluşturmaktadırlar. Birbirinden bağımsız bölümler olarak tasarlanmış olan dizide her bölüm, farklı bir konuyu ele almaktadır.

Ahmed and Salim Dizisindeki Oryantalist Söylemin Çözümlemesi

Oryantalist bakış açısını ortaya çıkartmak ve oryantalist söylemi çözümlemek için öncelikle söylem, hegemonya ve ideoloji arasındaki ilişkiler ağının çözümlenmesi gerekmektedir. Edward Said, oryantalizme ilişkin tartışmasını yürütürken söylem ve hegemonya kavramlarına özel önem vermiştir (2021). Benzer bir biçimde Norman Fairclough da söylem çözümlemelerinde hegemonya ve ideolojiye özel bir önem atfetmektedir. Bu noktadan hareketle de *Ahmed and Salim* (Paz ve Trager, 2009) dizisindeki oryantalist söylemi ortaya çıkartmak noktasında Norman Fairclough modeli işlevsel bir yol haritası sunmaktadır. *Ahmed and Salim* (Paz ve Trager, 2009) dizisinde çok sayıda oryantalist unsur bulunmaktadır. Dizinin birinci bölümünde Ahmed ve Salim bilgisayar oynarken görülür. Nitekim dizi boyunca Ahmed ve Salim, bağımlılık derecesinde oyun oynarlar. İki kardeşin oynadığı oyun Counter-Strike isimli nişan alma oyunudur. Oyun, iki takım arasındaki mücadeleye dayanır ve takımlardan birisi “terörist” diğeri ise “anti-terörist”tir. Kardeşler Counter-Strike oynarken Ahmed, yeni oyunda “anti-terörist” takımında yer alacağını belirtir. Ahmed'in bu söyleminin ardından dizide arka fonda kahkaha sesi duyulur ve burada oryantalist söyleme ilişkin ilk temel vurgulardan birisi görülür. Dizide Ahmed ve Salim gerek Orta Doğulu olmaları gerekse de Müslüman olmaları nedeni ile sıklıkla teröristlikle itham edilmektedirler. Bu durum da esasında oryantalist düşüncenin önyargılarla (Said, 2021) dolu olan yönüne gönderme yapmaktadır.

Ahmed ve Salim oyuna devam ederken babaları Yasser gelir ve onlara ne zaman oyun oynamayı bırakıp gerçek bir terörist olacaklarını sorar. Nitekim bu durum da terörist Orta Doğulu ve Müslüman imajına yönelik stereotipin klasik bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Baba Yasser, çocuklarının bir “terörist” olarak yetişmelerini önemser ve sürekli bilgisayar oyunu

oynadıklarından yakındır. Baba Yasser, komşularının çocuklarının daha şimdiden çok sayıda Yahudi'yi öldürdüğünün de altını çizerek çocuklarının durumunu eleştirir. Bu noktada Yasser üzerinden çizilen antisemitizm üzerinde durmak gerekmektedir. Yasser, dizi genelinde bir Yahudi düşmanı olarak betimlenir. Nitekim bu noktada oryantalist düşüncenin bir tezahürü olarak değerlendirilebilecek olan Yahudi düşmanı Doğulu yahut da Müslüman miti belirginleşmektedir. Yasser üzerinden geliştirilen bu söylemin Fairclough modeli ekseninde değerlendirildiğinde diğer söylemlerle de bir etkileşim içerisine girdiği ifade edilebilir (1995). Bu noktada barbar, az gelişmiş ve şiddete meyilli bir Doğu düşüncesinin Yasser özelinde somutlaştığını belirtmek gerekmektedir. Yasser, birden fazla eşe sahip olup aynı zamanda kadın düşmanı bir karakter olarak da betimlenmektedir. Öyle ki Yasser, eşi olarak resmedilen burkalı ve peçeli kadınları rahatlıkla öldürebilmektedir. Dizi genelinde bu eylemlere birçok defa rastlanılmaktadır. Son kertede bu durum da Yasser özelinde barbar Doğulu imgesine dair genel bir gönderme olarak kabul edilebilir. Doğu despotizmi ve barbar Doğulu imajının bir diğer tezahürünü ise Yasser'in kılık kıyafetinde görmek mümkündür. Yasser, asker yeşilinde bir üst giyinmektedir ve üzerinde mermilerinden bir kuşak taşımaktadır.

Yasser, Ahmet ve Salim'i daimî olarak Yahudi öldürmeye, suikast düzenlemeye ve şiddet içerikli eylemlere zorlamaktadır. Ahmed ve Salim ise vakitlerinin büyük bir çoğunluğunu bilgisayar başında geçirmektedirler. Dizi genelinde görülen diğer ebeveynlerde de çocuklarını terörist olarak yetiştirme eğilimi bulunmaktadır. Terörizm meselesi ise dizi genelinde salt Yahudilere yönelik olarak kurgulanmaktadır. Bu noktada Müslümanlık, Doğu ve terörizm arasındaki hegemonik yargının dizi genelinde belirgin olarak varlık gösterdiğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda Ahmed ve Salim özelinde Doğulu gençlerin Amerika hayranlığı üzerinde de durulmaktadır. Bu durum da esasen oryantalist söylemin bir göstereni olarak değerlendirilebilir. Oryantalist düşünce, Batı'yı idealize ederken Doğu'yu Batılılaşmak için uğraşan yahut da Batılılaşamayan unsurlar olarak değerlendirir (Said, 2021). Nitekim Ahmed ve Salim, Facebook ve YouTube gibi sosyal medya platformlarını bağımlılık derecesinde kullanır ve aynı zamanda Ahmed ve Salim, Apple ürünlerine özel bir bağlılık gösterirler.

Ahmed ve Salim dizisinin üçüncü bölümünde yer alan bir sahne de oryantalist söylemin kurgulanması noktasında dikkat çekicidir. Salim, Facebook'ta arkadaşı olmadığı için babasına intihar edeceğini söyler. Babası da bu durum karşısında sevinir ve "intihar edeceğine dinin için faydalı bir iş yap ve git kendini Amerikalılar olduğu bir mekânda patlat" der. Bu söylem de esasında terörizm ve İslam arasında bir ilinti oluşturmaktadır. Yasser, oğlu Salim'in intihar bombacısı olarak dinine katkı sunacağını dile getirerek esasında oryantalist söylemin üretmiş olduğu İslamofobiye ilişkin de gönderme yapmaktadır. Nitekim bu söylem, Fairclough modeli ekseninde değerlendirildiğinde de son derece ideolojik ve hegemonik bir söylemdir. Batı ve Doğu karşıtlığını şiddet üzerinden kurgulayan ve en temelde Doğu despotizmi ve barbarlığı üzerinden kurgulanan oryantalist düşüncenin güncel bir biçimini Yasser üzerinde görmek mümkündür. Nitekim Yasser'in oğlu Salim'in intihar düşüncesini dini bir kisveye büründürme çabasının söylemsel düzlemdeki karşılığı da "barbar doğulu" mitidir. Oryantalist söylemin bu düzlemdeki mevcudiyetinin arka planında ise Batı'nın sahip olduğu stereotipik düşünce bulunmaktadır.

Ahmed ve Salim dizisindeki oryantalist söylemin görünürleştiği en temel noktalardan birisinin Yahudi düşmanlığı olduğunun altının tekrar çizilmesi gerekmektedir. Bu düşünce, baba Yasser özelinde somutlaşmaktadır. Yasser, gördüğü bir rüyada Yahudi'ye dönüşür ve bu dönüşümü kabullenemez. Çünkü Yasser, çocuklarına Yahudi birisini görürlerse ne yapmaları gerektiğini söylemiştir. Çocukları, Yahudi birini gördüğü anda onu vurmaları gerektiğini babalarından öğrenmişlerdir. Bu noktada da oryantalist söylemin en temel noktalarından birisi olan Batı düşmanlığı ve barbarlık miti ön plana çıkmaktadır. Son kertede terörist ve barbar Doğulu imgesinin Yasser'de somutlaşması noktasında dizide farklı mesajlar da bulunmaktadır. Yasser'in odasının duvarında 11 Eylül Saldırıları anını gösteren bir tablo dururken Yasser'in masasında da El-

Kaide terör örgütünün kurucu lideri Usame bin Ladin'in fotoğrafı yer almaktadır. Hatta Yasser, Ladin'e olan sevgisini onun fotoğrafını öperek gösterir. Bu ekseninde Yasser özelinde Müslümanlık ve Doğululuk kimliği ile terörizm arasında paralellik kurgulanmaktadır. Bu da son kertede oryantalist söylemin aşırılaşan ve ötekileştiren pratiklerini görmek noktasında dikkat çekmektedir. Oryantalist söylemin ve Doğu toplumlarına ilişkin dizide yer alan bir diğer nokta ise Yasser'in çocuklarının kız arkadaşı edinmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Ahmed, bir kız arkadaşla tanışır ancak bu durum babası tarafından onaylanmaz. Yasser, "bir kızı öldürebilirsin ama onunla arkadaş olamazsın" söylemi ile Ahmed'i eleştirir. Son kertede Yasser, dizi boyunca kendisine çizilen "kadın düşmanı" rolü çerçevesinde Ahmed'in arkadaşını öldürür.

Yasser özelinde yaratılan "barbar Doğulu" karakteri oryantalist söylemin birçok ayırt edici özelliğini bünyesinde barındırmaktadır. Son kertede her ne kadar bunlar "mizah" unsuru olarak resmediliyor olsa da oryantalist söylemin yeniden inşa edilmesi noktasında ve dijital dünyaya entegre edilmesi noktasında dikkat çekmektedir. Zaten dizide yer alan Yasser, Ahmed ve Salim'in kullanmış olduğu dil de bir kurgusalılık içermektedir. Homofobik, nefret dili ve ötekileştirici her tür söyleme Yasser ve ailesinde rastlanılmaktadır. Bu da son kertede Doğulu imajına ilişkin önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Yasser'de teknoloji ve bilim düşmanlığı da belirgin bir tema olarak gözlemlenmektedir. Yasser, çocuklarının YouTube izlemelerini yasaklar bunun gerekçesi olarak da çocuklarının "terörist olabilmeleri için" YouTube'in engel teşkil ettiği düşüncesidir. Son kertede Yasser, çocuklarının azılı bir terörist olmalarını ister ve bu doğrultuda hareket eder. Zaten dizinin yedinci bölümünde bu konu da işlenmektedir. Dizinin yedinci bölümünde Ahmed ve Salim'i "Terörizm Okulunda" görülür. Bu okulda genç çocuklara terörizm propagandası yapılır. Sınıf duvarlarında antisemitik birçok öge bulunmaktadır. Hatta bir duvarda yanmakta olan İsrail bayrağı görülür. Bu noktada öğretmenleri de baba Yasser gibi benzer bir söylemi dile getirerek Ahmed ve Salim'in çok fazla akıllı telefon kullandıklarını ve bu durumun da onların terörist olabilmeleri için bir sorun oluşturduğunu vurgular. Bunun üzerine ise Salim, terörist olmak istemediğini doktor olmak istediğini dile getirir. Öğretmen sinirlenerek Salim'e "benim hiçbir teröristim bu dünyaya katkı sunamaz" cevabını verir. Bu söylem de makro düzlemde değerlendirildiğinde Doğulu düşüncenin medeniyet ve uygarlık düşmanı olduğu mitini belirginleştirir. Bu düşüncenin belirginleştirilmesinde ise kullanılan göstergeler önem arz etmektedir. Ahmed ve Salim'in öğretmeni kapalı bir kadındır dolayısıyla da İslamiyet'in sembollerinden birisi olarak kabul edilen türban takmaktadır. Bu noktada da kalıp yargıların söylem üretiminde ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

Yedinci bölümde yer alan okul sahnesinde bir diğer dikkat çekici unsur ise baba Yasser'in sınıfa gelerek öğretmeni öldürmesidir. Yasser, çocuklarına böyle giderse iyi bir terörist olamayacaklarını söyler ve onları Usame bin Ladin'in yanına eğitim için göndereceğini vurgular. Bu da dizi genelinde Yasser'e yüklenen misyon ile örtüşmektedir. Yasser, bir Doğulu ve Müslüman olarak her bölümde kadın düşmanı, ırkçı, anti-semitist ve terörizm yanlısı bir karakter olarak somutlaştırılmaktadır. Oryantalist söylemin işlerliği noktasında tarihsel izlek noktalarına bakıldığında Ahmed ve Salim dizisinde benzer davranış örüntülerinin tekrar edildiği gözlemlenmektedir. Oryantalistlerce ele alınan Doğu, kurgusal, fantazmatik ve hayali bir Doğu'dur. Bu Doğu'da Batı'nın Doğu'ya yüklediği anlamlar başı çekmektedir. Ahmed ve Salim dizisinde de Doğu'nun taşımış olduğu göstergeler kendisine Batı tarafından yüklenmiştir ve gerçeği yansıtmamaktadır. Son kertede dizi genelinde Yasser, Ahmed ve Salim karakterlerinin hepsi, Doğu'ya ilişkin birtakım göstergelerle bezenmiştir ancak bu göstergelerin tamamı Batılı düşüncenin filtreleri neticesinde ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Oryantalist söylemin dönüşen mevcudiyetini anlamak ve anlamlandırmak noktasında güncel tartışma alanlarına yakından bakmak gerekmektedir. Oryantalist söylem günümüzde birçok alanda kendisine yeniden bir alan açmış durumdadır. Özellikle yeni medya teknolojilerinin gelişim gösterdiği çağımızda, oryantalizm dijital dünyada da varlık göstermektedir. Bu noktada literatürde yer alan tekno-oryantalizm tartışmalarının etraflıca yürütülmesi gerekmektedir. Yapılmış olan bu çalışmada da görüldüğü üzere oryantalist söylem dijital dünyada da kendisine yer etmiş ve bir içerik olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle *Ahmed and Salim* (Paz ve Trager, 2009) dizisinde bu durum somut bir biçimde görülmektedir. *Ahmed and Salim* (Paz & Trager, 2009) dizisinde oryantalist söylemin temel hareket noktalarına rastlanılmaktadır. *Ahmed and Salim* (Paz ve Trager, 2009) dizisinde Doğulu ve Müslüman kimliği üzerinden inşa edilmeye çalışılan “terörist” vurgusu, oryantalizmin ötekileştirici ve düşmanlaştırıcı kodlarını anlamak noktasında dikkat çekmektedir. Gerek baba Yasser, gerekse Ahmed ve Salim karakterleri özelinde işlenen Doğulu ve Müslüman tipolojisinde ön yargılar son derece belirgin bir biçimde gözlenmektedir. Doğu despotizmi, barbar ve gelişmemişlik vurgusunun başat bir konumda olduğu dizide, Doğu aynı zamanda şiddetin de zuhur ettiği bir bölge olarak resmedilmektedir. Bu bağlamda Doğu, Batı tarafından ötekileştirilirken aynı zamanda Batı gibi olmayan söylemi de belirginlik kazanmaktadır.

Ahmed and Salim (Paz ve Trager, 2009) dizisinde ön plana çıkan bir diğer önemli oryantalist unsurun ise Yasser özelinde somutlaşan kadın ve medeniyet düşmanlığıdır. Yasser, başta kendi eşleri olmak üzere tüm kadınlara karşı tahammülsüzdür, medeniyet ve uygarlık düşmanıdır. Bu da son kertede Şerif Mardin’in de altını çizmiş olduğu ve oryantalist düşüncenin en temel dinamiklerinden birisi olan “Doğu Despotizmi” düşüncesi ile belirginleşmektedir. Yasser, internete, Batı’ya, eğitime ve insan haklarına düşman bir biçimde tasvir edilerek bir noktada Batılı bilinçaltının tüm korkularını bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim bu durum da oryantalist söylemin işlerliği noktasında dikkat çekmektedir. Ahmed ve Salim karakterlerindeki bilinçsizlik hali, eğitimsizlik ve cahillik ise aynı şekilde oryantalist söylemin bir dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Ahmed ve Salim, oyun bağımlısı ve Batı hayranı bir karakteristiğe de sahip olarak betimlenmektedirler. Bu durum da son kertede ideolojik bir konumlandırmanın tezahürü olarak değerlendirilebilir. Doğulu yaşam ve Batı olanakları arasında sıkışan karakterler olarak gösterilen Ahmed ve Salim, baba Yasser’in istekleri ve Batılı yaşam biçimi arasında sıkışan, belirli ölçüde kimliksizleşen karakterler olarak betimlenmektedirler. Bu da esasen Batılı düşüncenin hegemonyasının Doğu’ya ve Doğulu kimliklere bakışını da belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak *Ahmed and Salim* (Paz ve Trager, 2009) dizisinde oryantalist düşüncenin ve ötekileştirmenin temel dinamikleri açık bir biçimde görülmektedir. Yer yer İslam düşmanlığına varan göndermelerde ve tutumlarda da bu bakış açısı alenileşmektedir. Son kertede oryantalist söylem, dijital olanaklar ve içerikler söz konusu olduğunda da kendisine yer edinebilmektedir. Bu durum da en temelde oryantalist düşüncenin Batılı kolektif düşüncedeki yerinin önemine işaret etmektedir. Dolayısıyla yapılacak olan diğer çalışmalarda da başta *Ahmed and Salim* (Paz ve Trager, 2009) dizisi olmak üzere birçok internet dizisindeki ve diğer içeriklerdeki oryantalist söylemleri tartışmaya açan çalışmalar yapmak mümkündür. Ayrıca *Ahmed and Salim* (Paz ve Trager, 2009) dizisindeki İslamofobiyi ön plana çıkartan çalışmalar yapmak da gerekmektedir. Bu eksende yapılan çalışmalar, tekno-oryantalizm tartışmalarına yeni bir alan açmak ve dijital oryantalizme ilişkin literatürü güçlendirmek açısından da önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Alimardini, M. and Elswah, M. (2021). Digital orientalism: #SaveSheikhJarrah and Arabic content moderation. *Pomeps Studies*, 43, 69-75.
- Arlı, A. (2009). *Oryantalizm, oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Bal, H. (2012). *Nitel araştırma yöntemleri*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür: Ağ toplumunun yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Creeber, G. (2011). It's not TV, it's online drama: The return of the intimate screen. *International Journal of Cultural Studies*, 14(6), 591-606.
- Curtin, M. (2009). Matrix media. İçinde Turner, G. & Tay, J. (Eds.). *Television Studies After TV Understanding Television in the Post-Broadcast Era* (ss. 9-19). London: Routledge Press.
- Dhiman, B. and Malik, P. S. (2021). Psychosocial impact of web series and streaming content: A study on indian youth. *Global Media Journal*, 19(46), 1-7.
- Emma, L. D. and Michal, A. T. (2022). Redressing digital orientalism: How Vietnamese cultural professionals are harnessing new digital technologies to reclaim the narrative on Vietnamese art and culture. *Creative Industries Journal*, 15(3), 272-292.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman Publishing.
- Foucault, M. (1993). *Ders özetleri 1970- 1982*. (S. Hilav, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (1989). *Oryantalizm ve Türkiye*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.
- Giannantoni, D. (2015). Netflix: TV series during the web 2.0 era. *Academia*, 4.
- Gramsci, A. (2014). *Hapishane defterleri*. (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Hentsch, T. (2022). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya politik bakışı*. (A. Bora, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kahraman, H. B. (2002). İçselleştirilmiş, açık ve gizli oryantalizm ve Kemalizm. *Doğu Batı Dergisi*, 5(20), 153-181.
- Keyman, F. (1996). Farklılığa direnmek: Uluslararası ilişkiler kuramında 'öteki' sorunu. İçinde Keyman, F., Mutman, M. & Yeğenoğlu, M. (Der.). *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* (ss. 71-107). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Klein, T. (2014). *Web series-between commercial and non-profit seriality, media economies*. Düsseldorf: WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Mardin, Ş. (2002). Oryantalizmin hasıraltı etkileri. *Doğu-Batı Dergisi*, 20(1), 111-117.
- Mikos, L. (2016). Digital media platforms and the use of TV content: Binge watching and video-on-demand in Germany. *Media and Communication*, 4(3), 154-161.
- Mutman, M. (1996). *Oryantalizmin gölgesi altında: Batı'ya karşı İslam*. İçinde Keyman, F., Mutman, M. & Yeğenoğlu, M. (Der.). *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* (ss. 25-71). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özer, Ö. (2011). *Haber, söylem, ideoloji: Eleştirel haber çözümlemeleri*. Konya: Literatürk Yayınları.
- Parla, J. (1985). *Efendilik, şarkiyatçılık, kölelik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2001). *Hayali Doğu. Atlas Dergisi*, 96.

- Paz, O. and Trager, T. (Yönetmenler). (2009). *Ahmed and Salim*. [Web Series].
- Postman, N. (2020). *Televizyon: Öldüren eğlence*. (O. Akinhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Raja, M. (2021). *The Internet and the Techno-Orientalism of the Algorithms. Postcolonial Space.*:
<https://postcolonial.net/2021/05/the-internet-and-the-techno-orientalism-of-the-algorithms/>
- Roh, S. D., Huang, B., and Niu, G. (2015). Technologizing Orientalism: An Introduction. İçinde Roh, S. D., Huang, B., & Niu, G. (Eds.). *Techno-Orientalism: Imaginin Asia in Speculative Fiction, History, and Media* (ss. 1-23). New Jersey: Rutgers University Press.
- Said, E. (2021). *Şarkiyatçılık*. (B. Ülner, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sanz, E. and Crosbie, T. (2016). The meaning of digital platforms: Open and closed television infrastructure. *Poetics*, 55(1221), 76-89.
- Sözen, E. (1999). *Söylem*. İstanbul: Paradima Yayınları.
- Stehr, N. (2000). Deciphering information technologies: Modern societies as networks. *European Journal of Social Theory*, 3(1), 83-95.
- wearesocial. (2023). *Wearesocial2023 report*. <https://wearesocial.com/uk/blog/2023/01/digital-2023/>

Construction of Orientalist Discourse in Web Series: The Example of *Ahmed and Salim*

Mehmet Emin SATIR

Extended Abstract

Orientalism and Web Series

An interdisciplinary approach should be developed in order to understand and make sense of orientalism, which is accepted as one of the most fundamental debates of social sciences. Orientalism, which mainly deals with the problematic relationship between the East and the West, can also be considered as the imagination of the East in the collective thinking of the West. This imagination is accepted as a fantasmatic and fictional imagination in the last instance. This is also evident in the discussions conducted by Edward Said. Although orientalist thought emerged as a scientific field at the beginning, orientalism is based on a power relationship at the last point reached. While the West marginalizes the East, it also reconstructs the East and Eastern thought with its own discursive practices. This basically results in positioning the relationship between East and West at a point beyond their spatial boundaries. At this point, when it comes to the discussion of orientalism, concept sets such as ideology, discourse and hegemony come to the fore. Orientalist discourse can be seen in many different areas. It is possible to find traces of orientalist discourse in many fields such as art, science, culture and politics. Especially with the rise of new media technologies recently, orientalist discourse has started to be visible in the digital field as well. Content on social media and other internet platforms can be considered as new areas where orientalist discourse takes place. On this axis, especially the contents circulating on the internet can also reconstruct the orientalist discourse. Therefore, in this study, the orientalist discourse in web series has been tried to be revealed. Web serials have recently been on the rise as an alternative to traditional serials. Therefore, it has reached an important threshold in terms of usage practices. Web serials circulated on various internet platforms are produced and circulated within the framework of the internet's own possibilities. However, at this stage, traces of traditional orientalist discourse can also be observed in these contents.

Orientalist discourse is also encountered in the *Ahmed and Salim* series, which was examined within the scope of the study. In this context, the study was limited to the first season of the *Ahmed and Salim* series. Within the scope of the review, eight sections were examined and the data obtained from the examined sections were analyzed using critical discourse analysis, which is accepted as a qualitative research method. At this point, the approach of Norman Fairclough has been adopted. Behind the adoption of Fairclough's approach is the strong emphasis of the model on the concepts of hegemony and ideology. In the last instance, analyzing the orientalist discourse also requires analyzing the ideological relations network and hegemon relation practices. At this point, it should be stated that the interaction between orientalist thought and hegemony should not be ignored.

In the study, first of all, the concept of web series is emphasized and what web series is is discussed. Subsequently, the discussion of orientalism was carried out. A general evaluation has been made about what orientalism is and how it works. Afterwards, the relationship between

orientalism and digital culture was tried to be clarified. At this stage, the existence of orientalism in digital culture was emphasized and the relationship between orientalism and digital culture was tried to be understood. Finally, the Ahmed and Salim sequence was analyzed in the method section.

Ahmed and Salim Web Series and Analysis of Orientalist Discourse

Ahmed and Salim is a comedy-animated mini-series broadcast on YouTube between 2009-2011. Episodes vary between approximately 4-6 minutes. There are important findings about orientalism in the series in which Ahmed, Salim and their father Yasser are the main characters. While Yasser is depicted as an Eastern and Muslim father, he is also depicted as a transmitter of orientalist discourses. As a bearer of Eastern despotism and the image of the barbarian Easterner, Yasser is depicted as violent, racist and an enemy of civilization. Yasser also tries to raise his children Ahmed and Salim as "terrorists". At this point, the Yasser family is described as terrorists throughout the Ahmed and Salim series, which can be considered as a manifestation of a stereotype regarding the East and Muslims. Throughout the series, Islam is also discussed from an orientalist perspective. A unity is being constructed between Islam and violence, and the Qur'an is shown as a source of violence at this point. From this point of view, most of the fictional and prejudiced thoughts of the West regarding the East are clearly seen in the Ahmed and Salim series. In addition, the predominant Western values are idealized in the series. Especially, Western characters are portrayed as happier and more mature, while eastern characters are represented as more childish and savage. This situation is especially observed in the figure of Yasser.

Results and Discussion

It can be stated that another orientalist element in the Ahmed and Salim series is the violence that enlivens the idea of Eastern despotism. Yasser is depicted as an Easterner and as a Muslim, prone to violence. Described as a misogynist, anti-Semitic and even anti-human, Yasser constantly shows a willingness to use violence. This situation makes the despot Eastern image visible in Western orientalist thought. Therefore, as can be seen in this study, orientalist thought has opened up space for itself in the digital world. Digital possibilities provide a distinct opportunity in the construction, transfer and dissemination of orientalist discourse. Especially in the content on digital platforms, orientalist discourse can be used as a humorous content. In this axis, it is important to bring into the literature the studies that make the relationship between humor and orientalism problematic. In the last instance, humorous contents are also accepted as important tools in the construction of orientalist discourse. From this point of view, it should be noted that the orientalist discourse exists in new media with different means. In addition, in other studies that can be done, the Ahmed and Salim series can be examined primarily in terms of anti-Islamism. In addition, orientalist discourses and contents in other internet series can be supported by field studies. In this context, literature can be developed by revealing the effects of these contents on users. In addition, studies that reveal the appearance of orientalism in the modern period and examine the relationship between social media and orientalism can be done.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütölmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.

This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

“Diyanet’e Soralım” Programına Sorulan Soruların Glock ve Stark’ın Dindarlık Boyutlandırmasına Göre Tasnifi ve Değerlendirilmesi

Hasan KAFALI*

Öz

Bu araştırmanın konusu, Diyanet televizyonunda “Diyanete Soralım” programında Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanlarınca cevaplanan soruların dini tecrübenin boyutlarına göre sınıflandırılması ve değerlendirilmesidir. Araştırma, dini meselelerde sorulan soruların dini tecrübenin hangi alanına dâhil olduğunun ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Araştırma sorulan sorular üzerinden dindarlığın hangi boyutlarının daha canlı yaşandığı ve hangi alanlarda daha çok sorunlarla karşılaşıldığı ve soru üretildiği noktasında alana katkı sağlayacaktır. Dini tecrübenin boyutları olarak Glock ve Stark tarafından ortaya konan beş boyut esas alınmıştır. Bu boyutlar inanç, ibadet, duygu, etki ve bilgi boyutlarıdır. Araştırmada tepkisiz araştırma yöntemi ve içerik çözümleme ve analizi tekniği kullanılmıştır. 248 program çözümlenmiş ve din işleri yüksek kurulunun soru tasnifine göre düzenlenmiştir. Bu tasnifler Glock ve Stark’ın beşli dini tecrübe boyutuna göre tasnif edilmiştir. Ayrıca konuların alt boyutlarındaki soru sayıları da sayım döküm cetveli kullanılarak belirlenmiştir. Sonuç olarak en çok sorunun etki boyutunda sorulduğu belirlenmiştir. Ardından ibadet boyutunda soruların sorulduğu, bunu sırasıyla bilgi, inanç ve duygu boyutunda sorulan soruların izlediği bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dini Tecrübe, Dindarlık, Diyanete Soralım, Dini Sorular

Classification and Evaluation of Questions Asked in the “Diyanet’e Soralım” Program According to Glock and Stark’s Five Dimensions of Religiosity

Abstract

The subject of this research is the classification and evaluation of the questions answered by the members of the High Council of Religious Affairs in the program "Diyanet’e Soralım" on Diyanet Television according to the dimensions of religious experience. The research aims to reveal in which field of religious experience the questions asked in religious matters are included. The research will show which dimensions of religiosity are more lively through the questions asked. It will contribute to science at the point of which areas are faced with more problems and questions are produced in religious life. The five dimensions put forward by Glock and Stark were taken as the dimensions of religious experience. These dimensions are belief, worship, emotion, influence and knowledge. Non-responsive research method and content analysis and analysis techniques were used in the research. 248 programs were analyzed and classified according to the question classification of the high council of religious affairs. These classifications are classified according to the five-dimensional religious experience dimension of Glock and Stark. In addition, the number of questions in the sub-dimensions of the subjects were determined by using the counting table. As a result, it was determined that the most questions were asked in the effect dimension. Then, it was found that questions in the dimension of worship were asked, followed by questions in the dimensions of knowledge, belief, and emotion, respectively.

Keywords: Sociology of Religion, Religious Experience, Religiosity, Diyanet’e Soralım, Religious Questions

ATIF: Kafalı, H. (2023). “Diyanet’e Soralım” programına sorulan soruların Glock ve Stark’ın dindarlık boyutlandırmasına göre tasnifi ve değerlendirilmesi. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 183-203

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, hkafali@pau.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2340-6834, Denizli, Türkiye

Giriş

Toplumsal hayatın en belirleyici unsurlarından biri olan din, birçok yönüyle bilimsel araştırmalara konu olmaktadır. Bir dini kabul ve ona uyum düzeyini ifade eden dindarlık kelimesi, gündelik hayatta ve sosyal bilimler araştırmalarında oldukça sık kullanılan bir kavramdır. Dinler vaaz ettikleri ilkelerin tamamının kabul edilmesini öngörürler. Ancak dinlerin müntesiplerinin ilkeleri onaylama derecesi değişebilmekte veya kabul ettikleri ilkeleri hayata geçirme sıklıkları farklılaşabilmektedir. Bu nedenle dindarlığın yoğunluk, sıklık gibi açılardan artıp azalması söz konusu olabilmektedir. Çünkü dindarlık, bireyin dine inanma, bağlanma ve uygulama derecesini göstermektedir. Her bireyin objektif dinden aldığı ve uyguladığı unsurlar kendi bireysel tecrübeleri, bilişsel düzeyleri ve tercihleri çerçevesinde değişmektedir. Yani objektif dinin sübjektif görüntüleri farklı olmaktadır. Fakat her bireyin farklı boyutlarda dinden etkileniyor ve onu yaşıyor olması, toplumsal düzlemde dinin ne ölçüde yaşandığının ortaya konması noktasında bir zorluk çıkarır. Bu zorluğun aşılması için kategorize etme yolu ilk akla gelen yollardan biridir. Kategorize etmek için sorular sormak, dine yönelimin somut biçimlerde tanımlanmasına yardım eder. Literatürde dindarlığı tanımlayabilmek için sorulacak soruların, “nasıl dindar” ve “ne yönde dindar” şeklinde olması gerektiği yönünde tavsiyeler mevcuttur (Taş, 2006, s. 177). Sorular çerçevesinde oluşturulacak yaklaşımlar, dindarlığın profilinin belirlenmesinde en verimli yöntem olarak görünmektedir. Bu yaklaşım gerekliliği, nicel ve nitel değişkenlerin belirlenmesi ile mümkün olur. Bu değişkenler dindarlığın derecelendirilmesine imkân verir. Dinler kendi içlerinde bu derecelendirmeyi önem derecesine göre yaparlar. Örneğin İslam’da farz vacip, sünnet kavramları müntesiplerin öngörülen davranışı uygulamada öncelik ve önem düzeylerine işaret eder. Hristiyanlıkta dogma ve sakramentler inanç ve ibadetlerde önem derecesini belirten kavramlar olarak değerlendirilebilir (Gündüz, 2007, s. 139). Yahudilikteki “Alaha” kavramının dinsel zorunlulukları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir (Besalel, t.y.). Daha genel olarak kökeninin Hz. Musa’ya dayandığı kabul edilen “Alaha” da Museviler için izin verilen ve yasak edilen şeyler açıklanmaktadır (Aydın, 2004, s. 179). Ancak dinlerin normatifik içeren bu derecelendirmeleri bilimsel anlamda dindarlık düzeylerini gözler önüne seremez. Deskriptif olarak tablonun tanımlanabilmesi için daha objektif ve tanımlayıcı göstergelere ihtiyaç duyulur. Bu kategorileştirmenin farklı biçimlerde yapılması mümkündür. Sosyal bilim dalları bu kategorileştirmeyi ilgi alanlarına göre yaparlar. Dini inceleme konusu yapan araştırma sahasının önceliklerine göre dindarlık farklı noktalardan ayrımlanabilir. Bu, dindarlığın farklı boyutlarda ele alınmasını gündeme getirmektedir (Köroğlu, 2012, s. 85). Psikoloji araştırmalarında iç boyutlu ve dış boyutlu dindarlık gibi bireyin içsel dünyası ve dış dünyası üzerine etki eden tasnifler yapılabilirken sosyoloji araştırmalarında dinin teorik ve pratik bütün yönlerine dikkat çeken ve toplumsal görünümü tümüyle tanımlamaya çalışan tanımlar geliştirilmeye çalışılmıştır (Sönmez, 2016, s. 560). Sosyolojik bakış açısıyla yaklaşan dindarlık araştırmalarında önceleri daha az boyut üzerinden tanımlamalara gidilirken süreç içerisinde üç, dört ve hatta beş boyutun ortaya konulduğu dindarlık ölçek ve değerlendirmelerinin yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında Stark ve Glock (1965) tarafından yapılan beşli dindarlık sınıflandırması en kabul gören tanım olarak öne çıkmaktadır (Karaşahin, 2008, s. 194). Toplumsal bir fenomen olarak dini, inanç, ibadet, duygu, bilgi ve etki boyutlarıyla tanımlamaya çalışan bu ölçek sosyal hayattaki birçok yönü kapsamı açısından sosyologlar ve psikologlar tarafından kabul görmektedir. Öte yandan Türkiye’de yapılan dindarlık araştırmalarında zaman zaman çeşitli açılardan yapısal sorunların görüldüğü dile getirilmektedir (Nişancı ve Aysan, 2019, s. 309). Bu sorunlar arasında ülke dışında uygulanan ölçeklerin Türkiye’deki geçerliliğinin denenmesi ve sınırlı dini grupların dindarlığını ölçmeye yönelik dindarlık ölçümlerinin yapılması gösterilmiştir. Eleştiriler tamamen geçersiz olmasa da yerel- evrensel düzlemde ve farklı dinlerin ölçümlenmesinde bu tür uyumsuzluklar görülebilir. Glock ve Stark’ın (1965) ölçek ve boyutlandırması (s.20) bu eleştirilerden minimum düzeyde etkilenen ve en sık kullanılan boyutlandırma olması dolayısıyla bu araştırma için de uygun görülmüştür. Bu ölçekte

dini tecrübe inanç (belief), dini pratikler (practice), tecrübe-duygu (experience), bilgi (knowledge) ve etki (consequences) boyutları ile ele alınmıştır. Daha sonra aynı araştırmacılar tarafından ölçekte bir yenilemeye gidilerek etki (consequences) boyutunun yer almadığı bir model sunulmuştur (Glock ve Stark, 1968, s. 16). Ancak daha çok önceki versiyon kabul görmüş ve benimsenmiştir. Ne var ki model üzerine sonraki araştırmalarda modelin evrenselliğinin ve kültürlerarası geçerliliğinin sağlanamadığı yönünde eleştiriler mevcuttur (Lemos vd., 2019, s. 5). Bu araştırmada Glock ve Stark tarafından boyutlandırmanın 1965 tarihli beş boyutlu versiyonu kullanılmıştır.

Bu beş boyutun tanımlarının kısaca verilmesi araştırmanın yönelimini belirlemesi açısından faydalı olacaktır. Dini tecrübenin inanç boyutu dinin temelinde yer alan akide, bağlanan esaslar, hayata anlam veren genel kabuller ve ilkeleri ifade eder. İnanca dayanmayan bir yapılanma ve örgütlenmenin din kabul edilmesi mümkün görünmemektedir. Dinlerde inanç esaslarından zihinsel çatılar kurulur ve bu çatılar dinin müntesiplerinin zihinsel haritalarını ve dünya görüşlerini şekillendirir. İslam dininde imanın şartları olarak bilinen amentü söylemi ile basitçe her Müslüman bireyin ezberlemesi ve kabul etmesi beklenen prensipler, sayım döküm cetvelinde dini tecrübenin inanç boyutuna dâhil edilmiştir. Dini pratikler (practice) olarak ifade edilen boyut, inanç esasları çerçevesinde yerine getirilen bütün uygulamaları içine almaktadır. Bu anlamda din, kutsal amaç taşınması halinde bütün davranışların dini uygulama sayılabileceği iddiasında bulunsa da, gerek ölçekte gerek araştırma planı açısından bu uygulanamaz. Bu anlamda sorularda sınırlamaya gidilerek adak ve yemin keffareti, aile hayatı (hukuki boyut), hac ve umre, kadınlara özel haller, kurban, namaz, oruç, taharet (temizlik) başlıkları dini tecrübenin ibadet- dini pratikler boyutuna dâhil edilmiştir. Dinin duygu boyutu (experience), bireyin inandığı esaslar ve yaptığı pratikler çerçevesinde yaşadığı tecrübeleri esas alır. Bu yönüyle duygu boyutu, tecrübe boyutu olarak da isimlendirilebilir. Bireyde dinin uyandırdığı içsel bütün yaşantıları bu kategoride değerlendirebiliriz. Sorularda dua, hissiyat, zikir ve tevbe ile ilgili bütün sorular bu boyutta değerlendirilmiştir. Din ile ilgili bir diğer boyut bilgi (knowledge) boyutudur. Bir dinin inananı, o dinin inanç esaslarını ve ibadet uygulamalarını yapabilmek için birtakım bilgilere ihtiyaç duyar. Bu bilgilerle dini hayatını devam ettirebilir. Dini bilgilere yönelimi onun dindarlığı hakkında bilgi verecektir. Dini tecrübenin bilgi boyutu çerçevesinde bidat ve hurafeler, Kuran-ı kerim, miras ve vasiyet ile ilgili sorular bilgi boyutu olarak değerlendirilmiştir. Dinin etki boyutu, dinin toplumda yarattığı ahlaki etkiyi ve bu etki çerçevesinde oluşan ahlaki duruşu ifade etmektedir. Boyutun İngilizce ifadesi olan “consequences” kelimesi sonuçlar anlamıyla dinin birey hayatında meydana getirdiği toplam değişimi işaret etmesi açısından daha anlamlıdır. İnsanların yapmaları gerekenleri ve kaçınması gereken durumları zihinsel düzeyde işleyerek hayatlarını biçimlendirmelerini ifade eder. Bu boyut, bireyin ulu varlıkla ilişkisinden çok, ulu varlığın buyrukları çerçevesinde yatay düzlemde bireylerle ilişkisini anlatır (Köktaş, 1993, s. 54). Bu ve diğer pek çok açıdan etki boyutu diğer boyutlardan farklı bir görünüme işaret eder (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2011, s. 50). Araştırmada etki boyutu kapsamında ahlak, aile hayatı, sosyal hayat, tıp ve sağlık, ticari hayat, vakıf, zekât ve sadaka ile helaller ve haramlar üzerine sorulan sorular üzerinden değerlendirmeye gidilmiştir.

Din adamlarına ve kurumlarına yöneltilen sorular, bir dinin toplumsal hayattaki görünürlüğü ve fonksiyonu hakkında önemli bilgiler veren veri setleri oluşturmaktadır. Hatta bu soruların yaşadığımız dönemin bir fotoğrafını bize sunduğu söylenebilir (Meriç, 2004, s. 15). Zira bu sorular, dini yaşamın hangi boyutlarının daha çok yaşandığı, toplumun hangi boyutlara daha çok yoğunlaştığı ve sorunlar yaşandığı hakkında bilgi vermektedir. Diyanet işleri başkanlığı tarafından 2014 yılında yaptırılan araştırmada toplumun %28,2’sinin dini bilgilerini geliştirme konusunda dini muhtevalı radyo ve televizyon yayınlarından faydalandıkları, %24’lük bir kesiminde yine diyanet görevlilerine sorarak dini bilgilerini geliştirmeye çalıştıkları bulgulanmıştır. Kalan %39,8’lik kesim ise yakın çevrelerinden dini bilgi ve çözüm ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar (Komisyon, 2014, s. 132). Bu sonuçtan anlaşılmaktadır ki medya yayınları ve diyanet, dini bilgi edinme ve karşılaşılan sorunların çözümünde ilk akla gelen ve en fazla başvuru kaynağıdır. Konu üzerine yapılan bir

araştırmada telefonda dini sorulara cevap verme biçiminin ve ses tonunun uygun kullanımının, verilen cevaba inanma olasılığını arttırdığı ve tekrar etme sıklığını azalttığı bildirilmiştir (Kalpaklıoğlu Yalçın, 2018, s. 100). Bu durumda görsel ve işitsel öğelerin bir arada olduğu TV yayınının güven telkin etmek açısından dini soruların yöneltilmesi için daha çok tercih edilecek bir ortam olacağı düşünülebilir. Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığının açıklamalarına yüksek oranlarda güven duyulduğu yapılan araştırmalarda bulgulanmıştır. Bu konuda Taş’ın yaptığı araştırmada %80.9 oranında bu açıklamalara güvenildiği (Taş, 2002, s. 87), Konda araştırma şirketi tarafından yapılan araştırmada ise %73 oranında güvenildiği rapor edilmiştir (Konda, 2014, s. 21). Buna göre, Diyanet İşleri Başkanlığına sorulan sorular dini hayatın hangi boyutlarının öne çıktığının tespiti noktasında önemli bir gösterge olacaktır. Özellikle televizyon yayıncılığı üzerinden sorulan sorular, hem araştırmaların işaret ettiği gibi medya yoluyla olması hem de toplumun aradığı ve talep ettiği diyanet güvencesi taşıması dolayısıyla toplumun yönelimlerine daha çok ulaşan sonuçlar verebilecektir. Diyanet TV kanalında uzun süredir devam eden “Diyanet’e Sorulim” programı hem canlı yayın olması hem de yayın haricinde not aldırılarak soruların cevaplanması yönüyle sosyolojik görünümü ortaya koyması açısından dikkat çeken bir programdır. Toplumun gündelik hayatta aktif olarak yaşadığı ve cevap aradığı dini problemlere uzmanlarından dini cevaplar aldıkları program her gün yayınlanması, soruların özgün olması, çoğunlukla yayın sırasında alınması, Türkiye’nin her tarafından ve hatta yurtdışından sorular alınması gibi boyutlarıyla sorular üzerinden dini boyut yoğunluğu analizi yapmak için uygun görülmüştür.

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Hipotezleri

Araştırma dini meselelerde yöneltilen soruların dini tecrübenin hangi alanına dâhil olduğunun ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Toplumsal hayatta bireyler dini, hayatlarının her alanında tecrübe ederler. Alanda yapılmış benzer araştırmalar, dini alandaki soruların yapılan davranışların sonuçlarıyla karşılaşıldıktan sonra ortaya çıktığını ve dini bilgiye ihtiyaç oluştuktan sonra ilgili kurullara yöneltildiğini göstermektedir (Kaya, 2019, s. 282). Bu durumda Diyanet İşleri Başkanlığına yöneltilen soruların sınıflandırılması, sosyolojik açıdan hangi boyutta dini bilgi eksikliği hissedildiği konusunda bilgi verecektir. Bu tablo deskriptif açıdan alana katkı sağlayacaktır. Normatif bilimler açısından ise telafi gerektiren boyutların tespit edilmesi, örgün ve yaygın din hizmetleri açısından dini müfredatta ve planlamalarda farkındalık ile hareket edilmesine katkı sunacaktır. Bu açılardan araştırma önemlidir. Araştırmanın hipotezlenmesi noktasında literatür ve teolojik meselelerin birlikte ele alınması gerekliliği görülmüştür. Literatüre bakıldığında din hizmetleri alanında cevap üreten merkezlere daha çok yanlış bir davranıştan pişmanlık duyulduğunda, bir ikileme karşılaşıldığında veya yapılan hareketi meşrulaştırma gibi nedenlerle başvurulduğu görülmektedir (Kaplan, 2019, s. 78; Kaya, 2019, s. 282). Teolojik açıdan bakıldığında ise bireyin hayatında en çok uyguladığı boyutların bireylerin en sık bilgi arayışında olduğu meseleler olması gerektiği düşünülebilir. Yani İslam dini gibi bireyin gündelik hayatında çok etkili olan ve sıklıkla yönlendirmelere giden bir dinde müntesiplerin en çok ibadetlerle ilgili sorular üretmeleri akla gelecektir. Bu açılardan bakıldığında soruların en çok ibadetler ve tevbe, pişmanlık ve keffaretler üzerinden geleceği varsayıp hipotezlenebilir. Fakat programın canlı yayın olması ve ulusal bir kanalda yayınlanıyor olması hipotez kurgusunda göz önünde bulundurulması gereken hususlardır. Çünkü bireylerin yaptıkları hataları böylesine aşikar bir ortamda dile getirmeyecekleri düşünülebilir. Zaten din de işlenen hataların ifşa edilememesi yoksa bağışlanmasının zorlaşacağı yönünde telkinler vermektedir (Özçelik, 2011, s. 99). Şu hâlde araştırmanın hipotezi “diyanete sorulim programında Glock ve Stark’ın (1965) ölçütlerine göre her alandan soru gelmesi mümkün olmakla beraber ibadetler ve etki boyutları ile ilgili sorular gelmesi daha muhtemeldir” olarak belirlenmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Araştırma bir tepkisiz araştırma çalışmasıdır. Yöntem olarak tepkisiz araştırma nicel yöntemin özelliklerini taşımaktadır. Teknik olarak ise içerik çözümlemesi/analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem iletişim alanında en çok kullanılan yöntem olarak bildirilmektedir (Kavut, 2019, s. 4). Hedef alınan iletişim programının muhtevasının objektif ve sistematik olarak değerlendirilmesini sağlayan araştırma tekniği olarak tanımlanmaktadır (Aziz, 2015, s. 131). Bu yöntem ile belge, dosya veya programlardaki mesajların bir sistem içerisinde derlenmesi sağlanmaktadır. Nitel araştırmalarda tepkisiz gözlemlerden yararlanılsa da tepkisiz ölçümün nicel bir araştırmanın mantığını izlemesi gerektiği kabul edilir. Öncelikli olarak bir yapının kavramsallaştırılması, ardından yapının tepkisiz bir ölçümle ilişkilendirilmesi bu araştırma yönteminin izlediği yol olarak bilinir (Neuman, 2020, s. 586). Bu araştırma televizyon ekranlarında uzun süredir yayınlanan bir programın içeriğinin konu üzerinden değerlendirilmesi amacını güttüğü için bu yöntem ve teknikler uygun görülmüştür.

Araştırma için programın başlangıcından bugüne yayınlanan bölümler arasından 248 tanesi sistematik örneklem yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Çalışmanın planlanması esnasında ekranlarda programın 1850. civarı bölümlerinin sunumu devam etmektedir. Çalışma bir atölye çalışması olarak gönüllü katılımcıların katkıları ile gerçekleştirilmiştir. Dördüncü katılımcı yazar olmak üzere üçerli gruplar altışar bölümü izleyerek analiz etmişlerdir. Çalışmacı tarafından katılımcılara programın başlangıcından o güne yayınlanan bölümlerden 5'er bölümlük aralıklarla 6'şar bölüm dağıtılmıştır. Katılımcılar kendilerine verilen bölümleri izleyerek sorulan soruları oluşturulan soru deşifre formlarına işlemişlerdir. Deşifre formlarına işlenen veriler Google formlar üzerinden oluşturulan veri toplama sayfasına aktararak büyük veri havuzunda toplanmıştır. Evren olarak araştırmaya başlama tarihinde mevcut olan 1850 bölüm baz alındığında örneklem alınan 248 bölüm evrenin %13,4'üne tekabül etmektedir. Güvenlik çalışması olarak toplam örneklem %10'u olan 24 bölüm ikişer ayrı gruba verilmiş, kontrolleri yapılmak suretiyle tutarsızlık olup olmadığı denetlenmiştir. Denetleme gruplarına yazar müdahale ve danışmanlık yapmamıştır. Buna rağmen 24 programda sadece 5 soruda farklı boyutlara işaret eden işaretlemeler yapıldığı görülmüştür. Toplamda 2531, alt boyutlarda ise 7293 soru sorulduğu göz önüne alındığında bölüm başına 29 soru sorulduğu veya detaylandırıldığı görülmüştür. Bu da 24 programda 696 sorunun sadece beşinin farklı işaretlendiğini gösterir. Buradan sorularda görecelilik veya hata payının %1,3 civarında olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Diyanete Soralım programına sorulan sorular önce Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun internet sayfasında bulunan tasnife göre sınıflandırılmıştır (*Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu*, 2023). Ardından Diyanet İşleri Başkanlığının tasnifine göre ayrılan başlıklar Glock ve Stark (1965) tarafından oluşturulan dindarlık sınıflamasıyla sınıflandırılarak bir sayım-döküm cetveli oluşturulmuştur. Bu sayım döküm cetvelinde Glock ve Stark'ın (1965) dindarlığı ayırdığı beş boyut (s. 20) en üst ayrımı oluşturmaktadır. Soruların ilgili olduğu konular Glock ve Stark'ın değerlendirmelerine göre ayrılmıştır. Ardından alt başlıklar halinde diğer boyutlara dair soruların ait olduğu konu başlıkları sıralanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için Din İşleri Yüksek Kurulu internet sayfasında kuruma yöneltilen soruların tasnifine göre uyarlı kodlama listesine uygun olarak oluşturulan çizelge gruplara verilmiştir. İzleme ve çözümleme sırasında bu tablolara soruların konuları ve bu konuların Glock ve Stark'ın (1965) dini tecrübe boyutlandırmasına göre sınıflandırması yapılmıştır. Oluşturulan çizelgede programa sorulan sorunun konusu tespit edildiğinde ölçüğe göre dâhil olduğu boyut bir üst

kategori olarak doğrudan ortaya çıkmaktadır. Örneğin alışveriş konusunda bir soru sorulduğunda ve bu konuya işaret konulduğunda alışverişin dâhil olduğu ticari hayata ve ticari hayatın dahil olduğu üst boyut olan dini tecrübenin etki boyutuna bir soru eklenmiş olmaktadır. Çizelgeler bittiğinde izlenilen bölümlerde ne kadar soru sorulduğu ham veri olarak grupların elinde oluşmuştur. Araştırmacı her grubun dördüncü üyesi olduğu için bütün grupların tereddüt ettiği veya ihtilafa düştüğü sorularda gruplara müdahil olarak sınıflamaya yardımcı olmuştur. İzleme ve kodlama işlemlerinin bitmesinden sonra veriler Google formlar üzerinden oluşturulan anket formuna aktarılmıştır. Google formlar, kullanım amaçlarına göre çeşitli temalarla farklı türde anket soruları hazırlanabilen, bilgi toplamak için kullanılabilen ve yanıtların analizleri ile görülebildiği, hızlı bir şekilde yanıtlar toplanabilen çevrimiçi bir form ve anket oluşturma programıdır (Google Formlar’ı kullanma - Bilgisayar - Google Dokümanlar Düzenleyicileri Yardım, 2023). Bu süreçte Google formlar bilgilerin toplanması için kullanılmıştır. Sonrasında veriler Google Formlar üzerinden veya gerekli görüldüğünde Excel formatına aktarılarak gerekli sayım döküm işlemleri gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar tablolar halinde bulgular kısmında verilmiştir.

Çalışmanın Etik İzin Bilgileri

T.C. Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun, 29/05/2023 toplantı tarihli, 11 sayılı kararı çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırmacının bu kısmında, tepkisiz araştırma yöntemi ve içerik analizi tekniği ile incelenen 248 programdaki soruların dağılımına dair veriler yorumlar eşliğinde sunulmaktadır.

Sorulan Soruların Beş Temel Boyuta Göre Dağılımı

Tablo 1. Glock ve Stark’ın Dindarlık Tanımına Göre Sınıflandırmaya Göre Boyutlara Göre Soru Dağılımı

Dindarlık Boyutları	Soru sayıları (Temel Boyut- Alt boyut)	%
İnanç	356-904	%14,06
İbadet	649-2646	%25,54
Duygu	296-460	%11,69
Bilgi	505-741	%19,95
Etki	725-2542	%28,64
Toplam	2531-7293	%100

Tablo’1 de görüldüğü gibi sorulan soruların büyük çoğunluğunun dinin etki boyutuyla ilgili olduğu görülmektedir. Bu boyuttaki sorular %28,64 ile en yüksek orandadır. Bunu sırasıyla ibadet, bilgi ve inanç boyutlarıyla ilişkilendirilen sorular izlemektedir. En az sorunun, duygu boyutu ile ilişkilendirilen başlıklardan geldiği görülmektedir. Bu boyutta az soru gelmesi, inanç sahiplerinin duygularının net olması, duyguların açıklanmasını gösteriş olarak kabul etmeleri veya bu konularda medya üzerinden paylaşım yapmakta istekli olmamaları ile açıklanabilir. En fazla sorunun etki boyutunda gelmesi, sosyal hayatta dinin etkisinin yoğunluğuna işaret etmektedir. İslam, birey hayatında her alanda yönlendirmelerde bulunan bir dindir. Bireyin sosyal hayatındaki ilişkilerini haklar ve sorumluluklar çerçevesinde taksim eder. Kul hakkı söylemi, dindar bireyin dini söylemlerde sıkça duyduğu ve çevresiyle ilişkilerinde dikkat etmek zorunda hissettiği bir söylemdir. Sonuçlar dindar bireylerin daha çok çevreleriyle ilişkileri ve hayata karşı kendi duruşlarını belirleme ile ilgili olan etki boyutunda sorular ürettiklerini göstermektedir. Soru üretimi bu alandaki hassasiyetin ve arayışın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Etki boyutunun ardından

ibadet boyutu ile ilgili çok soru gelmesi, bireylerin ibadet boyutunda bilgilenme eğiliminde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan ibadet başlığı altında oldukça fazla sayıda alt boyut ve başlık olması da etkili olmuş olabilir. Yapılan diğer araştırmalarda ibadetlerle ilgili daha fazla oranda soru sorulduğu bulgulanmıştır. Coştu tarafından yapılan araştırmada 2012-2015 yılları arasında Din işleri yüksek kuruluna sorulan sorularda sosyal hayat, namaz, taharet, oruç ve aile hayatı ile ilgili soruların diğerlerine oranla daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Coştu, 2017, s. 1068). Kaya tarafından yapılan araştırmada ise %52 gibi yüksek bir oranda sorulan soruların ibadetler kategorisinde olduğu bulgulanmıştır (Kaya, 2019, s. 274). Kalpaklıoğlu'nun araştırmasında da ibadetlerle ilgili soruların baskın şekilde fazla olduğu görülmektedir (Kalpaklıoğlu Yalçın, 2018, s. 126). Önceki araştırmalarda ibadetler ile ilgili soruların daha fazla çıkması etki boyutuna dair ayrıca bir değerlendirme yapılmamış olması ile ilgili olabilir.

İnanç Boyutunun Alt Boyutlarına Dair Sorular

Tablo 2. İnanç Boyutunun Alt Boyutları Olarak İman Esaslarına Göre Soru Dağılımı

İnancın Alt Boyutları	Soru Sayıları	%
Allah'a İman	203	%22,45
Meleklerle İman	134	%14,82
Peygamberlere ve Kitaplara İman	161	%17,80
Ahret, ölüm, kabir, kıyamet	231	%25,55
Kaza ve Kadere İman	175	%19,35
Toplam	904	%100

Araştırmada inançla ilgili soruların toplam içerisinde %14'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Fetva soruları üzerine yapılan diğer araştırmalarda inanç ile ilgili soru oranları daha düşük bulunmuştur. Örneğin Kaya'nın araştırmasında inanç ile ilgili sorular akaid başlığı altında %4 olarak bulgulanmıştır (Kaya, 2019, s. 274). Buna neden olarak iman esaslarından kabul ettiğimiz ahiret, kaza kader, kitaplar ile ilgili soruların başka başlıklar olarak kabul edilmesini gösterebiliriz. İnanç esaslarının alt boyutları ile ilgili literatürde bir alt boyutlandırma görülemez. Bu araştırmada inanç boyutunda ahiret, ölüm, kabir ve kıyamet ile ilgili soruların %25,55 oranında olduğu ve diğer boyutlara göre daha çok olduğu görülmektedir. Buradan, inanan bireylerin dinin ölümden sonrası ve ölümün anlamlandırılması noktasında kabullenme ve bilgi sahibi olma noktasında anlam arayışı içinde oldukları ve bazı sorunlar yaşadıkları sonucuna ulaşabiliriz. Ölüm sonrası ile ilgili soruları %22,45 oranla Allah'a iman ile ilgili soruların izlediği görülür. Özellikle genç bireylerin, Tanrı inancını kabullenme aşamalarında ikna yönünden arayış dönemleri yaşayabilecekleri göz önünde bulundurulursa bunun normal olduğu düşünülebilir. İnanç konusunda en az sorunun %14,82 oranla meleklerle iman konusunda olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak melek inancının netlik istemesi ve kabule dayanıyor olması gösterilebilir. Yani inanan bireyin dünyasında melekler konusu diğer konulara göre daha açık bir şekilde durmaktadır denilebilir.

İbadet Boyutunun Alt Boyutlarına Dair Soru Dağılımları

Tablo 3. İbadet Boyutunun Alt Boyutları Olarak İbadetlere Dair Soru Dağılımı

İbadetin Alt Boyutları	Soru Sayıları	%
Adaklar, Yeminler, Keffaretler	242	%9,14
Aile Hayatı (Hukuki Boyut)	321	%12,13
Hac ve Umre	276	%10,43
Kadınlara Özel Haller	268	%10,12
Kurban	233	%8,80

Namaz	682	%25,77
Oruç	345	%13,03
Taharet/Temizlik	279	%10,54
Toplam	2646	%100

Tablo 3 de görüldüğü gibi ibadetler konusunda en fazla soru %25,77 ile namaz konusundadır. Namazın en sık yapılan ibadet olması bunda etkili olmuş olabilir. Günde beş vakit kılınması, haftalık olarak Cuma namazı, yılda iki defa kılınan bayram namazları, ramazan ayında kılınan teravih namazları ibadetler içinde en çok namaz konusunda soruların oluşmasına neden olmuş olabilir. En az sorulan soruların hac, umre, kurban, kadınlara özel halleri ile ilgili olması ve bu konuların dönemsel olması, daha az insan grubunu ilgilendirmesi ile açıklanabilir.

Tablo 4. İbadetin Alt Boyutu Olarak Aile Hukukuna Dair Sorulan Soru Dağılımı

Aile Hukukuna Dair Sorular	Soru Sayıları	%
Nafaka Tazminat	106	%33,02
Süt Akrabalığı	78	%24,29
Evlat Edinme	65	%20,24
Diğer	72	%22,42
Toplam	321	%100

Aile hem ibadet mahiyetinde yükümlülükler getirmesi hem de bir ilişkiler matrisi olması dolayısıyla inananın çevresiyle ilişkisinde çok etkili olan bir kurumdur. Bu sebeple genellikle iki taraflı ele alınan bir konudur. Programda sorulan sorularda, soruları yöneltenlerin aile ilişkilerine ibadet nazarıyla baktıkları ve ayetleri gündeme getirerek din ile kendi yaşadıkları olaylar arasında bir uyum yakalayabilmek için yardım arayışında oldukları görülmektedir. Özellikle 4/Nisâ 36, 16/Nahl 90, 17/İsrâ 23 (Feyizli, 2007, s. 91,290,297) gibi aile üyelerine kesin bir şekilde iyiliği emreden ayetlere karşılık, kendilerine yapıldığı ileri sürülen yanlış muamelelere karşı ne yapabileceklerine yönelik arayışlar ve baş etme yönünde ancak Allah’ın emri olduğu için olumlu davranışlara yöneldiği beyanları, aile hukukunun bir kısmının ibadet boyutunda değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Bu kapsamda, izleyicilerin aileye muamelesini ibadet boyutunda görüp hukuki cevaplar aradığı sorular tasnif edilmiş ve nafaka-tazminat sorularının daha çok olduğu görülmüştür. Bunda, dini hukuk ile medeni hukukun hüküm farklılıklarının etkili olduğu söylenebilir. Konu ile ilgili Aile ve Dini İrşat bürolarına sorulan sorular üzerinden yapılan bir araştırmada, boşanma ile ilgili sorulan soruların %94’ünün kadınlar tarafından sorulduğu bildirilmiştir. Buna neden olarak kadınların sorunlarını paylaşmada daha dışa dönük olmaları ve boşanmada mağduriyetin daha çok kadın tarafında yaşanması sonucu hak arama çabaları gösterilmektedir (Aybey, 2015, s. 107). Yine aynı araştırmada sorulan 2256 genel sorudan 146’sının (%4,43) boşanma konusunda olduğu görülmektedir (Aybey, 2015, s. 104). Bu araştırmada nafaka-tazminat sorularının ardından süt akrabalığı ve evlat edinme gibi ailenin çevresel ilişkilerinin konu edildiği sorular gelmektedir. Bu tür sorularda bireyler, ilişkileri dinin ritüel boyutu olarak görmekte ve kesin çözümler aramakta, kat’i davranmaktadırlar. Konu ile ilgili yapılan bir araştırmada, kadınların televizyon programlarında yönelttikleri sorulardan yola çıkılarak, kadınların dini pratik ile ilgili çok az soru yönelttikleri ve daha çok sosyal hayata yönelik ilişkilerden kaynaklanan problemler üzerine sorular sordukları bildirilmiştir (Çelebi, 2018, s. 138). Yine aynı araştırmada kadınların sordukları bu soruların aile içi problemlerden kaynaklanan iletişim sorunları üzerine sorular olduğu bildirilmiştir. Ancak söz konusu soruların gündüz kuşağında yayınlanan popüler dini programlarda sorulmuş olması, yayının türüne göre soruların farklılaşabildiği şeklinde yorumlanabilir. Fetva sorularına verilen cevapların verildiği ortamda yapılan etnografik bir araştırmada cevap veren vaizelerin, bir yandan soru soran kadınların haklarını korumaya çalışırken diğer yandan Diyanet’in ve devletin kadın konusundaki yönetsel sürecinin bir parçası olduğu iddia edilmektedir (Kalpaklıoğlu Yalçın, 2018, s. 105). Söz konusu araştırma sorularına verilen

cevapların, toplumun değerler istikametinde ve gerilimlerin azaltılarak devamlılığı açısından oynadığı rolü işaret etmesi açısından önemlidir.

Tablo 5. İbadetin Alt Boyutu olarak Hac ile İlgili Soruların Dağılımı.

Hac İle İlgili Sorular	Soru Sayıları	%
Haccın Farzıyeti ve Çeşitleri	113	%23,78
İhram Mikat	99	%20,84
Tavaf Say	80	%16,84
Şetyan Taşlama & Kurban	78	%16,42
Hacda Kadınlarla İlgili konular	105	%22,10
Toplam	475	%100

İbadetin alt boyutu olarak hac ile ilgili soruların dağılımının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Bu sorularda genellikle hacca gitmemiş olanların soru yönelttikleri söylenebilir. Hacca gitmiş olanlarda ise çevreden duydukları bilgilerle kendi yaptıkları arasındaki bir uyumsuzluğu açıklığa kavuşturmak için sorular yönelttikleri görülmektedir.

Tablo 6. İbadetin Alt Boyutu Olarak Kurbanla İlgili Soruların Alt Boyutlarının Dağılımı

Kurban İle İlgili Sorular	Soru Sayıları	%
Kurbanın mahiyeti ve hükmü	98	%26,84
Kurban çeşitleri	89	%24,38
Kesen ile ilgili konular	93	%25,47
Hayvanlarla ilgili kusurlar	85	%23,28
Toplam	365	%100

Kurban ibadeti ile ilgili sorular da yaklaşık olarak benzer dağılım göstermektedir. Kurban sorularının kurban bayramına yakın programlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmada eşit dağılımlı örneklem kullanılması genel sorular içinde kurbanla ilgili soruların görülmesi açısından faydalı olmuştur denebilir.

Tablo 7. İbadetin Alt Boyutu Olarak Namaz İbadetine Dair Soruların Dağılımı

Namaz İle İlgili Sorular	Soru Sayıları	%
Genel	309	%11,93
Vitir namazı	106	%4,09
Namazın vacipleri	108	%4,17
Namazı bozan şeyler	147	%5,68
Ezan-kamet-tesbihat	116	%4,48
İmamet- cemaat	175	%6,76
Cuma-bayram namazları	149	%5,75
Nafile namazlar	130	%5,02
Teravih	87	%3,36
Hasta namazları	129	%4,98
Seferilik	127	%4,90
Kaza namazları	147	%5,68
Sehiv- Tilavet secdesi	125	%4,82
Cenaze namazı	121	%4,67
Namazın Farzları	112	%4,32
Namazın Sünnetleri ve adabı	133	%5,13
Namazın mekruhları	103	%3,97
Cenaze ve kabir ile ilgili konular	128	%4,94
Namaz vakitleri	136	%5,25
Toplam	2588	%100

Namazlar ibadet boyutunda en çok soru sorulan alt başlığı oluşturmaktadır. Namaz çeşitlerinin çok olması ve ayrıntılar bu konuda çok soru sorulmasının nedeni olarak görülebilir. Diğer yandan neredeyse bütün konu başlıklarında eşit veya birbirine yakın sayılarda soru sorulması, namaz ibadeti konusunda toplumda bir yönde yoğunlaşan anlaşılabilirlik veya uygulama zorluğu olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 8. İbadetin Alt Boyutu Olarak Oruçla İlgili Soruların Alt Boyutlarına Dair Soruların Dağılımı

Oruç İle İlgili Sorular	Soru Sayıları	%
Mahiyeti ve Çeşitleri	89	%16,09
Bozan ve bozmayan şeyler	130	%23,50
Kaza, keffaret, fidye, ıskatı savm	190	%34,35
Oruçla ilgili diğer konular	144	%26,03
Toplam	553	%100

Oruç ile ilgili sorular ramazan ayı dolaylarında artmaktadır. Bu konuda oruç tutulamadığında ne yapılacağı ve bedelinin nasıl ödeneceğinin cevabının arandığı soruların yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Diğer soruların sayısında birbirine yakınlık görülmektedir. Oruçla ilgili sorular bir ay boyunca tutulması ve tüm toplumda yoğun olarak tutulmasına rağmen nispeten az görülebilir. Bunun nedeninin ramazan ayı boyunca televizyonlarda iftar ve sahur programları yapılması ve bu programlarda sorulara cevap verilmesi gösterilebilir.

Tablo 9. İbadetin Alt Boyutu Olarak Taharet İle İlgili Soru Dağılımı

Taharet ile ilgili konular	Soru Sayıları	%
Abdest	156	%23,60
Gusül	106	%16,03
Teyemmüm	72	%10,89
Özür Hali	109	%16,49
Mesh	92	%13,91
Genel (Diğer)	126	%19,06
Toplam	661	%100

İslam dini temizliğe çok önem veren bir dindir. Diğer ibadetlerin yerine getirilebilmesi için temizliğin bir şart olması, temizlik konusunda hassasiyet gösterilmesine sebep olmaktadır. Bu açıdan temizlik ile ilgili sorular fazladır. Yine doğrudan namaz için bir gerek şart olması dolayısıyla abdest konusunda daha çok sorunun geldiği yorumu yapılabilir.

Dini Tecrübenin Duygu Boyutunun Alt Boyutlarının Soru Dağılımı

Tablo 10. Duygu Boyutunun Alt boyutlarına Ait Soruların Dağılımı

Duygunun Boyutları	Soru Sayıları	%
Dua	176	%38,26
Zikir	132	%28,69
Tövbe	152	%33,04
Toplam	460	%100

Dini tecrübe, bireye anlam kazandırarak hayatı anlamlı ve yaşanabilir kılmasının yanında ona duygusal yoğunluk yaşatarak daha zengin ve farklı yaşantılar da sunmaktadır. Bu boyut genellikle sübjektif yaşantılar çerçevesinde yaşanır. Bireyin yüce varlık ile kurduğu içsel yakınlık ve onunla kurduğu münasebet, duygu boyutunun alanına girer. Bu münasebetin doğrudan gözlemlenmesi veya ölçülmesi oldukça zordur. Çevresel etmenlerden bağımsız olduğu için nitelik veya niceliği

hakkında değerlendirme yapmak, bilimsel kriterlerini belirlemek tam olarak mümkün olmayabilir. Ancak bireyin yöneldiği yüce varlıktan isteklerini dile getirdiği dualar, ona yöneliminin niceliğini bildiren zikir ve onun isteklerini yerine getirememek karşısındaki mahcubiyet ve pişmanlığını gösteren tövbe, duygu boyutuna dair ipuçları veren unsurlar olarak gösterilebilir. Genel boyutlar içinde duygu boyutunun %11,69 ile en az soru sorulan boyut olduğu görülmektedir. Bunda, duyguların kişiye özel olmasının ve bu boyutta diğer boyutlar kadar dini kuralların olmamasının etkili olduğu düşünülebilir. Burada bu üç davranış hakkındaki sorulara bakıldığında, dua ile ilgili soruların daha fazla olduğu, ardından tövbe ile ilgili soruların geldiği görülmektedir. Zikir ile ilgili soruların da azımsanmayacak oranda olduğu söylenebilir. Bu sorularda, çokça dua edilmesine rağmen duaların kabul edilmemesinin nedenleri ve kabul edilmesi için yapılması gerekenler, zikirlerde kullanılan yüce isimler ve sayılar ile tövbelerin doğru yapılmasında usuller gibi yöntem tavsiyesi istenen soruların sorulduğu görülmektedir.

Dini Tecrübenin Bilgi Boyutunun Alt boyutlarının Soru Dağılımı

Tablo 11. Bilgi Boyutunun Alt Boyutlarına Ait Soru Dağılımı

Bilginin Boyutları	Soru Sayıları	%
Bidat ve Hurafeler	168	%21,59
Kuran-ı Kerim	218	%29,41
Miras ve Vasiyet	190	%25,64
Siyer ve İslam Tarihi	173	%23,34
Toplam	741	%100

Dinin yaşanması için gerekli olan her türlü bildirim ve kural bilgi boyutu içinde değerlendirilebilir. Dindarlık ölçümleri için dini bilginin belirleyiciliği tartışma konusu olmuştur. Dini bilginin çok olmasının iyi bir dindarlığın göstergesi olmayabileceği iddia edilmiştir. Ancak yine de birçok dindarlık araştırmasında dini bilgi boyutunu ölçen, dine dair bilgi düzeylerini sıyan ve derecelendirmeye çalışan sorular kullanılmıştır (Onay, 2001, s. 445). Bilgi düzeyinin din hakkında bilgi sahibi olmaya işaret ettiği düşünülebilir. Fakat dinlerde, bireyi Yüce varlığa yaklaştıran şey bilgilerin gerektirdiği davranışların yerine getirilmesidir. Bu da ibadetlerin samimiyetle yerine getirilmesi, inanç esaslarına şüphe olmadan inanılması ve bireyin hayatında dinin tavsiyelerinin etkisinin görülmesi ile mümkündür. İslam dininde Allah katında en değerli inanan profiline Allah'tan en çok sakınan yani takva sahibi inanan profili olduğu bildirilmektedir. Bu bildirim, dinin arzu ettiği dindarlık modelini tanımlamada oldukça açıklayıcıdır ve inananlar arasında sıkça kullanılır. Bilgi boyutuna dair soruların %19,95 ile genel dağılım içinde üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Alt boyutlarda Kuran-ı Kerim'e dair soruların en yoğun alt başlığı oluşturduğu görülür. Diğer boyutlarında yaklaşık olarak birbirine yakın oranlarda olduğu söylenebilir. Boyutlar içerisinde bidat ve hurafeler alt başlığında neler sorulduğu dikkate değer bulunmuş, bu boyutun alt başlıkları analiz edilmiştir.

Tablo 12. Bilgi Boyutunun Bidat Hurafeler Başlığının Alt Boyutlarının Soru Dağılımı

Bilgi Boyutunun Alt Boyutları	Soru Sayıları	%
Büyü	61	%36,30
Sihir	49	%29,16
Nazar	58	%34,52
Toplam	168	%100

Tablo 12'de görüldüğü üzere bidat ve hurafeler konusunda büyü, sihir ve nazar konularına birbirine yakın oranlarda sorular yöneltildiği görülmektedir. Soruların mahiyetine bakıldığında ise sadece bu konularda bilgi edinmek için soru sorulmadığı görülmüştür. Kendisine büyü veya sihir yapıldığı ve buna karşı ne yapması gerektiği arayışındaki soruların sorulabildiği gözlemlenmiştir.

Yine nazar konusunda, bunun doğru olup olmadığı hakkında bilgi almaya yönelik sorular sorulduğu gibi kendisine çok nazar değdiği ve nazardan korunmak için ne yapmak gerektiği şeklinde soruların sorulabildiği görülmektedir.

Dini Tecrübenin Etki Boyutunun Alt Boyutlarına Ait Soru Dağılımı

Tablo 13. Etki Boyutunun Alt Boyutlarına Ait Soru Dağılımı

Etkinin Boyutları	Soru Sayıları	%
Ahlak	255	%12,37
Aile hayatı (Ahlaki Boyut)	298	%14,46
Sosyal Hayat	341	%16,55
Tıp ve Sağlık	241	%11,69
Ticari Hayat	373	%18,10
Vakıf	148	%7,18
Zekat ve Sadaka	404	%19,61
Helaller Haramlar	482	%23,39
Toplam	2060	%100

Glock ve Stark’ın (1965) beşli dini tecrübe-dindarlık tanımlamasına göre Diyanet’e sorulm programına sorulan soruların dağılımı yapıldığında 725 sorunun (%28,64) dinin sosyal etki boyutuna dair olduğu ve bunun diğer dört boyuttan daha fazla olduğu bulgulanmıştır. Burada etki boyutunun alt başlıklarını oluşturan bazı alt boyutlara dair soru dağılımı analizleri verilecektir. Başlarken hatırlatılması uygun olan nokta, ana dağılım tablosundaki sayılarla alt boyutlara ait tablolardaki soru sayısının birbiri ile aynı olmayabileceği ayrıntısıdır. Program sırasında izleyiciler, sorularının örneğin ticari hayatla ilgili olduğunu söyledikten veya ilk sorularını sorduktan sonra konu ilgili ayrıntı sorulara gitmektedirler. Bazen de sunucu konu ile ilgili diğer izleyicilerden gelen veya aklına gelen ve gündemdeki bir konu hakkındaki soruyu sorabilmektedir. Bu durum alt boyutlardaki soru sayılarını arttırmaktadır. Soruların ayrıntılanması durumunun özellikle etki boyutundaki alt başlıklarda görülmesi ayrıca dikkat çekici bir durumdur. Bu durum tablolardaki bazı sayıların uyumsuzluğu gibi görülebilir. Ancak bu, araştırmacının farkında olduğu ve çalışma sırasında onu zorlayan bir değişkendir.

Tablo 14. Dini Tecrübenin Etki Boyutunun Sosyal Hayat Alt Başlığına Dair Soruların Dağılımı

Sosyal Hayatın Alt Boyutlarına Dair Sorular	Soru Sayıları	%
Giyinme, Süslenme, Dövme	97	%14,16
Sanat, müzik, eğlence	65	%9,48
Hayvanlar	104	%15,18
Tazminat, diyet, kan bedeli	113	%16,49
Spor	58	%8,46
Şans Oyunları	71	%10,36
Sosyal hayatla ilgili diğer meseleler (Genel)	177	%25,83
Toplam	685	%100

Etki boyutunda sosyal hayat ile ilgili sorular oldukça sık sorulmaktadır. Dindar bireyin sosyal hayatında dinin gerektirdiği şekilde yaşama isteği oldukça normal bir durumdur. Modern yaşam biçiminin getirdiği değişimlerin ve din ile yaşanan gerilimin daha çok görüldüğü bu alanda daha çok ayrıntı sorular sorulduğu görülmektedir. Ayrıca bu kategoride sorular sorulduğunda cevaplayan uzmanların daha uzun konuştukları ve açıklamalar yaptıkları, yorumlarla ve örneklerle izahatlar getirmeye çalıştıkları görülmektedir. Kaya, diyanet medyasına sorulan sorular üzerine yaptığı araştırmada katılımcıların dini yaşantılarında sevap, günah, helal, haram, ahiret, cennet ve cehennem odaklı olarak eylemlerin sonuçlarına bakmakta ve eylemlerinin karşılıkları üzerinden

mükâfat ve cezalandırmaya dayanan bir dindarlık ortaya koymakta olduklarını bildirmektedir (Kaya, 2019, s. 284). Bu araştırmada özellikle sosyal etki boyutunda sorulan soruların dine uygunluk ve öte dünyada bireye kazandıracağı kazanım ve getireceği sonuçlar üzerine kurulu olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 15. Dini Tecrübenin Etki Boyutunun Tıp ve Sağlık Alt Başlığına Dair Soru Dağılımı

Tıp ve Sağlık Alt Başlığına Dair Soru Türleri	Soru Sayıları	%
Tüp bebek ve aşılama	66	%18,91
Kürtaj, doğum kontrolü, Çocuk düşürme	85	%24,35
Organ Nakli	85	%24,35
Tedavi (Genel meseleler)	113	%32,37
Toplam	349	%100

Etki boyutunda tıp ve sağlık alt başlığında yeni gelişmeler çerçevesinde yoğunlaşmalar olduğu görülmektedir. Sorulardan, tıp alanında bilimsel gelişmelerin kabullenilmesinde bir zorlanma yaşandığı, bunun için programın arandığı anlaşılmaktadır. Sağlık konusundaki bazı sorular oruç konusunda kaza ve keffaret başlığında, taharet konusunda da teyemmüm alt başlığında değerlendirilmiştir.

Tablo 16. Dini Tecrübenin Etki Boyutunun Ticari Hayat Alt Başlığına Dair Soru Dağılımı

Ticari Hayat Alt Başlığına Dair Soru Türleri	Soru Sayıları	%
Alışveriş	131	%13,78
Kira	98	%10,31
Borç	143	%15,05
Güncel Ticari Meseleler	159	%16,73
Faiz	225	%26,68
Kredi Kartı	112	%11,78
Sözleşmeler	82	%8,63
Toplam	950	%100

Etki boyutunda en sık soru sorulan konulardan birinin ticari hayat olduğu görülür. Ticaret ve alışveriş konusunun birbiri ile bağlantılı olması dolayısıyla, ticari hayat sorularının ayrıntılı ve çok sayıda olduğu görülmektedir. Faiz ile ilgili soruların yoğunluğu, bu konuda problemler yaşandığına işaret sayılabilir. Dini literatürde faiz ile ilgili sınırlamalar açıktır ve sakıncaları sıklıkla gündeme getirilmektedir. Buna rağmen, sermayenin eşitsiz dağılımı, enflasyonun kontrol dışı hareketleri, toplumda borç ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bunun için din, borç vermeye teşvik etmekte, sadaka, infak, karz-ı hasen gibi uygulamalara teşvik etmektedir. Osmanlı toplumunda görülen para vakıfları da borç ihtiyacını karşılamak için oluşturulan önemli kurumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Bilgin, 2021, s. 89). Günümüzde bireyselleşen ve güvenin azaldığı toplum yapısında bu tür uygulamaların yerine getirilmemesinin dini hassasiyet sahibi bireylerde bir arayışa neden olduğu söylenebilir. Faiz ile ilgili soruların yoğunluğu bu bağlamda değerlendirilebilir.

Tablo 17. Dini Tecrübenin Etki Boyutunun Zekât ve Sadaka Alt Başlığına Dair Soru Dağılımı

Zekat ve Sadaka Alt Başlığında Soru Dağılımı	Soru Sayısı	%
Zekatın mahiyeti, hükmü, Zekata tabi mallar	221	%44,46
Zekatın verileceği yerler	145	%26,17
Fıtır Sadakası	131	%26,35
Toplam	497	%100

Zekat ve sadaka İslam dininde ibadet boyutunda ve ritüel olarak kabul edilmektedir. Ancak bireyi toplumsal hayatta etkin hale getirmesi ve sosyal hayatta etkili olması dolayısıyla etki

boyutunda değerlendirilmiştir. Zekât kategorisinde zekâta tabi mallar hakkında daha çok soru sorulduğu görülmüştür. Zekatın verileceği yerler konusunda da bir arayışın ve hassasiyetin var olduğu söylenebilir.

Tablo 18. Dini Tecrübenin Etki Boyutunun Helaller Haramlar Alt Başlığına Dair Soru Dağılımı

Helaller ve Haramlar Soru Dağılımı	Soru Sayıları	%
Yiyecekler	132	%27,38
İçecekler	112	%23,23
Diğer	274	%56,84
Toplam	482	%100

Helaller ve haramlar konusunda oldukça fazla soru geldiği görülmektedir. Helal ve haram sorularının birçok üst kategoride değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü bu soruların bir kısmı bilgi ihtiyacından, bir kısmı ibadetlerin ayrıntısı olarak, bir kısmı da gıdaların tüketilmesinde tavır belirlemek için sorulmaktadır. Bu noktada, helaller ve haramlar konusunun neden dini tecrübenin etki boyutunda değerlendirildiği akla gelebilir. İslam dininde bir şeyin haram veya helal olması ve buna göre davranılması bir ibadet bilinci ile yapılmaktadır. Kaldı ki sorulan soruların önemli bir kısmı ibadetlerin helalliyi veya haramlığı ile ilgili olmaktadır. Ayrıca bireyler bir şeyin helallik veya haramlığını dışarıdan birine karşı ilişkileri için değil kendilerinin eşya ile ilişkileri için bilmek istemektedirler. Örneğin soruların önemli bir kısmı deniz ürünlerinin helalliyi, bazı tüketim malzemelerinin haram olma şüphesi gibi konularda olmaktadır. Ancak soruların bireyin hayatına etkisinin ve çevreleriyle ilişkilerine katkısının daha fazla olduğu görülmüştür. Bu açıdan helal ve haramlarla ilgili sorular çizelgede yer alan herhangi başka bir konu ile doğrudan ilgili değilse etki başlığında ele alınmıştır. Tabloda görüldüğü gibi soruların büyük çoğunluğu yiyecek ve içecekler ile ilgilidir. Kalan %56’lık kısmı helal ve haramlarla ilgili diğer sorular oluşturmaktadır. Bu diğer sorular genellikle kayınpeder, dayı, amca, yeğenler, eşin kardeşleriyle ilişkiler gibi çok ayrıntılı sorulardır. Bu sorular bir kategori oluşturacak kadar sayıya ulaşmamaktadır. Bu durum helaller ve haramların sosyal ilişkileri yönlendirmesinin bir göstergesidir ve başlığın etki boyutunda değerlendirilmesinin bir sebebi olarak gösterilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dindarlığın boyutlandırılması, onun tanımlanmasında, sınırlarının belirlenmesinde ve ölçülmesinde önemli bir kriterdir. Bu amaçla çok sayıda araştırma yapılmıştır ve bu çalışmalar halen devam etmektedir. Bunlar arasında Glock ve Stark’ın (1965, s. 20) dini tecrübeyi beş boyutlu olarak tasnif ederek dindarlığın bu boyutların ölçümü üzerinden değerlendirilmesini öngören çalışma oldukça kabul gören bir ölçeklendirmedir. Öte yandan inandığı dini yaşamaya gayret eden bireyin sorduğu sorular, onun dini hangi boyutlarda yaşadığı hakkında bilgi vermektedir. Zira dini yaşantıların yoğunlaştığı alanlarda daha fazla soru sorulacaktır. Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı ve başkanlığa bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu ile müftülüklerde oluşturulan fetva kurulları ve alo fetva hatları bu soruların yöneltildiği mercilerdir. Diğer taraftan medya kanalları da vatandaşların dini bilgi ihtiyaçlarını karşıladıkları önemli mecralardan biridir. Diyanet televizyonunda uzun yıllardır günlük olarak yayınlanan ve din işleri yüksek kurulu uzmanlarının soruları yanıtladığı “Diyanet’e Soralım” programı, halkın din konusunda güvenini kazanan Diyanet İşleri Başkanlığının sunduğu bir hizmet olması hem de medya üzerinden soruların alınması ve yanıtlanması ile önemli bir sosyolojik değerlendirme imkânı sunar. Araştırmada 248 programda uzmanlara yöneltilen sorular Glock ve Stark’ın (1965) dini tecrübenin ifade biçimleri değerlendirmesi, bir diğer ifade ile dindarlık ölçeklendirmesi ile tasnif edilmeye çalışılmıştır. Beş boyut içerisinde en çok sorunun %28,64 ile etki boyutunda sorulduğu görülmektedir. Ardından %25,54 ile ibadet boyutunda soru geldiği görülmüştür. Bilgi boyutundaki soruların %19,95 oranında geldiği görülmektedir. Bu oran bilgi boyutunda halen ciddi oranda bilgi arayışı olduğuna işaret etmektedir. İnanç boyutundaki

soruların %14,06 oranında olduğu görülmektedir. İnanç konusundaki soruların esaslar haricinde daha alt başlıklarda olmaması dikkate değerdir. En az sorunun ise %11,69 oranla duygu boyutunda olduğu görülmektedir. Bu sonucun duyguların içsel dünyada yaşanması ve yaratıcı ile kul arasında bir mahremiyet taşıması nedeniyle dışarı yansıtılmaması nedeniyle böyle sonuçlandığı söylenebilir.

Sonuçlar çerçevesinde yöneltilen soruların sosyal etki boyutunda yoğunlaşması dolayısıyla, dindar bireylerin daha çok sosyal hayatlarında dini bildirimleri uygularken problemler yaşadıkları değerlendirilmesi yapılabilir. Kaya'nın diyanet medyası ile ilgili yaptığı araştırmada, programa iletilen soruların çoğunun, fiillerin sonuçları ile karşılaşıldıktan sonra iletilmiş olduğu ve dini bilgiye ihtiyaç halinde başvurulduğu görülmektedir (Kaya, 2019, s. 282). Bu tespit ile birlikte değerlendirildiğinde soruların güncel dindarlığa dair canlı veriler sunduğu söylenebilir. Yine sonuçlar çerçevesinde dini eğitim ve yaygın eğitim planlamalarında, vaaz, hutbe ve irşat planlamalarında sosyal etki başlığı altında değerlendirilen konulara öncelik verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Diğer taraftan ibadet boyutunun halen en yoğun soru gelen boyutlardan biri olması, toplumda ibadet boyutunda halen bir canlılık olduğu, ibadetler yapılırken problemlerle karşılaşılabildiği şeklinde yorumlanabilir. Bundan dolayı ibadetler konusunda bilgi ihtiyacının her zaman var olduğu ve olacağı söylenebilir. Bilgi boyutunda %20 civarında bir soru gelmesi, dini eğitim kurumlarının son yıllarda yaygınlaştırılması ve kurumsallaşmasına rağmen bilgi ihtiyacının her zaman devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. Dini davranışlar konusunda bireyin, bildiği şeyleri yapacağı öngörülebilir. Örneğin namazın beş vakit olduğunu bilen biri beş vakit namaz kılacaktır. Yani bilgi davranışı gerektirir. Ancak burada %20 civarında bilgi arayışına işaret eden soru vardır. Buradan hareketle, dine yönelik ilginin ve eğilimin halen mevcut bilgi düzeyinin üzerinde olduğu söylenebilir. Toplumdaki bu ilginin karşılığının verilebilmesi ve doğru yönlendirme yapılabilmesi için din hizmetleri ve din eğitimi faaliyetlerinin niteliklerinin artırılması gerektiği söylenebilir. Diğer taraftan inanç boyutunun, dinin en önemli alanı olmasına rağmen soru sayısının daha az olması inanç konusunda nispeten bir netlik olması ile açıklanabilir. Yine inanç konusunun kabul veya ret gibi bir kesinlik gerektirmesi bunda etkili olmuş olabilir. Bu boyutta ahiret hayatı ve Allah'a imanla ilgili soruların daha yoğun olarak sorulduğu görülmektedir. Buradan hareketle ve bu iki esasın dinin tamamına yönelik kabule etki ettiği, sağlıklı bir din anlayışının inşası için bu iki boyutta çalışmaların yoğunlaştırılması gerektiği söylenebilir. Duygu boyutunda en az oranda soru olması duyguların sübjektif ve kişiye özel olması, yüce varlık ile birey arasında bir mahremiyet taşıması bağlamında değerlendirilebilir. Bu açıdan soru oranının azlığı dinin duygu boyutunda bir yaşantı azlığı olarak değerlendirilemez. Bilakis sadece üç alt başlığı olmasına rağmen %11,69 oranına ulaşması bir zenginlik olarak yorumlanabilir. Duygu boyutu bir içsellik ve öznelik içermesi nedeniyle objektif olarak ölçülebilmesi zor bir boyuttur. Bütün soruların bir ihtiyaç, arayış, pişmanlık, yöneliş sonucu olduğu göz önünde bulundurulursa duygu boyutunun bir boyut olmanın ötesinde dini tecrübenin her alanında içkinliği fark edilir. Bu açıdan dinin bütün sosyal ve içsel süreçlerinin duygudan bağımsız düşünülmemeyeceğini söyleyebiliriz. Dini konu edinen bütün araştırma alanlarında ve dini hizmet ve bilgi üreten bütün mekanizmalarda bu ayrıntının farkında olunması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (Ed.). (2011). *Ana başlıklarıyla din sosyolojisi*. Gündüz Yayıncılık.
- Aybey, S. (2015). *Diyanet İşleri Başkanlığı aile ve dini rehberlik bürolarına gelen soruların analiz ve değerlendirilmesi: Ege Bölgesi Örneği* [Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Aydın, F. (2004). *Yahudilik*. İnsan Yayınları.
- Aziz, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri* (8. basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Besalel, Y. (t.y.). *Yahudilikte temel kavramlar*. Şalom Gazetesi. Geliş tarihi 07 Nisan 2023, gönderen <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/61940/yahudilikte-temel-kavramlar>
- Bilgin, V. (2021). *Din ve toplum*. Beyan Yayınları.
- Çelebi, K. (2018). *Medya ve din ilişkisi bağlamında televizyonda sorulan dini sorular ekseninde kadın problemleri*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoştur, K. (2017). 2012-2015 yılları arasında Din İşleri Yüksek Kurulu’na intikal eden soruların yaygın din eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), Article 2. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.342315>
- Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini bilgilendirme platformu*. (2023, Nisan 26). <https://kurul.diyamet.gov.tr/>
- Feyizli, H. T. (2007). *Feyzül Furkan Kur’an-ı Kerim meali*. Server İletişim.
- Glock, C. ve Stark, R. (1968). *American piety: The nature of religious commitment*. University of California Press.
- Google Formlar’ı kullanma—Bilgisayar—Google Dokümanlar Düzenleyicileri Yardım. (2023, Mayıs 5). <https://support.google.com/docs/answer/6281888?hl=tr&co=GENIE.Platform%3DDesktop>
- Gündüz, Ş. (2007). *Hıristiyanlık* (2. bs). İsam / İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kalpaklıoğlu Yalçın, B. (2018). *Women’s Interpretations of Fetva: Guiding Daily Life and Governing the Private Through Alo Fetva* [Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Kaplan, C. (2019). *Türkiye’de mahremiyetin dönüşümünün aileye etkileri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karşahin, H. (2008). Din sosyolojisinde dindarlığın ölçülmesi problemi üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIX(1), 191-200.
- Kavut, S. (2019). İletişim araştırmalarında kullanılan yöntem ve teknikler üzerine bir değerlendirme. *Intermedia International E-Journal*, 6(10), 1.
- Kaya, E. (2019). Türk halk dindarlığının Diyanet medyasına yansımaları. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDIAD)*, 2(2), Article 2.
- Komisyon. (2014). *Türkiye’de dini hayat araştırması*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Konda. (2014). *Helsinki Yurttaşlar Derneği Diyanet İşleri Başkanlığı araştırması, Konda Araştırma ve danışmanlık* (s. 66). Konda Araştırma ve Danışmanlık. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://konda.com.tr/uploads/hyd-dibarastirmasirapor-kasim2014-e9ea672b936af42c4e77bab34ddbe642284236e927407109653b90b3263418ff.pdf>
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de dini hayat (İzmir Örneği)*. İşaret Yayınları.

- Koroğlu, C. Z. (2012). Türkiye’de dini hayatın incelenmesi: Bütüncül bir yaklaşım. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), Article 2.
- Lemos, C. M., Gore, R. J., Puga-Gonzalez, I. ve Shults, F. L. (2019). Dimensionality and factorial invariance of religiosity among Christians and the religiously unaffiliated: A cross-cultural analysis based on the International Social Survey Programme. *PLOS ONE*, 14(5), e0216352. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0216352>
- Meriç, N. (2004). *Fetva sorularında değişen kadın yaşamı*. Elest Yayınları.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal araştırma yöntemleri Cilt 1-2* (8. bs, C. 2). Siyasal Kitabevi.
- Nişancı, Z. ve Aysan, Ü. (2019). Türkiye’de sosyodemografik ve sosyokültürel göstergelere göre dindarlık seviyeleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(2). <https://doi.org/10.26650/SJ.2019.39.2.0108>
- Onay, A. (2001). Dindarlık ölçme çalışmaları: Dindarlık ölçümünde üç farklı yaklaşım ve ölçmenin esasları. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3(4).
- Özçelik, H. (2011). Hadislere göre günahların bağışlanma Yolları II. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(35), 81-101.
- Sönmez, Ö. A. (2016). Dindarlığın ölçülebilirliği üzerine geliştirilen dindarlık ölçekleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36, Article 36. <https://doi.org/10.21497/sefad.285505>
- Taş, K. (2002). *Halkın gözünde Diyanet*. İz Yayıncılık.
- Taş, K. (2006). Dindarlığın kriterleri üzerine tipolojik bir araştırma. *İçinde Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. Karahan Yayınevi.

Classification and Evaluation of Questions Asked in the “Diyanet’e Soralım” Program According to Glock and Stark’s Five Dimensions of Religiosity

Hasan KAFALI

Extended Abstract

Purpose and Subject

The research aims to reveal which area of religious experience the questions asked in religious issues are included in. Its subject is the classification and evaluation of the questions answered by the experts of the High Council of Religious Affairs in the program "Diyanet’e Soralım" on Diyanet television, according to the dimensions of religious experience.

Problems of the Research

The research takes it as a problem to classify the dimensions and sub-dimensions of the questions asked in the field of religiosity according to the objective dimensioning of religious experience. In social life, individuals experience religion in every aspect of their lives. In this case, the classification of the questions directed to the Presidency of Religious Affairs will give information about the extent to which the lack of religious knowledge is felt in sociological terms. This table will contribute to the field of sociology of religion descriptively. In terms of normative sciences, determining the dimensions that require compensation will contribute to acting with awareness in religious curriculum and planning in terms of formal and widespread religious services.

Literature Review

The word religiosity, which expresses the level of acceptance and compliance with a religion, is a concept that is frequently used in daily life and social science research. In the literature, there are recommendations on how the questions to be asked in order to define religiosity should be religious and in what way. The necessity of this approach is possible by determining the quantitative and qualitative variables. These variables allow grading of religiosity. Religions internally rank this according to the importance of their commandments. More objective and descriptive indicators are needed to define religiosity descriptively. In studies of religiosity approaching from a sociological point of view, it is seen that while definitions were made on fewer dimensions at first, religiosity scales and evaluations were made in the process, in which three, four and even five dimensions were revealed. Among these, the classification of religiosity made by Stark and Glock stands out as the most accepted definition. This scale, which tries to define religion with the dimensions of belief, worship, emotion, knowledge and influence, is accepted by sociologists and psychologists in terms of covering many aspects of social life. The questions directed to the clergy and their institutions constitute data sets that provide important information about the visibility and function of a religion in social life. Because these questions give information about which dimensions of religious life are experienced more, which dimensions the society concentrates more on and which problems are experienced. It is understood from the literature that media publications and the Diyanet are the first and most

frequently referenced sources for obtaining religious information and solving the problems encountered. On the other hand, it has been found in studies that there is a high level of trust in the statements of the Presidency of Religious Affairs. In particular, the questions asked over television broadcasting give results that reach the orientations of the society more, both through the media, as the research indicates, and because it carries the religious assurance that the society seeks and demands. Diyanet'e Soralim, which has been running for a long time on Diyanet TV channel, is a remarkable program in terms of revealing the sociological view in terms of answering questions by taking notes both on and outside the broadcast. Similar studies conducted in the field show that questions in the religious field arise after the consequences of the behaviors are encountered and are directed to the relevant committees after the need for religious knowledge arises. Again, in some studies, it is seen that the centers that produce answers in the field of religious services are mostly applied for reasons such as regretting a wrong behavior, encountering a dilemma or legitimizing the action. The program was deemed appropriate in that it was broadcast every day, that the questions were original, that they were mostly taken during the broadcast, and that questions were received from all over Turkey and even from abroad.

Methodology

The research is a non-responsive research study. As a method, non-responsive research has the characteristics of the quantitative method. Technically, it was carried out using content analysis/analysis technique, which is one of the research techniques frequently used in the field of communication. This method is reported as the most used method in the field of communication. During the planning of the study, the presentation of the 1850th sections of the program continues on the screens. For the research, 248 of the chapters published since the beginning of the program were selected using the regular random sampling method. In the research, the questions asked in the Diyanet'e Soralim program were first classified according to the classification on the website of the Religious Affairs High Council of the Presidency of Religious Affairs. Then, the headings separated according to the classification of the Presidency of Religious Affairs were classified according to the religiosity classification created by Glock and Stark, and a census-dump chart was created. In this census scale, the five dimensions that Glock and Stark separate religiosity form the highest distinction. The topics related to the questions were separated according to the evaluations of Glock and Stark. Groups of three, with the fourth participant being the author, analyzed six chapters each. As a safety study, 24 sections, ten percent of the total sample, were given to two separate groups and checked for inconsistencies.

Results and Comments

It is seen that the most questions are asked in the effect dimension with 28.64 percent among the five dimensions. Then, it was seen that 25.54 questions came in the dimension of worship. It is seen that questions in the knowledge dimension are answered by 19.95 percent. It is seen that the questions in the belief dimension are 14.06. It is seen that the least problem is in the emotion dimension with a rate of 11.69. Within the framework of the results, it can be evaluated that individuals in the society experience problems while applying religious statements in their social lives, since more questions are asked in the field of social influence. It can be concluded that priority should be given to the subjects evaluated under the heading of social impact in religious education and non-formal education planning, sermon, sermon and guidance planning. The fact that the worship dimension is still one of the most frequently asked questions can be interpreted as there is still a vitality in the worship dimension in the society and problems can be encountered while performing the prayers. The fact that there is a question about twenty percent in the dimension of information can be interpreted as the need for information always continues despite the widespread and institutionalization of religious education institutions in recent years. The existence of the problem, which points to the search for knowledge by around 20 percent,

can be interpreted as the interest and tendency towards religion is still above the current level of knowledge. Although the dimension of belief is the most important area of religion, the lower number of questions can be explained by the relative clarity of belief. The least amount of questions in the dimension of emotion may be related to the subjective and personal nature of emotions, and the intimacy between the supreme being and the individual.

Çalışmanın Etik İzin Bilgileri / Ethics Committee Approval

T.C. Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun, 29/05/2023 toplantı tarihli, 11 sayılı kararı çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: T.C. Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Etik değerlendirme kararı belge tarihi: 29/05/2023

Etik değerlendirme belgesi Toplantı Sayısı: 11

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.

This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed.

Teşekkür/Acknowledgment

Araştırmanın yürütülmesi esnasında bölümlerin izlenmesi, sayım döküm işlemlerinin yapılması aşamalarında, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden yardım alınmıştır. Bu vesile ile birlikte ders işlediğimiz, topluluk faaliyetleri vesilesi ile çeşitli etkinliklerde bulunduğumuz öğrenci arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

During the conduct of the research, assistance was received from the students studying at Pamukkale University Faculty of Theology in the stages of monitoring the chapters and making the counting and casting processes. I would like to take this opportunity to thank my fellow students, with whom we have taught courses and participated in various activities through community activities.

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Temmuz 2023, 6(1), 205-220

Geliş: 27.03.2023 | Kabul: 31.05.2023 | Yayın: 22.06.2023

DOL: 10.47951/mediad.1271976

“Helal Etiket” Üzerine Yapılan Çalışmalara Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz

Muammer ÖZTÜRK*

Öz

Bu çalışma Web of Science veri tabanında yer alan “helal etiket” kavramını içeren araştırma makalelerin bibliyometrik verilerine odaklanmaktadır. İslam hukukunda bazı ürünlerin tüketilmesi yasaklanmıştır. Üreticiler de ürünlerin İslam hukukuna uygun olduğunu ve Müslümanların tüketmesinde bir sakınca olmadığını belirtmek için ürünlerine aldıkları sertifikalar doğrultusunda helal etiketi yerleştirmektedir. Helal etiketi, tüketicilerin satın alma davranışlarını yönlendirdiği gibi üreticilerin de ürünlerini satması ve kar elde etmesine yardımcı olmaktadır. Bu çalışma kapsamında “helal etiket” içeren 36 araştırma makalesinin olduğu belirlenmiştir. Bu konuda yapılan araştırmaların 2013 yılından itibaren başladığı, Endonezya ve Malezya gibi ülkelerde yer alan araştırmacıların bu konuya özel önem verildiği tespit edilmiştir. Helal etiket konusu oldukça önemli olmasına rağmen araştırmacıların bu konu üzerine çok yoğunlaşmadığı ortaya çıkmıştır. Helal etiket üzerine yapılan araştırmalar en fazla (n=15) “Journal of Islamic Marketing” isimli dergi tarafından yayımlandığı belirlenmiştir. Çalışma sonucunda araştırmacıların helal etiket ile kimlik, değer, kimlik faktörleri, sosyal değer, topluluk, tüketici, öznel normlar ve reklamcılık konularına odaklanmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Helal Etiket, Helal Tüketim, Web of Science, Bibliyometrik Analiz

A Bibliometric Analysis of Studies on “Halal Label”

Abstract

This study focuses on the bibliometric data of research articles containing the concept of "halal label" in the Web of Science database. Consumption of certain products is prohibited in Islamic law. Manufacturers also place halal labels on their products in line with the certificates they have received to indicate that the products are in compliance with Islamic law and there is no harm in consuming them by Muslims. The halal label not only directs the purchasing behavior of consumers but also helps manufacturers to sell their products and make a profit. Within the scope of this study, it was determined that there were 36 research articles containing "halal labels". It has been determined that researchers on this subject have started since 2013, and researchers in countries such as Indonesia and Malaysia attach special importance to this subject. Although the issue of halal labels is very important, it has been revealed that researchers do not focus on this issue. It has been determined that most of the studies on halal labels (n=15) were published by the journal named “Journal of Islamic Marketing”. As a result of the study, it was determined that the researchers did not focus on halal label and identity, value, identity factors, social value, community, consumer, subjective norms, and advertising.

Keywords: Halal Label, Halal Consumption, Web of Science, Bibliometric Analysis

ATIF: Öztürk, M. (2023). “Helal Etiket” üzerine yapılan çalışmalara yönelik bibliyometrik bir analiz. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 205-220.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, e-mail: muammer@live.com, orcid.org/0000-0001-8124-7096, Konya, Türkiye

Giriş

Helal kavramı, geleneksel İslam hukukunda yapılmasına izin verilen şeyleri ifade etmektedir. Özellikle İslam dininde yiyeceklerin üretim malzemeleri ve üretim aşamaları konusunda bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. İslam dinine uygun şekilde üretilen ürünlere “helal etiketi” oluşturularak, bu ürünlerin Müslüman tüketici ile buluşması ve satın alma davranışını etkilemesi beklenmektedir (Maison vd., 2018; Simanjuntak & Dewantara, 2021). Helal etiketi, satın alma davranışı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra bu ürünlerin üretildiği ülkeler de helal etiketli ürünlerin satın alınmasında olumlu rol oynamaktadır. Bu bakımdan bir ürünün helal olarak etiketlenmesi oldukça önemlidir (Fahmi, 2017; Nasution & Rossanty, 2018).

Dünyanın en yaygın ikinci dini durumunda bulunan İslam dininin dünya genelinde gün geçtikçe yayılması (BBC, 2017; Hurriyet, 2011). Tüketiciye odaklanmak ve satın alma davranışlarının etkilenmesine yönelik çalışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu çalışmaların başında da “helal etiketi” taşıyan ürünler gelmektedir. Ancak oldukça önemli bir konu olmasına rağmen bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu çalışma da “helal etiketi” ve “helal tüketim” konusunda yapılmış olan araştırma makalelerinin bibliyometrik bir analizini ortaya koymaktadır. Böylece bu alanda yapılan çalışmaların odaklandığı, eksik kaldığı ve araştırmacıların gelecekte ilgilenmesi gerektiği konulara genel bir bakış açısı sunulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada helal etiketi ve tüketimi üzerine yapılan çalışmaların niteliklerini ve kapsamını ortaya koyabilmek için Web of Science veri tabanında yer alan araştırma makaleleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen bibliyometrik verilerden yola çıkarak bu alanda yoğunlaşmalara, çalışmaların eksik kaldığı noktalar ön plana çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında sadece “araştırma makaleleri” ve SSCI, SCI- EXPANDED, AHCI ve ESCI indekslerinde taranan dergiler yer alan çalışmalar analize dahil edilmiştir.

Ürünlerde Helal Etiket

Günümüzde dini inanışlar toplumları ve bireyleri şekillendirmektedir. Dinin getirmiş olduğu birtakım kurallar sadece inanış biçimlerini değil yaşam biçimlerini de etkilemektedir. Müslüman toplumlarda dinin getirmiş olduğu kurallar arasında birtakım yiyeceklerin “helal”, birtakım yiyeceklerin de “haram” olarak sınıflandırıldığı bilinmektedir. Helal, gıdanın doğası, menşei ve işlenme şeklini ifade etmektedir. Helal gıda, içeriği bakımından helal olmayan gıdadan farklı olabilmektedir. Örneğin bu ürünlerde, domuz eti veya alkol gibi yasaklanmış bileşenler bulunmamaktadır (Abdul vd., 2009; Khalek, 2014; Maison vd., 2019; Tayar & Doğan, 2019). Toplumlara, inanışları ve yaşam biçimlerini etiketleyen “helal” kavramı, üreticilerin de dikkatini çekmiş ve hem pazarlama stratejisi hem de tüketicilerin hassasiyeti göz önünde bulundurularak ürünlerin “helal” etiketi ile ürünler vurgulanmaya başlamıştır (Ülker, 2020). Helal etiketleme, bir ürünün helal olduğunu belirtmek için bir ürünün ambalajına helal olduğuna dair yazılı beyanın yapılandırılması faaliyetini ifade etmektedir (Millatina vd., 2022). Ürünlerde kullanılan helal etiketi gıda ürünlerinin tüketiciler için “tüketilebilir” olduğunu ve dinen bir sakınca olmadığını gösteren temel göstergelerin başında yer almaktadır (Hosseini vd., 2019; Nugraha vd., 2022; Putri vd., 2017).

Bir ürünün helal sertifikası alabilmesi ve ürünlerinde bu ürünleri kullanabilmesi için belirli kriterler göz önünde bulundurulmaktadır. Bir ürünün “helal” olarak adlandırılabilmesi için işlenme süreci, hazırlanma ve paketlenme aşamaları, depolama ve taşınmasının kısaca üretimden tüketime kadar bütün aşamaların İslam dinine uygun bir şekilde yapılması gerekmektedir (Keleş, 2015). Ülkelerin dini kuralları göz önünde bulundurularak belirlediği kurallara uyan firmalar ve ürünler helal sertifikası alabilmektedir. Bu sertifikaya sahip olan firmalar, ürünlerine tüketicilerinin düşüncelerini şekillendirmek ve çelişkileri ortadan kaldırmak için helal etiketi koyabilmektedir (Demirer & Özdemir, 2020).

Günümüzün küreselleşen dünyasında, serbest ticaret ilkesi ışığında bir ülkede üretilen gıdaların yerel pazarda üretilen ürünlere göre farklılık gösterebilmektedir. Üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar ürünlerin birçok farklılığı bulunmaktadır. Tüketicilerin kâr amacıyla hareket ettiği serbest pazar ekonomisinde tüketiciler daha zayıf konumda bulunmaktadır. Çünkü ürünlerin üretiminden hazır hale gelene kadar tüketicilerin ifadelerine ve standartlarına karşı güven duyulması gerekmektedir. Bu da üreticilerin kâr amacıyla hareket ettiği bir pazar anlayışında, tüketicilerin korunması için ürünlerin helal standartlarına uygun olarak üretilmesi ve bunun da ürünlerde etiketlenmesi gerekmektedir (Habibie vd., 2019). Bu etiket, gıdaların üretiminde İslami kurallara uyulduğu için Müslümanların söz konusu ürünü satın almalarının güvenli olduğunu teyit etmektedir (Memiş & Cesur, 2020; Şahin vd., 2014).

Ürünlerin helal olarak etiketlenmesi, tüketicilere fayda sağlayarak değer ve kullanılabilirlik açısından algıların şekillendirilmesinde katkıda bulunmaktadır (Jamal & Sharifuddin, 2015). Çünkü Müslüman tüketiciler, helal olmayan malzemelerden elde edilen ürünleri, ambalajları, dağıtım biçimlerini kullanmaktan ve tüketmekten çekinmektedir (Nasution & Rossanty, 2018). Bir ürünün helal gereklilikleri karşılama ve bunun da ürünlerin üzerinde etiketlenmesi, Müslüman tüketicileri kendine çekmektedir (Lutfie vd., 2016; Maison vd., 2018; Millatina vd., 2022). Helal etiketi, tüketicilerin ürünleri satın alma davranışına yönlendirmesinin yanında, tutumunun aracı etkisi ve dini bağlılığın düzenleyici etkisi dahil olmak üzere diğer yapılarda da etkili olduğunu göstermektedir (Pradana vd., 2020).

Yöntem

Bilim alanlarında yapılan araştırma makalelerini, kitaplarını, bildirileri vb. belirli dönemler dahilinde incelemek, hem o bilim alanına yönelik gelişmeleri hem de yaşanan dönüşümleri belirlemek açısından oldukça önemlidir. Bu noktada ayrıca hangi konuların ağırlık kazandığının belirlenmesinin yanında araştırmaların pek odaklanmadığı alanların da ortaya çıkarılması önem kazanmaktadır (Kozak, 2000). Yapılan araştırmalarda dünya üzerinde en fazla yayınlan dinin İslam dini olması (DHA, 2019), 2017’de yapılan bir araştırmada dünya üzerinde 1,6 milyar Müslüman yaşadığı belirlenmiştir. Ayrıca dünyadaki Müslüman nüfusunun 2030 yılında 2,2 milyara (Hurriyet, 2011), 2050 yılında ise 2,92 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (BBC, 2017).

Müslüman nüfusunun dünyanın önemli noktalarına yayıldığı ve nüfusta yaşanan önemli gelişmeler, İslam dininin hassasiyetlerinin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma da Müslümanların önem verdiği “helal” gıdalar üzerine yapılan araştırmalara odaklanmaktadır. Reklamcılık ve tüketim pazarlamasında önemli bir konu olan “helal etiketi” bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında “helal etiket” veya “helal tüketim” üzerine odaklanan çalışmalar bibliyometrik yöntem ile incelenmiştir. Bibliyometri, yayımlanmış olan dergi, gazete, kitap, makale gibi materyallerin sayısal olarak incelenmesi anlamına gelmektedir. Burada amaç bu tür materyallerde geçen yazar, yayın bilgisi, konum, alan, atıf, ortak kelime gibi bibliyometrik verilerin bibliyometrik olarak benzerlik ve farklılıkların açıklanması oluşturmaktadır (Yılmaz, 2017). Bilimsel çalışmaların dönemsel gelişme aşamaları ve bu noktalarda eğilimlerinin belirlenmesi için bibliyometrik veriler oldukça önem taşımaktadır (Çiçek & Kozak, 2012, s. 735).

Bibliyometrik çalışmalar yardımıyla, “yazar sayısı, atıf sayısı, dergilerin, çalışma alanlarının, ülkelerin vb. gibi verilerin istatistiksel olarak incelenmesi ve elde edilen istatistiksel sonuçlar ışığında belirli bir disipline ait genel yapının ortaya konması mümkün olmaktadır. Bilimsel iletişim araçlarının ne oranda kullanıldığını belirlemek üzere yararlanılan bir yöntem olan bibliyometrik analiz araştırmaları ile yayın ya da belgeler, belirli özellikleri bakımından incelenerek bilimsel iletişimle ilgili bulgular elde edilmektedir” (Çetinkaya Bozkurt & Çetin, 2016, s. 232).

Çalışmanın araştırma soruları şu sorulardan oluşmaktadır:

- En fazla yayın yapılan ülke hangisidir?

- En fazla yayın yapan araştırmacı kimdir?
- Araştırmacıların kullanmış olduğu en fazla ortak kelimeler nelerdir?
- Araştırmacıların kullanmış olduğu en az ortak kelimeler nelerdir?

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada bibliyometrik yöntemle incelenen çalışmalar, dünyanın en önemli veri tabanları arasında yer alan Web of Science veri tabanında yer alan çalışmalardan oluşmaktadır. Çalışmanın kapsamını ve niteliğini ortaya koyabilmek için sadece “araştırma makaleleri” incelemeye alınmıştır. ABD merkezli Thomson Reuters’ın sahibi olduğu Web of Science veri tabanında “helal etiket” veya “helal tüketim” anahtar kavramlarını içeren 68 çalışma olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmaların niteliğini ve kalitesini ortaya koyan “indeksleri” dikkate alınmış ve Science Citation Index (SCI) ve Social Science Citation Index (SSCI), Emerging Sources Citation Index (ESCI) indekslerinde taranan dergilerdeki çalışmalar incelenmiştir (Leydesdorff vd., 2013; Mongeon & Paul-Hus, 2016; Peset Mancebo vd., 2013).

Yapılan sınırlandırmalar sonucunda bu konuda yapılmış 36 araştırma makalesinin olduğu ve bu alanda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalar ESCI (19), SSCI (8) ve SCI-EXP (6) ve AHCI (3) indekslerinde taranan dergilerde yer almaktadır.

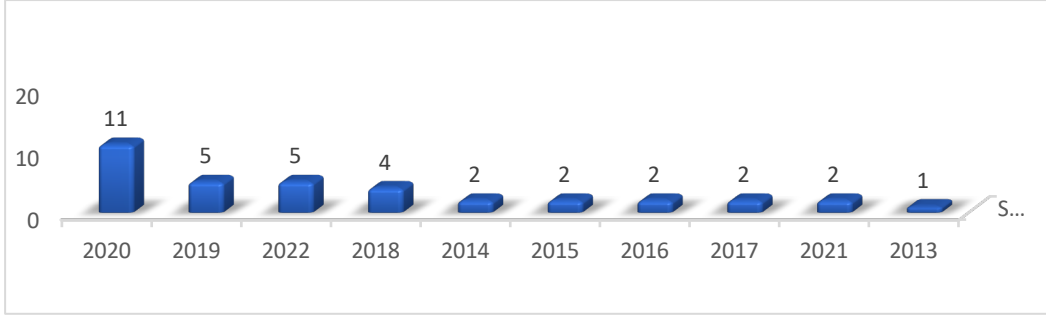
Verilerin İşlenmesi

Web of Science veri tabanından elde edilen çalışmaların bibliyometrik verileri dışa aktararak VOSviewer 1.6 programında analiz edilmiştir. VOSviewer, bibliyometrik analizleri birleştirme ve haritalandırma yöntemi ile görselleştiren önemli bir yazılım programıdır (Ding & Yang, 2020; Kuzior & Sira, 2022; Shah vd., 2020). VOSviewer, ağ verilerine dayalı haritalar oluşturmak için kullanılmaktadır. Haritalar, VOS haritalama tekniği ve VOS kümeleme tekniği kullanılarak oluşturulmaktadır. Bunun yanı sıra VOSviewer, haritaları görüntülemek ve keşfetmek için de kullanılabilir. Bir haritayı, her biri haritanın farklı bir yönünü vurgulayan çeşitli şekillerde gösterebilmektedir. Bir haritanın ayrıntılı olarak incelenmesini kolaylaştıran yakınlaştırma, kaydırma ve arama gibi işlevler de sunmaktadır (Al Husaeni vd., 2023; Orduña-Malea & Costas, 2021; N. J. Van Eck & Waltman, 2011).

VOSviewer’ın sunmuş olduğu kümeleme teknikleri bibliyometrik araştırmalar için oldukça kullanışlı olmaktadır. Kümeleme teknikleri ile ilgili yayınların, yazarların veya dergilerin gruplarını tanımlanabilir, bu yayınlara ait yıl, atıf ve konum gibi özellikler görselleştirilebilir (N. J. Van Eck & Waltman, 2011, 2017; N. Van Eck & Waltman, 2010). Bu çalışmada da Web of Science veri tabanından elde edilen 36 çalışmanın bibliyometrik verileri, VOSviewer programı ile yazar, atıf, ülke, en fazla atıf alan yayın, dergi, çalışma alanı ve ortak kelime analizi yapılmıştır.

Bulgular

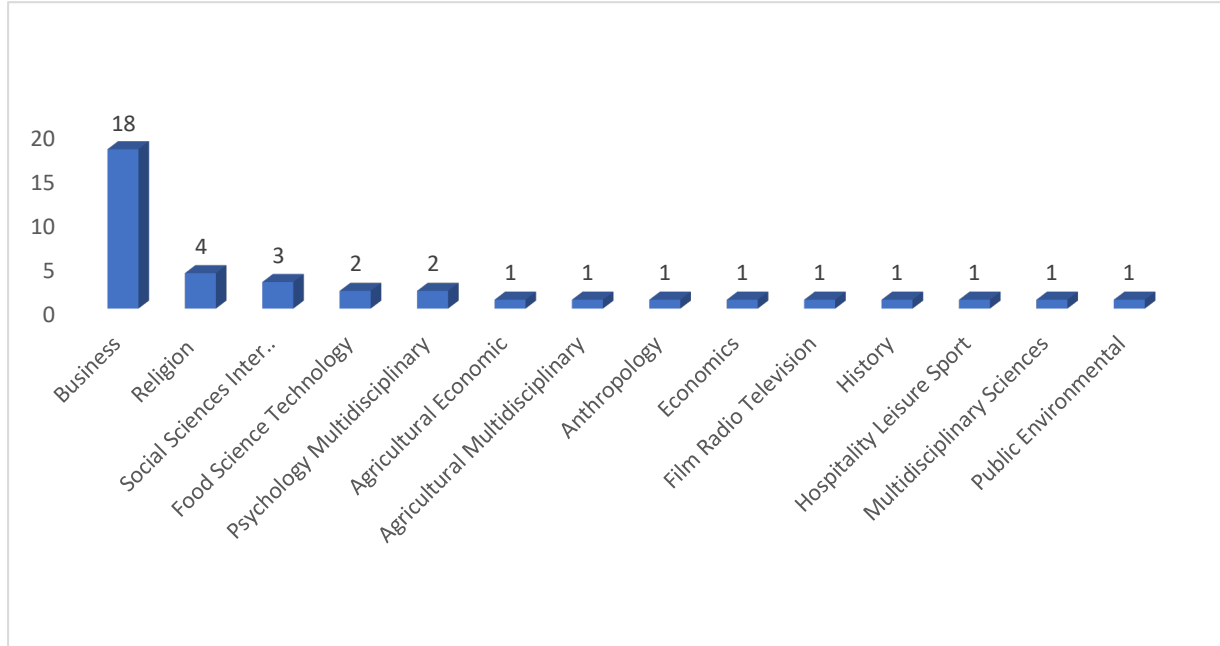
Bu çalışma kapsamında “helal etiket” veya “helal tüketim” anahtar kelimelerini içeren 36 çalışma olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmaların 2013 yılından itibaren yayınlanmaya başladığı görülmektedir.

Grafik 1. Çalışmaların yıllara göre dağılımı

Grafik 1 incelendiğinde en fazla (n=11) çalışmanın 2020 yılında yayımlandığı görülmektedir. Dikkat çekici bir şekilde 2021 yılında sadece 2 çalışma yayımlanmıştır. Dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan ve Hristiyanlıktan sonra dünyanın en yaygın ikinci dini konumunda bulunan İslam dünyasında helal tüketim üzerine yapılan araştırmaların oldukça geç başladığı ve gıda pazarlaması ve reklamcılık konusunda araştırmacıların bu konuya fazla ilgi göstermediği görülmektedir.

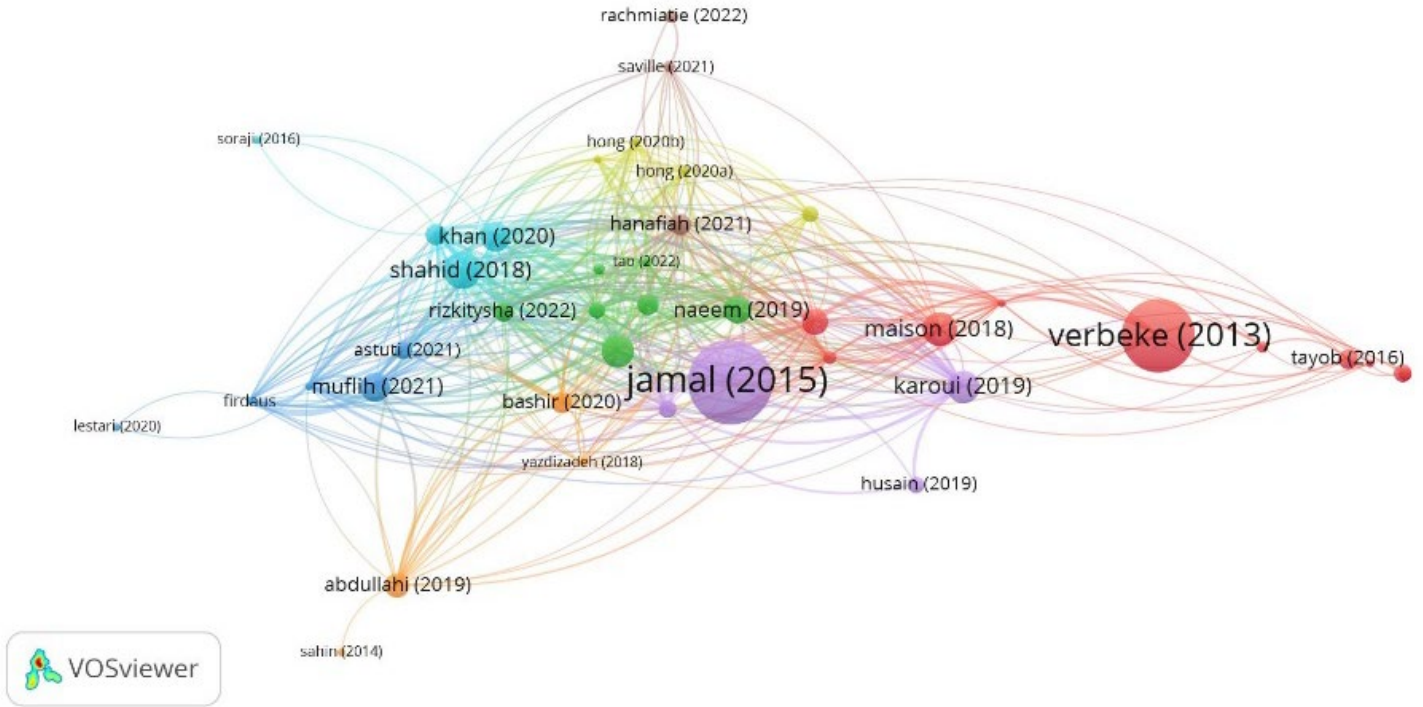
Bir ürünün tüketiciye sunulması, tüketicilerin bu ürüne karşı ilgisini arttırmak ve satış yapmak üreticilerin temel hedefi durumunda yer almaktadır. Helal etiketi, tüketicilerin ürünleri satın alma davranışına yöneltmekte ve satın alma davranışını etkilemektedir (Pradana vd., 2020). Amacı ürünleri tüketicilerle buluşturmak ve firmaların kar elde etmesini sağlamak olan reklamcılık gibi önemli çalışma alanlarının helal etiketi üzerine çalışma yapmadığı görülmektedir.

Grafik 2. Araştırma makalelerinin çalışma alanlarına göre dağılımı

Bu çalışma kapsamında incelenen araştırma makalelerine bakıldığında en fazla (n=18) “iş” temel alanında çalışmaların yapıldığı görülmektedir. İletişim ve reklamcılık gibi çalışma alanlarında araştırma yapan araştırmacıların bu alanda çalışma yapmadığı görülmektedir.

Helal etiketi üzerine yapılan araştırma makaleleri araştırmacıların da dikkatini çekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların sınırlı olması (n=36), yapılan atıfların da belirli çalışmalarda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Helal etiketi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında en fazla (n=105) atıf Jamal ve Sharifuddin’in 2015 yılında yayımladığı “Perceived value and perceived usefulness of halal labeling: The role of religion and culture” isimli çalışmaya yapılmıştır. Jamal ve Sharifuddin (2015) yaptıkları çalışmada İngiliz Müslümanların helal etiketli ürünlerde kültür ve dinin algılanan değerini ve algılanan kullanılabilirliğin satın alma davranışı üzerine odaklanmıştır.

Grafik 3. En fazla atıf alan çalışmaların dağılımı

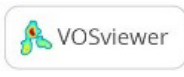
Diğer taraftan bu çalışma kapsamında incelenen araştırma makaleleri arasında en fazla (n=82) atıf alan ikinci çalışma ise Verbeke ve arkadaşları tarafından yapılan ve bu alanda incelenen ilk çalışmaların başında gelen “Credence quality coordination and consumers' willingness-to-pay for certified halal labelled meat” isimli çalışmadır. Verbeke ve arkadaşları (2013) yaptıkları çalışmada, Belçika’da yaşanan Müslümanların, süpermarket ve İslami kasaplarda helal etiketli sertifikaya sahip olan et satın alma davranışlarını incelemiştir.

Bu çalışma kapsamında incelenen 36 çalışma toplam 32 farklı dergide yayımlanmıştır. Bu dergiler arasında en fazla (n=15) yayın “Journal of Islamic Marketing” isimli dergide yayımlanmıştır. Bu dergide yayımlanan araştırma makalelerine toplam 137 atıf yapılmıştır. Bu da en fazla atıf yapılan dergi konumunda yer almasına yol açmaktadır.

Grafik 4. En fazla çalışma yayımlayan dergiler

Bu çalışma kapsamında dikkat çekici dergiler arasında ise Journal of Business Research ve Meat Science gelmektedir. Jamal ve Sharifuddin'in (2015) yaptığı çalışma Journal of Business Research dergisinde, Verbeke ve arkadaşlarının (2013) yaptığı çalışma da Meat Science dergisinde yayımlanmıştır.

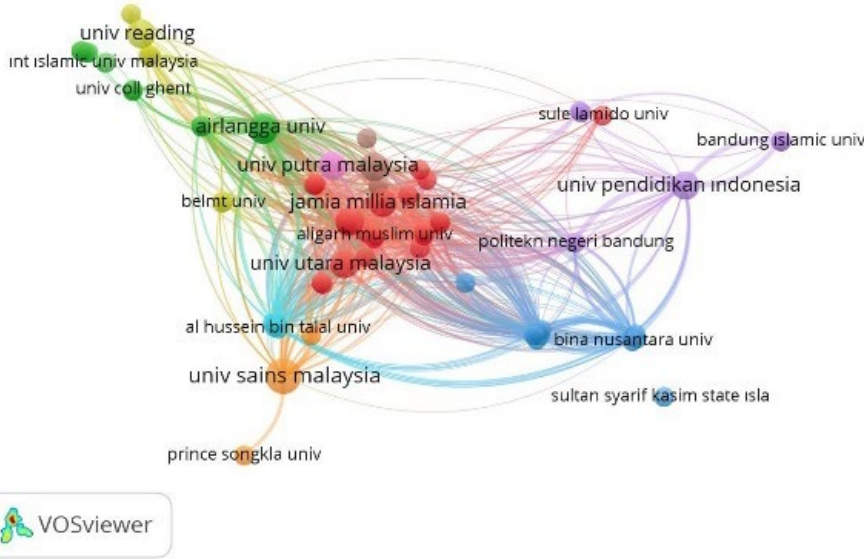

Grafik 5. En fazla çalışma yayımlayan araştırmacıların dağılımı

Araştırmacıların bu alanda fazla yoğunlaşmaması, araştırmacıların yaptığı yayın sayısına da yansımıştır. Grafikte ve çıkan sonuçlarda da görüldüğü gibi araştırmacılar bu alanda sadece 1 çalışma yayımlamıştır.

Helal etiket ve tüketim konusunda araştırma yapan araştırmacıların yer aldıkları üniversitelere göre dağılımına bakıldığında araştırmacıların 80 farklı üniversite kurumunda çalıştığı görülmektedir. En fazla (n=3) araştırmacının Malezya Sains Üniversitesi'nde yer alan araştırmacılar tarafından yayımlanırken, yine Malezya'da yer alan Malezya Utara Üniversitesi bu alanda 2 çalışma yayımlanmıştır.

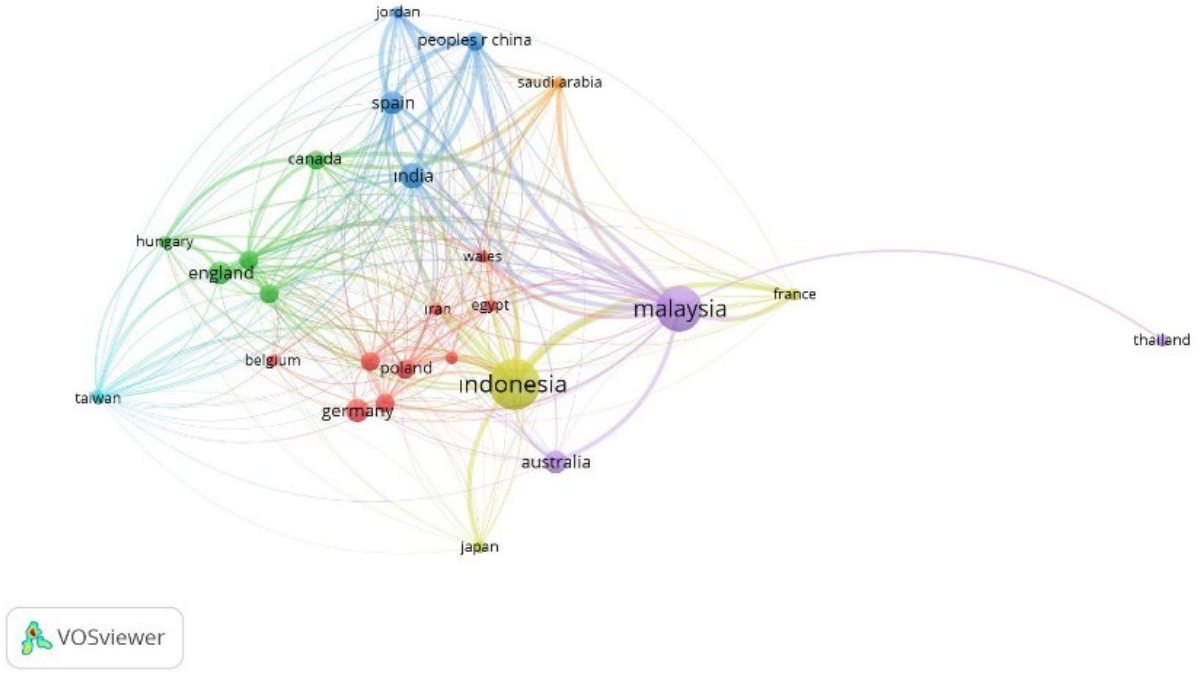
kahramanmaraş sutcu imam ur

Grafik 6. En fazla çalışma yayımlayan araştırmacıların yer aldığı üniversitelerin dağılımı

En fazla (n=109) atıf ise yine Malezya'da yer alan Malezya'da yer alan Malezya Putra Üniversitesi bünyesinde yer alan araştırmacıların yaptığı çalışmalara gelmiştir. Bu üniversite bünyesinde toplam 2 çalışma yayımlanmış ve bu çalışmalara toplam 109 atıf yapılmıştır. Bu atıflardan 105'i Jamal ve Sharifuddin'in (2015) yaptığı çalışmaya yapılmıştır. Bu sonuçlar da göstermektedir ki Malezya'da yer alan üniversitelerde çalışan araştırmacıların çalışmaları daha dikkat çekmektedir.

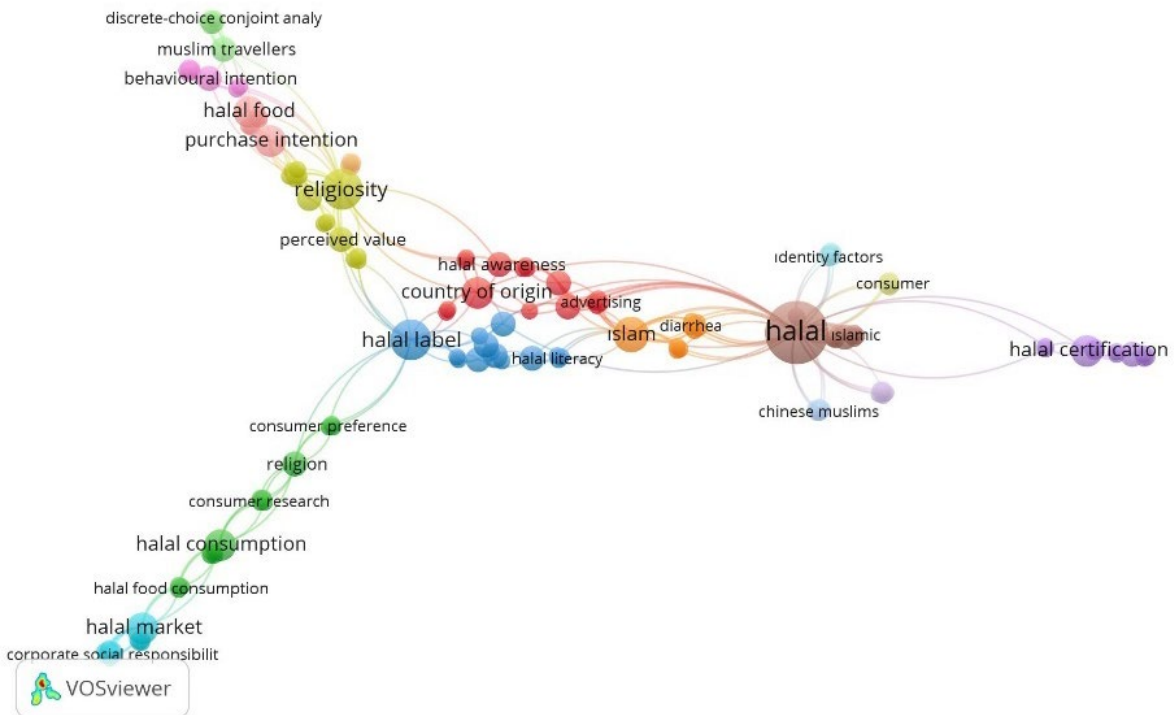
Bu çalışma kapsamında yayımlanan 36 çalışma, ortak yazarların yerdiği aldığı ülkelerle birlikte 28 farklı ülkede yer alan araştırmacılar tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmalar arasında en fazla (n=15) araştırma makalesi yayımlayan ülkelerin başında Endonezya gelmektedir. Endonezya'da yer alan araştırmacıların yayımlamış olduğu bu 15 çalışmaya toplam 88 atıf yapılmıştır.

Grafik 7. En fazla araştırma makalesi yayımlayan ülkeler

Diğer taraftan daha önce de belirtildiği gibi Malezya’da yaşayan araştırmacıların araştırma makaleleri helal etiket ve tüketim konusunda yaptığı çalışmalar dikkat çekmektedir. Malezya’da bu konuda 12 araştırma makalesi yayımlanmış ve bu çalışmalara toplam 144 atıf yapılmıştır.

Bibliyometrik çalışmaların en önemli adımlarından birini de “ortak kelime” analizi oluşturmaktadır. Ortak kelime, bibliyometrik yöntem ile incelenen çalışmalarda kullanılmış olan ortak kelimeleri ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen 36 araştırma makalesinde toplam 180 ortak kelime olduğu belirlenmiştir. Bu kelimeler arasında en fazla kullanılan kelime “helal” kelimesi olurken, ikinci sırada (n=5) “dindarlık” ve “helal etiket” yer almaktadır.

Grafik 8. Çalışmalarda kullanılan “ortak kelime” analizi

En az kullanılan ortak kelimeler arasında ise dikkat çekici olanlar arasında “kimlik”, “değer”, “helal okuryazarlık”, “kimlik faktörleri”, “sosyal değer”, “topluluk”, “tüketici”, “öznel normlar” ve “reklamcılık” yer almaktadır. Bu da helal etiket ve tüketim konusunda araştırmaların yoğunlaştığı alanların sınırlı kaldığı ve bazı önemli faktörlerin incelenmediğini göstermektedir.

Sonuç

Bir ürünün üretim, işleme ve paketlenme aşamalarının tamamının İslam dinine uygun bir şekilde tüketiciye sunulması sonucunda, bu ürünlerde helal etiketi kullanılmakta ve Müslüman tüketicilerin hem güvenini hem de satın alma davranışlarını yönlendirmektedir (Aygül vd., 2021; Pradana vd., 2020). Dünya üzerinde Müslüman nüfusun artışı yönündeki tahminler (BBC, 2017) ve ürün pazarının gittikçe büyüyeceği düşünüldüğünde üreticiler de bu piyasaya yönelik ürünler üretmektedir. Bu ürünlerin özellikle helal etiketi içermesi, tüketicilerin güvenini kazanma noktasında önemli bir faktör olarak dikkat çekmektedir (Hosseini vd., 2019; Millatina vd., 2022; Nugraha vd., 2022; Putri vd., 2017).

Bu çalışma da özellikle üreticilerin üzerinde durduğu önemli bir konu olan “helal etiket” ve “helal tüketim” konulu araştırma makalelerinin bibliyometrik yöntemle inceleyerek bu alanda yapılan çalışmalara ışık tutmaktadır. Çalışma kapsamında dünyanın en önemli dijital veri tabanları arasında yer alan ve veri setinde 100 yılı aşkın süredir milyonlarca çalışmanın depolandığı Web of Science veri tabanında yer alan araştırma makaleleri incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında Web of Science veri tabanında “halal label” veya “halal consumption” içeren araştırma makaleleri taranmıştır. Bu arama sonucunda 44 çalışma olduğu belirlenmiş ve çalışmaların kalitesini ortaya koymak için SSCI, SCI-EXP, AHCI ve ESCI indeksleri olarak sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma sonucunda 36 araştırma makalesinin olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada çıkan sonuçlar incelendiğinde, helal etiket ve tüketim konusunda yapılan çalışmaların oldukça yeni olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların Verbeke ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan çalışma ile başladığı görülmektedir. Bu çalışmaya toplam 82 atıf yapılmıştır. Helal etiket ve tüketim konusunda yapılan çalışmaların “iş” çalışma alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu da özellikle reklamcılık ve gıda pazarlaması noktasında bu çalışmalara odaklanılmadığını, bu çalışma alanlarının bu konu üzerine eğilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu alanda yapılan ve araştırmacıların en fazla (n=105) atıf yaptığı çalışma olan Jamal ve Sharifuddin’in (2015) yaptığı çalışma özellikle helal etiketli ürünlerin kültür ve dini algı üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Bu alanda bundan sonra çalışma yapacak olan araştırmacılara da önemli yol gösterecek olan bu çalışmaya dikkat edilmesi gerekmektedir.

Helal etiket ve tüketim konusunda en fazla (n=15) çalışma yayımlayan dergilerin başında Journal of Islamic Marketing” isimli dergi gelmektedir. Bundan sonra bu konuda yapılacak olan çalışmalar derginin indeks değeri ve bu konudaki yayınlara verdiği önem nedeniyle bu dergi değerlendirilebilir. Helal etiket ve tüketim konusunda özellikle Endonezya (n=15) ve Malezya’da (n=12) yer alan araştırmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu ülkelerde yer alan özellikle Malezya’daki Sains Üniversitesi (n=3), Utara Üniversitesi (n=2) yaptıkları çalışmalar ile dikkat çekerken, Putra Üniversitesi yapılan atıf (n=105) sayısı ile dikkat çekmektedir.

İncelenen 36 araştırma makalesinde 180 ortak kelime olduğu belirlenmiştir. Burada dikkat çeken araştırmacıların önem verdiği konular kadar önem vermediği konular yer almaktadır. Çalışmalarda, kimlik, değer, kimlik faktörleri, sosyal değer, topluluk, tüketici, öznel normlar ve reklamcılık konuları ile helal etiket arasındaki ilişki incelenmemiştir. Bu da bundan sonra yapılacak çalışmaların bu konular üzerine odaklanabileceğini göstermektedir. Bu çalışma ayrıca helal etiket

konulu çalışmaların çok yeni olduğunu, bu alanın yeni bir alan olmasından araştırmacıların bu helal etiket ve tüketim konusunda çalışmalar yapması gerektiğini önermektedir.

Kaynakça

- Abdul, M., Ismail, H., Hashim, H., & Johari, J. (2009). Consumer decision making process in shopping for halal food in Malaysia. *China-USA Business Review*, 8(9), 40-47.
- Al Husaeni, D. F., Nandiyanto, A. B. D., & Maryanti, R. (2023). Bibliometric analysis of educational research in 2017 to 2021 using VOSviewer: Google scholar indexed research. *Indonesian Journal of Teaching in Science*, 3(1), 1-8.
- Aygül, H. H., Gürbüz, G., & Ün, E., (2021). Google Play Store'daki İslami uygulamalar: Helal ürün tanıma ve tarama programlarının tematik analizi. *Dijital Yayıncılık* (pp.339-367), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- BBC. (2017, Mart 1). İslam 2070'e kadar "dünyanın en büyük dini olabilir". *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39127472>
- Çetinkaya Bozkurt, Ö., & Çetin, A. (2016). Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi'nin bibliyometrik analizi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.
- Çiçek, D., & Kozak, N. (2012). Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(4), 734-756.
- Demirer, B., & Özdemir, M. (2020). Helâl gıda ve gıda etiketi. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 2(2), 102-108.
- DHA. (2019, Haziran 5). *Araştırma: İslam, en hızlı büyüyen din*. DHA | DemirörenHaberAjansı. <https://www.dha.com.tr/dunya/arastirma-islam-en-hizli-buyuyen-din-1657144>
- Ding, X., & Yang, Z. (2020). Knowledge mapping of platform research: A visual analysis using VOSviewer and CiteSpace. *Electronic Commerce Research*, 1-23.
- Fahmi, S. (2017). *Halal labeling effect on muslim consumers attitude and behavior*. 150-156. <https://doi.org/10.2991/icoi-17.2017.26>
- Habibie, F. H., Mustika, A., & Ningrum, L. (2019). Halal label: Is it important on foreign food product. *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 4(11), 575-579.
- Hosseini, S. M. P., Iranmanesh, M., Mirzaei, M., & Zailani, S. H. (2019). Muslims' willingness to pay for certified halal food: An extension of the theory of planned behaviour. *Journal of Islamic Marketing*, 11(1).
- Hurriyet. (2011, Ocak 28). *Dünyadaki Müslüman nüfusu 2030'da 2.2 milyar olacak*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/dunyadaki-musulman-nufusu-2030da-2-2-milyar-olacak-16864158>
- Jamal, A., & Sharifuddin, J. (2015). Perceived value and perceived usefulness of halal labeling: The role of religion and culture. *Journal of Business research*, 68(5), 933-941.
- Keleş, Y. (2015). Helal gıda sertifikasyon/belgelendirme sorunları ve çözüm önerileri. *Diyanet İlmî Dergi*, 51(4), 59-101.
- Khalek, A. A. (2014). Young consumers' attitude towards halal food outlets and JAKIM's halal certification in Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 121, 26-34.
- Kozak, N. (2000). Türkiye'de akademik turizm literatürünün gelişim süreci üzerine bir inceleme. *DAÜ: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 15-55.

- Kuzior, A., & Sira, M. (2022). A bibliometric analysis of Blockchain technology research using VOSviewer. *Sustainability*, 14(13), 8206.
- Leydesdorff, L., Carley, S., & Rafols, I. (2013). Global maps of science based on the new Web-of-Science categories. *Scientometrics*, 94, 589-593.
- Lutfie, H., Suzanti, E. P. P., Sharif, O. O., & Alamanda, D. T. (2016). Which is more important? Halal label or product quality. *3rd International Seminar and Conference on Learning Organization*, 224-229.
- Maison, D., Marchlewska, M., Syarifah, D., Zein, R. A., & Purba, H. P. (2018). Explicit versus implicit “halal” information: Influence of the halal label and the country-of-origin information on product perceptions in Indonesia. *Frontiers in psychology*, 9, 382.
- Maison, D., Marchlewska, M., Zein, R. A., Syarifah, D., & Purba, H. (2019). Religiously permissible consumption: The influence of the halal label on product perceptions depending on the centrality of religiosity. *Journal of Islamic Marketing*, 10(3), 948-960.
- Memiş, S., & Cesur, Z. (2020). Ürünlerde helal sertifikasyon ve logo uygulamaları. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 65-68.
- Millatina, A. N., Hakimi, F., Budiantoro, R. A., & Arifandi, M. R. (2022). The impact of halal label in halal food buying decisions. *Journal of Islamic Economic Laws*, 5(1), 159-176.
- Mongeon, P., & Paul-Hus, A. (2016). The journal coverage of Web of Science and Scopus: A comparative analysis. *Scientometrics*, 106, 213-228.
- Nasution, M. D. T. P., & Rossanty, Y. (2018). Country of origin as a moderator of halal label and purchase behaviour. *Journal of Business and Retail Management Research*, 12(2).
- Nugraha, W. S., Chen, D., & Yang, S.-H. (2022). The effect of a Halal label and label size on purchasing intent for non-Muslim consumers. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 65, 102873.
- Orduña-Malea, E., & Costas, R. (2021). Link-based approach to study scientific software usage: The case of VOSviewer. *Scientometrics*, 126(9), 8153-8186.
- Peset Mancebo, M. F., Ferrer Sapena, A., Villamón Herrera, M., González Moreno, L. M., Toca Herrera, J.-L., & Alexandre Benavent, R. (2013). Scientific literature analysis of Judo in Web of Science. *Archives of budo*, 9(2), 81-91.
- Pradana, M., Huertas-García, R., & Marimon, F. (2020). Spanish Muslims’ halal food purchase intention. *International Food and Agribusiness Management Review*, 23(2), 189-202.
- Putri, W. R., Samsudin, M., Rianto, E., & Susilowati, I. (2017). Consumers’ willingness to pay for Halal labelled Chicken Meat. *JDM (Jurnal Dinamika Manajemen)*, 8(1), 122-133.
- Shah, S. H. H., Lei, S., Ali, M., Doronin, D., & Hussain, S. T. (2020). Prosumption: Bibliometric analysis using HistCite and VOSviewer. *Kybernetes*, 49(3), 1020-1045.
- Simanjuntak, M., & Dewantara, M. M. (2021). The effects of knowledge, religiosity value, and attitude on halal label reading behavior of undergraduate students. *ASEAN Marketing Journal*, 6(2), 1.
- Şahin, A., Pekkirbizli, T., Kayser, M., & Theuvsen, L. (2014). Muslim consumers in Germany: Awareness and significance of Halal labelling. *Berichte über Landwirtschaft*, 92(2).
- Tayar, M., & Doğan, M. (2019). Helal kesim. *Academic Platform Journal of Halal Lifestyle*, 1(2), 62-76.

- Ülker, Y. (2020). Markaların helal etiketi kullanımının satın alma davranışına yansımaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 802-814.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2011). Text mining and visualization using VOSviewer. *arXiv preprint arXiv:1109.2058*.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2017). Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*, 111, 1053-1070.
- Van Eck, N., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Verbeke, W., Rutsaert, P., Bonne, K., & Vermeir, I. (2013). Credence quality coordination and consumers' willingness-to-pay for certified halal labelled meat. *Meat Science*, 95(4), 790-797. <https://doi.org/10.1016/j.meatsci.2013.04.042>
- Yılmaz, G. (2017). Restoranlarda bahşiş ile ilgili yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(2), 65-79.

A Bibliometric Analysis of Studies on “Halal Label”

Muammer ÖZTÜRK

Extended Abstract

The concept of halal refers to what is allowed to be done in traditional Islamic law. Especially in Islam, there are some restrictions on the production materials and stages of food. By creating a "halal label" for products produced in accordance with the Islamic religion, it is expected that these products will meet with Muslim consumers and affect their purchasing (Maison vd., 2018; Simanjuntak & Dewantara, 2021). The halal label has a positive and significant effect on purchasing behavior. In addition, the countries where these products are produced play a positive role in purchasing halal labeled products. In this respect, it is very important to label a product as halal (Fahmi, 2017; Nasution & Rossanty, 2018).

Halal Label on Products

Today, religious beliefs shape societies and individuals. Some of the rules brought by religion affect not only beliefs but also lifestyles. It is known that some foods are classified as "halal" and some foods are classified as "haram" among the rules brought by religion in Muslim societies. Halal refers to the nature, origin and processing of food. Halal food may differ from non-halal food in terms of its content. For example, these products do not contain prohibited ingredients such as pork or alcohol (Abdul vd., 2009; Khalek, 2014; Maison vd., 2019; Tayar & Doğan, 2019). The concept of "halal", which labels societies, beliefs and lifestyles, has also attracted the attention of manufacturers, and products have begun to be emphasized with the "halal" label of products, considering both the marketing strategy and the sensitivity of consumers (Ülker, 2020). Halal labeling refers to the activity of affixing a written declaration that a product is halal on the packaging of a product to indicate that it is halal (Millatina vd., 2022). The halal label used in the products is one of the main indicators showing that the food products are "consumable" for consumers and that there is no religious objection (Hosseini vd., 2019; Nugraha vd., 2022; Putri vd., 2017).

Method

Research articles, books, papers, etc. in the fields of science. Examining it within certain periods is very important in terms of determining both the developments in that field of science and the transformations experienced. At this point, besides determining which subjects gain weight, it is also important to reveal the areas that researches do not focus on (Kozak, 2000). In the researches, it was determined that the most widely published religion in the world is Islam (DHA, 2019), and in a study conducted in 2017, 1.6 billion Muslims live in the world. In addition, it is estimated that the Muslim population in the world will reach 2.2 billion in 2030 (Hurriyet, 2011) and 2.92 billion in 2050 (BBC, 2017).

The spread of the Muslim population to important parts of the world and the important developments in the population reveal that the sensitivities of the Islamic religion should be taken into account. This study focuses on research on “halal” foods that Muslims attach importance to. The "halal label", which is an important issue in advertising and consumption marketing, constitutes the main starting point of this study. Within the scope of the study, studies focusing

on "halal label" or "halal consumption" were examined with the bibliometric method. Bibliometrics means the numerical examination of published materials such as magazines, newspapers, books, and articles. The aim here is to explain the bibliometric similarities and differences of bibliometric data such as author, publication information, location, field, citation, common word in such materials (Yılmaz, 2017). Bibliometric data is very important for determining the periodic development stages of scientific studies and their tendencies at these points (Çiçek & Kozak, 2012, s. 735).

Results

Within the scope of this study, it was determined that there were 36 studies containing the keywords "halal label" or "halal consumption". It is seen that these studies have started to be published since 2013.

When we look at the research articles examined within the scope of this study, it is seen that the most (n=18) studies were conducted in the basic field of "work". It is seen that researchers who do research in fields of study such as communication and advertising do not work in this field.

The 36 studies examined within the scope of this study were published in 32 different journals. Among these journals, the most (n=15) publications were published in the journal named "Journal of Islamic Marketing". A total of 137 citations were made to research articles published in this journal. This causes it to be in the position of the most cited journal.

One of the most important steps of bibliometric studies is "common word" analysis. The common word reveals the common words used in the studies examined with the bibliometric method. It was determined that there were 180 common words in 36 research articles examined within the scope of this study. Among these words, the word "halal" is the most used word, while "religiousness" and "halal label" take the second place (n=5).

Among the least used common words, the noteworthy ones are "identity", "value", "halal literacy", "identity factors", "social value", "community", "consumer", "subjective norms" and "advertising". is located. This shows that the areas of research on halal label and consumption are limited and some important factors have not been examined.

Conclusion

It was determined that there were 180 common words in the 36 research articles examined. Here are the issues that the researchers do not attach importance to as much as the ones they care about. In the studies, the relationship between identity, value, identity factors, social value, community, consumer, subjective norms and advertising issues and halal label has not been examined. This shows that future studies can focus on these issues. This study also suggests that studies on halal labels are very new, and since this field is a new field, researchers should work on this halal label and consumption.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.

This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

TEKNİK NOT | TECHNICAL NOTE

Temmuz 2023, 6(1), 221-225

Geliş: 25.05.2023 | Kabul: 14.06.2023 | Yayın: 22.06.2023

DOI: 10.47951/mediad.1302245

European Islamophobia Report (EIR) 2022

Enes BAYRAKLI*

Farid HAFEZ**

We published the eighth edition of the European Islamophobia Report (EIR)¹, covering the year 2022, on the International Day for the Elimination of Racial Discrimination on March 21st. The eighth edition of the European Islamophobia Report, which brings together 26 local academics and experts specializing in racism and human rights, addresses the state and development of Islamophobia across Europe. The annual report includes 23 country reports, inviting policymakers, civil society, academics, and anyone interested in Islamophobia to gain information about the most significant events related to Islamophobia in 2022. Since the initial publication of the report covering the year 2015, the European Islamophobia Report has become an essential resource for obtaining information about Islamophobia in politics, media, employment, education, the legal system, and the network of Islamophobia.

This report extensively explores the primary factors that directly or indirectly contribute to the escalation of anti-Muslim bigotry in Europe. It encompasses a wide array of issues, ranging from Islamophobic rhetoric propagated in domestic media to legislation and policies that curtail the basic rights of European Muslim citizens, ultimately posing a threat to society at large. Accordingly, the 2022 European Islamophobia Report addresses the repercussions of anti-Muslim racism on rights such as association, expression, and religious freedom, as well as its impacts on the rule of law in Europe.

This eighth edition of our report continues to illustrate the effects of the conflict in Ukraine, the portrayal of the FIFA World Cup in Qatar in European media, the emergence of anti-Muslim legislation and measures in countries such as Austria and France, and how civil society is actively combating Islamophobia. The reports from 23 countries unveil how governments, political parties, and the media either contribute to or resist the perpetuation of discourses that jeopardize the fundamental rights of European citizens. This compilation, containing invaluable information and data, aims to provide European policymakers, institutions, and NGOs with recommendations on how to effectively combat anti-Muslim racism in Europe in a systematic manner.

Similar to the previous edition, this project is supported by the International Islamophobia Studies and Research Association (IISRA) situated in Berkeley, California, and the Othering & Belonging Institute affiliated with the University of California; the Center for Security, Race and Rights institute affiliated with Rutgers University; the International Islamophobia Studies Center based in Berkeley; the Islamophobia Research and Documentation Project (IRDP) carried out at the Center for Race and Gender (CRG) affiliated with the University of California; the Arab and

ATIF: Bayraklı, E. & Hafez, F. (2023). European Islamophobia Report (EIR) 2022. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 221-225.

* Assoc. Prof. Dr., Türk-Alman Üniversitesi, bayrakli@tau.edu.tr, orcid.org/0000-0002-5039-3493, Ankara, Türkiye

** Prof. Dr., Williams College, fh6@williams.edu, orcid.org/0000-0001-6931-9712, Massachusetts, USA

Muslim Ethnicities and Diasporas (AMED) Studies program at San Francisco State University; the Leopold Weiss Institute headquartered in Vienna; and the Research Center Social based in Nova Mesto, Slovenia.

Since the refugee crisis in 2015, Europe has been grappling with increasing xenophobia, particularly towards Muslim-origin immigrants. The rise of radical right-wing parties like AfD in Germany and Front National in France signifies that Europe is at a political crossroads. The continent is being tested on how effectively it upholds human rights, tolerance, and pluralistic values. The surge in xenophobia is interconnected with the rising Islamophobia and hatred towards Muslims in Europe. As in previous years, the 2022 European Islamophobia Report aims to shed light on this concerning issue by analyzing anti-Muslim incidents across Europe.

Similar to previous years, this year we also highlighted the presence of Islamophobia in key areas such as employment, education, and media including the internet, the legal system, and politics. As always, the authors of this year's country reports have presented valuable policy recommendations specific to each country to combat this phenomenon and provided a detailed chronology of events. The European Islamophobia Report continues to offer a unique collection of analyses on anti-Muslim racism across Europe, catering to policymakers, academics, community leaders, and general readers alike.

The unanimous declaration of the United Nations to designate March 15th as the "International Day for the Elimination of Islamophobia" is a significant achievement in terms of recognizing Islamophobia as an existing and widespread problem on a global scale. This decision has the potential to be used by civil society and politicians engaged in combating Islamophobia to exert pressure on nation-states that promote Islamophobia and hold them accountable for their actions, while also compelling these states to take concrete steps against Islamophobia.

The year 2022 was overshadowed by Russia's annexation of Ukraine. In certain nations, the focus on Ukraine appeared to overshadow varying degrees of internal issues, including Islamophobia. The incursion of Russian forces into Ukraine on February 24, 2022, not only marked the onset of a globally significant war but also a military conflict that profoundly impacted several European countries, particularly those reliant on Russian gas and oil supplies. Within Russia, it became evident that while the official Central Spiritual Administration of Muslims unequivocally supported the state's war endeavors, Muslims residing in the Russian Federation were disproportionately mobilized and exploited, revealing a conspicuous aspect of racism in addition to the war's economic politics. This situation further complicated the lives of Muslims in Russia at the local level. Against the backdrop of the war, journalists representing civil society activists and the opposition encountered criminal prosecution under laws such as the Non-Commercial Organizations Law, Fake News Law, or Military Censorship Law, which classified individuals receiving foreign support or deemed to be under "foreign influence" as "foreign agents." Throughout 2022, persecution against followers of various Muslim movements in Russia persisted, with numerous Muslim activists experiencing harassment. Members of Hizb al-Tahrir, a political yet nonviolent group, witnessed the conviction of 44 individuals, while six convictions were handed down against members of the apolitical Tablighi Jamaat, and seven criminal cases were initiated against members of the mystical Nurcu movement. On August 29, 2022, a publication containing hadiths compiled in Sahih al-Bukhari, a fundamental book of Muslim theology, was deemed extremist material and included in the list of banned materials by a ruling of the Laishevsky court in Tatarstan. Additionally, a separate condensed edition of the original book was also prohibited.

In a more general sense, Russia's occupation of Ukraine has exposed Europeans' stereotypical views towards different types of refugees. The discussion surrounding the natural reception of white, Christian Ukrainians in the rest of Europe, as compared to the problematic portrayal of Muslim migration, has brought to light deep-rooted prejudices held by many

Europeans. In a newspaper column, a prominent Greek writer known for his anti-Muslim sentiments described Ukrainians and Muslims in the following manner: The genuine refugees, including elderly individuals, women, and children, are fleeing from an actual war, while the younger generation stays behind to defend their homeland. However, Muslims, primarily young individuals, are portrayed as seeking improved living conditions and are labeled as fanatics of Allah, aiming to colonize Christian societies based on the Quran. They are depicted as having different beliefs, customs, and life values.

Moustafa Bayoumi summarized the media coverage of Ukrainians affected by the war in Europe as portraying them as "civilized" and resembling Europeans, thus accepting them into the larger Euro-Christian community. Even the Islamophobic Finns Party (PS) did not object to the arrival of tens of thousands of white Ukrainian refugees in Finland, highlighting the contrasting treatment of Muslims.

As a demonstration of institutionalized Islamophobia, Austrian Integration Minister Susanne Raab (ÖVP) organized the second "Vienna Forum Against Discrimination and Extremism" with the intention of exporting her fight against the so-called "political Islam" to other European countries. Eleven countries participated in the forum. At the national level, Raab increased the annual budget of the Political Islam Documentation Center from the initial 500,000 euros to 1,700,000 euros.

France, known for its institutionalized Islamophobia, has continued to exert pressure on the Muslim population. Emmanuel Macron's policy of "systematic obstruction" targeting Muslims has led to the surveillance of 1,727 Muslim institutions, the closure of 118 institutions, and the seizure of 10 million euros between January and August 2022. In the field of education, the so-called Laïcité Plan has been implemented to control and monitor Muslim women's attire. A national education directive compels teachers and administrative staff to identify "excessively long" skirts under the threat of punishment, report female students, and file disciplinary complaints.

Similarly, in Belgium, the Minister of Justice threatened the prominent imam of the Brussels Grand Mosque with resignation, stating that he should risk losing state funding for the mosque unless he resigns, putting pressure on the imam and the mosque.

In Denmark, a ban on headscarves in primary schools has been brought up for discussion. The Danish government has allocated funds for the next two years for teachers to recognize and prevent conflicts related to alleged negative social control.

UK Prime Minister Rishi Sunak, while defending the government's counter-terrorism strategy called PREVENT, largely ignored the fight against Islamophobia and promised to refocus on the alleged threat of "Islamist extremism." Shortly after the new government took office, the official definition of Islamophobia proposed by the All-Party Parliamentary Group (APPG) was formally rejected.

The criticisms of the European Commission against racism and intolerance (ECRI) do not seem to resonate in most of these member states. At the same time, other European institutions, like the European Commission in its "2022 Kosovo Report," continue to produce one-sided analyses that depict Muslims in the Balkans as a security threat, linking radicalization and violence with Islam.

In our eighth edition of the European Islamophobia Report, four concrete policy recommendations stand out in the fight against Islamophobia:

- The recent designation of March 15th as the "International Day for Combating Islamophobia" by the United Nations provides an opportunity for policymakers and civil society actors to utilize it as a means to exert pressure for significant change in the fight against anti-Muslim racism.

- European institutions, particularly member states of the Council of Europe, should treat Recommendation No. 5 on preventing and combating anti-Muslim racism and discrimination by ECRI with utmost seriousness and ensure its effective implementation. These recommendations should also be integrated into the national action plans of European Union member states.
- The findings presented in the report titled "The Impact of (EU) Directive 2017/541 on Fundamental Rights and Freedoms" by the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) should be duly acknowledged by both European and national institutions. It is crucial to recognize the detrimental effects of counter-terrorism legislation on Muslim communities in Europe.

The witch-hunt initiative against Muslim civil society carried out by Austria through the newly established "Vienna Forum for Combating Discrimination and Extremism in the Context of Integration" should be opposed by EU member states.

Notes

¹ To download the 2022 European Islamophobia Report and previous editions, please visit: www.islamophobiareport.com

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Yazarların alışmadaki katkı oranları eşittir.
The authors' contribution rates in the study are equal.

ıkar atışması Beyanı / Conflict of Interest

alışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile ıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.
This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu alışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

OIC and IPHRC Efforts to Counter Islamophobia

Hacı Ali AÇIKGÜL*

Introduction

The concept of Islamophobia¹ is commonly known as a condition of phobia vis-a-vis Islam and Muslims, which develops into hostile behavior, including verbal and physical abuse against Muslims, their scripture, holy personalities, and symbols including assault against mosques, cemeteries, and religious centers. The Runnymede Trust, a British think-tank, holds that the “animosity harbored against Islam and Muslims in Western societies is unique and can only be grasped using an equally unique concept, hence the justification of the term Islamophobia” (Conway & Runnymede Trust, 1997).

In the aftermath of the 9/11 terrorist incident, Islamophobia is no longer viewed as a spontaneous reaction towards Muslims by isolated groups. Instead, it is transformed into a systematic anti-Muslim rhetoric of right-wing extremists propagated through well-designed and equally well-orchestrated media campaigns to achieve well-defined political gains. Although Islamophobic sentiments have gained traction, particularly after the events of September 11th, their origins can be traced back to much earlier periods, giving rise to problematic perceptions. Muslims are being subjected to pandemic of hate and negative stereotyping through different media platforms. Life for them, in some of these parts of the world, has become a constant struggle. They are living under fear of retaliatory attacks and being discriminated for maintaining their religious identity. This is happening under brutal occupation regimes in Palestine and Indian-occupied Kashmir and equally in democratic societies under the garb of “Laicite” (Wintour, 2020). Consequently, hate crimes against Muslims or even those who “look Muslims” have soared exponentially, especially, in parts of Europe, North America, and Asia. Muslims, in different parts of the world, whether living under occupation or as minorities and communities, are besieged and are under assault.

An interesting analysis by Mr. Craig Considine (2017), an American sociologist who has researched that out of more than 1,000 Hollywood films depicting Arabs, 932 of these films depicted Arabs in a stereotypical or negative light as bearded, dark-skinned, turban-wearing terrorists. This organized effort to distort the perception of Islam and Muslims persists without interruption to such an extent that even the most respected figure of Islam, Prophet Muhammad (PBUH), and other religious and cultural symbols like Minarets, Holy Quran, and Hijab are being targeted by right-wing individuals in Western societies that claim to be liberal. Islamophobia cannot be categorized as “rational” criticism of Islam or Muslims. It is simply a manifestation of discrimination against people who appear different, blending racial and religious prejudices, mainly due to the portrayal of Muslims as menacing figures. Considering these facts, including the

ATIF: Açıkgül, H. A. (2023). OIC and IPHRC efforts to counter Islamophobia. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 227-233

* Dr., Organisation of Islamic Cooperation (OIC), h.ali.acikgul@adalet.gov.tr, orcid.org/0000-0002-5634-1416, Ankara, Türkiye

profiling of Muslims based on race, Islamophobia has transformed into a type of racism intertwined with social, economic, and cultural intolerance as a whole.

A 'Report of the European Union's Special Committee on Terrorism' recommended that EU Member States "to effectively counter terrorism, may coopt or tolerate only those "practices of Islam" that are in full accordance with EU values" (Monika Hohlmeier & Helga Stevens, 2018). Accordingly, some of the EU States are pursuing regressive policies and measures which run counter to their own democratic and pluralistic ideals which include, the blanket ban on burqa/face veil, banning minarets, closure of mosques and places of worship, and ban of associations that do not adhere to EU values. Such attempts will serve no good other than to further polarize societies and endanger the spirit of multiculturalism.

Ironically, while the Western countries unanimously oppose racism, intolerance, and discrimination, their understanding of Islam and its pristine values remain incomplete. In this respect, the media has played a negative role to portray an image of 'us' against 'them' interlocked in a 'crusade' to stoke the civilizational divide for petty right-wing political objectives at the cost of societal peace and stability.

The significant rise in Islamophobic hate crimes and discrimination globally cannot be divorced from the portrayal of Muslims as a distinct racial group as opposed to pluralistic culture. This is not to say that I absolve those few in the Muslim world who are misguidedly involved in isolated acts of violence and intolerance. Consequently, Islamophobia is being embedded into the mindset of people in which media and its various tools have played and are playing a vital role.

What is happening in different parts of the world is not a clash between religions and civilizations as some have argued in the past. It should be seen in the wider perspective of the rising trend of xenophobia as a result of negative media portrayal and profiling, the rise of far-right politics, increasing immigration, and the failure of integration policies to assimilate migrants.

Freedom of Expression and the Role of Media

Freedom of expression is one of the key planks of international human rights law. It enjoys wide recognition and is considered one of the most important universal rights. However, it is certainly not considered an "*absolute right*" and there are legitimate and widely acknowledged restrictions attached to its exercise that define the scope of this right.

Relevant international human rights instruments both regional and international have also defined these parameters in detail². Articles 19 and 20 of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) clearly outline the significance, extent, and limitations of the right to freedom of expression, including expressions that should be prohibited by law. Similarly, Article 4 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination and General Comment No. XV emphasizes the importance of combating and prohibiting hate speech. These provisions affirm the principle articulated in Article 29 of the Universal Declaration of Human Rights, which states that the exercise of rights and freedoms should be subject to legal limitations that aim to recognize and respect the rights and freedoms of others.

The fundamental purpose of freedom of speech is to create an environment for dialogue and diversity. Hate speech, incitement to hatred, or discrimination, however, directly contradicts this objective. That is precisely why it is prohibited under international human rights law, and many countries have enacted legitimate restrictions on this freedom when it involves incitement to hatred, discrimination, or violence³. Nevertheless, the scope of these restrictions may vary across different cultures and societies, depending on their socio-cultural and historic development of legal norms.

These provisions form the foundation of an international consensus that recognizes the necessity of limitations on freedoms as determined by legislation or codes of professional ethics.

Without such limitations, there is a risk of violating other human rights, such as the right to dignity, privacy, respect, and the basic right to be free from degrading or inhumane treatment. A pluralistic society cannot thrive if its members feel threatened, discriminated against, or insecure. Hate crimes driven by racism, religious hatred, xenophobia, and related forms of intolerance, compounded by a lack of accountability for the perpetrators, not only foster an atmosphere of fear but also contribute to the marginalization and social exclusion of the individuals targeted by such crimes.

In today's world, the role of media in promoting freedom of expression and combatting hate speech cannot be over-emphasized. It carries a significant impact in promoting, projecting, and steering specific ideas, values, and beliefs. Even though it is not a formally recognized part of the international political system, mass media wields significant power to influence mindset, social behaviors, and political norms. With the advent of social media, this capacity and capability has increased manifold due to its speed and access to all corners of the world. Public opinion on a variety of important subjects across the world is largely shaped by the way these subjects are projected on mass media, the internet, and social networks.

Media outlets have a responsibility to be vigilant about the potential danger of perpetuating discrimination or negative stereotypes of individuals and groups, especially when these actions are fueled by specific interests or agendas. They must exercise caution and act responsibly to ensure they do not inadvertently become vehicles for promoting such propaganda under the guise of freedom of expression. Self-imposed codes of conduct and regulatory frameworks by the Media houses or organizations could be a good tool in this regard.

OIC and IPHRC Efforts to Combat Negative Stereotyping and Islamophobia

Organisation of Islamic Cooperation (OIC), an international organization of 57 Member States which is the second-largest intergovernmental body after the United Nations (Organisation of Islamic Cooperation, n.d.). The Independent Permanent Human Rights Commission (IPHRC) of the OIC is an expert advisory body acting as one of the principal organs of the OIC working independently in the area of human rights (IPHRC, n.d.).

OIC's position on Islamophobic hate content is firmly grounded in Articles 19 and 20 of ICCPR, which provide clear limitations, including the duty of the State to prohibit, by law, "*any advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence*". OIC is committed to the full and effective implementation of UN Resolution 16/18 (United Nations Human Rights Council, 2011). In line with this principle, the Organization of Islamic Cooperation (OIC) has played an active role in engaging in constructive discussions at the international level. Their aim has been to establish clear boundaries between freedom of speech and hate speech, particularly incitement to violence, in order to strike the right balance for the sake of public order and social cohesion.

OIC and IPHRC has always upheld the principle of openly discussing all ideas, values or beliefs in an environment of tolerance and respect. In this spirit, the OIC has been active in engaging in constructive debate at the international level to further delineate boundaries between free speech and hate speech to strike a balance for public order and social cohesion. These efforts and its continued engagement at all levels has paid its dividends in terms of raising awareness and creating institutional support through consensus UN resolution 16/18. In 2022, UN General Assembly adopted a resolution to designate March 15th as '*International Day to Combat Islamophobia*' (press.un.org, 2022) which is a significant victory to recognize the phenomenon at the multilateral level. It has provided an opportunity where irrational and hate-motivated agenda of extremists is being exposed.

OIC and IPHRC remain vocal in condemning hate-motivated acts. The timely calls to condemn the sacrilegious transgression of the Dutch Parliamentarian compelled the Dutch parliamentarian to call off the controversial caricature competition.

IPHRC has contributed towards the formulation of a comprehensive OIC Islamophobia strategy and published thematic studies and held Seminars to root out the menace. After thorough introspection, with a view to establishing a counter-narrative, OIC, has initiated the project of *'The Voice of Wisdom' Sawt al Hikma* which to delegitimize and deconstruct the extremist propagated and project of the true message of Islam for a better understanding in the west. Also, work of the OIC Islamophobia Observatory has contributed enormously in bringing to the fore the dangerous and malicious Islamophobic campaign.

We are encouraged to see that the coordinated efforts between the OIC, IPHRC, like-minded nations, and intelligentsia have resulted in an awareness of the dangers of Islamophobia and Muslim sensitivities. It shows that the collective efforts are paying dividends and the message is trickling down, albeit slowly, but effectively. The condemnation by many Western leaders and distancing of their governments of Islamophobic acts and massive public outpourings especially in the wake of the Christchurch tragedy in New Zealand are building blocks to erect a barrage against this Islamophobic tide. Russian President Vladimir Putin has aptly remarked that insulting Holy Prophet Muhammad (PBUH) does not count as an expression of artistic freedom but is a "violation of religious freedom".

The Muslim world faces the imperative of bridging the gap of misunderstanding that has resulted in the proliferation of stereotypes against Muslims and the accompanying acts of intolerance and discrimination. Various actors, including inter-governmental and non-governmental organizations, civil society, the media, local communities, and others, have a crucial role to play in this process. In the long run, political engagement is necessary to foster a culture of peace built on mutual respect, understanding, and dialogue among civilizations and cultures, aiming to overcome the "ignorance" and "fear" that fuel Islamophobia. Muslim communities are called upon to actively participate in their host societies, particularly by enhancing their involvement in social and political spheres. An intellectual, ethical, and media strategy is essential to bridge the perceptual gap. However, considering the magnitude of the challenge, the efforts of organizations like the OIC and IPHRC alone are insufficient. It demands collaborative and concerted endeavors involving states, civil society, intellectuals, and the media.

Recommendations

The primary responsibility for addressing acts of Islamophobia lies with the States. In this context, legislation and law enforcement play vital roles as essential tools to combat crimes and violent expressions of intolerance and discrimination based on race or religion. Additionally, there is a need to develop further legally binding instruments that encompass emerging forms of racism.

There is a need to establish a multi-stakeholder dialogue to objectively analyze the role of media and professionals in promoting freedom of expression in a responsible fashion that avoids drifting into the domains of negative stereotyping or hate speech that leads to hatred, discrimination or violence against specific individuals, groups, races or religions. The media has to inculcate the standards of responsible reporting within the confines of voluntary codes of ethics and professionalism, particularly to understand the challenges to and opportunities for promoting a positive role of the media in building robust, law-abiding, and multicultural societies.

IPHRC held a Seminar on the topic of *'Role of Media in Combatting Hate Speech'* which issued a comprehensive Rabat Declaration (IPHRC, 2017) which provides useful recommendations to media to combat hate speech and Islamophobia which include:

- States should collaborate with relevant information centers and institutions to develop a comprehensive information strategy that identifies and counters hate speech. This can include the formulation of a code of conduct to monitor and address hate content, providing culturally sensitive training to journalists for unbiased reporting, and upgrading media infrastructure to identify and counteract hate content effectively.
- Media outlets have a responsibility to educate themselves and others about different cultures, traditions, and beliefs in order to break down stereotypes that reinforce xenophobic attitudes.
- Education on media ethics, with a specific focus on the rights and responsibilities of journalists in promoting peaceful societies, should be promoted.
- Media organizations should be equipped with the necessary knowledge and skills to identify hate speech and effectively respond to hate speech messages.
- Encouraging multicultural awareness campaigns that respect the diversity of cultures and traditions can help promote inclusivity and tolerance.
- Victims and witnesses of hate speech-related crimes should be encouraged to report such incidents to combat impunity. Establishing monitoring and evaluation units within newsrooms can help track hate speech trends and compile reports to be shared with relevant institutions and civil society.
- Utilizing modern information and communication technologies, the creation of Media Early Warning Mechanisms can help identify and prevent the escalation of violence by monitoring increases in hate speech.

Conclusion

The rising trend of islamophobia worldwide is worrying. In addition, some discriminatory measures such as imposition of various bans on Islamic symbols adopted by states are creating psychological barriers that impede the ability to observe, practice and manifest one's religion freely, a matter that might ultimately result in social disharmony and violation of human rights.

In order to tackle this phenomenon, OIC Member States should work on this issue in full solidarity and engage with the UN Human Rights Council and other regional mechanisms to establish the mandate of a Special Rapporteur on Islamophobia to address this discriminatory trend in a holistic manner.

It should also be proposed to: (a) counter Islamophobia based on a holistic approach, including the engagements with media to propagate a counter narrative to Islamophobia worldwide; (b) provide adequate human and financial resources to OIC Islamophobia Observatory to carry out the mandated tasks and to activate it to coordinate with other likeminded observatories to make their reports more visible and submit them to the international human rights mechanisms to highlight the human rights violations emerging from Islamophobia; (c) intensify their efforts to produce a civilizational form of Islamic discourse to address the misunderstandings and misleading perceptions about Islam; (d) cooperate with other observatory centers, both religious and otherwise, including civil society across the world; (e) reinvigorate the Resolution 16/18 and Istanbul process to address the core issue of growing incitement to hatred and discrimination based on religion, through a consensual approach that shuns the ideological divide and suggests an action oriented policy framework to define and criminalize hate speech, including Islamophobia.

References

- Considine, C. (2017). The racialization of Islam in the United States: Islamophobia, hate crimes, and “Flying while brown”. *Religions*, 8(9), 165. <https://doi.org/10.3390/rel8090165>
- Conway, G., & Runnymede Trust (Eds.). (1997). *Islamophobia, a challenge for us all: Report of the Runnymede Trust Commission on British Muslims and Islamophobia*. The Runnymede Trust.
- IPHRC. (n.d.). *IPHRC-The Independent Permanent Human Rights Commission*. Retrieved 5 June 2023, from <https://oic-iphrc.org/home/post/1>
- IPHRC. (2017). *Outcome document of the 4th International seminar of the OIC Independent Permanent Human Rights Commission*. IPHRC. <https://oic-iphrc.org/en/data/docs/seminars/568730.pdf>
- Hohlmeier, M. & Stevens, H. (2018). *Draft report (PE621.073v01-00)*. Retrieved 5 June 2023, from <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2018/jul/ep-special-cttee-terrorism-draft-report.pdf>
- Organisation of Islamic Cooperation. (n.d.). *History*. Retrieved 5 June 2023, from https://www.oic-oci.org/page/?p_id=52&p_ref=26&lan=en
- press.un.org. (2022, March 15). *General Assembly unanimously adopts texts on combating Islamophobia, protecting rangelands, tackling difficulties for widows, bicycles as public transportation, UN Press. Meetings Coverage and Press Releases*. <https://press.un.org/en/2022/ga12408.doc.htm>
- United Nations Human Rights Council. (2011). *Combating intolerance, negative stereotyping and stigmatization of, and discrimination, incitement to violence and violence against, persons based on religion or belief*. United Nations. https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/16session/a.hrc.res.16.18_en.pdf
- Wintour, P. (2020, October 26). *Macron’s clash with Islam sends jolt through France’s long debate about secularism*. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/26/macrons-clash-with-islam-sends-jolt-through-frances-long-debate-about-secularism>

Notes

¹ Although there are many discussions on the term, Islamophobia was preferred since the OIC and the IPHRC have used this term regularly.

² Universal Declaration of Human Rights Article 19, European Convention on Human Rights Article 10, American Declaration of the Rights and Duties of Man Article IV, American Convention on Human Rights Article 13, African Charter on Human and Peoples’ Rights Article 9, and finally in categorical terms Articles 19 and 20 of the International Covenant on Civil and Political Rights; emphasize that the right to hold opinions without interference is an absolute right and “permits no exception or restriction”, however, their expression is subject to “special duties and responsibilities”, hence subject to possible restrictions.

³ Where the comments in question amount to hate speech and negate the fundamental values of the European Convention Human Rights, the ECtHR has concluded that no protection of Article 10 (freedom of expression) can be given by Article 17 (prohibition of abuse of rights) https://echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Yazarların alışmadaki katkı oranları eşittir.
The authors' contribution rates in the study are equal.

ıkar atışması Beyanı / Conflict of Interest

alışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile ıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.
This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu alışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.

MEDİAD

Medya ve Din Araştırmaları Dergisi | Journal of Media and Religion Studies

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ | BOOK REVIEW

Temmuz 2023, 6(1), 235-241

Geliş: 17.01.2023 | Kabul: 06.04.2023 | Yayın: 22.06.2023

DOI: 10.47951/mediad.1237539

Dijital Din: Dijital Medyada İcra Edilen Dini Pratikleri Anlamak

Değerlendiren: Ömer Faruk CENGİZ*

Kitabın Künyesi: Campbell, H. A., & Tsuria, R. (2022). *Digital religion: Understanding religious practice in digital media* (2. bs). Routledge.

İnternet ve kişisel elektronik cihazların kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber dijital dünya daha önce hiç olmadığı kadar genişlemiş ve günlük hayattaki yerini sağlamlaştırmıştır. Dijitalin bu şekilde merkezi bir rol kazanması sosyal bilimlerin ilgisini çekmiş ve bu doğrultuda internet çalışmaları ya da dijitalle yönelik araştırmalar son yıllarda hız kazanmıştır. İnternetin, kullanıma sunulduğu ilk yıllarda tartışıldığı gibi geçici bir safha niteliği taşımadığı artık açıktır. Dijital dünyaya dair ilginç bir karşılaşma noktası ise dijital dünyada yer alan dindir. Heidi Campbell ve Ruth Tsuria'nın editörlüğünü yaptığı *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media* kitabı (Dijital Din: Dijital Medyada İcra Edilen Dini Pratikleri Anlamak), 20'den fazla yazarın katkı sunduğu, bu konuda yayımlanmış kapsamlı çalışmalardan biridir.

2022 yılında yayımlanan *Digital Religion* kitabının temel amacı ve ortaya çıkış noktası, dijital din çalışmaları (digital religion) adı altında yeni bir alanın oluşumu ve gelişmesine katkı sunmaktır (Campbell ve Tsuria, 2022, s. 7). Bu amaç doğrultusunda *Digital Religion*'ın, internette yer alan dinin (religion online) internet dışındaki geleneksel dinden (offline) farklı dinamiklere sahip olduğu ve bu gerçek dikkate alınarak incelenmesi gerektiği kabulünden hareket ettiğini söyleyebiliriz. Bu farklılığın internette yer alan din gibi bir ifade yerine dijital din kavramıyla belirtilmesinin nedeni ise yazarlara göre dijital dinin, geleneksel dinin internetteki basit bir yansıması olmaktan çok dini olanın kapsamına katkı sunacak bir nitelik taşımasıdır (Campbell ve Tsuria, 2022, s. 5).

Digital Religion'ın ilk baskısı *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds* (Dijital Din: Yeni Medya Dünyalarında İcra Edilen Dini Pratikleri Anlamak) adıyla 2012 yılında yayımlanmıştır. *Digital Religion*, ilk baskıda olduğu gibi 3 ana bölümden oluşmaktadır ve içerik olarak ilk baskıyla büyük oranda örtüşmektedir. Kitabın birinci bölümünde dijital din konusunda öne çıkan tema ve araştırma başlıkları incelenmektedir. Bu başlıklar şu şekildedir: din(in tanımı), ritüel, kimlik, topluluk, otorite, bedenleşme (embodiment). Birinci baskıda yer alan hakikilik (authenticity) bölümü yerine ikinci baskıda bedenleşme bölümü eklenmiştir. Bu bölüm büyük oranda araştırma başlıklarıyla alakalı kavramsal ve kuramsal çerçeve sunmaktadır fakat bunu yaparken yazarlar, konuyla ilgili olgular ve tarihsel/görgül verilerden ustaca yararlanmayı başarmış, bu başlıklara dair literatürün tarihsel gelişimine yer vermiş ve bu başlıklar altında gerçekleştirilecek çalışmalar için ileriye dönük öneriler sunmuştur.

Kitabın ikinci bölümünde ise her ana temaya dair iki örnek vaka incelemesi yer almaktadır. Bu vaka incelemeleri İslam, Hristiyanlık, Kore Budizmi gibi çeşitli dünya dinlerini konu almaktadır ve birkaç istisna hariç ikinci baskıda tamamen yenilenmiştir. Bu çalışmalara örnek vermek gerekirse Sam Han, Güney Kore'deki Budist tapınaklarında kalan Koreli ve yabancı turistlerin, bu

ATIF: Cengiz, Ö. F. (2023). Dijital din: Dijital medyada icra edilen dini pratikleri anlamak. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 235-241

konaklamalarını video blog olarak çekerek YouTube’da yayınlamalarını incelemiş ve tapınak konaklamalarının (templestay) kadim bir dini geleneği seküler bir çehrede yeniden yorumladığı, konaklamaların modernite ve şehir hayatının sorunlarından kaçış imkanı sunduğu sonucuna ulaşmıştır (Campbell & Tsuria, 2022, s. 123). Bu bölümde yer alan bir başka çalışmada John W. Borchert, O Ejderha, Kanser (That Dragon, Cancer) adlı video oyunundaki dini temaları, oyunun geliştirilme sürecini de kapsayacak şekilde incelemiş ve bir vasat olarak bu video oyununun dini anlamı aktarmada nasıl kendine özgü yöntemler kullandığını göstermiştir (Campbell ve Tsuria, 2022, s. 142). Son olarak Hananel Rosenberg ve Menahem Blondheim’a ait, İsrail’deki ultra-ortodoks Yahudi cemaati liderinin cep telefonlarıyla mücadelesini konu alan çalışmadan bahsedebiliriz (Campbell ve Tsuria, 2022, s. 195). Rosenberg ve Blondheim, cemaatin *koşer telefon* uygulamasının teolojik arka planını incelemiştir. Bu çalışma, koşer olmayan akıllı cep telefonu kullananlara karşı cemaatin uyguladığı sosyal yaptırımın ardında, bu dini cürmün yani suçun aslında sosyal bir cürüm niteliği taşımasının yattığını bulmuştur. Görülebileceği gibi vaka çalışmaları konu açısından oldukça çeşitlidir ve hepsi kendine özgü bir bakış açısı sunmaktadır.

Kitabın son bölümü olan üçüncü bölüm, ilk iki bölümde ortaya konulan yaklaşımlar ve araştırma süreçleri hakkında genel değerlendirmeler içeren üç yazıdan oluşmaktadır. Bu bölümdeki ilk yazı, din ve yeni medyaya ilişkin öne çıkan yaklaşımları ve teorileri özetlemektedir. Bu teoriler, McLuhan ve Meyrowitz’e ait medya ekolojisi teorisi, Lynch, Meyer ve Hoover’a ait medyalaşma (mediation) teorisi, Hjarvard, Lundby ve Lövheim’in geliştirdiği medyalaştırma (mediatization) teorisi ve son olarak Campbell’e ait teknolojinin sosyal olarak şekillendirilmesi teorisidir (Campbell ve Tsuria, 2022, s. 235). Bu bölümdeki ikinci yazı, din ve yeni medya çalışan araştırmacıların karşılaşılabileceği etik sorunları irdelemekte ve birtakım öneriler sunmaktadır. Üçüncü yazıda ise teoloji ve yeni medya ilişkisi, Hristiyan kiliselerin teknoloji ve internete bakış açısı ve bunları kullanma şekilleri üzerinden incelenmiştir. Bu bölümdeki çalışmalar örnek vaka çalışmalarının aksine Hristiyan merkezli bir çerçeveye sahiptir.

Dijital din konusunda dikkat çeken hususlardan birisi dijital dinin, dijital dünya dışında yer alan geleneksel dinlerle ilişkisidir. Bu kitapta kabul edildiği şekliyle dijital din, internet dışındaki dini yapı ve eyleyicileri destekleyen veya onlarla rekabet eden bir yapı arz eder (Campbell ve Tsuria, 2022, s. 6). Dijital din, internet dışındaki dini yapı ve eyleyicileri desteklemektedir çünkü dijital din, internet dışında varlığını yüzlerce hatta binlerce yıldır sürdüren dinlere, yeni mensuplar kazanma ya da hali hazırdaki mensuplarıyla bağlarını güçlendirme imkânı sağlar. Bunun yanında dijital din geleneksel dinlerle rekabet halindedir çünkü belirli yönlerden geleneksel dine alternatifler sunmaktadır. Alternatifler, dini içerik üreten ve/veya internet üzerinden takipçi kitlesi kazanan yeni şahsiyetlere ve yeni dini düşüncelere/akımlara alan açma şeklinde tezahür eder. Bu ikili durum, geleneksel dini kurum ve yapıların dijital dünyaya karşı tavrının ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir ki bu soru, *Digital Religion*’ın irdelediği sorulardan biridir.

Digital Religion birden fazla temel araştırma sorusunu irdelemektedir. Örneğin, internet dışındaki geleneksel din dijital dünyada nasıl yer alır ve din dijital dünyada yaşanmaya başladığı takdirde herhangi bir değişime uğrar mı? Bu bakımdan dijital dünya dini gelenek ve yapıları, aynı şekilde dini faaliyetler de dijital dünyayı nasıl etkilemektedir? Dindarlar dini kimliklerini dijital ortamda nasıl icra etmektedir? İnternette icra edilen dinin internet dışındaki dine etkilerinden bahsetmek mümkün müdür? İnternete özgü dini gruplar hatta dinler mevcut mudur, eğer mevcutsa nasıl bir yapıya sahiptir? Geleneksel dini kurum ve yapıların dijital dine karşı tutumları ve internetteki faaliyetleri nelerdir? (Campbell ve Tsuria, 2022, s. 7)

Digital Religion, ele alınan olgular ve yararlanılan veriler açısından dünyanın çeşitli toplum ve kültürlerini kapsamaktadır. Bu açıdan kitap, Batı merkezli dar bir perspektif sunmaktan kaçınılmış olsa da kitabın genel çatısını oluşturan teorilerin Batı merkezli olduğu göze çarpmaktadır. Bu da bu teorilerin Batı dışı toplumlardaki geçerliliği ve bu toplumlara uygulanabilirliği sorusunu gündeme getirmektedir. Örneğin dijital din kavramı Türkiye için geçerli

midir yani Türkiye'deki dijital ortamda yer alan din, kendine ait bir kategori oluşturacak kadar geleneksel dinden ayrılmış mıdır? Ya da dijital ortamda yer alan din, geleneksel dinin yeni bir mecrada farklılık göstermeden yeniden var olması şeklinde mi değerlendirilmelidir? Bunun yanında bu kitapta müstakil bir metot bölümü ya da yazısı olmaması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Nitekim dijital araştırmalar veya internet araştırmalarında veri toplamak ve veri analiz etmek için kullanılacak metot ve yöntemlerin ayrı bir yazıda sunulması hem kitapta yer alan bölümlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir hem de okuyucular/araştırmacılar için yol gösterici olabilirdi. Ayrıca kitapta zaman zaman anlamayı zorlaştıran ve anlamı muğlaklaştıran dil bilgisi hataları bulunduğu görülmektedir.

Yukarıda yer alan araştırma sorularından da anlaşılacağı üzere *Digital Religion*, din ve yeni medya/internet hakkındaki akla gelebilecek çoğu araştırma konu ve başlığını incelemektedir. Bu açıdan *Digital Religion*'ın, bu alanda çalışanların habersiz kalamayacağı bir çalışma niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. Bunun yanında bu kitap, dijital dünya ve din çalışmalarına yeni dâhil olacak araştırmacılar ve bu alan hakkında bilgi edinmek isteyen okuyucuların başvuracağı temel kaynaklardan birisidir. Nitekim *Digital Religion*, bölümleri arasındaki koordinasyon iyi kurulmuş, bu alandaki temel konuları kapsayan ileride gerçekleştirilecek çalışmalara tavsiyeler sunan kolektif bir çalışmadır.

Kaynakça

Campbell, H. A., & Tsuria, R. (2022). *Digital religion: Understanding religious practice in digital media* (2. bs). Routledge.

Son Notlar

¹ Koşer, bir ürünü tüketmenin ya da kullanmanın Yahudi hukukuna uygun olup olmadığını ifade eden bir kavramdır. Genelde yiyecek ve içecekler için kullanılan koşer kavramı burada cep telefonu ile birleştirilerek Yahudi hukukuna uygun olan ya da uygun olmayan cep telefonlarını ayırt etmek için kullanılmıştır.

Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media

Reviewed by Ömer Faruk CENGİZ*

Book Details: Campbell, H. A., & Tsuria, R. (2022). *Digital religion: Understanding religious practice in digital media* (2. bs). Routledge.

The extensive adoption of personal electronic devices and the Internet has contributed to an unprecedented expansion and consolidation of the digital world within the fabric of daily life. The prevalence of the digital world in contemporary society has piqued the interest of social scientists, resulting in a growing momentum in research on the digital and the internet in recent years. It is now evident that the internet has surpassed its initial perception as a temporary phenomenon, as discussed during its early stages. One of the interesting things about the digital world is its relationship with religion and religious practice. In this vein religion in the digital world presents an intriguing subject of inquiry. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media*, edited by Heidi Campbell and Ruth Tsuria, is one of the most comprehensive works published on this subject, with contributions from over 20 authors.

Digital Religion aims to foster and advance the development of a nascent field called digital religion studies (Campbell & Tsuria 2022, p. 7). It is premised on the notion that religion in the online context operates with distinct dynamics from its traditional/offline counterpart, and should be examined accordingly. The rationale behind using the term "digital religion" instead of an expression such as "religion on the internet" is that, as argued by the authors, digital religion is peculiar so much so that it expands the scope of religious practice, rather than merely reflecting traditional religion in the digital realm (Campbell & Tsuria 2022, p. 5).

The first edition of *Digital Religion* was published in 2012 with the title, *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. In the second edition, *Digital Religion* maintains a tripartite structure, largely retaining the content of the first edition. The first part of the book focuses on the key themes and research areas in digital religion, including religion, ritual, identity, community, authority, and embodiment, and provides a conceptual and theoretical framework for these research areas. Notably, the second edition replaces the authenticity section with an embodiment section. This part provides a conceptual and theoretical framework for the research topics, skillfully integrating relevant historical and empirical data. The authors also offer a comprehensive review of the literature on these topics and insightful suggestions for future research.

In the second part of the book, the authors present two case studies for each of the aforementioned themes, covering various world religions such as Islam, Christianity, and Korean Buddhism. The case studies have been entirely revised and updated in the second edition, with a few exceptions. One such study is Sam Han's examination of vlogs posted on YouTube by Korean

Citation: Cengiz, Ö. F. (2023). Dijital din: Dijital medyada icra edilen dini pratikleri anlamak. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDIAAD)*, 6(1), s. 235-241

* Research Assistant, Marmara University, ocengiz@marmara.edu.tr, orcid.org/0000-0003-4050-7917, İstanbul, Türkiye

and foreign tourists who recorded their experiences while staying at Buddhist temples in South Korea. Han concludes that temple staying offers an opportunity to escape from the problems of city life (Campbell & Tsuria, 2022, p. 123). Another study in this part, by John W. Borchert, explores the religious themes in the video game *That Dragon, Cancer*, including the game's development process and its use of unique methods to convey religious meaning (Campbell & Tsuria, 2022, p. 142). Lastly, Hananel Rosenberg and Menachem Blondheim's study examines the ultra-Orthodox Jewish community in Israel and its struggle with mobile phones. The authors investigated the theological background of this community's kosher phone practice and found that the social sanction imposed against non-kosher smart mobile phone users is, in fact, a social sanction. The case studies in this part cover a diverse range of subjects and provide unique perspectives on each theme.

The final part of *Digital Religion* comprises three articles that provide overarching evaluations of the research approaches adopted in the first two parts. The initial article synthesizes the most notable theories and approaches to religion and new media, including McLuhan and Meyrowitz's media ecology theory, the mediation theory proposed by Lynch, Meyer, and Hoover, the mediatization theory by Hjarvard, Lundby and Lövheim, and the social shaping of technology theory presented by Campbell. (Campbell & Tsuria, 2022, p. 235). The second article examines the ethical dilemmas that researchers focusing on religion and new media may face and suggests potential solutions. In the third article, the Christian perspective on technology and the internet is analyzed by exploring how Christian churches employ these tools. Notably, the studies included in this section adopt a Christian-centric framework as opposed to the case studies included in the second part.

A notable aspect of digital religion is its relationship with traditional/offline religions. As argued in this book, digital religion either supports or competes with offline religious structures and actors (Campbell & Tsuria, 2022, p. 6). Digital religion may serve to bolster the efforts of offline religious structures and actors, by providing new avenues for recruitment and community-building, as well as enhancing the engagement and connectivity of current members. Conversely, digital religion may also offer alternative pathways to traditional religious practices, by enabling the emergence of new religious personalities and ideas that gain traction and followers through online platforms. The intricate interplay between digital religion and offline religious structures and actors, which is explored in *Digital Religion*, prompts significant inquiries about the stance of traditional religious institutions and actors towards the digital realm.

Digital Religion addresses a range of key research questions. Among these, a key focus is on how religion is practiced and experienced in the digital realm. Specifically, whether and how the move towards digital platforms is influencing religious practices and beliefs is explored in *Digital Religion*. Moreover, the impact of digital technology on traditional religious institutions and structures, and the ways in which digital religion is affecting offline religious identities and practices are examined. Another area of inquiry pertains to how individuals engage with their religious identities online. How do people enact their faith in digital spaces, and to what extent does this influence their offline religious practices? Furthermore, *Digital Religion* seeks to identify and understand the nature of internet-based religious groups or even religions, and the extent to which these groups may represent a distinct form of religious expression. Finally, *Digital Religion* explores the perspectives and behaviors of traditional religious institutions and structures towards the digital realm, including their engagement with members through digital platforms.

Digital Religion is a comprehensive exploration of diverse societies and cultures around the world, utilizing various data sources and analytical approaches. Its sensitivity to diversity and difference is evident in the diverse cultural backgrounds of the contributing authors. However, despite its success in avoiding a narrow Western-centered perspective in this respect, the theories used in digital religion studies remain predominantly Western-centered. This raises important

questions about the validity and applicability of these theories in non-Western societies. For instance, can the concept of digital religion be applied to a Muslim culture? In the context of a non-Western society, is the practice of religion in the digital environment distinct enough from offline religion to warrant a separate category? Alternatively, can religion in the digital environment be viewed as simply an extension of offline religion in a new medium? In addition to this, the absence of a separate section or article on methodology can be viewed as a shortcoming. Presenting the methods and techniques for collecting and analyzing data in digital research or internet research in a separate article could enhance readers' understanding of the chapters in the book and guide researchers in their work. Finally, there are grammatical and stylistic errors in the text that occasionally obscure the meaning, making it challenging to understand.

The research topics covered in *Digital Religion* span a wide range of subjects related to religion and digital, as demonstrated above. Therefore, it is fair to say that this work is a must-read for scholars in this field. Moreover, it is an essential resource for researchers and readers seeking to explore the intersection of religion and the digital world. Undoubtedly, *Digital Religion* is a well-coordinated collaborative work that not only addresses crucial topics in this field but also provides valuable suggestions for future research.

Reference

Campbell, H. A., & Tsuria, R. (2022). *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media* (2nd ed.). Routledge.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütölmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.

This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.